

FORRÁSOK A MAGYAR SZÍNPADI
TÁNCMŰVÉSZET TÖRTÉNETÉHEZ
II.

TÁNCMŰVÉSZET ÉS TUDOMÁNY
A Magyar Táncművészeti Főiskola kiadványsorozata
VIII.

Sorozatszerkesztő:
Bolvári-Takács Gábor

Konzultatív szerkesztőbizottság:
Fodor Antal, Fügedi János, Lőrinc Katalin, Macher Szilárd,
Major Rita, Mizerák Katalin, Németh András, Szakály György

FORRÁSOK A MAGYAR SZÍNPADI
TÁNCMŰVÉSZET TÖRTÉNETÉHEZ
II.

A sorozatban megjelent:

I. Hagyomány és újítás a táncművészetben,
a táncpedagógiában és a tánckutatásban (2009)

II. Én, Maja Pliszeckaja (2009)

III. Perspektívák az új évezredben a táncművészetben,
a táncpedagógiában és a tánckutatásban (2011)

IV. A hagyományos tánckultúra metamorfózisa a 20. században (2012)

V. Kultúra – érték – változás a táncművészetben,
a táncpedagógiában és a tánckutatásban (2013)

VI. Források a magyar színpadi táncművészet történetéhez I. (2013)

VII. Alkotás – befogadás – kritika a táncművészetben,
a táncpedagógiában és a tánckutatásban (2014)

TARTALOM

Előszó	7
Tóvay Nagy Péter: „...akihez mint orakulumhoz jártak az előkelők...” – Tomcsányi Lajos S.J. (1846–1926)	9
I. korszak (1863–1897)	9
II. korszak (1898–1915)	20
III. korszak (1915–1926)	45
Tomcsányi Lajos: A tánc (1914) – közléteszi: Tóvay Nagy Péter	77
Fuchs Livia: Bilincsek	91
Madzsar Alice: Bilincsek (1930) – közléteszi: Fuchs Livia	93
„Tervek és nehézségek” – Harangozó Gyula kézírata (1955) – közléteszi: Fuchs Livia	129
Gara Márk: Meg nem valósult balettek. Válogatás a Harangozó-hagyatékából (Végyvári vitézek, Király bolondja, Bakaruhában, Felszállott a páva, Dzsungel, Bakkhánsnők, Álmodó Bálint, A varázsruha, Fekete és fehér)	135
Bolvári-Takács Gábor: Iratok a balettművész-képzés történetéhez 1951–1956. (közlé teszi: Bolvári-Takács Gábor)	181

Válogatta és közléteszi:
Bolvári-Takács Gábor
Fuchs Livia
Gara Márk
Tóvay Nagy Péter

Szerkesztette:
Tóvay Nagy Péter

A címlapon Kövesházi Kalmár Elza: *Bilincsek*
(Palasovszky Ödön az *Önmagunk történetében* jelenetben,
1929 körül, magántulajdon) látható.

A kötet az OTKA K81672 számú kutatás keretében jelenik meg.

© Bolvári-Takács Gábor, Fuchs Livia, Gara Márk, Tóvay Nagy Péter, 2014

ISBN 978-963-89842-1-0
ISSN 2060-7091

Kiadja a Magyar Táncművészeti Főiskola. www.mtf.hu
1145 Budapest, Columbus u. 87-89. Tel. 273-3430
Felelős kiadó: Szakály György rektor
Borító sorozatterv: Berkes Dávid
Nyomdai előkészítés: Tellingner András
Nyomdai munkák: Kapitális Kft., Debrecen
Felelős vezető: Kapusi József

Előszó

A Magyar Táncművészeti Főiskola kutatócsoportja OTKA K81672 nyilvántartási számú, **A magyar színpadi táncművészet történetének forrásai** című pályázata a 2010. július 1. - 2014. december 31. közötti időszakra nyert támogatást. A kutatócsoport vezetője: Bolvári-Takács Gábor PhD, főiskolai tanár; szenior kutatók: Major Rita tanszékvezető főiskolai tanár, Fuchs Livia főiskolai docens; kutatók: Nagy Péter Miklós PhD, egyetemi docens, Gara Márk tanársegéd, valamint 2010-12-ben Macher Szilárd tanszékvezető egyetemi docens. A pályázat szakmai háttérintézménye a Magyar Táncművészeti Főiskola Tánctudományi Kutatóközpontja.

A kutatás célja, hogy különböző megközelítésekkel és időhatárok között, alapkutatás-jelleggel érjen el tudományos eredményeket a színpadi táncművészet hazai története forrásainak feltárásában és feldolgozásában. A kutatáson belül az alábbi témacsoportok különülnek el:

1. A színpadi táncművészet hatása a hazai egyházi kultúrára: a tánccról folyó morális vita és előzményei
2. A magyar színpadi tánc történet forrásai a korabeli tudósítások, kritikák, esztétikai jellegű viták, értekezések tükrében (18-19. század)
3. A színpadi táncművész-képzés magyarországi intézményesülése a 19-20. században
4. Az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet Táncarchívuma egyes leltározatlan és feltáratlan hagyatékainak feldolgozása

A 2013-ban megjelent első forráskötetet követő második kiadványunkban is a kutatás során feltárt dokumentumokból szemléztünk. A válogatás, amellyel, hogy tükrözi a kutatócsoport tagjainak érdeklődési területét, eddig publikálatlan, vagy megjelent, de nehezen hozzáférhető tánc történeti források közzétételével segíti elő a hazai tánc tudomány fejlődését.

Tóvay Nagy Péter

„...akihez mint orakulumhoz jártak az előkelők...”

Tomcsányi Lajos S.J. (1846–1926)

„Katolikus mozgalmaink múltjából főleg három név csillan fel, szinte reflektorszerű fényel. Az egyik Zichy Nándoré, a másik Tomcsányi Lajosé s a harmadik Prohászka Ottokár.”¹ – e szavakkal összegzi Meszlényi Antal a XX. század katolicizmusának történetét egyik tanulmánya elején.

S valóban Zichy és Prohászka neve ismerősen csenghet a jelenkor olvasója előtt is, hiszen tevékenységükről már több tudományos igényű összefoglalás született, azonban a triász harmadik tagjáról, Tomcsányi Lajos jezsuita páter életútjáról eddig még nem készült részletes összefoglalás. A neve olykor egy-egy lexikonban felbukkant ugyan, de az életút részletes elemzésével mindmáig adós a történettudomány.² Mi lehet ennek az oka? Csávossy Elemér visszaemlékezése szerint Tomcsányi halála után a jezsuita renden belül megvolt a szándék arra, hogy a páter munkásságának méltó emléket állítsanak. Bíró Ferenc tartományfőnök Gálffy Lászlót bízta meg a Tomcsányi-életrajz elkészítésével, akinek a hagyatékot át is adta. Azonban a monográfia – Csávossy számára is érthetetlen módon – nem készült el soha.³

Ennek ellenére a későbbi korok tudósai sem éreztek késztetést az életrajz összeállítására, aminek egyik nyilvánvaló oka – az 1945 után kialakult helyzetben túl – az lehetett, hogy a rend 1853 és 1950 közötti levéltári anyaga – Tomcsányi-hagyatékával együtt – elpusztult. Jelen tanulmány természetesen a gazdag életút részletes bemutatására nem vállalkozhat, azonban – főként a korabeli folyóiratok, iskolai értesítők anyagára támaszkodva – a jezsuita páter tevékenységének bizonyos fokú rekonstruálására tesz kísérletet.

I. korszak (1863–1897)

A pályakezdés évei

A somogyi nemes családból származó Tomcsányi Lajos gimnáziumi tanulmányai elvégzése (Kalocsa, Kecskemét) alatt került közelebbi kapcsolatba a jezsuita renddel. A találkozás oly módon történt, hogy a kalocsai piarista gimnázium irányítását éppen abban

¹ Meszlényi, 1935. 104. Megjegyzés: Jelen írás a tánc morális megítélésének témakörében folytatott kutatásaim céljából íródott, azzal a szándékkal, hogy a tánc erkölcsi oldalával foglalkozó szerzőt (Tomcsányi Lajost) és korát alaposabban megismerhessem.

² Vende, 1910. 235., Révai, 1994. XVIII. 925., MKL, 2009. XIV., KL, 1933. IV/2. 367.

³ A Tomcsányiról szóló visszaemlékezés Csávossy naplóba behelyezett, ceruzával írt, lapon olvasható: Csávossy, é.n.

az időben vették át a jezsuiták.⁴ Tomcsányi 1863. szeptember 14-én lépett be a jezsuita rendbe és a novíciusi éveit – a korabeli képzésnek megfelelően – Nagyszombatban töltötte 1863–1865 között. 1866-ban Szatmárban, a jezsuita diákokotthon (convictus) felügyelője, nevelője (praefectus convictus) volt, ahol elsősorban bölcséleti tanulmányokat folytatott. Az 1867 és 1871 közötti időszakban a kalocsai gimnáziumban kezdte el a tanítást, ahol magánúton a latin és a görög nyelvet is elsajátította. Ugyanebben a négyéves periódusban két ókori nyelv oktatását látta el az intézményben.⁵

Mivel Tomcsányi eredetileg filozófusnak készült, ezért 1872 és 1874 között filozófiahallgatóként Pozsonyban folytatott tanulmányokat. Tanulmányait megfelelően végezte, amit jól jelez, hogy az ott töltött időszak alatt a pozsonyi logika-hallgatók megbízott vezetője (bidellus) lett. Ezt követően visszatért Kalocsára, ahol tovább folytatta a tanári pályáját. Az 1875/76-os tanévben görög tanárként funkcionált, de a következő iskolai évben (1876–77) nem tanított, mert az államvizsgára készült, amelyet 1877. május 11-én sikeresen abszolvált Budapesten, a bölcsész karon szerezvén latin–görög szakos diplomát.

Ezt követően az 1878–1881 közötti években teológiát hallgatott Innsbruckban. 1883-tól 1887-ig ismét Kalocsán tanárkodott, ahol a latin és a görög mellett már a német nyelv tanításával is foglalkozott.⁶ A gimnáziumban a tanárság mellett egyéb funkciókat is ellátott: 1883–1886 között az iskolai könyvtár vezetője, falusi hitszónok, templomi gyóntató volt, majd 1886–1887-ben házi tanácsadóként (consultur domus) működött.⁷ 1887-ben tovább folytatta a falusi hitszónoki és templomi gyóntatói tevékenységét, s ezek mellett az éves rendi jelentések valamint a kalocsai historia domus összeállítására kapott megbízatást.⁸ Kalocsán kezdett el az írással foglalkozni: az iskola értesítőjében komoly visszhangot kiváltó tudományos dolgozatokat publikált és mellette párhuzamosan hitbuzgalmi és apológiai tárgyú írásokat is megjelentetett a Kalocsai Néplapban.

1890–1891-ben egy rövid időre még visszatérhetett Kalocsára, ezt követően azonban – az őt érő vádak miatt – végleg távozni kellett a városból és az egyházmegyéből is.⁹

A Tomcsányi-ügy

Mik voltak ezek a vádak, amelyek miatt a fiatal jezsuitának el kellett hagynia Kalocsa városát? Egy 1878-ban kipattant botrány (az ún. Tomcsányi-ügy) volt az az esemény,

⁴ „Gimnáziumi tanulmányait Kalocsán végezte, részben még az akkor piarista vezetés alatt álló intézetben, melyet csak akkor vettek át a jezsuiták. Így ismerkedett meg a renddel, amelynek mint növendék 1863. szeptember 14-én lépett a kötelékébe.” Névtelen, 1926. A rendváltásra azért volt szükség, mert a piaristák aktív részvételt tanúsítottak a 48-as szabadságharcban, amelyet az osztrák hatóságok nem néztek jó szemmel.

⁵ 1867 latin és görög nyelvel foglalkozik (vac. ling. lat et graec.) 1868–1870 között latintanár a 7. osztályban, az 1869–1870-es tanévben görögöt tanít a 7 és 8. osztályokban. 1869-ben osztályfőnök lesz az 5. osztályban. 1871-ben retorikát oktat.

⁶ 1883–1885 között és 1886-ban hittant és görög nyelvet tanított a 7. és 8. osztályban. 1884-ben német nyelvet oktatott az 5. és 6. osztálynak.

⁷ A beosztás a rendházakban a házfőnök (superior) munkáját segítő és felügyelő tanács tagját jelenti.

⁸ A historia domus az egyházi intézmények fontosabb eseményeinek feljegyzésére szolgáló könyv. Az éves jelentések, az adott rendház életével kapcsolatos beszámoló, amelyet a provincia központjába kellett elküldeni.

⁹ Ebben az időszakban az éves jelentések, a ház történetével foglalkozdik, könyvcenzor és templomi gyóntató.

amely jelentős fordulatot hozott a pályakezdő páter életébe. Az affér azzal vette kezdetét, hogy rendtársa Tóth Mike Mihály¹⁰ benyújtotta egyik művének (Mária-havi virány) kéziratát felülvizsgálatra az illetékes egyházi főhatóság felé. A főhatósági azonban – amely jelen esetben a kalocsai volt – nem adta meg a szükséges engedélyt a mű kinyomtatására, mivel „a Boldogságos Szűzről, úgymond, olyan kifejezéseket és mondatokat használ Tóth Mike, melyeket dogmatikai szempontból helyeselni nem lehet...”¹¹ A jeles jezsuita paptanár azonban nem értett egyet a cenzori véleménnyel és egyházmegyei engedély nélkül kinyomtatatta művét Budapesten. A pártfogója Tomcsányi Lajos bátyja, Tomcsányi János keceli káplán volt, aki szenvedélyesen védelmébe vette a művet a Religio hasábjain. A testvére mellé állt Tomcsányi Lajos is, aki a háttérből nyújtott támogatást. Az esetet azonban a kalocsai konzisztórium engedetlenségnek minősítette és 1879-ben az affér valamennyi résztvevőjét elmarasztalta. Az ügy háttérében Haynald Lajos bíboros,¹² Majorossy János,¹³ Mayer Béla,¹⁴ Haynald helynöke, Lichtensteiger Ferenc,¹⁵ valamint a jezsuita tartományfőnök (pater provincialis) állt.¹⁶

Tomcsányi János azonban (Tomcsányi Lajos biztatására és segítségével) Rómába fellébezett. A pert több évnyi pereskedés után 1880-ban sikeresen megnyerte a kalocsai érsekséggel szemben ui. XIII. Leó pápa Tomcsányiék javára döntött.¹⁷ Az ügy és az ítélet nagy visszhangot váltott ki, hiszen egy jelentéktelen káplánnak adtak igazat egy nagy tekintélyű püspök, Haynald bíboros, kalocsai érsek ellenében.

¹⁰ Tóth Mike Mihály (1838–1932) Az első magyar fényképészeti munka szerzője (A fényképészet titkai... Szatmár, 1875). 1871-ben az ő szorgalmazására létesítették a kitűnően felszerelt kalocsai meteorológiai állomást, amelynek első vezetője lett. Jeles mineralógus, aki több jelentős művet is írt az ásványtanról (Magyarország ásványai 1882, Az ásványok s az élet 1901, A kalocsai főgimnázium ásványtára 1908). Egyháztörténettel (Szerzetes rendek és társulatok Magyarországon, 1904). botanikával, művészettörténettel, teológiával, és a Mária tisztelet történetével és gyakorlati megjelenési formáival is foglalkozott.

¹¹ Petruch, 1992. 71.

¹² Haynald Lajos (1816–1891) kalocsai érsek, bíboros, Liszt Ferenc és Munkácsy Mihály barátja (Ez utóbbi portrét is festett róla.) 1868-tól a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja, 1874-től a matematikai és természettudományi bizottság elnöke. 1874-ben a firenzei kertészeti-, 1875-ben a brüsszeli közegészségügyi-, 1876-ban a budapesti statisztikai kongresszus elnöke. Több tudományterülettel foglalkozott. Bár botanikusként keveset publikált, mégis jelentős növénygyűjteményt és szakkönyvtárat hozott létre, melyet a Nemzeti Múzeumra hagyott. 1878-ban megalapította a kalocsai csillagvizsgálót, amely a jezsuiták gimnáziumának tetején nyert elhelyezést és egyaránt szolgálta tudományos munkát és a középiskolai oktatást. A régészeti kutatásokat is támogatván Bácsban és Kalocsán Henszlmann Imre ásatásait finanszírozta. A Vatikáni Levéltár magyar vonatkozású anyagainak feltárását szorgalmazta. A közöttük lévő személyes ellentét ellenére Tomcsányi Haynald tudományos munkásságát nagyra értékelte és tudományos kérdésekben – a püspök tudomása nélkül – keze alá dolgozott. Névtelen, 1913. 10. Névtelen, 1913b 552.

¹³ Majorossy János (1831–1904) a kalocsai főszékeskáptalan kanonoki, majd nagypréposti tisztségét töltötte be.

¹⁴ Mayer Béla (1838–1913) a kalocsai iskolánövérk intézetének igazgatója, főszentszéki előadó, Szt Ágostonról nevezett kalocsai apát.

¹⁵ Lichtensteiger Ferenc (1825–1895) kezdetben kalocsai káplán és a Miaszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolánövérk iskoláinak gondnoka. Később a kalocsai nagyszeminárium rektora valamint a kalocsai érsek helyettese. Titkára a jezsuita Bolváry Zsigmond (1843–1906) volt. Tomcsányi, 1894. 3.

¹⁶ Tomcsányi, 1894. 3. A tartományfőnöki tisztséget 1871. 08.03-tól R. P. Mayr Johannes töltötte be.

¹⁷ Az ügy részletes leírását lásd: Petruch, 1992. 71–73., Névtelen, 1926a

A győzelemnek azonban súlyos ára volt, hiszen az ügy hatására Tomcsányi egyházi pályája derékba tört. Egyrésztől kitiltották Kalocsa városából, sőt még a kalocsai egyházmegyéből is.¹⁸ A renden belüli helyzete erősen megrendült,¹⁹ magánlevelezését szigorúan ellenőrizték.²⁰ Ezen kívül büntetéképpen áthelyezték Szatmárra (1888–1889),²¹ ahol belevetette magát a munkába és számos funkciót ellátott.²² Szatmári éve alatt folytatta hírlapírói munkásságát is: a Szatmár és vidéke, valamint a Téli esték című lapokban közölte írásait.

Tomcsányi 1882-ben teljesítette ugyan a jezsuita rendbe történő felvétel (végső befogadás) feltételeit, azonban nem tudott tökéletes eredményt nyújtani, mert megítélését a botrányos ügy erősen beárnyékolta. A harmadik próbációt (második noviciátus) a karintiai St. Andrae-ban (Ausztria) található jezsuita próbációs házban végezte: „A páter olyan hévvel karolta fel bátyja ügyét, hogy 1882-ben P. Emil Bülow, a harmadik próbáció mestere rendezetlen vérségi ragaszkodásnak minősítette.”²³ Valószínűleg hasonló okból nem sikerülhetett elméleti vizsgálata sem, ahol megbukott. A sikertelenségben nyilván a bírálók elfogultsága is közrejátszhatott, hiszen Tomcsányi korábbi vizsgálói rendre eredményesek voltak.

Ez a fiaskó erőteljesen predesztinálta Tomcsányi további pályafutását is, hiszen ez a hiányzó vizsga volt az előfeltétele minden magasabb egyházi funkció betöltésének a jezsuita rendben.²⁴ Tomcsányi Lajos tanári pályájának folytonossága is az ügy miatt szenvedett csorbát, hiszen a népszerű paptanárnak az affér miatt kellett elhagynia Kalocsát. Még 1893-ban is érik retorziók az ügy kapcsán: a tartományfőnök nem adott engedélyt számára, hogy Veszprémben lelki gyakorlatot tartson.²⁵

Természetesen ennek az ügynek volt némi pozitív hozadéka is, hiszen Tomcsányi a per hatására kezdett el mélyebben foglalkozni az egyházzal, melynek később kiváló szakértője lett.²⁶

¹⁸ Ennek ellenére Tomcsányi titokban rendszeresen ellátogatott testvéréhez Kecelre. Tomcsányi, 1893. 3., Tomcsányi, 1894. 1., 4.

¹⁹ „Ne higgye, hogy én valaki vagyok a rendben; én meg vagyok semmisítve, én nem vagyok semmi: úgy, mint Bátyám a megyében. Nichts. Mi tehát nem számítunk. Legyen rá gondunk, hogy számítsunk a jó Jézusnál. A kalocsaiak nagyokat beszélnek rólam? No, hát higgyen inkább nekem: én = 0 vagyok. Tudom, érzem, hallom, látom, tapasztalom...” Tomcsányi, 1893. 2.

²⁰ A levelek ellenőrzésével P. Schaefer Jakab (1855–1934) volt megbízva. Tomcsányi, 1894. 1–2.

²¹ Hasonlóan járt az ügy másik két szereplője is: Tomcsányi Jánost és Tóth Mikét ugyancsak kitiltották Kalocsáról és az egyházmegyéből. Tóthnak két évet a kalocsai jezsuita gimnázium osztrák testvériskolájában, az ausztriai Kalksburgban (1878–1880) kellett töltenie.

²² A rendház gondnoka (minister), a rendtagok prefektusa, Jézus Szentséges Szíve Társulatának és a Boldogságos Szűz Mária Társulatának papi vezetője (prézes), a növendékek hitszónoka a templomban, lelkész, házi tanácsadó. Bikfalvi, 2007. 230–231.

²³ Petrich, 1992. 71.

²⁴ A rend akkori szabályzata értelmében a sikertelen vizsgát újra megismételni, kijavítani nem lehetett.

²⁵ Tomcsányi, 1893. 1–2. Tomcsányi arról panaszkodott, hogy bár Hornig Károly kérelmezte Tomcsányi részvételét a veszprémi lelki gyakorlaton, azonban a tartományfőnök valószínűleg nem adott rá engedélyt.

²⁶ „Fiatal tanár volt Kalocsán, amikor öccsének, aki ebben az egyházmegyében plébánoskodott, nagy kánonjogi pere támadt. A per felkerült Rómába s ott öccse javára döntöttek Haynald bíborossal szemben. Azt mondják, hogy a per megnyerése páratlan jogi munka volt. Sokan tudni vélték – alkalmasint helyesen – hogy a per Tomcsányi Lajos dolgozta ki. Ettől kezdve hozzá fordultak mindazok, akiknek egyházi vonatkozású,

1883. február 2-án az utolsó vizsga letételével (gradus) Tomcsányi végső befogadást nyert a jezsuita rendbe (1894), sőt Lichtensteiger püspök bocsánatot is kért halálos ágyán a perben betöltött dicstelen szerepe miatt és megkövette a Tomcsányi-testvéreket.²⁷ Elszigetelődött helyzete is fokozatosan javult: Tomcsányi tevékenységét szimpátiával figyelte Steiner Fülöp (1830–1900) székesfehérvári, Roskoványi Ágoston (1807–1892) nyitrai, Schopper György (1819–1895) rozsnyói püspök.²⁸ Mindezek ellenére azonban Tomcsányi Lajos egyházon belüli rehabilitációja csak évek alatt, fokozatosan ment végbe.

Az ügy után

Kalocsáról elkerülvén Tomcsányi először Innsbruckba tért vissza, ahol két éven át (1892–1893) a teológusok tanulmányi felügyelője, nevelője (praefectus convictus) és író (scriptor) volt.²⁹

Ezt követően egy rövid időre (1894–1895) a budapesti jezsuita rendház lakója lett, ahol lelkipásztori feladatokat látott el.³⁰ Ennek jegyében például 1894 nagybőjtjében rendszeres előadásokat tartott a híveknek a Jézus Szíve templomban.³¹ Ekkoriban kapcsolódott be Tomcsányi az Aquinói Szent Tamás Társaság munkájába is.

1896–1897 között Pozsonyban tartózkodott, ahol tovább folytatta a lelkipásztori munkát, illetve újból tanítani kezdett – elsősorban iskolai hitoktatóként tevékenykedett. Pozsony városa abból a szempontból jelentős állomás Tomcsányi életében, hogy itt kezdett el mélyebben foglalkozni a kongregációs prédikálással is: 1896 és 1897 között a férfiak Mária és Szent István Kongregációjának prézese volt. A pasztoráció mellett Pozsonyban is ellátta a historia domus vezetését, valamint összeállította az éves jelentéseket.³² 1896-ban Komáromban, 1897-ben Püspökiben tartott missziókat.³³ Komáromban a raboknak szervezett lelkigyakorlatokat, majd 1896 decemberében adventi konferenciákat tar-

kényesebb ügyük akadt. Szobája valóságos ügyvédi iroda lett, ahol mindenki megkapta a szükséges tanácsot. Különösen papok vették igénybe. Tomcsányi figyelmesen meghallgatta a kérdést s mint egy élő lexikon nyomban citálta szó szerint a vonatkozó törvényt, rendelet, bulla, enciklika megfelelő részét, azután már nyúlt is a könyvespolcához levette ezt vagy amatt a kódexet, biztos fogással felütötte s most már innen olvasta fel azt a részt, amelyet az imént kívülről mondott el.” Névtelen, 1926a

²⁷ Tomcsányi levele, 1894b

²⁸ Névtelen, 1926a. Városov Tomcsányi iskolatársa volt. Névtelen, 1913a 9.

²⁹ Bikfalvi, 2007. 230–231. Azokat a személyeket, akik irodalmi vagy tudományos munkát végeztek egy adott évben írónak nevezték a jezsuitáknál.

³⁰ Lelkész: áldozatbemutatásra föl nem szentelt lelkipásztor

³¹ „Nagybőjt alatt minden kedden délután 4 órakor Jézus szent Szívének templomában Tomcsányi Lajos Jézustársasági atya a műveit közönség (urak és hölgyek) számára konferenciákat fog tartani, melyekre a nagyon tisztelt közönséget őszinte tisztelettel meghívjuk. A Jézustársasági igazgatóság. (VIII. Mária- utca 25.)” Névtelen, 1894.

³² Bikfalvi, 2007. 230–231.

³³ „Prédikáció az uraknak. A komáromi misszió alatt Tomcsányi atya az urak számára tartott konferenciákat. Arról konferált, hogy a hit és tudomány szépen megfér egymással. Az érdeklődés olyan nagy volt, hogy a bőjt folyamán az előadást folytatni fogja.” In Esztergom, 1896. márc. 8. „Flódung és Midlinszky J. t. atyák tartották. Most pedig, jan. 9-től kezdve, pozsonymegyei Püspökiben lesz szent misszió Tomcsányi Lajos és Esterházy Jenő atyák vezetése alatt.” Névtelen, 1897. (Ilyen jellegű hírek általában a Religio folyóirat Egyházi tudósítások illetve Kath. egyesületi élet és köztevékenység rovatban jelentek meg).

tott „urak és hölgyek részére a plébánián.”³⁴ Tomcsányi működése hamarosan követendő példává vált, hiszen Komáromban például „Antal Gábor úr P. Tomcsányi konferenciája mintájára »Vallásos estétet« rendezett.”³⁵

Apologetikai küzdelmek

A fiatal Tomcsányi nagy hévvel vetette be magát a kiegyezés után kibontakozó egyházpolitikai csatározásokba. A küzdelem főbb csomópontjait a következő témák alkották: a vegyes házasságokból született gyermekek problémája, az izraelita vallás recepciója, a kötelező polgári házasság, az állami anyakönyvezés bevezetésének kérdése. Ebben az 1894-95-ben lezárult harcban két szembenálló tábor feszült egymásnak. Az állammal való megegyezés legfőbb képviselői a liberális főpapok (Samassa József egri érsek, Schlauch Lőrinc nagyváradai püspök, Simor János bíboros-prímás, Haynald Lajos, kalocsai érsek) voltak. Míg ezzel szemben az ultramontán – azaz a pápaság feltétlen hatalmát hirdető – irányzat hívei (Hornig Károly, Steiner Fülöp, Schopper György) a liberális állammal, a kormánnyal szembeni erőteljesebb fellépést sürgették.³⁶ Tomcsányi politikai palettán való elhelyezkedését jezsuita mivolta, baráti körének politikai nézetei (Hornig, Steiner, Schopper) és a Haynaldal való személyes konfliktusa alapvetően arra predesztinálta, hogy az ultramontán szárnyhoz csatlakozzon.

A kor aktuálpolitikai kérdései közül Tomcsányi számára a polgári házasság intézménye elleni „kérelhetetlen” küzdelem volt a legfontosabb.³⁷ A kérdésben Samassával, Wekerlével egyaránt konfrontálódott.³⁸ Bár a kötelező polgári házasság és az állami anyakönyvezés bevezetésével (1895) e küzdelemben alulmaradt, nézetein a későbbiek folyamán sem változtatott: cikkekben és a témának szentelt könyvében érvelt a polgári házasság és a válás intézménye ellen.³⁹

XIII. Leó Rerum novarum enciklikája idején Tomcsányi kiemelt figyelemmel kísérte a munkásság szociális helyzetének keresztény alapú megoldását. Ilyen témájú cikkeiben elsőként a munka eredetéről és jelentőségéről elmélkedett.⁴⁰ A Gazdagok és a szegények cikksorozatában – olykor szépirodalmi eszközök igénybevételével – a módosabb osztályok tagjai és a szegények számára külön-külön is igyekezett elmagyarázni a munkáskérdés katolikus megoldását.⁴¹ Végső konklúziójában Tomcsányi annak kihangsúlyozására

³⁴ „Adventi konferenciákat fog P. Tomcsányi Lajos tartani urak és hölgyek részére a plébánián. Az érdeklődés igen nagy. A rabok hitoktatása ismeretlen, de háládatos talaj a rabok hitoktatása. Igazán sok becsületes lélek van közöttük, kiket a kényszerűség vezetett a bűnre, de látszik rajtuk az igazi bánat. Tavaly P. Tomcsányi tartott nekik lelkiigyakorlatokat.” Névtelen, 1896.

³⁵ Névtelen, 1897a

³⁶ Tanulmányomban csak meglehetősen leegyszerűsítve utalok a politikai küzdelmekre. A téma részletesebb feldolgozása: Salacz, 1974, Klestenitz, 2013.

³⁷ Névtelen, 1926., Névtelen, 1913a 10.

³⁸ Meszlényi, 1935. 107-108.

³⁹ Tomcsányi, 1909m. Napóleon válásának körülményeit elemezve arra a kérdésre kereste a választ, hogy „az Egyház a házasság felbonthatatlanságát hirdeti és a nagy Napoleonét mégis felbontotta. Nem tagadta meg ezzel a házasság felbonthatatlanságáról hirdetett elveit?” Tomcsányi, 1916a

⁴⁰ Tomcsányi, 1887e, Tomcsányi, 1887f

⁴¹ A szépirodalmi eszközök alkalmazására jó példa: Tomcsányi, 1888e

törekedett, hogy mindkét osztály számára az a legelőnyösebb, ha a közöttük lévő status quo fennmarad, melynek legjobb eszköze a vallásosság propagálása: A szegénynek elég a vallás, mely „nyomorában vigasztalni, megnyugtanni fogja”⁴². (...) Ne panaszkodj tehát fel, szegény ember, a gazdagoknak az ő gazdagságát; hanem nyugodjál meg sorsodon s nézz utána, hogy magadnak s családodnak tűrhető jövőt biztosíts.⁴³ (...) A vallás tartja vissza az urakat a kegyetlenkedéstől, a szeretetlenségtől, a szegények elnyomatásától, a vallás készíti a gazdagokat, hogy jót tegyenek, hogy a nyomorultakon segítsenek. Kell a vallás a szegénynek, nem pusztán azért, mert vannak esetek, midőn csak a vallásban találhatja a szegény a vigaszt: de azért is, hogy vele szemben oltalmat nyerjen az úr. Ha vallás nincs, nincs túlvilági boldogság, de akkor a szegény földi mennyországot akar s azokat (a gazdagokat s a hatalmasokat) kik vágyainak útjában állanak, s onnét tágitani nem akarnak, erőszakkal teszi el láb alól...”⁴⁴

Tomcsányi számára a munkáskérdés megoldásának egyetlen lehetséges eszközét a társadalom rekatolizálása jelentette: „Akarjuk megoldani a munkáskérdést? Tegyük a társadalmat ismét kereszténnyé, mozdítsuk elő a vallásosságot. A gazdag akkor ismét kifogyhatatlan lesz jótékony szeretetében s a szegény munkás józansága és türelme következtében nyomasztó helyzetét oly nagyon érezni nem fogja s boldog lesz. Ahol Krisztus, ott a boldogság.”⁴⁵

Egy másik írásában egy salgótarjáni bányászszerecsétlenségről tudósított, amelyben húsz bányász mintegy két és fél napra a föld alatt rekedt. A reménytelen helyzetet látván a tulajdonos nem adta fel a küzdelmet, hanem mentőakciókat szervezett a bányászok megmentésére, amelyek közül az utolsó végül eredményre vezetett és a bányászok kiszabadultak. Tomcsányi a történetben a munkáskérdés megoldásának keresztényi módját igyekszik láttatni: „A derék bányagondnoknak tehát meg van az a vigasztalása, hogy a magasabb társadalmi állást jól fogta fel; hogy előnyös helyzetét a tehetetlenek gyámolítására használta. Nélküle, az úr nélkül, elveszett volna a szegény húsz munkás a bányászok társaikon sem segítettek volna. S a szegény szerencsétlenül járt munkások? Ők is dicséretet érdemelnek, dicsérendő előjáróikba helyezett rendíthetetlen bizalmok,” s a bányában való folyamatos imádkozásuk miatt.⁴⁶ A francia gyáros és kereszténydemokrata León Harmel (1829–1915) val-des-bois-i keresztény szellemiségű gyára és az általa szervezett munkás tanulókörök XIII. Leó tanításainak tökéletes gyakorlati megvalósulását tükrözték Tomcsányi számára, aki a példa hazai követésére buzdított írásában.⁴⁷ Több írásában utalt arra, hogy XIII. Leó pápa mennyire szívügyének tekintette a munkáskérdés megoldását.⁴⁸

A protestáns egyházakkal való polémia szinte Tomcsányi egész pályafutását végig kísérte. Egyik korai írása miatt, amely a munka eredetéről elmélkedett, már 1887-ben éles

⁴² Tomcsányi, 1887g

⁴³ Tomcsányi, 1888e

⁴⁴ Tomcsányi, 1888f

⁴⁵ Tomcsányi, 1888g. Tomcsányi egyéb, a munkáskérdést tárgyaló, cikkei: Tomcsányi, 1889b, Tomcsányi, 1888h, Tomcsányi, 1888i

⁴⁶ Tomcsányi, 1888j

⁴⁷ Tomcsányi, 1888k

⁴⁸ Tomcsányi, 1887i, Tomcsányi, 1887b

protestáns támadások keresztüzébe került.⁴⁹ A vita első vádja az volt, hogy Tomcsányi meghamisította az ókorról kialakult történelmi képet, azt állítván, hogy a munka lealacsonyító tevékenységnek számított az antikvitásban. A polémiában ez az első támadási kísérlet meglehetősen félresikerült volt, hiszen egy nyilvánvalóan igaz történelmi tényt vett célba a történelemben kevésbé jártas protestáns cikkíró. Így az antik kultúrában ott-honosan mozgó páter könnyűszerrel megvédte és bizonyította állításának jogosságát. A protestáns bíráló második része arra vonatkozott, hogy Tomcsányi cikke erős felekezeti elfogultságot tükrözött: „panegyrist írván a munka mellett, minden dicsőséget a katolikusoknak” tulajdonít. Tomcsányi erre egy logikai állítással vágott vissza: amikor azt állította, hogy a katolikus egyháznak nagy szerepe volt a munka fogalmának fejlődésében azzal nem tagadta, hogy „a művelődés terén a protestánsoknak is kijutott a magok része.”

A polémia utolsó stádiumában a vitában igencsak alulmaradt protestáns cikkíró a katolikusok ellen használt általános érveket hangoztatta: elsőként az inkvizíció bűneit emlegette fel, majd a szerzetesség intézményét valamint a katolikus babonás szokásokat (vihar idején való harangozás) támadta, amelyekre a páter a szokásos katolikus ellenérvekkel válaszolt.⁵⁰

A jezsuita pedagógus

Tomcsányi Lajos kisebb-nagyobb kihagyásokkal közel tizenkét évet tanított Kalocsán. Az ebből a korszakból származó kortársi visszaemlékezések tanúsága szerint Tomcsányi pedagógiai módszere jelentősen eltért a korszak bevett, poroszos stílusú oktatásától.⁵¹ „Liberális és jóságos” tanítási módszerét leginkább a tanulók iránt tanúsított végtelen türelem,⁵² az irányított beszélgetés, a kérdés-felelet alkalmazása, egyfajta sajátos „debatteri (vitázó, vitatkozó) rendszer” jellemezte: „Azok közé a tanárok közé tartozott, akiket a diákok rajongásig szerettek, mert bár sokat tanultak tőle – mégsem kellett tanulniuk. Nem a könyveken, hanem az élő előadáson keresztül csepegett elméjükbe a tudás. Tomcsányi elsősorban nevelésnek fogta fel a tanár hivatását, éppen ezért, az akkori nyolcvanas, kilencvenes évek nagy kérdései körül dübörgő életet vitt a holt betűkbe. (...) A hivatalos tanrend azonban csak keret volt számára, amelyen belül kibonthatta színpompás tehetőségét.”⁵³

⁴⁹ Tomcsányi, 1887f Ez a cikk a rimaszombati Gömör-Kishont című lap is megjelent, ahol egy protestáns cikkíró éles kritikával illette Tomcsányi írását. A bírálóokra a páter a Szatmár és vidékében válaszolt.

⁵⁰ Tomcsányi, 1887j, Tomcsányi, 1887k, Tomcsányi, 1887l

⁵¹ Skerlecz, 1926. Kalocsán a XIX. század utolsó évtizedeiben a jezsuiták tudatosan foglalkoztak az új pedagógiai irányzatok meghonosításával, így például P. Bíró Ferenc javaslatára bevezették – Magyarországon először a diákkönkormányzatot – az angolszász School-city-system nevű rendszert, a későbbiek ezért is tudott P. Bíró és P. Tomcsányi remekül együttműködni, mert hasonló pedagógiai elveket vallottak.

⁵² Névtelen, 1913a 10.

⁵³ Névtelen, 1926a „Tanári működését is jóságos lelkiülete és mély tudományossága jellemezte. Nem elégedett meg a tanítás rendes, sablonos módszerével, mely abban áll, hogy a tanár egyrészt a feladott leckét a fiúktól, mint mondani szokás, kikérdezi, másrészt a következő órára feladandó leckét elmagyarázza, hanem az illető tárggyal összefüggő különböző tudományos kérdéseknek mélyebb fejtegetésébe bocsátkozott ezen kérdéseknek fejtegetésénél bizonyos szabad debatteri (vitázó, vitatkozó) rendszert engedett meg, kérdést intézett a fiúkhoz, vajon vannak-e még kételyeik avagy megjegyzéseik a tárgyal kérdésre nézve,

A tanítás során a tankönyveket mellőzve elsősorban az élő szó erejére támaszkodott: „Amikor Kalocsán a nyolcadik osztályban a filozófiát tanította, Pauer Imre tankönyve volt kötelező.”⁵⁴ Tomcsányi nem osztotta – nem is oszthatta – a determinista ízű Pauer-féle elveket s éppen ezért a könyvet egész esztendő alatt elő sem vetette, hanem attól függetlenül magyarázta, részben tollba mondta a filozófia által előírt részeit, természetesen keresztény szellemben.”⁵⁵

A korszak oktatási trendjeihez képest igencsak nagy eltérést mutatott Tomcsányi számonkérési módszere is, amelyet egyfajta gyermekközpontúság jellemezett: „Évközben nem is feleltetett. Erre csak akkor tért át, amikor közeledett a bizonyítvány kiállításának ideje. (...) Megtörtént egy ízben, hogy három héten keresztül fejtegette tanítványainak az összehasonlító nyelvészet titkait, amiből alkalmasint nem a titkok érdekelték azokat legjobban, hanem az, hogy az összehasonlító nyelvészetet nem kellett megtanulniok. Sokszor kópéságból is, kiváltképpen amikor elővette noteszét, hogy feleltesen, felállt az osztály »életmentője« s ártatlan arccal kért felvilágosítást valami fogas probléma felől. A jó páter ilyenkor zsebre tette a félelmetes noteszt s az egész órán prelegált. Tanártársai egyszer figyelmeztették, hogy a diákok ravaszágának esik áldozatul, de ez sem térítette el módszerétől. – Hadd huncutkodjanak – mondta – valami mégis ragad rájuk abból, amit ilyenkor elmondok.”⁵⁶

Egy másik esetben hittan órán vizsga előtt kihirdette, hogy aki jelesre felel, annak előre elárulja a vizsgakérdéseket. Az egyik kolléga erre beárulta a tanári karnak, hogy a páter nem veszi komolyan a vizsga intézményét. Tomcsányi azonban úgy vélekedett, hogy csupán megvezette a diákokat, hiszen a feleletben a vizsgakérdéseket tette fel a diákoknak, ezért aki jelesre felelt, az már sikeresen le is vizsgázott. A felelés volt a tulajdonképpeni vizsga.⁵⁷

Talán ezzel is magyarázható, hogy Tomcsányi rendkívül nagy népszerűségnek örvendett tanítványai között. Tanítványai többsége, tanáruk Kalocsáról való elkerülése után is, rendszeresen tartotta a kapcsolatot a páterrel, akit gyakorta felkerestek Budapesten, sőt számos diákja rendszeres járt hozzá gyónni.⁵⁸ Tomcsányi népszerűségét jól jelzi, hogy

ezeket minden fiú szabadon és teljes nyíltsággal előadhatta, miáltal az ifjúságban a tantárgyak és a tudományok iránti legmelegebb érdeklődést és lelkesedést váltott ki és egyben nagyban fokozta tudományos kiképzésüket és általános tájékozódásukat.” Skerlecz, 1928.

⁵⁴ Pauer Imre (1845–1930) filozófus, pedagógus, az MTA tagja, a budapesti egyeteme tanára. 1891-től 1914-ig Athenaeum szerkesztője. 1860-tól premontrai szerzetes volt, de 1895-ben kilépett a rendből.

⁵⁵ Névtelen, 1926a

⁵⁶ Névtelen, 1926a Egy másik visszaemlékezés: „A tanításnak ezen liberális és jóságos módszere mellett a diákok természetesen igyekeztek azzal a maguk javára néha visszaélni. Különösen midőn egyesek nem tudták jól a feladott leckét, előfordult, hogy egyik-másik az óra elején jelentkezett és elmondta, hogy neki az utolsó órán tárgyalt kérdések tekintetében még bizonyos kételyei maradtak. Arra számított, hogy ti. a jó páter erre az elmondott kételyek eloszlátása végett újból bele fog mélyedni a kérdés tárgyalásába s így a kikérdezésre nem marad idő. P. Tomcsányi átlátott a szitán, rájött a huncutságra, de azért nem zárkózott el az újabb kételyek tárgyalásától, legföljebb jóságos mosollyal ajkain hozzátette, hogy ő ugyan nagyon örül ha az ifjúság a tudományos kérdések iránt melegebb érdeklődést mutat és azokba belemélyed és hogy ő mindig szívesen áll rendelkezésre a felmerült kételyek eloszlátására, de azért ne gondolják az ifjak, hogy ezáltal meg fogják akadályozni azt, hogy őket a feladott leckéből kikérdezze.” Skerlecz, 1928.

⁵⁷ Szabó, 1928.

⁵⁸ „A diákok általában a legnagyobb szeretettel és ragaszkodással csüngtek rajta, aminek legbeszédesebb jele, hogy később, amikor P. Tomcsányi felkerült a budapesti rendházba, volt diákjai közül számosan keresték őt fel rendszeresen, sokaknak gyóntatója is volt.” Skerlecz, 1928.

temetésére egykori diákja egy nagyobb összeget adományozott, mert egykori tanára emléket a hosszú évek elteltével is megőrizte emlékezetében.⁵⁹ A kalocsai diákok nevében külön gyászbeszéd hangzott el Tomcsányi temetésén.⁶⁰

Ugyanakkor Tomcsányi maga is fokozott figyelemmel kísérte kalocsai tanítványai további pályafutását. Egykori tanítványaival gondosan ápolta a kapcsolatot és igyekezett gondjukat viselni.⁶¹ Ennek eredményeképpen tudta később – Budapestre kerülve – az egyetemisták Mária-kongregációját létrehozni, amely magját éppen az egykori kalocsai diákok alkották. Tudós tanárként az intézmény értesítőjében rendszeresen tudományos dolgozatokat publikált.

A későbbi (szatmári és pozsonyi) tanárkodásának éveiről viszonylag keveset tárt fel a szakirodalom, budapesti működéséről, azonban több adat maradt ránk.

1904–1909 között Tomcsányi – miután a kalocsai iskola elhagyására kényszerült – a tanári hivatást az angolkisasszonyok budapesti Sancta Maria Intézetében (ma: Ward Mária Általános Iskola és Gimnázium) folytatta tovább.⁶² Ez a változás valószínűleg nem okozott nagyobb megrázkódtatást Tomcsányinak, mert az angolkisasszonyok rendi szabályzata majdnem teljesen megegyezik a jezsuitákéval.⁶³

Az intézményben lélektant és nevelést tanított V. és VI. osztályában heti két órában.⁶⁴ Az intézményben több új liturgikus szokás bevezetése fűződött a nevéhez. Például a „kisdéd szűz Máriának” az angolkisasszonyok templomában Kisasszonynapján (szeptember 8.) megrendezett nyilvános dicsőítését Tomcsányi kezdeményezte, ahol rendszeren beszédet mondott.⁶⁵ Tomcsányi vezette be az intézetben a május havi Mária-áhitat megünneplését is (1910,⁶⁶ 1911).⁶⁷

⁵⁹ „Temetésekor a jezsuita rend kérésére arra kérte a gyászolókat, hogy Tomcsányi páter koporsójára szánt virágokat kegyes célra történő adományokkal váltsák meg. Erre a felhívásra jelentkezett egy volt szatmári Tomcsányi-tanítvány is, aki 100000 koronát adományozott virágmegváltás címen, amelyet a Dalnok utcai készülő templom harangjátéka javára fordítottak. Névtelen, 1926f

⁶⁰ Névtelen, 1926g, Skerlecz, 1926.

⁶¹ „Nem is olyan régen, két évvel ezelőtt, látni lehetett, hogy nap-nap után miséje befejeztével az Oltáriszentséget magához veszi s az Üllői út felé siet. Egyik volt tanítványának az édesanyját áldoztatja, mindaddig amíg fel kellett neki adnia az utolsó kenetet.” Névtelen, 1926a

⁶² Az 1907–1908. évi értesítő szerint 3 éve tanított Tomcsányi az angolkisasszonyoknál, az 1910-ben kiadott (1909/1910) értesítőtől kezdően pedig Tomcsányi neve nem szerepelt többé a tanárok nevei között.

⁶³ Az angolkisasszonyokat „női jezsuitáknak” is szokás nevezni. Az angolkisasszonyok és a jezsuiták egyaránt a Szent Ignác-i lelkiséget követik.

⁶⁴ Tomcsányi Lajos főgimnáziumi tanár. Tanította a lélektant a belső felsőbb leányiskola V. és VI. osztályában Heti óráinak száma: 2. Névtelen, 1906. 18. Tomcsányi nevelést tanít felsőbb leányiskola VI. oszt. heti óra: 2. Névtelen, 1907. 16. Tomcsányi Lajos lélektant tanít, főgimnáziumi tanár, felsőbb leányiskola VI. Működési évei ennél az intézetnél: 3. Névtelen, 1908. 15. Tomcsányi lélektant és nevelést tanít, felsőbb iskola VI. oszt. heti óraszám: 2. Névtelen, 1909. 17.

⁶⁵ Tomcsányi a kezdetektől (1903) tanárkodásának végéig (1909?) mondott beszédet ezeken az ünnepeken. Sőt az intézmény elhagyása után is visszajárt az intézménybe és ebbéli funkcióját egészen 1915-ig megőrizte. „szept 8. A bold. Szűz születésének napját, szept. 8-ikát ismét ünnepiesen ültük meg. Dél előtt nagymise a kisdéd szűz Mária tiszteletére, délután fehér ruhás leánykánk körmenete a templomban elhelyezett Kisdéd Szűz Mária szoborhoz, amely több év óta nagy kegyeletnek tárgya intézetünk templomában a sok imameghallgatás miatt, amelyet tisztelői tapasztaltak. A kisdéd szűz Máriáról ez évben is fűző Tomcsányi beszélt nagy lelkesedéssel, mint aki első volt a kisdéd szűz Máriának templomunkban való nyilvános dicsőítésében s ez ájtatosság elterjedése óta minden évben újat és újat tud nekünk mondani a kedves kis Szűz Máriáról s

Tomcsányi más – az intézet életében fontos – eseményeknél is szónokolt. Nagyböjt alatt rendszeresen prédikációkat tartott az intézményben (1910,⁶⁸ 1911).⁶⁹ 1917-ben az angolkisasszonyok által alapított zugligeti Szent Család templom felszentelésekor az ünnepi szentbeszéd elmondására szintén Tomcsányit kérték fel.⁷⁰

Az intézet elsőáldozóinak beszédet mondott, ahol a részükre küldött pápai áldásosztó sürgöny is felolvasása került.⁷¹ Gonzaga Castiglione Jozefa grófnő az Angolkisasszonyok intézetének általános főnöknője halálakor emlékbeszéddel tisztelgett előtte az angolkisasszonyok váci utcai templomában.⁷²

1905 május-júniusában a szolnoki állami főgimnáziumban volt kiküldetésen (Tomcsányi ekkor már okleveles főgimnáziumi tanár) mint az érettségi lefolyását ellenőrző miniszteri biztos. Az ellenzéki sajtó támadta („hogyan lehet egy jezsuitát kiküldeni biztosnak?”) viszont „a tanári kar igen előnyösen nyilatkozott Értesítőjében biztosi szerepléséről.”⁷³

annak hatalmáról.” Névtelen, 1904. 152. „...míg a délutáni szentbeszédben ft. páter Tomcsányi Lajos S.J. fejtegette a kis lányok körmenetes bevonulásának, fehér ruhás díszőrségének jelentőségét. Valóban meghatározó a kisdéd szűz Mária bölcsőjénél imádkozóknak áhítata, bizalma, kifejezésre jutó háladatossága.” Névtelen, 1911. 12. Egyéb évekre vonatkozóan lásd: 1904 (Névtelen, 1905a 155.), 1906 (Névtelen, 1907. 126.), 1907 (Névtelen, 1908. 132.), 1909 (Névtelen, 1910. 131.), 1910 (Névtelen, 1911. 12.), 1912 (Névtelen, 1913. 10.), 1913 (Névtelen, 1914. 9.), 1914 (Névtelen, 1915. 6. 9.), 1915 (Névtelen, 1916. 6. 9.) 1913. nov. 28–29-én Konstantin ünnep a templomban. Az ünnepi szónoklatot Tomcsányi tartotta. Névtelen, 1914. 12.

⁶⁶ A fővárosi kultusz kezdetét 1858-ra datálta. Tomcsányi, 1908. „április 30, esti 6 órakor tartották bentlakó növendékeink körmenetes bevonulásukat a templomba és megkezdtük ötvenéves jubileumát már meghaladott májusi ájtatosságot. Nem a fehér ruhás leánysereg, nem a dallamos templomi ének, nem a pálmaligetté alakult Mária-szobros oltár vonta ide a főváros imádkozó közönségét, hanem a magyar szívek őszintén megnyilatkozó Mária-tisztelete, mely Nagyasszonyunk ünnepeiből olyan igazi hitvallással veszi ki a maga részét. Egész hónapon át összegyűlt a buzgó sokaság, hogy Mária szónokának, főtisztelendő páter Tomcsányi Lajosnak szentbeszéde után a változatos énekek és litániák könyörgésével sok-sok kegyelmet nyerjenek a boldogság Szűztől.” Névtelen, 1910.139.

⁶⁷ „Május előestéjén a megváltozott oltár jelezte a Mária-hónapi ájtatosság megkezdését. Ismét ft. páter Tomcsányi Lajos volt Mária szónoka, aki a 6 órai szentbeszédeken azt az igazságot fejtegette, hogy a boldogság szűz Máriának hű tisztelői minden polgári erényben kiváló gyakorlottságot, tökéletességet érhetnek és rend szerint érnek is el. Nap-nap után egy alakját a régi és mostani társadalmi életnek emelte ki, rámutatván a követendő példára.” Névtelen, 1911. 19.

⁶⁸ „Február 8 nagyböjt A nagyböjttel komoly hangulatra intett körülöttünk minden. Kezdvé főoltárunknak átalakulásától – a rózsafüzér Királynéjának képét violaszínű függöny-háttérrel a Megfeszítettnek művészi kivitelű szobra váltotta fel – az egyházi énekek bűnbánatra hangoló melódiáitól a csütörtöki szónoklatok bizonyító érvei, intelmeiig. Főtisztelendő páter Tomcsányi Lajos tartotta a szentbeszédeket, fejtegetvén a meggyőződés, a hit melegeivel a tudomány erejével Jézus istenségét.” Névtelen, 1910. 136.

⁶⁹ „Március 1-jén a hamvazás ment végbe s átléptünk a nagyböjti időrendbe, mely csütörtök délutánonkint szentbeszédre gyűjtötte össze a templom növendékeinket, a kongregantákat és a buzgó hívőket. A szentbeszédeket ft. páter Tomcsányi Lajos jézustársasági atya tartotta.” Névtelen, 1911. 18.

⁷⁰ Richter, 1937. 149–150. Az eseményről az Alkotmány 1917. évi május 17-iki száma tudósított.

⁷¹ „május 7. a bentlakó növendékeknek az első szentáldozás ünnepségén P. Tomcsányi S.J. lelkesen beszélt a kis sereghez, amely alkalomra Ő Szentsége, a pápa, sürgönyileg küldte áldását az elsőáldozóknak és hozzájuk tartozóknak.” Névtelen, 1902. 121.

⁷² „1913. máj. 20. Requiem Castiglione grófnéért. Emlékbeszédet mond: Tomcsányi Lajos.” Névtelen, 1913. 15.

⁷³ Névtelen, 1906a, Névtelen 1913b

Mindezek mellett Tomcsányi vérbeli tudós tanár volt: az iskolai értesítőikben folyamatosan publikálta különféle témájú tudományos dolgozatait.

II. korszak (1898–1915)

Post nubila Phoebus

Jól lehet Tomcsányi a budapesti jezsuita rendházba már 1893 végén-1894 elején beköltözött s egy rövid időszak erejéig 1894–1895 között itt lelkési feladatokat is ellátott, mégsem ezt a dátumot választottam pályája második periódusának kezdőpontjául. Ennek oka elsősorban abban keresendő, hogy ekkoriban Tomcsányi még csak átmenetileg tartózkodott a fővárosban, mivel a következő évben néhány évre Pozsonyba helyezték át. Ezt szem előtt tartva, ezért inkább egy másik időpontot, az 1898-as esztendőt jelöltem ki a korszak kezdőpontjául. Döntésem mellett két érv hozható fel. Egyrészt Tomcsányi ekkortól kezdődően, egészen haláláig, folyamatosan Budapesten tartózkodott. Másrészt pedig ekkoriban kezdett el egyházi karrierje is felívelni, melynek egyik első jelentős állomása a főiskolai Mária-kongregáció megalapítása volt, amely szintén ugyanebben az évben ment végbe.

Mindent összevetve úgy tűnik, hogy a Tomcsányi-ügy következtében a jezsuita páter egyházi karrierje csak viszonylag megkésve indulhatott el. Tomcsányi csak 1898-ban érkezhett el oda, hogy országos hírnevét tevékenységével megalapozza. Ekkor azonban már ötven esztendő elmúlt és több, mint harminc éve jezsuita.⁷⁴

Budapestre kerülve Tomcsányi az őt körülvevő elszigeteltségből sikeresen kitörhetett, egyházi kapcsolatai kiszélesedtek. A Mária utcai rendházban rendtársaival megtalálta a közös hangot, akik a közöttük fennálló bizalmas kapcsolat jeleként Édesapámnak szólították.⁷⁵ Tomcsányit különösen Bernhard Zsigmondhoz (aki a páter hatására lépett be a rendbe) és Biró Ferenchez fűzte bizalmas lelki kapcsolat.⁷⁶ Kanter Károly⁷⁷ esztergomi preláthus-kanonok pedig egyenesen lelki atyjaként tekintett Tomcsányira,⁷⁸ akivel egészen haláláig bizalmas kapcsolatban maradt.⁷⁹

⁷⁴ Névtelen, 1926c

⁷⁵ Névtelen, 1926e 11.

⁷⁶ „Boldog emlékü P. Tomcsányi Lajosnak is nagyon tetszett, hogy „világosan, csattanósan, katolikus módon végzik gyónásukat”. S meg is dicsérte P. Birót: „Jól végzik lelki dolgaikat. Jól kioktatta őket.” Petruch, 1940. 78. „P. Biró többször hangoztatta, hogy P. Tomcsányi volt az, aki a legjobban megértette, és tartotta benne a lelket. Őt azonban elszólitotta az Úr.” Petruch, 1940. 102.

⁷⁷ Kanter Károly (1853–1920) Prohászka Ottokár mellett, a XX. század eleji katolikus megújulás legjelentősebb alakja volt.

⁷⁸ „[Kanter] Legjobb lelkigyakorlatát nála [Tomcsányi Lajosnál] tartotta. Legfőbb tanácsadójának is tekintette. A vezetése alatt tartott lelkigyakorlatok mindig a szeretet gyakorlati jóféléteit termelték ki nála, mint: szeretni paptársait, tiszta szívvel misézni, mindenkinek rendelkezésre állani és mindent derülten tenni. Az örökké mosolygó Tomcsányi páter egyszerű, keresetlen aszkézist nemcsak a Manrézában kifüggesztett arc képe sugározza, hanem Kanter lelke is visszatükrözi. (...) 1897-es lelkigyakorlat, melyet megint lelki atyja, P. Tomcsányi vezetése alatt tartott Budapesten, különösen gazdag jófélételekben: 1. Éttekészeknél szigorú

Az időközben kalocsai érsekké (1905) emelkedő egykori iskolatárs Városov Gyula (1846–1910) és Molnár János (1850–1919) preláthus, az Alkotmány szerkesztője szintén erőteljesen támogatták Tomcsányi törekvéseit.⁸⁰

Jól lehet a Tomcsányi-ügyből (és a sikertelen vizsgából) kifolyólag magasabb egyházi funkciót nem tölthetett be, azonban a fővárosba való költözése után mégis némi előrehaladást ért el az egyházi ranglétrán. 1898-tól a budapesti rendház gondnoka (minister),⁸¹ majd házfőnök (1909–1911, superior) volt. 1910-12 között a rendházi alrektor, majd (1913–1924–1926) lelki igazgatói (praefectus spiritualis) tisztséget töltötte be.⁸²

A rendi feljegyzések alapján úgy tűnik, hogy Tomcsányi budapesti éve alatt kezdett el intenzíven foglalkozni a lelkigyakorlatok megszervezésével (1904–1914, 1920–1926).⁸³ Tomcsányi levelezését, valamint a korabeli sajtó dokumentumait áttanulmányozva azonban megállapítható, hogy a páter már korábban is aktívan részt vett a lelkigyakorlatok lebonyolításában. 1893. szeptember 9-én Marienbergben (Ausztria, Tirol) a bencések kolostorában „világi papoknak (...) exercitiumokat” tartott három napon napig keresztül 11-től estig.⁸⁴ A fővárosban (1898,⁸⁵ 1899)⁸⁶ és vidéken (Székesfehérvár–1898,⁸⁷

mértékletesség. 2. A nép előtt mindig komolyan viselkedni. 3. Paptestvérekkel szelíd és alázatos lenni. 4. Mindent az Úr Jézusért. 5. Az Oltáregyesület ügyeit tökéletesen elvégezni. 6. Hat órákor reggel már beülni a gyónatárséba. 7. Naponta három lelki áldozást végezni. 8. Önmagáról sohase beszélteni. 9. Mindig készen lenni az emberek számára. 10. Hetente egyszer szentgyónást végezni.” Tiefenthaler, 1999. 96.

⁷⁹ 1922-ben Tomcsányi „Budapest apostolának” esztergomi (újra)temetésén magasztaló szavakkal búcsúzott lelki tanítványától: „XIV. Benedek pápa szerint mondotta – nemcsak azok a vértanúk, akik tényleg vérüket ontották Krisztusért, hanem azok is, akik egész életükben Krisztus szent országáért dolgoztak és ebben az apostoli munkában felőrölték és feláldozták erejüket. Ilyen értelemben vértanú Istenben boldogult Kanter Károly is. 23 évig volt Kanter a lelki gyermekem és nekem az a hitem, hogy ő már a mennyországban van.” Tiefenthaler, 1999. 115., Névtelen, 1922.

⁸⁰ Névtelen, 1926a. Városov Tomcsányi iskolatársa volt. Névtelen, 1913a 9.

⁸¹ A rendház mindennapi életét, a gyakorlati és a gazdasági kérdések és problémák megoldásáért felelős személyt jelöli

⁸² Természetesen budapesti éve alatt számos kisebb tisztséget is betöltött Tomcsányi: házi tanácsadó (1898, 1900–1909), vasárnapi hitszónok, a könyvtár felügyelője, az ebédői felolvasás felügyelője (1898–1899, 1913–1924–1926), ünnepi hitszónok (1900–1909), vasárnapi hitszónok, délutáni hitszónok (1903, 1909–1912), házi gyónató (1903–1904, 1913–1924–1926), lelkész (1906–1917, 1923–1926), könyvcenzor (1908–1913), az ebédői felolvasás felügyelője (1909–1910), ünnepi hitszónok (1913–1920), könyvcenzor (1914–1926), író (scriptor, 1915–1916), a lelki esettanulmányok vezetője, segítő (coadiutor), az ebédői felolvasás felügyelője, éves jelentések, a ház történetének írója (1913–1924–1926). Bikfalvi, 2007. 230–231. Névtelen, 1926. 1903-ban a katetetikai bizottságban tevékenykedett. Névtelen, 1903.

⁸³ Bikfalvi, 2007. 230–231.

⁸⁴ Tomcsányi, 1893. Ugyanebben az évben – Hornig Károly kérésére – Veszprémben is tervezett lelkigyakorlatot tartani, azonban ez a kalocsai jezsuiták ármánykodása miatt megghiúsult.

⁸⁵ „Szent-gyakorlatok Budapesten. Tomcsányi Lajos S. J. fogja tartani. Dr Bundala Mihály, a közp. papnevelő intézet lelki-igazgatója, mindazokat, kik a budapesti papság köréből minden hónap harmadik csütörtökén a papnevelőben a kis havi rekollécióra összegyűlni szoktak, valamint azokat, kik a szent-gyakorlatokban részt venni óhajtanak, kéri, hogy f. hó 16-án d. u. 5 órákor a közp. papnevelőben lehetőleg teljes számban megjelenjenek, tanácskozás végett, hogy mikor legyen a szent-gyakorlat.” Névtelen, 1898c

⁸⁶ „A budapesti központi papnevelő intézetben október utolsó öt napján ft. Tomcsányi Lajos J. t. atya lelki szentgyakorlatokat tart papok számára.” Névtelen, 1899b

⁸⁷ „Székesfehérvárott Tomcsányi Lajos, Kalocsán Rosty és Mladoniczky jezsuita atyák vezették a gyakorlatokat, melyeken 32 pap volt jelen.” Névtelen, 1898d

Vác–1901,⁸⁸ Marcali–1904kezdet el intenzíven foglalkozni a1905)⁸⁹ egyaránt vezetett lelkigyakorlatokat egyházi személyek részére.

Budapestre kerülve nagy hangsúlyt fektetett a világi hívek, – a későbbi Urak Kongregációjának tömegbázisát adó – „műveltebb katolikus férfiak” – lelkigyakorlatoztatására is (1899).⁹⁰ A századfordulón a Katolikus Népkör tagjai számára szervezett lelkigyakorlatot a Jézus Szent Szíve templomban.⁹¹ 1903-ban kilenceddel egybekötött ájtatosságot tartott Budapesten Jézus Szent Szíve tiszteletére.⁹² Az angolkisasszonyok iskolájában szintén több alkalommal tartott lelkigyakorlatot a tanítóképzők tanulói számára (1899,⁹³ 1901).⁹⁴

Jezsuitaként Tomcsányi maga is évente egy kötelező nyolc napos lelkigyakorlatot tartott, egy jezsuita lelkigyakorlatos házban, amelynek a helyét általában az előjárók jelölték ki számára. Egyik ilyen alkalomból kifolyólag 1908-ban Manresába (Spanyolország) utazott.⁹⁵

Tomcsányi ebbéli erőfeszítéseit rendtársai is méltányolták és később a Bernhardt Zsigmond S.J által kezdeményezett zugligeti lelkigyakorlatos házban (Manréza) „P. Tomcsányi Lajos emlékére tiszteelő külön termet” alapítottak.⁹⁶ A „Tomcsányi által megáldott” Téli kertben egy márványtábla örökítette meg az emléket a következő felirattal: „P. Tomcsányi Lajos SJ szeretett lelki atyánk emlékére.”⁹⁷

Tomcsányi kisebb funkciói közül talán még a házi gyóntató tisztét érdemes kiemelni. A sajtótudósítások többször hangsúlyozták Tomcsányi gyóntatói vénáját. Több tízezer embert gyóntatott élete során és a világi valamint az egyházi elit (püspökök) tagjai is hozzá jártak gyónni:⁹⁸ „magas kora ellenére fáradhatatlanul dolgozott a lelkipásztorko-

⁸⁸ „Lelki gyakorlatok folynak f. hó 2-án kezdődőleg a váci papnevelő intézetben. Tartja sz. Ignác módszere szerint 5 napon át Tomcsányi Lajos J. t. atya.” Névtelen, 1901d

⁸⁹ „Lelkigyakorlat. A marcali alesperesi kerület papsága mint évenként, úgy az idén is együttesen végezte húsvéti szent gyónását és áldozását lelkigyakorlattal egybekötve P. Tomcsányi Lajos S. J. vezetése alatt Marcaliban.” Névtelen, 1903d „A marcali esperesi kerület papsága a veszprémi egyházmegyében f. évi április hó 20-án tartja szokásos évi ájtatosságát P. Tomcsányi Lajos S. I. vezetése alatt, melyre a kerület papsága a szomszéd papársukot is szívesen látja. Az ájtatosság ugyanaznap reggel 9 órakor veszi kezdetét.” Névtelen, 1904d

⁹⁰ A január végén tartott lelkigyakorlat programja is fennmaradt. Névtelen, 1899c A decemberi lelkigyakorlat leírása: Névtelen, 1899d

⁹¹ Névtelen, 1900a

⁹² „Jézus szentséges szent Szívének tisztelete a nagyérdemű Jézus-társaságiak rendjéből kapta első s kapja szakadatlanul legbuzgóbb apostolait. Ennek a szent hagyománynak megfelelően rendeztek most is hazánk több városában a legszentebb Szív tiszteletére novénákat. Budapesten Tomcsányi Lajos, Pécsen Riesz Ferenc, Esztergomban Bóta Ernő atyák vezérei a kilencedi ájtatosságnak. Isten fizesse meg.” Névtelen, 1903e

⁹³ 1899. november 22–24. Névtelen, 1900b 98.

⁹⁴ 1901. november 22–24. Névtelen, 1902. 119.

⁹⁵ Tomcsányi, 1908f

⁹⁶ Bikfalvi, 2008. 109. Az épület ma is áll Zuglóban (Labanc utca 1.)

⁹⁷ „...a télikertbe pálmák és óriás kaktuszok kerültek. A Téli kert külön látványossága volt a remeteszobor, a Marianum ajándéka, amely egy elmés szerkezet segítségével a kalapját emelte fel. A Téli kert egyik asztalára helyezték el a szerzők által beküldött könyveket, amikre ugyan nem volt idő elolvasni, de tájékozódhattak a friss megjelenésekről.” Bikfalvi, 2008. 110–111.

⁹⁸ Baranyay, 1926.

dásban: az oltártól és a gyóntatószéktől soha el nem maradt.”⁹⁹ 1905-ben Soroksáron mintegy száz embert gyóntatott.¹⁰⁰

A lelki gyakorlatok szervezésén és a gyóntatásokon túl azonban a fővárosi megtelepedés jóval jelentősebb változást idézett elő Tomcsányi tudományos tevékenységében, amely fővárosi tartózkodása alatt teljesedett ki.

A „katolikus paptudósna mintaképe”

Budapestre kerülve Tomcsányi mind aktívabban vett részt a korszak jelentős, keresztény szellemiségű tudományos közösségeinek munkájában. Az Aquinói Szent Tamás Társaság tevékenységébe már az alapítástól kezdődően bekapcsolódott.¹⁰¹ 1893-ban a társaság egyik havi ülésén Kant feltétlen parancsáról címmel tartott előadást.¹⁰² A közgyűléseken rendszeresen megjelent (pl. 1899)¹⁰³ és 1902-ben még a Társaság tagja volt.¹⁰⁴

Tudományos munkásságának legjelentősebb és leghosszabb időszaka azonban a Szent István Társulathoz kapcsolódott. 1887-ben az egyik hírlapi tudósítás beszámolója szerint „Tomcsányi Lajos, jézus-társasági áldozár a tudományos és irodalmi osztályának tagjává megválasztott.”¹⁰⁵ A különféle folyóiratokban megjelent SZIT-közgyűlések jegyzőkönyveinek tanúsága szerint Tomcsányi Lajos 1887-től kezdődően egészen haláláig a Társulat tagja maradt.¹⁰⁶ 1908-tól kezdve folyamatosan egészen 1926-ig, a háromévente megválasztásra kerülő választmány tagjaként tevékenykedett.¹⁰⁷ A Társulat 1926-ban jegyzőkönyvében hivatalos közleményt bocsátott ki Tomcsányi haláláról.¹⁰⁸

E két társaság mellett Tomcsányi még egy harmadik tudományos közösséghez is csatlakozott: 1915-ben a Szent István Akadémia egyik alapítója lett s annak I. osztályában

⁹⁹ Névtelen, 1926.

¹⁰⁰ „Húsvéti szent gyónás. F. hó 11-én d. e. a soroksári egyházkerület papsága Soroksáron főtisztelendő Tomcsányi Lajos jézustársasági atya vezetésével végezte az egyházi húsvéti szent ájtatosságát. Ez alkalommal nevezett megjelent kerületi papsághoz szívhez szóló beszédet tartott, melyben különösen a gratia sanctificans megszerzésére, fenntartására és a vele való állandó működésre hívta fel az Úr szolgáit. A beszéd után a soroksári plébános, Schláger Árpád szent misét celebrált, mely alatt a hívek épülésére a kerület főtisztelendő papsága szent gyónását végezte. A hívek számra nézve körülbelül 100-an ez alkalommal a főtisztelendő jézustársasági atyánál végezték szent gyónásukat. Az egyházmegye buzgó főpásztora, gróf Osáky Károly püspök úr a kerületi papságnak főpásztori áldását küldte.” Névtelen, 1905.

¹⁰¹ 1892–1950 között működő, Kiss János által alapított magyar bölcséleti társaság, amely az Aeterni Patris enciklika szellemében tevékenykedett.

¹⁰² „Az elnöki előterjesztések után dr. Kiss János jelentette, hogy a társaságnak eddig 15 alapító és 17 pártoló tagja van. A bejelentések után következett Tomcsányi Lajos Jézus-társasági atya nagytudományú előadása »Kant feltétlen parancsáról.« Utána Natter Antal tartott előadást »Az akarat szabadságának fogalmáról.« A felolvasások után élvezetes s tanulságos eszmecsere következett.” Névtelen, 1893.

¹⁰³ Névtelen, 1899.

¹⁰⁴ Névtelen, 1902. 37.

¹⁰⁵ Névtelen, 1887.

¹⁰⁶ Névtelen, 1902b 363., Névtelen, 1903a, Névtelen, 1916a

¹⁰⁷ Névtelen, 1908a, Névtelen, 1911a, Névtelen, 1914a, Névtelen, 1917., Névtelen, 1920., Névtelen, 1923. A SZIT élén pap igazgató és aligazgató állt, akiknek a tevékenységét a választmány segítette.

¹⁰⁸ „A napokban elhunyt P. Tomcsányi Lajos jézustársasági atya, Társulatunk évtizedek óta választmányi tagja, szerzetesi cellájában magát azt a lelki hatalmat képviselte, melyet a magasabb erkölcsi hivatás és hiva-

(hittudomány, bölcsélet és neveléstudomány) tevékenykedett. 1926-ban temetésekor Mihályfi Ákos OCist (1862–1937) a Szent István Akadémia nevében hivatalos beszéddel búcsúzott a jezsuita pátértől.¹⁰⁹

Élete során Tomcsányi Lajos számos tudományterületen tevékenykedett. A filozófiát, az ókortudományt, az egyháztörténetet, az egyházjogot egyaránt művelte, és szépirodalommal is foglalkozott.

Tomcsányit egész életében folyamatosan foglalkoztatta a filozófia s tervei között szerepelt egy keresztény filozófiai monográfia megírása is, amelyet azonban végül nem sikerült megalkotnia.¹¹⁰ Főleg pályája elején (eredetileg filozófusnak készült) publikált tanulmányokat a filozófia hasznáról,¹¹¹ és az emberi szabad akaratról.¹¹² Egy másik értekezésében Arisztotelész, a skolasztika, Kant rendszerével foglalkozott.¹¹³

Bár pályája első felében még egy kuriózumnak számító filozófiai /teológiai kérdést (bilokáció) is megvizsgált,¹¹⁴ a korszak legnagyobb teológiai-filozófiai kérdésének azonban a darwini evolúciós elmélet bizonyult. A kérdéskör meglehetősen eltérő megítélést kapott a vallásos gondolkodók körében. Egyesek elutasították az evolúciós elméletet, annak ateista felhangjai miatt, mások viszont felkarolták Darwin elgondolását, és „a keresztény hagyomány alapján megpróbálták összhangba hozni a Teremtőbe vetett hittel. Ezek a gondolkodók nem zárták ki, hogy az első ember testét állat szülte. Hangsúlyozták azonban, hogy Isten különleges közbelépése volt szükséges ahhoz, hogy az alacsonyabb rendű szervezetből ember jöhessen létre. (...) A természettudós George Mivart (1827–1900) azt tanította, hogy Isten olyan testbe öntötte bele az emberi lelket, mely testet az Ő különleges irányítása alatt működő természeti okok hozták létre.”¹¹⁵ Tomcsányi egyik 1903. évi tanulmányában reflektált az evolúció és az intelligens tervezés elméletére. Részletesebben Mivart rendszerét taglalta, amellyel kapcsolatban elutasító álláspontra helyezkedett.¹¹⁶ Ezt követően Tomcsányi már nem publikált filozófiai témájú írásokat, mert „a körülmények összejárása folytán az egyházjog és a magyar jogtörténelem” kiszorította „foglatosságát köréből a filozófiát.”

tottság, minden külső eszköz nélkül biztosít Isten választottjainak. Nagy tudása, embert megérintő szelleme, szívjósága csak segítségére voltak a lelkeket és a katolikus közlekiismeretek irányító munkájában. A magyar katolikus társadalom mélyeségs részvételének általános és imponáló volta tett tanúságot a személyét körülhulámzó köztiszteltettről és a kivételes egyéneknek kijáró hódolatról.”Névtelen, 1926. h.

¹⁰⁹ Névtelen, 1926g

¹¹⁰ „Élete végéig az volt a legforróbb vágya, hogy egy keresztény filozófiával ajándékozza meg a magyar irodalmat, de másodalú elfoglaltsága annyira elvonta ettől a feladattól, hogy vágya csak álom maradt. A körülmények összejárása folytán az egyházjog és a magyar jogtörténelem szorította ki foglatosságát köréből a filozófiát.” Névtelen, 1926a

¹¹¹ Tomcsányi, 1887.

¹¹² Tomcsányi, 1890.

¹¹³ Tomcsányi, 1906. Ezekről a témákról előadásokat is tartott. Például az Aquinói Szent Tamás Társaságban Kant-ról, a Keresztény Szabad Egyetemen az angolkiasszonyoknál az ókori filozófiáról, a „Skóláról” tartott előadást.

¹¹⁴ Tomcsányi, 1907.

¹¹⁵ Turay, 2006. Mivart saját nézeteit az alábbi műveiben fejtette ki részletesen: *On the Genesis of Species*, London, 1871., *Lessons from Nature*. London, 1876.

¹¹⁶ Tomcsányi, 1904. Nem minden jezsuita volt Tomcsányival azonos állásponton, hiszen például a jezsuita P. G. Perrone, a Római Gergely Egyetem tanára összeegyeztethetőnek tartotta a darwini elméletet a bibliai hagyománnyal.

Ugyancsak alkotói periódusa első felére esik az ókortudományi témájú műveinek megszületése is. Vergiliusról egy hosszabb lélegzetű dolgozatot írt,¹¹⁷ illetve Alleram Gyula: *Seneca erkölcsbölcsélete* című művét recenzálta.¹¹⁸ Az ókori Görögország kereskedelmét taglaló monográfiája megírásához Tomcsányi görög és latin forrásokat, valamint német, francia, olasz és angol szakirodalmat használt. A kötetet egy görög forrás magyar fordításával (Demoszthenész Lakritosz elleni beszéde) zárta. A mű dicsérő szavakat kapott a katolikus sajtó részéről:¹¹⁹ „Tomcsányi e munkája dicsőséget szerezhet a magyar tudománynak, mivel Attika kereskedelmét ily összefoglaló, rendszeres előadásban még a külföldön sem dolgozta föl eddig senki.”¹²⁰ Egy másik bíráló a mű könnyed stílusát, olvasmányosságát illetve a lábjegyzetek alapos tudományosságát emelte ki.¹²¹

A korabeli tudományos sajtó azonban már korántsem volt elragadtatva Tomcsányi írásától. Incze József, az Egyetemes Philológiai Közöny hasábjain, alapos bírálatban részécsítette a művet, amelynek főbb pontjai a következők voltak: a, mellőzi a kérdéskört taglaló modern történeti szakirodalmat, csak elavult 1635 és 1860 közötti szakirodalmat használ, b, sok adatot felhalmozott, de szintézist nem tudott létrehozni, ezért a kérdésre tudományosan kielégítő választ nem nyújtott, c, „az idézésekben egyáltalán nem tud mértéket tartani” d, a mű nyelvezete nem a tudományos stílust követi, hanem szépirodalmi hangvétellő e, tárgyi tévedéseket tartalmaz, f, a tudományos sajtószavakat idegenszerűen magyarítja.¹²²

Tomcsányi tudományos tevékenységének másik pillérét az egyháztörténet alkotta. Középkori témájú írásai közül elsőként a Krisztus követése szerzőjének kilétét taglaló értekezései említhetők, amelyekben két személyt (Gersen bencés apát, Gerson párizsi kancellár) zárt ki véglegesen a szóba jöhető szerzők sorából.¹²³ A katolikus sajtó (Magyar Állam, Papok Lapja, Religio, az egrri Irodalmi Szemle, Új Magyar Sion) elismeréssel fogadta a dolgozatokat.

Később a ferences rendről méltató hangvétellő, történeti adatokban bővelkedő, hitbuzgalmi írásban emlékezett meg,¹²⁴ valamint a molinizmust¹²⁵ ellenző Szabó Szádok domonkos szerzetessel folytatott vitát.¹²⁶ Írt Tomcsányi liturgiátörténeti vonatkozású tanulmányokat is, amelyek egyikében a május havi Mária-áhitat keletkezésének egyetemes

¹¹⁷ Tomcsányi, 1884.

¹¹⁸ Tomcsányi, 1908a

¹¹⁹ Tomcsányi, 1906a, Ismertető: Horváth, 1906.; Névtelen, 1906b

¹²⁰ Horváth, 1906. 1063.

¹²¹ „A mű tudományos alapossága mellett különösen értékes vonás benne, hogy élvezetessé tudja tenni ezt az első pillanatra nagyon is sajtószertű kérdést a művelt nagy-közönség számára is. Valóban egész könnyedén bevezeti az olvasót a régi görög kereskedelem tarka világába s csak a lapok alján található úgyszólván folytonos hivatkozások sejtetik, mennyi fáradságot róhatott a tudós szerzőre a lelkiismeretes forrástanulmány.” Horváth, 1906. 1061.

¹²² Incze, 1907. „Mindent összefoglalva azt mondhatjuk, hogy szerzőnk a maga elé tűzött feladatot nem oldotta meg úgy, amint azt ma már megoldani lehetett volna s könyve rengeteg adatainál fogva csak segéd-forrás lehet később valakinek, a ki e kérdéssről tanulmányt akar írni...” Incze, 1907. 775.

¹²³ Tomcsányi, 1886., Tomcsányi, 1907a

¹²⁴ Tomcsányi, 1909

¹²⁵ Luis de Molina, SJ (1535–1600) spanyol jezsuita teológus. Kegyelemtani felfogása (molinizmus) a tomizmussal ellentétes.

¹²⁶ Tomcsányi, 1908b, Tomcsányi, 1908l, Szabó, 1908, Szabó, 1908a, Szabó, 1908b

történetét foglalta össze és annak budapesti történetét vizsgálta meg.¹²⁷ A szentolvasóról¹²⁸ és egy ősi katolikus szokásról (a harang szavának üdvözlése az Úrangyal imával) külön történeti összefoglalókat közölt.¹²⁹

Szentek életével kapcsolatos összeállítást írt Delvaux Fülöp jezsuita szerzetesről,¹³⁰ valamint a XI. Piusz pápa által 1925. május 21-én szentté avatott Canisius Szent Péterről (1521–1597). A holland jezsuita pap legfontosabb művének az 1555-ben napvilágot látott kiskátéját (Summa doctrinae christianae) tartotta, mivel a könyv már az Üdvözlégymai teljes formáját tartalmazta. (Ui. a középkorban „az Üdvözlégyma csak az első felét imádkozták.”). Tomcsányi a mű magyar hatását is kiemelte: „Canisius kiskátéja, melyet Telegdi Miklós (...) fordított magyarra, az első római magyar katekizmus”¹³¹

Tomcsányi a szentek életrajza mellett a szenthelyek történetét is tanulmányozta. 1923-ban egy teljes kötetet szentelt a Loretoiban található Szent Házzal (Mária egykori názáreti háza)¹³² kapcsolatos legendák elemzésének.¹³³ A korabeli katolikus recenzio elismeréssel szövegezte Tomcsányi munkájáról „minthogy irodalmunkban aránylag még igen kevesen foglalkoztak a loretoi szent ház problémájával, Tomcsányi könyve nálunk egyenesen hézagpótló, midőn minden kikutatható forrást egybegyűjtve, teljes részletességgel ismerteti a kérdést.”¹³⁴ A kötet legfőbb kérdése az volt, hogy vajon a loretoi házhoz kapcsolódó hagyomány valós történeti történeti tény vagy csupán egy legenda? A korabeli francia (Chevalier), német történészek egy része az utóbbi álláspontra helyezkedett, amelyet néhány magyar tudós (Szeghy Ernő, Hüffner György) is átvett. Sőt a hazai jezsuiták egy része (Braun József) szintén ezt a megközelítést tette magáévá.¹³⁵ Ezek ellenében Tomcsányi a hagyományos vélemény mellett érvelve a loretoi épület történeti hitelessége, názáreti eredete mellett tette le a voksát. Jól lehet – kissé paradox módon – végső ellenérvként a moráleteológus jezsuita August Lehmkuhl-nek (1834–1918) a hagyományra alapozó érvelését emelte ki, azt hangsúlyozván, hogy „aki (...) ily ősrégi szentélyt (minő a loretoi) tevőleges érvek nélkül a múltban gyakorolt tisztelettől megfosztani törekszik, az a modernisták befolyása alatt áll.”¹³⁶

¹²⁷ A fővárosi kultusz kezdetét 1858-ra datálta. Tomcsányi, 1908c

¹²⁸ Tomcsányi, 1909a

¹²⁹ Tomcsányi, 1909b

¹³⁰ Tomcsányi, 1908d

¹³¹ Tomcsányi, 1925.

¹³² A történet szerint Szűz Mária názáreti házát a muszlimok támadásai elől az angyalok 1291-ben átmenekítették dalmáciai Tersatto városába. A település akkor a Magyar Királysághoz tartozott ezért a házat a Frangepán-család vette gondozásba. Azonban a helybeliek elbizakodottsága miatt az angyalok 1294-ben Loreto-ba vitték át az épületet. A legenda első lejegyzője a teramói Pietro Tolomei (XV. sz.) volt.

¹³³ Tomcsányi, 1923. Tomcsányi egy alkalommal írt hazai szenthelyről (Kecel) is: Tomcsányi, 1887a. Ezt az összegzést Tomcsányi közismert álnévén (x-y) jegyezte. Tomcsányihoz köti az is, hogy a páter testvére Kecelen lelkészkedett, ahol Tomcsányi többször személyesen is meglátogatta. Az orgánium hasábjain található hasonló témájú írásművek, amelyet T álnévén írtak, szerzője nem Tomcsányi, hanem Tóth Mike volt.

¹³⁴ Bozóky, 1923. 633.

¹³⁵ Türi, 1923.

¹³⁶ Bozóky 1923. 634. „Ha valami régóta, tán századokon, sőt több évszázadon át ájtatos tiszteletnek tárgya volt s nem lehet tevőleges érveléssel felhozni annak bebizonyítására, hogy az a tisztelet alaptalan: miként minden emberi birtoknál, úgy annál is elég a tisztelet jogosultságának igazolására, hogy a tisztelet évek hosszú során át komoly emberek között fennállott.” A másik recensens ebben egyébként nincs azonos véleményen Tomcsányival: „Még kevésbé lehet azokat; akik Hüffner véleményében osztoznak, modernizmussal vádolni.” Türi, 1923. 568.

Tomcsányi azonban nemcsak a középkorral, hanem a modern kor történelmével is foglalkozott. XIII. Leó pápa tevékenységét több cikkében is elemezte: a napirendjét, Szűz Máriához fűződő viszonyát, a munkás-kérdéssel kapcsolatos nézeteit ismertette, valamint – a pápai jubileum kapcsán – életútjáról közölt rövid összefoglalást.¹³⁷ A pápán kívül még a jezsuitákkal foglalkozott több alkalommal: a rendalapító Loyolai Szent Ignác mellett¹³⁸ a rend németországi újbóli megtelepedéséről írt cikkeket.¹³⁹ A magyar hívek számára egy jámbor német orvost állított példaképül.¹⁴⁰

Tomcsányi számos cikket szentelt magyar vonatkozású egyháztörténeti témáknak is. A magyar kortársak életútjának megörökítését fontosnak tartotta: 1886-ban Kunszt József (1790–1866) kalocsai érsekről, Simor János bíborosról, esztergomi érsekről (1813–1891)¹⁴¹ közölt méltatásokat,¹⁴² Esterházy Miklós nádort pedig a Mária-kongregáció tagjaként élte.¹⁴³ Zichy Nándor érdemeit több írásában hangsúlyozta, valamint a gróf nyolcvanadik születésnapjáról külön köszöntőben emlékezett meg.¹⁴⁴ Rendírtásai közül Weiser Frigyes érdemeit foglalta össze 50 éves jubileuma alkalmából.¹⁴⁵

Tomcsányi rendszeresen publikált nekrológokat az elhalt pályatársak, kongreganisták emlékének. 1909-ben Fehér Ipolyról, 1910-ben Damián János és Molnár László jezsuitákról, valamint Városov Gyuláról jelentetett meg emlékbeszédeket.¹⁴⁶ Tomcsányi írói működésének egyik legsajátosabb termékei az egyház főúri származású támogatóiról írott emlékbeszédei voltak, amelyekben a következő előkelőségek életrajzát dolgozta fel: Habsburg–Lotaringiai Mária Dorottya Amália (1867–1932),¹⁴⁷ Piret Bihain Huberta bárónő,¹⁴⁸ Wenckheim Frigyes (1842–1912),¹⁴⁹ a Zichy-család három nőtagja,¹⁵⁰ Orosdy Raoul,¹⁵¹ Barkóczy Sándor (1857–1925),¹⁵² Heinrich Aladár.¹⁵³

¹³⁷ Tomcsányi, 1887b, Tomcsányi, 1888, Tomcsányi, 1910. Tomcsányi munkássággal kapcsolatos cikkeit lásd alább.

¹³⁸ Tomcsányi, 1909c

¹³⁹ Tomcsányi, 1917. A jezsuitákat 1872-ben elűzték Németországból és csak 1917-ben telepedhettek meg újra.

¹⁴⁰ Tomcsányi, 1891 (Nekrológ Nussbaum müncheni orvosról, aki tudós és jó katolikus egyben.). Tomcsányi, 1891a (Mária Antónia Immakulata nekrológja, ki az uralkodó leányának Mária Valéria férjének, Salvator Ferencnek a nővére volt.).

¹⁴¹ Tomcsányi, 1886a

¹⁴² Tomcsányi, 1886b, Tomcsányi, 1891b. Tomcsányi Simor egyik legfőbb érdemének azt tartotta, hogy a főpapságból ő volt az, aki Jézus Szent Szívének tiszteletét elsőként (1866) hirdette Magyarországon.

¹⁴³ Tomcsányi, 1909d

¹⁴⁴ Tomcsányi, 1909e, Tomcsányi, 1910a. Verset is írt hozzá: Tomcsányi, 1909f.

¹⁴⁵ Tomcsányi, 1909g (x-y álnévén).

¹⁴⁶ Tomcsányi, 1910b, Tomcsányi, 1910c, Tomcsányi, 1909h, Tomcsányi, 1910d, Tomcsányi, 1910e.

¹⁴⁷ Tomcsányi, 1897.

¹⁴⁸ Tomcsányi, 1909i, Tomcsányi, 1910f

¹⁴⁹ Tomcsányi, 1912.

¹⁵⁰ Tomcsányi, 1910g, Tomcsányi, 1910h, Tomcsányi, 1914, Tomcsányi, 1914a.

¹⁵¹ Tomcsányi, 1916. Orosdy Fülöpné Herczog Margit (1875–?) keresztényszociális aktivista, politikus, a harmadik magyar női országgyűlési képviselő fia, aki 1916-ban esett el a fronton.

¹⁵² Tomcsányi, 1925a. Recenzió: Szatmári, 1926. Barkóczy szintén szoros kapcsolatot ápolt a jezsuitákkal, az Urak Kongregációjának prefekta (világi vezetője, elnöke), miniszteri tanácsos, császári és királyi kamarás. 1904 és 1912 között a minisztérium középiskolai ügyosztályának vezetője.

¹⁵³ Tomcsányi, 1925b Heinrich a Kalocsai Diákok Országos Szövetségének (KADOSZ) elnöke volt. A te-

Tomcsányi magyar vonatkozású szentéletrajzokat is összeállított. Még pályája kezdetén írt a piarista Trautwein Nepomuki Jánosról (1819–1893),¹⁵⁴ élete vége felé pedig a jezsuita László Xaver Ferenc (1876–1921),¹⁵⁵ valamint a pálos Csepellény György (1626–1674)¹⁵⁶ élettörténetének szentelt egy-egy kötetet. A folyóiratok hasábjain más magyar szentek életrajzának bizonyos elemeit vizsgálta történeti szempontból. Egyik tanulmányában Boldog Gizella és Árpádházi Boldog Margit szentté avatásáról közölt tanulmányt. Első királynénk ügyében vitába szállt rendtársával, Velics Lászlóval (1852–1923). A polémia központi kérdése az volt, hogy vajon Gizella Passauban vagy Veszprémben van eltemetve? Velics az első, Tomcsányi a második vélemény mellett kardoskodott.¹⁵⁷

A korszak Tomcsányiban leginkább a jogtudós magasztalta: „P. Tomcsányi Lajos az egyházjog területén vívott ki az ország határain túl is elismert nevet és tekintélyt. Könyvei és véleménye nagy befolyást gyakoroltak a magyar közéletre.”¹⁵⁸

Ezen a tudományterületen Tomcsányi legkedveltebb témája a főkegyúri jog volt, amellyel két könyvében is foglalkozott.¹⁵⁹ Tomcsányi másik jogtörténeti műve a püspöki intézményt tárgyalta.¹⁶⁰

A katolikus közvélemény egy része nagyra értékelte az ebben a tárgyban írott munkáit.¹⁶¹ Példaként Szekfü Gyulát említhetnénk, aki a Magyar történet lapjain így nyilatkozott: „A kegyúri jog dolgában történeteknek kifogástalan, adáquat magyarázata”¹⁶² Forster Gyula (A püspöki székek betöltésének kérdéséhez) viszont elutasította Tomcsányi álláspontját. Katolikus részről is (Baranyay Jusztin, Leopold Antal) bírálták Tomcsányi nézeteit, mondván: a hazai püspökök kinevezési joga nem a pápát illeti, hanem a mindenkorai magyar királyt.¹⁶³

Tomcsányi ezen írásai azonban protestáns részről sem váltottak ki osztatlan elismerést. Búza László szegedi professzor, aki a „Sárospatakon tartott országos református tanácskozáson” a református álláspontot ismertette a főkegyúri joggal kapcsolatosan, miszerint az „felségjog” és nem pápai kiváltság.¹⁶⁴

A keresztény lelkeséggel foglalkozó műveinek többségét folyóiratok (Mária-kert, Mária Kongregáció) hasábjain publikálta.¹⁶⁵ Ezekben a szépirodalmi ihletettséggel írásokban vál-

metésén mondott beszédet a Kalocsai-Pécsi Diákszemle 1925. évi 3. száma közölte. Visszaemlékezés Aligius tollából ugyanezen lap 1925-ös 10. számában olvasható.

¹⁵⁴ Tomcsányi, 1893a. Egy másik életrajz: Tomek, 1943.

¹⁵⁵ Tomcsányi, 1921. Születési neve Lobmayer Alfréd volt.

¹⁵⁶ Csepellény György pálos szerzetes Mezőkövesd és környékének vértanúja. (Budapest, 1924). Csepellényt Füzérre küldték misszionáriusnak, ahol élénk térítőmunkát folytatott, amivel kivívta a protestánsok dühét. 1674. március 26.-án a hajdúk elhurcolták Csepellényt. Hatvan napon át magukkal hurcolták és kínozták. Végül 1674. május 24-én Egerfarmos határában lefejezték.

¹⁵⁷ Tomcsányi, 1908e, Velics, 1908, Tomcsányi, 1908f

¹⁵⁸ Gyenis, 1941. 23.

¹⁵⁹ Tomcsányi, 1922, Tomcsányi, 1923a.

¹⁶⁰ Tomcsányi, 1924.

¹⁶¹ Túri, 1923a, Bozóky, 1923a, Túri, 1923b, Bozóky, 1923b

¹⁶² Szekfü, 1990. III. 596.

¹⁶³ Túri, 1923b, Leopold, é.n. Baranyay Jusztin az Egyházi Lapok hasábjain bírálta Tomcsányit. Túri, 1923b 437.

¹⁶⁴ Névtelen, 1923a, Tomcsányi, 1923b

¹⁶⁵ Egyetlen irodalomtörténeti témájú műve született csupán, amelyben – „fölülemelkedve az előítéleteken” – a protestáns Gyulai Pál munkássága előtt tisztelt. Tomcsányi, 1910i

tozatos témákat boncolgatott (Szent József,¹⁶⁶ a keresztút,¹⁶⁷ Jézus Szívének tisztelete,¹⁶⁸ Szűz Mária,¹⁶⁹ kilenced,¹⁷⁰ május havi áhítat,¹⁷¹ ünnepek,¹⁷² rózsafüzér¹⁷³). Hitbuzgalmi írásai közül a legnépszerűbbnek a Szt. Ignác vize bizonyult.¹⁷⁴ A mű közkedveltségét jelzi, hogy az eredeti kiadást 1934-ben Jámbor László átdolgozva ismét megjelentette.¹⁷⁵

Tomcsányi költeményei többnyire folyóiratokban láttak napvilágot, amelyek jelentős része Szűz Mária¹⁷⁶ illetve Jézus Szent Szíve¹⁷⁷ tiszteletéről szólnak, bizonyos személyekhez¹⁷⁸ vagy a pápához¹⁷⁹ íródtak, vagy valamilyen ünnep alkalmából születtek.¹⁸⁰ Külön latin nyelvű ódákat alkotott Való Simon (1846-1923) pozsonyi kanonok, a teológia doktora tiszteletére illetve Károly király koronázása alkalmából.¹⁸¹

¹⁶⁶ Tomcsányi, 1886c (Egy érzelmes leírás egy brazil hívőről, aki Szt. Józsefhez imádkozva halt meg.). Tomcsányi, 1890a (Egy 1889-ben XIII. Leó pápa által kibocsátott körlevelet elemez röviden, amely Szt. József tiszteletének népszerűsítését szolgálta), Tomcsányi, 1910j

¹⁶⁷ Tomcsányi, 1890b, Tomcsányi, 1890c, Tomcsányi, 1890d, Tomcsányi, 1890e, Tomcsányi, 1890f, Tomcsányi, 1891c, Tomcsányi, 1891d, Tomcsányi, 1891e, Tomcsányi, 1891f, Tomcsányi, 1892a

¹⁶⁸ Tomcsányi, 1886d, (Különböző nehéz helyzetek felsorolása a világtörténelemből, amelyben a hívek Krisztushoz fordultak. A magyarok széthúzásának felelegetése.), Tomcsányi, 1886e, (Jézus Szíve kultuszát népszerűsíti külföldi szakirodalom nyomán), Tomcsányi, 1889 (Az Altero nunc elabente elnevezésű római rendeletet magyarázza, amely alapján bizonyos előfeltételek mellett minden hó első péntekén szabad misét bemutatni Jézus szent Szívével.) Tomcsányi, 1890 g (Az equadori Quito új templomának felszenteléséről tudósít, amelyet Jézus Szent Szívének szenteltek.), Tomcsányi, 1891g (Tomcsányi azon mereng, hogy, még mindig nem épült fel Budapesten a Jézus Szívének ajánlott templom. Valamint IX. Pius egyik rendeletét mutatja be, amely alapján júniusban minden napon Jézus szent Szívéhez lehet fohászkozni, s aki így cselekszik bizonyos fokú búcsút nyer), Tomcsányi, 1926

¹⁶⁹ Tomcsányi, 1909j (x-y álnéven), Tomcsányi, 1910k, Tomcsányi, 1910l, Tomcsányi, 1910m, (x-y néven). Tomcsányi, 1885 (Szépirodalmi stílusban megírt érzelmes elbeszélés egy óceániai protestáns megtéréséről és a rózsafüzér ima dicsérete.), Tomcsányi, 1885a (Nesztórius kritikája, szépirodalmi stílusban. Mária istenanyai tiszteletét és méltóságát kívánja hirdetni és terjeszteni.), Tomcsányi, 1886f (Egy külföldi lapból fordít egy érzelmes történetet és saját kommentárjával egészíti ki.).

¹⁷⁰ Tomcsányi, 1921a

¹⁷¹ Tomcsányi, 1887c

¹⁷² Tomcsányi, 1910n

¹⁷³ Tomcsányi, 1887d (x-y álnéven; történelmi példákkal: Borrome-i Károly, Forcade, aixi érsek, D' Affre, párizsi érsek) bizonyítja a rózsafüzér hatásosságát), Tomcsányi, 1885.

¹⁷⁴ Tomcsányi, 1913.

¹⁷⁵ A kapcsolódás nem a véletlen műve, hiszen Jámbor is Kalocsán kezdte a pályáját, illetve Tomcsányi halála után néhány évre ő lett a vezetője az angolkisasszonyoknál működő Mária-kongregációnak. Jámbor (1907-ig Jambrekovits) László (1874 – 1963) a mezőkövesdi és a kispesti Jézus Szíve templom építetője. 1928-tól a Manréza lelkigyakorlatos ház első igazgatója lett. A Kis könyvtár katolikus hívek számára című sorozat megalapítója volt. 1950-ben a budapesti rendházból Kisvárdára hurcolták. Ezt követően a pannonhalmi szociális otthonba vonult vissza.

¹⁷⁶ Tomcsányi, 1888a, (x-y álnéven), Tomcsányi, 1888b (x-y álnéven), Tomcsányi, 1908g, Tomcsányi, 1908h, Tomcsányi, 1909k, Tomcsányi, 1923d, Tomcsányi, 1924a

¹⁷⁷ Tomcsányi, 1888c (x-y álnéven), Tomcsányi, 1888d (x-y álnéven).

¹⁷⁸ Tomcsányi, 1909l

¹⁷⁹ Tomcsányi, 1889a (x-y álnéven).

¹⁸⁰ Tomcsányi, 1910p

¹⁸¹ Tomcsányi, 1898, Tomcsányi, 1917a

Tomcsányi tudományos tevékenysége között sajátos helyet foglalnak el az ún. előadásai, amelyet a kor tudományosnak, elfogulatlanak tekintett,¹⁸² mai szemmel nézve azonban inkább a vallást népszerűsítő, tudományos-ismeretterjesztő előadások közé sorolnánk.

Tomcsányi legtöbb előadását Budapesten tartotta, azonban fővárosi előadássorozatai nem voltak előzmény nélküliek, hiszen már pozsonyi tartózkodása alatt tartott előadásokat (1896). Kétségtelen, hogy az előadássorozatok leginkább a fővárosra koncentráltak, alkalomszerűen azonban vidéki előadásokra (pl. 1896 Esztergom,¹⁸³ 1898 Székesfehérvár)¹⁸⁴ is sort kerített. Előadásai nagy népszerűségnek örvendtek, amelyet az is alátámaszt, hogy a korabeli orgánusok a Budapesten zajló, heti rendszerességgel megrendezett vallási témájú előadássorozatok közül mindössze hármat tartottak említésre méltónak: Tomcsányiét (Jézus Szíve templom), Prohászka Ottokárét (Angolkisasszonyok Temploma), és Hock Jánosét (kőbányai Szent László templom).¹⁸⁵

Tomcsányi előadásainak kezdetben rendházának temploma adott otthont. A Jézus Szíve Templomban nagyböjten hetente hirdetett előadássorozatot „művelt férfiak és hölgyközönség számára” (1894,¹⁸⁶ 1898,¹⁸⁷ 1899).¹⁸⁸ A Jézus Szíve-templom kivül (1901)¹⁸⁹ a belvárosi ferences templomban (1903)¹⁹⁰ is tartott néha előadást. Tomcsányi

¹⁸² Tomcsányi előadásait az egyik korabeli forrás így méltatta: „Az előadás szigorúan tudományos volt, a tisztelendő páter semmit sem állított, mit be nem bizonyított, semmit sem tagadott, aminek a tagadását meg nem okolta.” Névtelen, 1902. 118.

¹⁸³ Névtelen, 1896. 6.

¹⁸⁴ „Tomcsányi Lajos Jézustársasági atya hétfőn, kedden és szerdán a székesfehérvári Ferencz József nőnevelő intézet dísztermében rendkívül nagyszámú és díszes hölgyközönség előtt konferencia-beszédeket tartott.” Névtelen, 1898a 58.

¹⁸⁵ „konferencia-beszéd számba hetenkint hármat lehet venni: mindenekelőtt Tomcsányi Lajos atyáét a Szentséges Szent Szív templomában, Prohászkaéét az angoloknál, Hock Jánost a gyönyörű kőbányai új templomban.” Névtelen, 1902c 214.

¹⁸⁶ „Nagyböjt alatt minden kedden délután 4 órakor Jézus szent Szívének templomában Tomcsányi Lajos Jézustársasági atya a műveit közönség (urak és hölgyek) számára konferenciákat fog tartani, melyekre a nagyon tisztelt közönséget őszinte tisztelettel meghívjuk. A Jézustársasági igazgatóság. (VIII. Mária- utca 25.)” Névtelen, 1894.

¹⁸⁷ „A budapesti jezsuiták szép templomában, a nagyböjti idő alatt minden kedden, délután 4 órakor, magasztos szellemű konferencia-beszédeket tart, művelt férfiak és hölgyközönség számára, Tomcsányi Lajos atya. Tegnap beszédében a »független morál«-ról szólott. Az ily szónoklás apostoli szónoklás, nagy Isten-áldása, nagy jótétemény Budapestre.” Névtelen, 1898. 166.

¹⁸⁸ „Jézus sz. Szívének templomában (VIII., Mária utca 25. sz. mellett) az egész böjti időszak alatt konferencia-beszédeket fog tartani Tomcsányi Lajos jézustársasági atya a művelt közönség számára minden kedden délután 5 órakor.” Névtelen, 1899a. A forrásokban a pesti Jézus Szíve-templom címe több változatban szerepelt: József utcai jézustársasági atyák temploma, Mária utca 25, József utca 26, Scitovszky tér (ma Lőrinc pap tér).

¹⁸⁹ „A körmenetet előkészítő ájtatosságok előzik meg, melyek a következők: A jézustársasági atyák templomában (VIII., József-utca) naponkint este 6 órakor a rózsafüzér-ájtatossággal kapcsolatosan. Szónok: Tomcsányi Lajos j. t. atya.” Névtelen, 1901a 232.

¹⁹⁰ „Meghívó eucharisztikus ünnepre. A papok szentségimádó társulata (Eucharistia) és az az Oltáregyesület a székesfővárosi világi és szerzetesapságnak, a növendékpapoknak és a híveknek részvételével XIII. Leo Szentséges Atyánk pápaságának 25-ik évi jubileuma alkalmából a szentferencendi atyák belvárosi templomában és kolostorában folyó hó 19-én (csütörtökön) délután 3 órakor ünnepies szentségimádást és papi gyűlést tart.....előadás az Oltáriszentség körébe tartozó tárgyakról, tartja Tomcsányi Lajos S. J. úr és mások.” Névtelen, 1903b

előadásainak másik fontos helyszíne a Katolikus Népkör¹⁹¹ illetve annak Molnár utcai székháza (ma: Országos Idegennyelvű Könyvtár) volt.¹⁹²

Tomcsányi előadóként folyamatosan részt vett a Kanter Károly-féle Oltáregyesület által szervezett Országos Eucharisztikus Kongresszuson is, ahol „az Oltáriszentségről hitágazati szempontból” (1900,¹⁹³ 1901,¹⁹⁴ 1904,¹⁹⁵ 1906) címmel adott elő.¹⁹⁶ Tomcsányi külföldi konferenciákra is ellátogatott olykor: 1912-ben a Bécsben megrendezésre kerülő XXIII. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszuson a díszelnökök között szerepelt.¹⁹⁷

1901-ben – a II. és III. országos katolikus nagygyűlés által előírányzott – Katolikus Szabad Egyetem (Líceum) budapesti előadásait Tomcsányi Vezérelvek a történelemben című előadása nyitotta meg, amely az ókort tárgyalta. A helyszín az angolkisasszonyok váci utcai intézetének díszterme volt ui. „az intézet kezdeményezte az országban a katolikus lyceumi előadásokat.”¹⁹⁸ Az előadások heti rendszerességgel ismétlődtek a kö-

¹⁹¹ „A hangsúlyozottan katolikus jellegű társadalmi intézmények közül kiemelkedett s mintegy központi szerepet töltött be a Központi Katolikus Kör a belvárosban. A székesfőváros katolikus vallású polgárságának kulturális és anyagi érdek védelmére, a vallási alapokon álló társadalmi élet előmozdítására alakult meg 1888-ban Lévy Imre tankerületi főigazgató kezdeményezésére. 1896-ig a Korona utca 17. számú házban, majd a Molnár utca 11. szám alatt voltak a helyiségei. 1908-ig Budapesti Katolikus Kör néven működött, az 1947-ben történt megszüntetéséig Központi Katolikus Kör néven. Viszonylag alacsony taglétszáma mellett előadásain és rendezvényein nagy számban vettek részt a meghívott vendégek. Tágas ülés- és előadástérrel rendelkezésre bocsátotta a rokon célú és világnézetű intézményeknek és szervezeteknek is.” Bölöny, 1993.

¹⁹² „...e hó 9-én kezdte meg P. Tomcsányi Lajos Jézus-társasági atya konferenciáit, melyek kilenc napon át tartanak mindenkor este fél 8 órakor. Vendégeket — de csak férfiakat — szívesen látnak.” Névtelen, 1898b

¹⁹³ „Ezután Tomcsányi Lajos jézustársasági atya tartott előadást az Oltáriszentségről hitágazati szempontból. Ráutalt az ó-szövetségre s az abban talált előképekből vonatkoztatva azokat az új-szövetségre levonja az egyháznak tanát a legméltóságosabb Oltáriszentségről; ráutalt az új-szövetségre s majd azon beszédből, melyben az Isten-ember a mennyei eledelt sz. Jánosnál megígéri, majd a három első evangélista által s sz. Pál által idézett azon szavakból, melyek az utolsó vacsorán oly ünnepélyesen elhangzottak a búcsúzó Megváltó isteni ajkairól, bizonyítja a tridenti sz. zsinat tanát Krisztusnak az Oltáriszentségben jelenlétéről. A kongresszus a tudós atyának köszönetet szavazott.” Névtelen, 1900. 137.

¹⁹⁴ „A Katolikus Kör Molnár-utcai dísztermét zsúfolásig megtöltötte a közönség, hogy meghallgassa az eucharisztikus kongresszus előadóit....Az első előadó Tomcsányi Lajos Jézus-társaságbeli atya volt. Arról beszélt, hogy mi az Oltáriszentség hittani szempontból. Tág történelmi keretben magyarázta, hogy a keresztény katolikusok az Oltáriszentségben mindig Krisztus vérét és testét látták. Ennek a szentségnek és annak, hogy a szentséget így magyarázta az egyház, köszönhető, hogy amidőn a pápák saját bűneik, a népek zavargása és a fejedelmek túlhajtott tekintélye által az egyház süllyedőben volt, mégis, diadalmaskodott a Krisztusi tan. Úgy magyarázzuk tehát mi is az Oltáriszentséget.” Névtelen, 1901b, Névtelen, 1901c

¹⁹⁵ Névtelen, 1904a „Az Országos Eucharisztikus Kongresszus ügyében népes papi értekezlet volt húshagyó kedden d.u. 3 órakor a kegyes-tanítórendiek dísztermében dr Kold Medárd püspök úr elnöklésével. Tomcsányi Lajos atya, mint mindig, most is eltálatla a hatás varázsának titkát. Érdekesen s lelkesítő hévvel kiemelte régi okmányok csendes nyugalmaól azt a hangosan megszólalt ténytet, hogy magyar őseink a Mária-kultusz mellett az Oltáriszentség tiszteletének is lelkes hívei és lovagai voltak.” Névtelen, 1904b

¹⁹⁶ Névtelen, 1906c

¹⁹⁷ Névtelen, 1912.

¹⁹⁸ Névtelen, 1902d, „Október hóban kezdődtek a lyceumi előadások, tartotta P. Tomcsányi Lajos S. J. ilyen címen: Vezérelvek a történelemben. A tanév minden hétfőjén 5 órakor magasabb képzettségű hallgatók számára világtörténelmi eseményeknek oknyomozó és bölcséleti fejtegetésével foglalkozott a tudós atya. Nemcsak hölgyközönségünk érdeklődött a mély tudománnyal előadott, korszerű magyarázatok iránt, hanem urak is jelentek meg, hogy a minden tekintetben érdekes és tanulságos előadásokat hallgassák. Valamennyi értekezése nagyszámú közönséget vonzott az intézetbe. Az előadás szigorúan tudományos volt, a tisztelendő

vetkező években is. (1902,¹⁹⁹ 1903,²⁰⁰ 1904,²⁰¹ 1906,²⁰² 1907²⁰³). 1902-ben Tomcsányi – az öt ért bírálatok miatt – módosította az előadássorozat elnevezését katolikus szabad líceum helyett katolikus szabad egyetemi előadásokra.²⁰⁴ A szemeszter egyik első előadásában azt a kérdést vizsgálta, hogy „miként adják elő a protestáns tudósok a katolikus középkort?”²⁰⁵ A következő héten azzal a nézetel szállt szembe miszerint a középkor „sötét” lett volna.²⁰⁶ Majd az ókori („Skóla”) és a középkori filozófia összehasonlításáról tartott előadást.²⁰⁷ Egy másik előadásában a protestáns Friedberg jogtudós azon nézeteit igyekezett megcáfolni, hogy a katolikus egyházi hierarchia pusztán emberi kitaláción alapul, nincs szentírási alapja.²⁰⁸ 1903-ban a történelem irányelveit taglaló előadássorozatának egyik részében „...a magyar alkotmány főbb mozzanatait fejtegette s arra az érdekes következtetésre jutott, hogy szent István a vérszerződésbe foglalt jogrenden semmit sem

páter semmit sem állított, mit be nem bizonyított, semmit sem tagadott, aminek a tagadását meg nem okolta. Ez előadások azért is nevezetesek, mert az intézet kezdeményezte az országban a katolikus lyceumi előadásokat s a következő tanév október havától kezdve folytatni fogja minden hétfőn 5 órákor.” Névtelen, 1902. 118. „1901-ben nyílt meg a Katolikus Szabad Lyceum intézetünkben, mely első volt az országban, inkább a nagyközönségnek szánva. Tudós egyházi és világi tanárok, közöttük főleg Ft. P. Tomcsányi Lajos S.J. tartotta sorozatos történelmi előadásait e lyceum keretében, nagy hallgatóközönség előtt.” Richter, 1937. 80.

¹⁹⁹ „Tudományos előadásokat fog tartani Tomcsányi Lajos J. t. atya a budapesti angolkisasszonyok dísztermében a történelem irányelveiről. Az első előadás f. hó 6-án volt. Folytatása lesz minden hétfőn d. u. 5 órákor. A tudós jezsuita ezzel megindítja, illetve folytatja Budapesten a katolikus szabad líceum megalapítását.” Névtelen, 1902e „Akár megtörténik pedig ez, akár nem, lelkünk teljes rokonérzésével üdvözöljük a katolikus lyceumi előadásokat, melyeket a II. és III. országos katolikus nagygyűlés ajánlott, melyeknek sorát Tomcsányi Lajos J. t. atya nyitotta meg a budapesti angolkisasszonyok dísztermében tartott ciklusaival, s azokat a katolikus lyceumi előadásokat, melyeket tavaly a nagyváradi, ezidén a pécsi Katolikus Körben Margalits Ede dr előadása indított meg.” Névtelen, 1902 f 374.

²⁰⁰ „Hogy ezen évben is minden héten megtartottuk dísztermünkben a Katolikus Szabad Egyetem szokásos előadásait, az a múlt évben tett ígéretünk beváltásának tekintendő. Az egész évben a magyar alkotmányról beszélt ft. Tomcsányi Lajos jézustársasági tanár úr s ez évben is, mint az előzőekben, nagy számban hallgatták öt férfiak és hölgyek.” Tomcsányi, 1904. 3.

²⁰¹ „Tudományos előadások a budapesti Angolkisasszonyoknál. Tomcsányi Lajos S. J. főgimnáziumi tanár, az idén folytatja tavaly megkezdett tudományos előadásait. Az előadások »Irányelvek a történelemben« címmel, magasabb műveltségű közönség számára, az Angolkisasszonyok intézetének dísztermében lesznek október első hétfőjétől, azaz október 3-tól kezdve minden hétfőn délután 5 órákor.” Névtelen, 1904c „1904, október 3-án tartotta ft. P. Tomcsányi S.J. főgimn. tanár az intézet dísztermében az iskolaév folyamán első tudományos előadását Irányelvek a történelemben címen, magasb műveltségű közönség számára. Előadását ezentúl minden hétfőn öt órákor folytatta a tudós ft. úr feszült figyelemmel és nagy érdeklődéssel hallgató közönség előtt.” Névtelen, 1905a 155–156.

²⁰² „okt. 1-én Tomcsányi az előző évekhez hasonlóan megkezdte a kath. szabad egyetemi előadásokat az intézet dísztermében.” Névtelen, 1907. 127.

²⁰³ „A képző növendékei hetenkint jelen voltak ft. P. Tomcsányi szabad egyetemi előadásain, amelyet a tudós főtisztelendő úr Történelmi irányelvek címén már több éven át folytat az intézet dísztermében.” Névtelen, 1908. 133.

²⁰⁴ Névtelen, 1902d

²⁰⁵ Névtelen, 1902d

²⁰⁶ Névtelen, 1902g

²⁰⁷ Névtelen, 1902h

²⁰⁸ Névtelen, 1902i

változtatott, majd az aranybulla záradékáról bebizonyította, hogy az a rendeknek csak a passzív rezisztenciára adja meg a jogot, nem pedig a fegyveres ellenállásra.”²⁰⁹

Apologetikai csatározások – a protestáns egyházak

Tomcsányi budapesti évei alatt – a tudományos tevékenység mellett – tovább folytatta a protestáns felekezetek elleni küzdelmeit is.²¹⁰

A századfordulón a jezsuiták által erőteljesen propagált Mária-kultusz felelevenítése és a Mária-kongregációk létrehozása nyomán a protestáns-katolikus ellentétek ismét kiéleződtek.²¹¹ Tomcsányi már 1898 környékén vitába keveredett a protestánsokkal, mert a Protestáns egyházi és iskolai lapok és a Protestáns Szemle szerzői a jezsuita rend hazai megtelepedését jogtalannak tartották, mivel a magyar országgyűlés nem hagyta jóvá törvényesen azt.²¹² Tomcsányi a támadásokra nyílt levélben felelt meg.²¹³

1916-ban újra fellángolt egy protestáns-jezsuita vita, amely a hazafiság kérdése körül bontakozott ki. A polémia lényege abban summázható, hogy vajon a levert 1848/49-es szabadságharc után Scitovszky János esztergomi érsek (1849–1866) „és vele az egész magyar püspöki kar is hazaellenes irányt követett”-e? A szerzők (Kováts István, Révész Kálmán) arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a katolikusok hazafiatlanul viselkedtek és elárulták a szabadságharc ügyét.²¹⁴ A Magyar Kultúra című lapban Tomcsányi (Bangha Bélával együtt) válaszolt a vádakra.²¹⁵ Tomcsányi még két külön írásban igyekezett cáfolni a vádakat.²¹⁶

²⁰⁹ Névtelen, 1903c

²¹⁰ „[Tomcsányi] élethivatásának tekintette az Egyházat és jogait védelmezni. Ebben látta rendünk egyik legfőbb feladatát, amint az III. Pál Regimini militantis és III. Gyula Expositio debili bullájából kidomborodik.” Bernhard, 1926.

²¹¹ Gergely, 2004. 113.

²¹² „a jézustársaságot eltörlő Dominus ac Redemptor kezdetű pápai brévé Mária Terézia a 1773. november 26-án placetummal látta el és így fennevezett jézustársaságot Magyarországból kitiltotta. A placetum regiumot pedig, — mondja tovább a szerkesztőség, — biztosítják az 1840: 6; 1715: 74; 1773: 70; 1729: 21 és az 1765: 23. törvényzikkék, továbbá az 1870. évi aug. 9-én kelt legfelsőbb kir. elhatározás. Az 1814. évi aug. 7-én kelt: „Sollicitudo omnium Ecclesiarum” bulla, — úgymond a szerkesztőség — nem dicsekszik ily piaccal. Scitovszky, hercegprímás csak úgy becsempészte a jezsuitákat, az abszolutizmus alatt, az országba. A jezsuiták javai természetes személyekre vannak kebelezve és nem a rendre, mint erkölcsi személyre... a rend tehát csak úgy bújkál az országban”. Dr, 1899, 17.

²¹³ „Tekintetes szerkesztőség: A Prot. E. és I. Lap november 14-iki számában a jézustársaságiakról ez áll: »Az a sötét sereg, amelyet Németország befogadni nem akar, hazánkban szabadon él s végzi rettenetes munkáját, annak dacára, hogy országos törvényeink tiltják itt létezését.« Bízom a t. szerkesztőség igazságszeretében s reményilem, hogy legközelebb szíves lesz Lapjában azokat a törvényeket pontosan idézni, melyre a jelzett helyen utal. Mert tán csak nem írnak az urak kellő megfontolás nélkül? Azt a számot azután, melyben ezen törvényeket idézni szívesek lesznek, kegyeskedjenek nekem megküldeni, hadd okuljak. Négy évig tartottam Budapesten három templomban sz. beszédek, beszéltem sokszor és sokról, de a protestánsok dolgairól soha. Nos, kedves uraim, három hétig várok, ha ez az ügy a Prot. E. és I. Lap-ban nem lesz intézve, ezrek fogják hallani jogos panaszomat az urak ellen. Tomcsányi Lajos.” Névtelen, 1898f 831. A cikk megjelent a Dunántúli Protestáns Lap hasábjain is (1899).

²¹⁴ Révész, 1916. Révész írt Tomcsányi ellen a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapban is. (1916, 21. sz.).

²¹⁵ Bangha-Tomcsányi, 1916, Tomcsányi, 1916b

²¹⁶ Tomcsányi, 1916c., Tomcsányi, 1916d

A magyar reformáció 400 éves évfordulója alkalmából rendezett ünnepek kapcsán Tomcsányi arra a kérdésre kereste a választ, hogy vajon a katolikusok együtt ünnepelhetnek-e a protestánsokkal? Válaszában arra a következtetésre jutott, hogy a protestánsoknak vissza kellene térniük az Anyaszentegyház kebelébe.²¹⁷

Az – ausztriai jezsuitáktól leváló – önálló magyar jezsuita rendtartomány megalakulásáról lelkes szavakkal számolt be az Alkotmány hasábjain, amely azonban a protestánsok gunyoros megjegyzéseit váltotta ki.²¹⁸

Egyházpolitikai küzdelmek

Fővárosi tartózkodása alatt Tomcsányi – a protestánsokkal zajló harccal párhuzamosan – tovább folytatta a liberális állam elleni egyházpolitikai küzdelmeit is.

Már 1901-ben bekapcsolódott az ún. Pikler-ügybe, oly módon, hogy nagybőjti diák-konferencia sorozata alkalmával „felszólította diák hallgatóit, kísérik figyelemmel ateista professzoraik működését s előadásait jegyezzék.” A páter elsősorban Piklerre és Pauer Imrére hívta fel a figyelmet.²¹⁹

1902-ben Tomcsányi Horánszky Nándor képviselő és Majláth Gusztáv erdélyi püspök vitáját kísérte élénk figyelemmel, amely „a szabadelvű államosítás” témájáról az az iskolák állami felügyelet alá helyezéséről szólt. Horánszky elképzelése – amerikai minta alapján – „az iskolaügyben az államosítás”, melyet „egyelőre a közép-és főiskolákban” szándékozott megvalósítani. Majláth az államosítás ellen érvelt, de a korabeli szabadelvű sajtó azt híresztelte, hogy a polémiából Horánszky került ki győztesen. Sőt a konzervatív sajtó egy része (pl. Budapesti Hírlap) is azon a véleményen volt, hogy „Horánszky korára való tekintetből jobb szerette volna, ha Majláth püspök úr nem bocsátkozik Horánszky beszédének cáfolatába.”²²⁰ Tomcsányi azonban védelmébe vette és jogosnak tartotta a püspök felszólalását az oktatás államosítása ellen. Tomcsányi egy másik – kéziratban maradt – munkájában a középiskolai vallásnevelést vette górcső alá.²²¹

A páter az oktatással kapcsolatos nézetein a későbbiek folyamán sem változtatott, hiszen amikor az 1920-as évekre ismét fellángolt a vita a budapesti tudományegyetem jellegének kérdéséről – az egyetem jogi fakultás professzoraival egyetértésben – az intézmény katolikus jellegét hangsúlyozta.²²² Tomcsányi külön tanulmányban fejtette ki az oktatás államosítását ellenző véleményét: „Türetünk soká, de most már tovább tűrni nem akarunk. Egyetemünk katolikus jellegét biztosítani erős szándékunk.”²²³ Az állam és az egyház amerikai minta szerinti szétválasztását még 1923-ban is veszélyesnek tartotta,

²¹⁷ Tomcsányi, 1917b

²¹⁸ Tomcsányi az Alkotmány 1909 szept.8-ik számában publikálta *Elszakadtunk Ausztriától!* címet viselő írását, amelyre polemikus hangvételű protestáns reagálás is érkezett: Névtelen, 1909 a, Névtelen, 1909b

²¹⁹ Egyetértés, 1901. máj.3. Szabó, 1970. 499., Szabó, 2003. 197–202. Pikler Gyula (1864–1937) magyar jogbölcsész, egyetemi tanár, a Társadalomtudományi Társaság tagja. A Pikler-ügyről Ady is részletesen tudósított. Daragó, 2011.

²²⁰ Tomcsányi, 1902. 27–28. (X-y álnéven)

²²¹ Miképpen kelljen rendezni a vallásnevelést középiskoláinkban? című írásáról van szó.

²²² Ladányi, 2002. 293–294.

²²³ Tomcsányi, 1920. 27–35.

mert az Magyarországon nem alkalmazható, hiszen „a Corpus Juris Hungarici tanúsága szerint ezredéves múltunk úgy összenőtt az Egyház jogelméletével, hogy a kettőt csak sok veszélyt rejtő erőszakos eljárással lehetne elválasztani.”²²⁴

Tomcsányi folyamatos küzdelmet folytatott a jezsuitákkal kapcsolatban élő általános előítéletek ellen a különböző lapok hasábjain. Az egyik népszerű vádra (Budapesti Szemle), miszerint a múltban nem voltak nagy jezsuita tudósok két cikkben írt cáfolatot.²²⁵ 1910-ben pedig a Pester Lloyd által felmelegített a jezsuitákkal kapcsolatban élő közkeletű félreértést (ti. a cél szentesíti az eszközt) iparkodott eloszlatni.²²⁶ A jezsuitákat a hívek és²²⁷ a világiak támadásaival szemben egyaránt védelmezte.²²⁸

Az apologéta Tomcsányi figyelme olykor a kultúra területére is kiterjedt. Egy cikkében Verescsagin (1842-1904), orosz festő egyik a szent családot megjelenítő festményét bírálta éles szavakkal, mert az nem keresztényi szellemben ábrázolta a témát.²²⁹ Tomcsányi a kultúra kérdését boncolgatta Zoltvány Irén Lajos bencés apát hírhedt kötetének (Erotika és irodalom) recenziójában is.²³⁰

A kongregációk

Tomcsányi egyházpolitikai küzdelmeinek másik színtere a kongregációk területe volt. A páter nem Budapesten kezdett el először foglalkozni kongregációk szervezésével, már pályája elejétől kezdve kapcsolatba került a kongregációkkal. 1888–1889-es szatmári tartózkodása alatt Jézus Szentséges Szíve Társulatának és a Boldogságos Szűz Mária Társulatának papi vezetője (prézes) volt, majd 1896-97 között Pozsonyban szintén kongregációt vezetett (a férfiak Mária és Szent István Kongregációjának prézese).²³¹ Szembetűnő azonban, hogy abban a városban, ahol pályája indult és – a másik két településhez képest – jóval több időt töltött (ti. Kalocsán) a rendi nyilvántartások szerint kongregációra vonatkozó prédikációs tevékenységéről nincs tudomásunk. Ezzel kapcsolatosan csak találgatni tudunk, hogy vajon ennek mi lehet a magyarázata. Valószínű azonban, hogy az okát a Tomcsányi-ügy kapcsán felmerülő személyi ellentétekben kereshetjük.

Budapestre felkerülvén Tomcsányi (Bus Jakab, Bóta Ernő, Bernhard Zsigmond, Martinovich Sándor, majd Bangha Béla) mellett tevékeny részt vállalt a kongregációk megszervezésében. Sokféle kongregációban ténykedett, sokféle társadalmi rétegnek prédikált, melyek közül az első az egyetemi hallgatók csoportja volt, akik számára Mária

²²⁴ Tomcsányi Johann Baptist Sägmüller egyházi jogi tankönyvéről közölt recenziót: Tomcsányi, 1923c

²²⁵ Tomcsányi, 1909j, Tomcsányi, 1908k

²²⁶ Tomcsányi, 1910r

²²⁷ Az illető azt sérelmezte, hogy a hitbuzgalmi sajtótermékek szerzői között túl sok jezsuita van: „Tele van S. J.-vel. Örökké a »társaság«, mindenütt a »társaságunk«, betűben-képben a »társaság«; mintha a »társaság« volna az egyház.” Névtelen, 1907a

²²⁸ „Világi tollból eredő figyelmeztetés” jelent meg a «Religio» mult (8-ik) számában s ezen figyelmeztetés a mi «Mária-Kongregáció» című lapunkra is vonatkozik.” Tomcsányi, 1909b,

²²⁹ Verescsagin egyébként főként csataképek festésében jeleskedett. Tomcsányi, 1885b

²³⁰ Tomcsányi, 1924b. Zoltvány ebben a kötetében a Hét és a Nyugat körül csoportosuló költőket, írókat támadta faji alapon. Bizonyos külföldi szerzőket (Zola, Anatole France) és irodalmi irányzatokat (pl. naturalizmus) szintén erőteljesen bírálta.

²³¹ Bikfalvi, 2007. 230–231.

Kongregációs Kört alapított (1897), amelyet főleg volt kalocsai tanítványaiból szervezett.²³² A korabeli tudósítások lelkesült hangon számoltak be az eseményről: „Isten áldása van az ifjúság lelkekért lelkesülő férfiak fáradozásán. Budapesten Tomcsányi Lajos S. J. atyának sikerült a budapesti főiskolai kath. ifjúság lelki javára Congregatio academicát alkotni, Kolozsvárott pedig Pál István, kanonok és státusgyűlési előadó, az ottani egyetem katolikus tanulói számára a budapestihez hasonló Szent-Imre-Egyesület alapításán fáradozik.”²³³ A kongregáció prézes tisztségét 1903-ig töltötte be.²³⁴ Az Egyetemi Mária-kongregáció, azonban nem bizonyult különösebben sikeresnek.

Tomcsányi tevékenységének a legfontosabb terepét az elitnek való prédikálás jelentette. Ennek egyik legjelentősebb színhelye a leányok és nők számára fenntartott kongregációk voltak. 1904-től kezdődően az Angolkisasszonyok Mária kongregációjában fejtett ki jelentős tevékenységet, melyet az egyik korabeli forrás úgy méltat, mint „egyike az ország legnagyobb enemű társulatainak.”²³⁵ Jelentőségét jól jelzi, hogy a kongregáció – Tomcsányi hathatós közreműködésével – saját periodikát (Mária-kongregáció értesítője) is megjelentetett időszaki jelleggel.

A kongregáció vezetési struktúrája meglehetősen sajátos volt: „A főpásztori leirat szerint az intézet igazgatója az elnöke (...) a prézes maga a főm. bíboros érsek úr (Hornig Károly),”²³⁶ Tomcsányi Lajos a vezető, lelki igazgató volt.²³⁷

A Mária-kongregáció tagjainak egy része az angolkisasszonyok intézetének V-VIII. osztályos tanulóiból szerveződött meg, valamint idősebb „magasrangú és közrangú úrnők” alkották,²³⁸ és heti²³⁹ vagy kétheti²⁴⁰ rendszerességgel tartotta gyűléseit. A gyűlések általában csütörtökön 17 órától kezdődtek.²⁴¹

²³² Bikfalvi, 2007. 230–231. szerint ez az esemény 1898-ban történt. A korábbi adat a helyes. Az eltérés oka abban rejlik, hogy Bikfalvi a provinciakatalógusokból dolgozott. Nem sokkal később (1902-ben) P. Bóta Ernő az iparosifjak, majd az iparosmesterek kongregációját szervezte meg. Petrich, 1940. 42.

²³³ Névtelen, 1898e Az utókorra maradt Tomcsányi egyik ezzel kapcsolatos felhívása is: Névtelen, 1900c Egyéb hasonló kezdeményezések a korszakból: 1888 Szent Imre Kör (a katolikus egyetemi ifjúságot igyekezett összefogni), 1902 Szent Imre Kollégium (Glattfelder Gyula).

²³⁴ Bikfalvi, 2007. 230–231. Tomcsányi ezzel párhuzamosan több más kongregáció vezetői funkcióját is ellátta: Jó Halál Társulat (1900, prézes), Jézus Szentséges Szíve Társulata (1901, prézes).

²³⁵ Y, 1907.

²³⁶ Bóta, 1907.

²³⁷ Névtelen, 1905b 397.

²³⁸ Névtelen, 1905b 397.

²³⁹ „A Mária-kongregáció az V-VIII. osztályú növendékekből toborzódik. A bennlakókból kikerült 34 tag Tomcsányi Lajos, a bejárókból szerveződött 12 tag Jámbor László jézustársasági atya vezetése alatt jött össze hetenkint, hogy az Istenanya eszményképét valósítsa meg önmagában mindazon erénygyakorlatok és kegyelmi eszközök által, amelyek a Mária-kongregáció szellemét és fegyverzetét alkotják.” Névtelen, 1922a 11.

²⁴⁰ „A kongregáció tagjai kéthetenként tartották gyűléseiket az intézet kápolnájában Tomcsányi Lajos jézustársasági atya vezetésével, hogy hitágazatilag megalapozott Mária-tiszteletükkel a katolikus hit magaslataira jussanak.” Névtelen, 1924. 9. „A kongregáció tagjai kéthetenként tartották gyűléseiket az intézet kápolnájában Tomcsányi Lajos jézustársasági atya vezetésével. Ward Mária alapítónő szellemének megfelelőleg jellemezte a gyűléseket: mélyebb behatolás a vallási igazságokba és törekvés a női eszmények és erények elsajátítására”. Névtelen, 1925.10.

²⁴¹ Bóta, 1907.

1904-ben „Szűz Mária szeplőtelen fogantatása dogmatikai definitiójának félszázados jubileumán nagyszabású megemlékezést rendezett az Angolkisasszonyok Templomában” (Belvárosi Szent Mihály Templom) a Tomcsányi által vezetett női kongregáció. „Tagjai és a zárda növendékei M. Scholastica pécsi notredamei szerzetesnő »Mária halála« című darabját adták elő.” A vallási társulat a jótékonyági est bevételéből a templomnak egy új Szűz Mária szobrot (Immaculata) vásárolt.²⁴² 1905-ben Szűz Mária szeplőtelen fogantatásának ünnepe az Angolkisasszonyok Templomában kettős ünneppel járt ui. a vallási ünnep mellett kongregációs tagfelvétel is zajlott. A tudósítás a kongregációs összejövetelek jellegéről is beszámolt, mely szerint az összejövetel abból állt, hogy a különféle társadalmi rendű és rangú hölgyek hetente egyszer összegyűltek és kézimunkát végeztek a „szegények felruházása céljából”. A kézimunkázás, a varrás közben Tomcsányi prédikált a kongregáció tagjainak.²⁴³

1908-ban a Mária-kongregációk ugyancsak kettős ünnepet tartottak Budapesten „a lourdes-i szent Szűz megjelenésének és X. Pius Őszentsége pappá szentelésének évfordulója” alkalmából a Budapesti Katolikus Kör, (később: Központi Katolikus Kör) székházában²⁴⁴ illetve az Angolkisasszonyok Templomának udvarán. A rendezvényen Tomcsányi A pápaság hitelveink szempontjából címmel tartott előadást.²⁴⁵ Ugyanezen év decembe-

²⁴² „Nagy fába vágtam a fejszét. Leírni óhajtom, amit a kath. hitbuzgóság sz. Mária szeplőtelen fogantatása dogmatikai definitiójának félszázados jubileumán Budapesten szépet, nagyot, sokfélét kegyeletének jeléül összehalmozott... Mikor a vigilián és az ünnep napján este az ember a meghosszabbított Váci-utcán az Angolkisasszonyok zárdája felé közeledett, feltűnt a nagy épület fénye... Ámulatba ragadt a főoltár felett az »Immaculata« szobrának ragyogása. Ezt a szobrot az Angolkisasszonyok templomában Tomcsányi Lajos J. t. atya vezetése alatt virágzó női Mária-congregatio jótékony előadás jövedelméből szerezte be a jubileum napjára és emlékére. A congregatio tagjai és a zárda növendékei M. Scholastica pécsi notredamei szerzetesnő »Mária halála« cz. darabját adták elő rendkívüli nagy hatással... Névtelen, 1904e 375.

²⁴³ „Szűz Mária szeplőtelen fogantatásának ünnepe a budapesti Angolkisasszonyok templomában kettős ünnepséggel szokott jární. Most is úgy volt. Reggel volt a Mária-kongregáció tagjainak közös szent áldozása. Serdülő leánykák és érdemekben gazdag matrónák hosszú-hosszú díszes sorban vonultak fel Isten szent oltárához, hogy magukhoz vegyék az angyalok eledelét a testvéri szeretet isteni táplálékát, az örökboldogság leghathatósabb biztosítékát és zálogát. Itt föl kell említenünk, hogy a budapesti Angolkisasszonyok intézetével kapcsolatosan virágzó Mária-kongregációnak védnöke dr báró Hornig Károly veszprémi püspök úr, azon a címén, hogy az Angolkisasszonyok anya-intézete Magyarországon Veszprémben van. Igazgatója a Kongregációnak Tomcsányi Lajos J. t. atya, aki az ő magasszárnyalású szellemével fáradhatatlanul vezeti a szent társulat tagjait a lelkiüdvösség küzdelmes útján. A tagok, magasrangú és közrangú úrnők, idősebbek és ifjabbak, minden héten összegjönnek egyszer kézimunkát végezni szegények felruházása céljából. Ilyen összejöveteleken, míg a kongregánisták kezei szorgalmasan dolgoznak, Tomcsányi, a lelkiigazgató, lángoló hitének és nagy tudományának tárházából gazdagon merítve önt az Istenhez ragaszkodó női lelkekbe mind több vilárosságot és erősséget.” Névtelen, 1905b 397.

²⁴⁴ Ma az Országos Idegennyelvű Könyvtár épülete.

²⁴⁵ „Kettős ünnep a fővárosban Vaszary Kolos bíbornok hercegprímás fővédnöksége alatt a fővárosi férfi és női Mária-kongregációk a többi fővárosi katolikus egyesületekkel szövetkezve május hó 31-én nagyobb szabású ünnepséget tartanak (az alább jelzett program szerint): I. a lourdesi szent Szűz megjelenésének és II. X. Pius Őszentsége pappá szentelésének évfordulója alkalmával...X. Pius szentséges atyánk tisztelétére május 31-én d.e. 11. órakor a Kath. Kör (IV. Molnár u 11) dísztermében (és szükség esetén ugyanakkor párhuzamosan az angolkisasszonyok udvarán) Radnai Farkas besztercebányai megyés püspök öméltósága és gróf Zichy Nándor öngym. elnöklété alatt díszelőadást tartunk a következő sorrendben:...5. A pápaság

rében Mária-társulati ünnepet tartottak az Angolkisasszonyok templomában, amelyen Tomcsányi is aktívan részt vett.²⁴⁶

1912-ben a Mária-kongregáció tagjaival Máriaremetére szervezett zárandoklatot.²⁴⁷ Mindezek mellett Tomcsányi még a Mária Kongregáció című lap segédszerkesztői feladatát is ellátta 1909–1910 között.²⁴⁸

A későbbiek folyamán Tomcsányi még a Leányok Mária Kongregációjában (1909–1912, moderator, 1913–1921 prézes), az Asszonyok Mária Kongregációjában (1913–1926 prézes), folytatta a felsőbb osztályok nőtagjainak lelki gondozását.

Az elitnek való prédikálás másik legfontosabb színtere az értelmiség (pl a középiskolai tanárság) és a felső középosztály tömörítésére alakult Urak Mária Kongregációja volt, ahol 1904–1909 között a moderator tisztségét töltötte be.²⁴⁹ Azonban későbbi is részt vett ennek a kongregációnak a munkájában; 1909-ben például a prézes megbízásából a tagfelvételi ceremónia során 31 leendő kongreganista „mellére tűzte a megszentelt értmet” és tartott szentbeszédet.²⁵⁰

A társadalmi elit lelki gondozására irányuló törekvését siker koronázta s Tomcsányihoz „mint orákulumhoz jártak az előkelők.”²⁵¹ A kortársi beszámolók szerint Tomcsányi „nagyszerű tanácsadója lett (...) az egész arisztokráciának. Az Apponyiak, Zichyek, Széchenyek, Wenckheimok, Pálffyok, az Esterházy- és Károlyi családok hitbuzgó tagjai stb. úgy becsülték, mintha családjukhoz tartoznának. Különösen gróf Apponyi Albert volt bizalmas viszonyban az egyszerű szerzetessel, kinek véleményét minden ügyben a legnagyobb figyelemmel hallgatta meg.”²⁵² Apponyi Albert egyenesen barátként és lelki vezetőként tekintett Tomcsányira és a köztük fennálló bizalmas viszonyt az jelezte, hogy a gróf uramöcsémnek szólította tréfásan Tomcsányit, mert az két hónappal fiatalabb volt nála.²⁵³

Zichy Nándor országgyűlési képviselő, a Kereszténydemokrata Néppárt megalapítója és gróf Eszterházy Miklós Móric szintén „különös szeretettel keresték fel P. Tomcsányi Lajost, ezt a páratlanul eszes jezsuitát, akinek nagy eszénél, érett bölcsességénél csak közmondásossá vált szerénysége volt nagyobb.”²⁵⁴

Mit kívánt Tomcsányi az elit tagjaitól és miért volt fontos számára a társadalom felső rétegének való prédikálás? Egyrészt a katolikus gyakorlat fontosságát (mise, áldozás,

hitelnevek szempontjából. P. Tomcsányi Lajos S.J.” Névtelen, 1908b, Jablonkay, 1908. 37–38. Ez utóbbiban Tomcsányi egy csoportképen is szerepel.

²⁴⁶ Y, 1907.

²⁴⁷ „május 8 a Mária Kongregáció hölgytagjai Máriaremetére zárandokolnak. A társulati szentmisét a bentlakó növendékek énekkísérete mellett ft. páter Tomcsányi Lajos jezuitársasági atya mondta.” Névtelen, 1912. 8.

²⁴⁸ Bikfalvi, 2007. 230–231. Magyarországon a jezsuiták által irányított Mária-kongregációkat 1907-ben országos szövetségbe tömörítették így jött létre a lapjuk Mária, amely a Magyarországi Mária Kongregációk közlönye volt.

²⁴⁹ A kongregációt 1903-ban alapította nyolc taggal Bus Jakab, prézes, A kongregáció világi vezetője, prefektusa Barkóczy Sándor kultuszminisztériumi tanácsos volt.

²⁵⁰ Andor, 1909. A későbbiekben Tomcsányi a Tiszviselők Mária Kongregációja (1915-1919) prézese lett.

²⁵¹ Tiefenthaler, 1999. 96.

²⁵² Névtelen, 1926c

²⁵³ Apponyi, 1926.

²⁵⁴ Petruch, 1940.42.

gyónás, utolsó kenet) hangsúlyozta. A jámbor cselekedetek gyakorlását (szegények segítése, templomépítés) Tomcsányi ugyancsak az arisztokraták vallásos kötelességének tartotta. Zichy Nándor gróf (1829–1911) különösen sokat fáradozott a Mária utcai jezsuita templom felépítésében. A gróf annyira szerette a templomot, hogy a saját palotáját is vele szembe építtette fel (Szobra jelenleg is a Jézus Szíve-templommal szemben található).²⁵⁵ Orosdy Fülöpné a Jézus Szíve templom egyik mellékhajójának megépítésére adományozott jelentősebb összeget.²⁵⁶ A jótékonyági akciók lebonyolításában például a Wenckheim-család jeleskedett.²⁵⁷

A főúri családoknak való prédikálás klasszikus gyümölcsei voltak emlékbeszédei, amelyekben az egyház jelentős támogatóiról közölt életrajzokat.²⁵⁸ E kis füzetekkel Tomcsányinak az volt a célja, hogy nemes példákat állítson a társadalom elé követendő példaképekül – az erkölcsös, adakozó, vallásos arisztokrata mintáját: „Ha meghal valamely főnemes a saját leközli, hogy az elköltözött részt vett a löversenyeken, részt vett a vadászatokon ; de megemléskszik-e arról is, hogy a boldogult jó szívvel segítségére volt megszorult felebarátjának, adakozó volt, vallásos volt, Istenével és ember-társaival szemben kötelességét pontosan teljesítette s mint jó katolikus a szentségekkel ellátva halt meg?”²⁵⁹

Tomcsányi életművében a kongregációs munka rendkívül fontos helyet kapott, amelyet mi sem szimbolizál jobban, mint az a tény, hogy a páter halálakor az íróasztalán egy a pápának írt befejezetlen írást találtak a kongregációk ügyére vonatkozóan.²⁶⁰

A Prohászka-ügy

A kongregációk ügye szorosán összefonódott a századfordulótól az első világháború kitöréséig tartó politikai katolicizmus belső ellentéteivel. Leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy a századfordulón két markáns irányzat állt szemben egymással. Az egyik pólust Prohászka Ottokár köré csoportosuló, világi papokból létrejövő társaság a Regnum Marianum és orgánumai (Zászlónk, Élet) alkotta. Befolyásuk főleg a cserkészmozgalomra és a papságra terjedt ki. Ez – a modernséggel párbeszédet kezdeményező irányzat – éles ellentétbe került a Mária-kongregációkat irányító, a modernség minden formájától élesen elhatárolódó, in-

²⁵⁵ Bikfalvi, 2008. 77. A templom 1909. évi felszentelésénél Zichy Nándor és neje, Zichy Lívia grófnő mellett a király személye körüli miniszter Zichy Aladár is megjelent. Bikfalvi, 2008. 79–80.

²⁵⁶ Bikfalvi, 2008. 79.

²⁵⁷ Wenckheim Frigyes 120 000 holdas nagybirtokos, országgyűlési képviselő. Feleségével, Wenckheim Krisztinával nagyszabású jótékonyági akciókat szervezett. Ókigyósi kastélyuk mellett a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központi épületének helyet adó Wenckheim-palota építtetése is a nevéhez fűződik. 1909. április 27-én a Mária utcai jezsuita templom felszentelésénél jelen volt Wenckheim Krisztina is. Bikfalvi, 2008. 80.

²⁵⁸ P. Tomcsányi meghalt 1846–1926. Névtelen, 1926. 6.

²⁵⁹ Tomcsányi, 1912. Recenzió Tomcsányi művéről: Névtelen, 1912b Hasonló hangvételű tudósítás: „Meghalt idősb Széchenyi Imre gróf is. Miden a betegség komolyabb fordulatot vett, a jámbor feleség, a grófné, elhívatta Tomcsányi Lajos jezuitársasági atyát s a haldokló részvétel az egyház minden kegyesében. Több napon át parentált az Alkotmány a boldogult főúr felett; de nem említette meg, hogy a boldogult felvette a haldoklók szentségeit.” Tomcsányi, 1900. (X-y álnéven) id. Széchenyi Imre (1825-1898) országgyűlési képviselő, diplomata, III. 11-én halálozott el Budapesten.

²⁶⁰ Bernhard, 1926.

tegrizmust valló jezsuitákkal.²⁶¹ A váltakozó sikerekkel folyó rivalizálás egyik csúcspontját Prohászka Ottokár 1911-es indexre tétele jelentette. Ebben a küzdelemben Tomcsányi tevéleges részt vállalt és lényeges szerepet töltött be a székesfehérvári püspök elítélésében.²⁶²

A közöttük fennálló ellentét már igen korán kezdetét vette, hiszen „bizalmas papi körökben” Tomcsányi már 1902-ben éles bírálattal illette Prohászka frissen megjelenő művét (Föld és Ég I-II. 1902).²⁶³ Tomcsányi Prohászkaival szembeni ellenséges érzületének 1910. október 13-án a modernizmus túlkapásainak felderítésére hivatott ún. vigilancia-bizottság (consilium vigilantiae)²⁶⁴ esztergomi ülésén adott ismét hangot, ahol Prohászka: Az intellektualizmus túlhajtásai (1910) című értekezését bírálták. Tomcsányi az Andor György által adott lesújtó szakvéleményt igazát elismerte és nemtetszésének adott hangot azzal kapcsolatosan, hogy Prohászka a skolasztikát nagyon leszólta. Némi- leg azonban védelmébe is vette a székesfehérvári püspököt azzal, hogy a gyűlés figyelmébe „XIV. Benedek pápa jóindulatú értelmezés (benigna interpretatio) doktrínáját ajánlotta.²⁶⁵ Azaz: az egyházi jogot alaposan ismerő Tomcsányi arra hívta fel a figyelmet, hogy a pápa rendelete szerint „a cenzoroknak katolikus szerzőnél a pozitívabb véleményt kell figyelembe venniük, ha kétféle feljelentés érkezik, továbbá lehetőséget kell adni a szerzőnek, hogy kifejtse, megvédje véleményét.”²⁶⁶

Már az ülés után elkezdődtek a találgatások a sajtóban (Az Est, A Nap, Népszava) arról, hogy az Esztergom című lapban 1910 őszén névtelenül megjelent Prohászka elleni éles kirohanás mögött valójában Tomcsányi állt és a Rómába küldött feljelentésnek is ő a megszövegezője.²⁶⁷ A feltételezéseket az Esztergom lap a címlapján utasította vissza és védelmébe vette a pátert.²⁶⁸ A találgatásokra Tomcsányi éles hangú levélben válaszolt és kikérte magának a rágalmakat: „Kijelentem pedig: 1) én Esztergomban nem támadtam Prohászka püspök urat; 2) soha Prohászka püspök urat a szószéken meg nem neveztem; 3) Prohászka püspök úrról soha Rómában nem írtam.”²⁶⁹ Az írás szerzője valójában Pécsi Gusztáv esztergomi teológus volt, a feljelentés irányítását pedig Szabó Szádok

²⁶¹ „a fehérvári püspök nem volt modernista, de a hit vidám merészségével szembenézett a modern kor kihívásaival, az új eszmékkal, és a II. vatikáni zsinatot egy fél századdal megelőzve, prófétai módon sürgette az egyház reformjait, korszerűsödését.” Szabó, 2010.

²⁶² Az indexre tétel hazai vonatkozásait (Prímási Levéltár) Gergely Jenő, az ügy vatikáni forrásait Adriányi Gábor ismertette részletesen. Adriányi, 2002., Gergely, 1997. 127–149. Újabb összefoglalását lásd: Szabó, 2007. 175–194. Gergely, 2004. 19–20., Frenyó, 2011.

²⁶³ Gergely Jenő, Szabó Miklós több helyen Tomcsányit tévesen „a rend provinciálisa, tartományfőnök” títullal ruhazza fel, holott Tomcsányi ilyen funkciót nem töltött (sikertelen vizsgája miatt), nem is tölthetett be a jezsuita rendben. Gergely, 1994. 131., Gergely, 2004. 132. Szabó, 2003. 258.

²⁶⁴ „a Pascendi enciklika 1907. szeptember 8-án előírta, hogy a püspökök egyházmegyéikben a hit tisztaságának megőrzése érdekében egy bizottságot, az úgynevezett „consilium a vigilantia”-t állítsanak fel. A kinevezések alapján fel kell tételni, hogy erre Esztergomban 1908. január 8-án került sor.” Adriányi, 2002. 44., Szabó, 2007. 181.

²⁶⁵ Adriányi, 2002. 46.

²⁶⁶ Szabó, 2007. 179.

²⁶⁷ Est 1910. október 16.

²⁶⁸ Veritas, 1910.

²⁶⁹ Névtelen, 1910a

(1869–1956) domonkos szerzetes végezte.²⁷⁰ Érdekes módon maga Prohászka is úgy vélte, hogy Tomcsányi a feljelentők sorába tartozik. Az igazság azonban az, hogy bár Tomcsányi bírálattal illette Prohászka-t a bizottsági üléseken a feljelentéshez nem volt köze.²⁷¹

A vigilancia bizottság újabb ülésén (1911. február 9-én, Esztergom) azonban Tomcsányi már egyértelműen ellenségesen lépett fel a Prohászka-ügyben:²⁷² „nemcsak a Kaas temetésén mondott beszédet kifogásolta, hanem azt is, hogy Prohászka más alkalommal is, így például Petőfivel kapcsolatban megütöközést keltett. Prohászkanak egy másik cikkére is felhívta a figyelmet, ami a Hittudományi Folyóiratban jelent meg. Szerinte jobb lett volna, ha Prohászka ezt a problémát a püspökkari konferencián adta volna elő.”²⁷³ Úgy tűnik tehát, hogy Tomcsányi csatlakozott a protestáns Kaas Ivor²⁷⁴ temetésén mondott Prohászka-beszéd elítéléséhez, amelyben Prohászka a másvallásúakkal szembeni türelemre, szeretetre hívta fel a figyelmet. A páter hasonló okokból a Petőfi-család temetésén mondott Prohászka beszédet is elítélte.²⁷⁵ Tomcsányi kritikájának másik pillérét „Prohászka szentírás-értelmezése; főleg a Genézis első fejezeteire, a nő teremtésére vonatkozó nézete (vö. 4,75)” alkotta.²⁷⁶

Az ellenzéki sajtó szerint Tomcsányi a szóbeli bírálat mellett bizonyos lépéseket is tett Prohászka megfékezésére: „Tomcsányi S.J. Prohászka megtéréséért egy egész imaegyletet imaórákkal mozgósított... Prohászka büszkeségében szinte vak, és a dogmák és a vaskos tévedések között szinte vitustáncot jár. A páter (Tomcsányi) Prohászka-t a magyar neokatolicizmus Lutherjének nevezte.”²⁷⁷

1913-ban ismét Tomcsányi neve került előtérbe egy Bécsben, álnéven megjelent Prohászka-ellenes röpirat kapcsán (Felix Tatrai: Mehr Klarheit! Gedanken über den Prohaska-kultus in Ungarn. H.n. 1913.), azonban a német nyelvű pamflet szerzője ezúttal sem Tomcsányi, hanem Pécsi Gusztáv volt.²⁷⁸

A Bangha-affér

Tomcsányi – talán a Prohászka-ügy tanulságaiból okulván – Bangha Bélával való konfliktusát sokkal ügyesebben kezelte, így az ügy nem kapott nagy sajtónyilvánosságot. A közöttük lévő konfliktus 1910-re datálható, amikor Bangha Bús Jakabtól átvette a Mária

²⁷⁰ Horváth, 1996. 176., Gergely, 1994. 34. 121., Szabó, 1996. 73–75. Az ügyről a Protestáns egyházi és iskolai lapok is beszámolt (1910. 10.23. 43.sz. 685., 1911. 06.18.25. sz. 404.).

²⁷¹ Szabó, 1996. 73–75.

²⁷² Az ülésen elsősorban Prohászka Több békességet (1910) című cikke került terítékre.

²⁷³ Adriányi, 2002. 53., Gergely, 1994. 138., Szabó, 2007. 182.

²⁷⁴ Kaas Ivor (1842-1910) magyar újságíró.

²⁷⁵ Adriányi, 2002.121–122.

²⁷⁶ Schütz Antal véleménye. Szabó, 1996. 73–75.

²⁷⁷ Adriányi, 2002. 88. Az Est 1912. február 17 és 27. között megjelenő cikksorozatát Szabó Szádok egyik 1912. évi levelében ismertette.

²⁷⁸ „Egyebek között Tomcsányi szerzőségét feltételezi Keményfalvi Ákos: Mehr Klarheit! Kelet Népe, 1913. okt. 15. Jenei Károly szíves szóbeli közlése szerint valójában a röpirat szerzője Pécsi Gusztáv esztergomi hittanár, Prohászka régi ellenlábas volt.” Szabó, 2003. 253. Volt olyan polgári radikális vélemény (Faber Oszkár: A klerikális veszély. Budapest, 1911.), amely szerint: „Az egyház ultramontanizmusa Tomcsányi Lajos páterrel immunizáltatja a szemfényvesztésül a kirakatba helyezett modern specialitás, Prohászka Ottokár hatását.” idézi: Szabó, 2003. 525.

Kongregáció lap szerkesztését. Bangha professzionális módszerekkel látott hozzá az orgánium átalakításához, melynek eredményeképpen egy perifériális lapocskából tízezres példányszámú népszerű folyóiratot csinált. Tomcsányi konfliktuskerülő, háttérben szervező, a nyílt politikai állásfoglalásoktól ódzkodó taktikája éles ellentétbe került Bangha stratégiájával, melynek lényege „az volt, hogy az ecclesia militans, a harcos egyház szócsöve legyen a sajtó, amelyben ne védekezzenek a támadások ellen, hanem az ellenfél gyengéit felismerve az offenzív, támadó jellegű apológia érvényesüljön a hasábokon.”²⁷⁹ Bangha a napi ügyekre gyorsan reagáló, színvonalas cikkekkkel, olvasmányos írásokkal jelentkező jó tollú újságírókkal, publicistákkal, riporterekkel kívánta működtetni a folyóiratot, s ezen igényeknek a körülményesen, avított stílusban, hitbuzgalmi módon fogalmazó, elsősorban teológiai-tudományos kérdésekben járatos Tomcsányi nem felelhetett meg. Talán ezekkel az ellentétekkel magyarázható, hogy Tomcsányi Bangha szerkesztő ténykedésének ideje alatt nem publikált a lapban. Egy korabeli tudósítás szerint Tomcsányi „nagyon sokszor nem értett egyet a politikai vonatkozású kérdésekben” Banghával. Később a közöttük lévő viszony valamelyest normalizálódott: „egészen visszavonult Tomcsányi, hagyta a mellette felemelkedő fiatalabb tehetségeket, Bangha Bélát érvényesülni.”²⁸⁰ 1913-ban induló Magyar Kultúra hasábjain már együtt dolgozott Banghával,²⁸¹ 1914. március 30-án pedig közös apológiai előadásokat tartottak „a régi országház nagytermében.”²⁸²

Ennek az oka nyilván abban keresendő, hogy Tomcsányi belátta, fiatalabb pályatársa módszerei jóval eredményesebbek az övéinél.

Összegezve talán azt mondhatjuk, hogy nézeteit tekintve Tomcsányi valahol Bangha és Prohászka között állt. A fehérvári püspöktől eltérően a modernista nézetekkel nem kívánt párbeszédet folytatni, azonban Banghával ellentétben politikai kérdésekben az egyház nyílt állásfoglalását sem tartotta helyesnek.

Habitusában is jelentősen eltért Prohászkatól, Banghától, hiszen a kortársi beszámolók tanúsága szerint Tomcsányinak nem volt karizmatikus vénája, jelentős szónoki képességgel sem rendelkezett.²⁸³

Tomcsányi különbözött pályatársaitól az antiszemitizmushoz való viszonyulásában is. Míg Prohászka és Bangha életművében a zsidósághoz való viszony lényegi szerepet töl-

tött be, addig Tomcsányi számára a zsidóságot érintő kérdéskör meglehetősen periférikus volt, hiszen a témával mindössze egyszer, pályája elején foglalkozott egy vita során, egyik álnéven írott cikkében. Tomcsányi egyfajta klerikális zsidóellenesség híve volt, „amely vallási téren minden zsidó és nem zsidó közt fenn áll és fenn is kell állani, ha egyik is, másik is ad valamit vallására,” mert számos pápa, egyházi zsinat antijudaista tételeket hirdetett. Ezért úgy vélte, hogy „nem igaz az, hogy az antiszemitizmust a gyűlölet hozta a világra, nem igaz az, hogy az antiszemiták vétének a helyes és gondos felebaráti szeretet ellen.”²⁸⁴ Ugyanakkor Tomcsányi a faji alapú zsidóellenességtől elhatárolódott: „Antiszemiták legyünk hát? Azt én nem mondtam. Lehet, hogy az antiszemitizmus alkalomszerűtlen; lehet (én azt nem vitatom) más indokok alapján elvetendő.” Tomcsányi „elítélte azon elméleti antiszemitizmust, amely a vallási szemponttól eltekintve társadalmi téren elvből ellensége kivétel nélkül minden zsidónak, nem tekintve arra, vajon ezt egyéni tulajdonai miatt megérdemli-e vagy nem. És az elméleti antiszemitizmusnak ezen faja aztán valóban nem egyezik meg a helyes felebaráti szeretettel. Ezt az antiszemitizmust kárhozzátja az egyház is.”²⁸⁵

Tomcsányi zsidókról vallott nézete talán Zichy Nándor álláspontjához hasonlíthatott leginkább²⁸⁶ Felfogása némileg Bangha későbbi elképzelésével is rokonítható, amennyiben Bangha is az antiszemitizmus két válfaját különítette el egymástól. Egyrészt a kereszténységgel összeegyeztethetetlen faji antiszemitizmust, amely a „zsidóságot, mint fajt ítéli el, s megtagadja a zsidóság valamennyi szellemi termékét, beleértve az Ószövetséget is.” Illetve az elvi, erkölcsi antiszemitizmust, amely „a zsidóság erkölcsi és gazdasági túlsúlyát igyekszik megakadályozni.”²⁸⁷

A szakirodalom eltérően ítéli meg, hogy ez felfogás a zsidókkal való következetes szembenállásnak vagy antiszemitizmusnak nevezendő.²⁸⁸ Ugyanakkor kétségtelen az is, hogy Tomcsányi nem tudott eljutni a különböző vallások értékeit valló szemléletig, mint például rendtársa Drebitka Xavér Ferenc, aki a vallásos zsidóság erényeit méltányoló álláspontot képviselte.²⁸⁹

²⁷⁹ Gergely, 2004.133.

²⁸⁰ „Az utolsó tíz-tizenöt év alatt egészen visszavonult Tomcsányi, hagyta a mellette felemelkedő fiatalabb tehetségeket, Bangha Bélát érvényesülni, noha vele nagyon sokszor nem értett egyet a politikai vonatkozású kérdésekben.” Névtelen, 1926e

²⁸¹ A jubiláló Tomcsányit Bangha külön cikkben védte meg az ellenzéki sajtó támadásaival szemben. Bangha, 1913.

²⁸² „1914. márc. 30. Apológiai előadásokat hallgattak a tanulók a régi országház nagytermében. Szónok: Martinovich Sándor, Bangha Béla, Tomcsányi Lajos.” Névtelen, 1914. 16.

²⁸³ „Nem volt kitűnő szónok, de oly alapos képzettségű pap volt, hogy megszólalása minden teológiai vitát eldöntött. Nem volt temperamentumos ember, a legfagyosabb nyugalommal, arcán az örökös mosollyal mindig csak azt mondotta, amit meggyőződése diktált.” Névtelen, 1926e 11. „Nem volt jó szónok, kellő temperamentuma sem volt ehhez, de nagy tudása mégis döntővé tette minden megszólalását és minden állásfoglalását.” Péter Tomcsányi halála. Pesti Hírlap, „Hangja nem volt ércesen csengő, inkább tompa. A felületesen figyelő nem vett észre rajta semmi különösét, mert előadásában nem keltett szertelen lelkesedést...” Szabó, 1928. 1. Beszédei: Budapest: Soroksár (Névtelen, 1905. 160.), Jézus Szíve Templom (Névtelen, 1901. 394.), Székesfehérvár (Tomcsányi, 1892.)

²⁸⁴ Tomcsányi egy sor antiszemita idézetet hozott a katolikus irodalomból (III. Honorius, IX. Gergely, III. Ince, IV. Pál XIII. Gergely, V. Pius, XIV. Benedek) Tomcsányi szerint ezek a pápák „antiszemiták voltak, s vajon e pápák antiszemitizmusát is „a gyűlölet hozta a világra s ők sem tudtak semmit a »helyes és gondos felebaráti szeretetről?« A „zsinatok is antiszemitizmust hirdettek, s vajon e zsinatok antiszemitizmusát is »a gyűlölet hozta a világra« s ezek sem tudtak semmit a helyes és a gondos felebaráti szeretetről? (...) »a katolikus teológusok ezrei szintén antiszemiták s vajon ezer meg ezer antiszemitizmusát is »a gyűlölet hozta a világra« s ezek sem tudtak semmit a helyes és a gondos felebaráti szeretetről?” Tomcsányi, 1889c (x-y álnéven).

²⁸⁵ Kupár, 1889, Kupár, 1889a

²⁸⁶ Gyurgyák, 2001. 292–295.

²⁸⁷ Gyurgyák, 2001. 299–300.

²⁸⁸ Gyurgyák, 2001. 292–301., Braham, 2000.

²⁸⁹ Drebitka, 1920.

„Budapest lelki regenerálásának legnagyobb apostola”²⁹⁰

Tomcsányit alkotói periódusának második szakaszában – a századfordulótól az 1910-es évekig – „Magyarország egyik legzeniálisabb emberének tartották, akit okos tanácsaiért és döntéseierért püspökök és magas közéleti funkcionáriusok kerestek fel.”²⁹¹ Jól lehet Tomcsányi előkelő egyházi pozíciót ekkor sem szerzett, (sikertelen vizsgálja miatt nem is szerezhetett a jezsuita rendben soha), de informális befolyása óriásira növekedett. Hogyan jutott el idáig az egykori vidéki páter? Tomcsányi sikere alapvetően abban rejlett, hogy felismerte, hogy a pályája kezdetén előszeretettel alkalmazott nyílt konfrontációs stratégia nem megfelelő eszköz a századforduló utáni politikai küzdelmekben. Ezért Tomcsányi taktikát változtatott és tudatosan arra törekedett, hogy sajtónyilatkozataiban, interjúiban a politikai kérdésekben való nyílt állásfoglalást elkerülje.²⁹² A nyílt konfrontáció helyett egyre inkább a csendes háttérmunka vált politikai stratégiája legfőbb elemévé. Felismerte, hogy a katolikus érdekek képviselője „az egyénekre való hatás, a láthatatlan működés”²⁹³ eszközével érhető el leginkább. Ezért Tomcsányi minden erejével egy jelentős kapcsolati tőke megszerzésére törekedett, amely által szinte minden lényeges egyházpolitikai kérdésre jelentős befolyást gyakorolhatott.

Tomcsányi elsősorban a Zichy-féle Katolikus Néppárttal szimpatizált, annak érdekeit (konzervatív reformok szükségessége, szociális reformok a Rerum novarum szellemében stb.) igyekezett érvényre juttatni a színpadok mögött: „Alig volt a századforduló Magyarországnak olyan katolikus kezdeményezése, amihez a páter tanácsát ki ne kérték s amiben felfogását figyelembe ne vették volna. Zichy Nándort, Apponyi Albertet, Esterházy Miklóst szoros kötelékek fűzték hozzá, hogy ne mondjam benső barátság. Nem egy kényes politikai helyzetet vitattak meg vele, mielőtt a parlamentben, vagy másutt hozzászóltak. Egyesületi életek megszervezésére, alakulására és működésére is rendszerint ő adta meg a képességi imprimáturt. A főntebb vázolt nagyszerű keretnek és kitöltésének gyökérszállai nem egy esetben Tomcsányihoz vezettek. Ezt persze kevesen tudták, mert a jó páter mindig a háttérben maradt.”²⁹⁴

Láthatatlan keze minden budapesti Mária-kongregációba elért s az itt született személyes kapcsolatait a világi katolikusok kulcspozíciókba juttatására használta fel.²⁹⁵ Tomcsányi „volt a legnagyobb kapocs a rend és a külvilág között. A különböző Mária-kongregációkban kifejtett munkássága, lelkipásztori és szónoki működése, óriási tömegeket bilincsel le. Misére még Budáról is átjöttek a hívők.”²⁹⁶

²⁹⁰ Névtelen, 1926d 6.

²⁹¹ Nyisztor, 1941. 143., hasonló vélemény: „a legragyogóbb nevek viselői jöttek hozzá lelki tanácsokért, (...) akitől az egyház nagyjai is tanácsot kértek a legbonyolultabb ügyekben.” Tomcsányi, é.n.

²⁹² „Nem lelkesedem minden jelenségért. De hagyjuk ezt. Nem akarok a politika mezejére tévedni.” Névtelen, 1926i, Apponyi, 1926

²⁹³ Meszlényi, 1935. 107.

²⁹⁴ Meszlényi 1935. 107–108

²⁹⁵ „A Mária-kongregációkban találkozó világi katolikusok...közéleti és politikai kulcspozíciókba jutva... támogatták egymás előretartását, s az adott területen a katolicizmus érvényesülését.” Gergely, 2003. 133., Benda, 1913.

²⁹⁶ Névtelen, 1926a

Tomcsányi a politikai küzdelmek egyik hathatós eszközének a kongregációk szervezését tartotta, amelyek eredetileg olyan vallásos egyletek voltak, amik a társas élet, a szabadidő katolikus szellemében történő eltöltését szorgalmazták. Tomcsányi azonban – egyik váci utazásának eredményeit összegezve – a kongregációk létrehozásának legfontosabb célját abban látta, hogy általuk „kialakuljon Magyarországon is a katolikus társadalom.”²⁹⁷ Véleménye szerint mivel minden más társadalmi csoport szervezkedik (protestánsok, a szabadkőművesek, a munkások) a katolikusoknak is erre az útra kell lépnie, hogy céljaikat elérhessék.²⁹⁸ Ez a koncepció megegyezett Bangha Béla elképzelésével, aki a kongregációk legfőbb feladatának a klérushoz hű politikai elit nevelését tartotta.²⁹⁹

Háttértevékenysége miatt az ellenzék szemében Tomcsányi a jezsuita intrikus, a „fantasztikus ügyes bábjátékos”, látszatát keltette, aki egy pókhoz hasonlóan „finomművű, acélos erejű, vékony pókhálófonalak”-kal az egész országot átszövi.³⁰⁰ A protestánsokkal való folyamatos vitája miatt a vallási türelmetlenség megszemélyesítőjét látták benne: „A Tomcsányi név ez idő tájt sokak fülében a türelmetlen vallási buzgólkodás fogalmát jelenti.”³⁰¹

Pályája csúcspontját az 1913-as év szeptembere jelentette, amikor a jezsuita rendbe való belépésének ötven éves évfordulójának alkalmából nagyszabású ünnepséget rendeztek a Központi Katolikus Kör dísztermében, ahol Apponyi Albert mondott ünnepi beszédet.³⁰² A katolikus sajtó meleg szavakkal emlékezett meg Tomcsányiról.³⁰³ Ezen a napon – egy emberközpontú riportot közölvén róla – még az ellenzéki sajtó sem intézett ellene támadást.³⁰⁴

III. korszak

(1915–1926)

„A katolikus megújulás munkása”³⁰⁵

A sajtóbeszámolókat tanúsága szerint Tomcsányi pályájában újabb fordulat következett be 1915 környékén, de legkésőbb 1920 után. Háttérbe húzódtott, és a terepet fiatalabb

²⁹⁷ Tomcsányi, 1908i

²⁹⁸ Tomcsányi, 1908i 54., Tomcsányi, 1910q Tomcsányi egyébként a kongregáció mellett a harmadrendet is megfelelő eszköznek tartotta. Az egyik ehhez kapcsolódó vitában arra kérdésre kereste a választ, hogy vajon a harmadrend vagy a kongregáció a megfelelőbb eszköz a lelki életben? Salomoni válaszában Kempist idézte: „Ne kutassátok, ha a szentekről beszéltek, melyik nagyobb a mennyben, hanem utánozzátok őket az erények gyakorlásában.” Tomcsányi, 1909n

²⁹⁹ Bangha, 1917. 6., Szabó, 2003. 256.

³⁰⁰ Benda, 1913.

³⁰¹ Névtelen, 1913a 9., Névtelen, 1913b. Ez utóbbiban kép is található Tomcsányiról.

³⁰² Névtelen, 1913b. A tanulmányban közölt kép is innen származik.

³⁰³ Névtelen, 1913a 9., Névtelen, 1913b n.p., 1913. (A cikkben Tomcsányi arckép is szerepel.)

³⁰⁴ Benda, 1913a Természetesen akadtak kivételek. A Népszava mellett a Magyar Estilap című ellenzéki orgánus is gunyoros hangon emlékezett meg a jubiláló Tomcsányiról: „Azt kell kérdeznünk, kevesebb bünt követnek-e el azóta Budapesten, mióta ide, Tomcsányi páter rendfőnökkel az élükön a jezsuiták befészkeltek magukat? Kevesebbet lopnak, kevesebbet rabolnak, kevesebbet gyilkolnak, kevesebbet csálnak, kevesebbet gyűlölködnek, kevesebbet paráználkodnak-e?” Bangha, 1913. 306.

³⁰⁵ Baranyay, 1926.

pályatársainak (Bangha Béla) engedte át.³⁰⁶ A politikai mezején sem találta meg azt a csoportot, amit egyértelműen támogathatna: „Kissé másként képzeltük el a kommunizmus bukása után (ti. 1919), mint ahogyan azóta történt. Nem lelkesedem minden jelenségért.”³⁰⁷

1923-ban még egy rövid időre ismét reflektorfény vetült rá: hatvan éves szerzetesi jubileuma megünneplésével az országos figyelem középpontjába került. Ez alkalomból Apponyi Albert tisztelő cikket publikált a Magyar Kultúrában,³⁰⁸ az Egyházi Lapokban is méltatást közöltek róla.³⁰⁹ Dávodi Bakó Ádám papköltő Ave redemptoris címmel egy költeményt szerkesztett Tomcsányi tiszteletére.³¹⁰

Élete vége felé leginkább könyveinek írásával foglalatalkodott, valamint egy női kongregációt (Apácák Mária Kongregációja, 1920/1922–1926, prézes) vezetett. Hirtelen halála megdöbentette a korabeli közvéleményt, szinte minden jelentősebb lap közölt haláláról nekrológot, melyek közül az egyik a következő szavakkal méltatta Tomcsányi munkásságát:

„Mások talán többet tettek a tömegek szervezése terén; ismét mások apostoli ékesszó-lással élesztgették a hitnek és a katolikus öntudatnak hamvadóban levő tüzeit; voltak, akik tollal a kezükben közvetlenebbül hatottak, mint ő – de évtizedeken keresztül nap-ról-napra az oltár lépcsőinél, a szószéken, a csendes szerzetesi cella meghitt tanácsadásai közben, hol kisebb, hol nagyobb körökben tartott konferenciákkal és lelki gyakorlatokkal, főképpen pedig a gyóntatószékben, melyből soha el nem maradt volna az utolsó percig. P. Tomcsányi Lajos egyéniségének, szívének egész melegevel olyan apostoli munkát végzett, melynek útját nem lehetett látni, de hatásait éreztük valamennyien.”³¹¹

A táncz

„Tomcsányi határozottan visszautasítja azt a túlzó, a katolikus erkölcsstan álláspontjáról meg nem okolt állítást, mely minden táncot megkülönböztetés nélkül bűnösnek, így tehát erkölcsstelennek nyilvánít. Azonban ép ily határozottan elítéli azokat a táncokat, melyek a tiszta lelkeknek nagyon könnyen bűnalkalmul szolgálhatnak. A ma dívó táncok közül ez a cenzúra illeti a keringőt, souper-csárdást, bosztont, two-steppet, one-steppet, ragtimet és last not least – a tangót. (...) Megállapításait külön megszívlelésre ajánlom

³⁰⁶ „Az utolsó tíz-tizenöt év alatt egészen visszavonult Tomcsányi, hagyta a mellette felemelkedő fiatalabb tehetségeket, Bangha Bélát érvényesülni, noha vele nagyon sokszor nem értett egyet a politikai vonatkozású kérdésekben.” Névtelen, 1926e „Kereste és szerette a harcot s évtizedeken át csatázott ellenfeleivel. Mint harcedzett férfit vezetőinek élén köszöntötte a kurzus. De egyszerre csak ő is elhallgatott. Hat év óta nem mutatkozott a fórumon (...) nyilván azért is, mert nem győzte hanggal a nagy lármában s talán ezért is, mert érvekkel szeretett győzni, nem pedig frázisokon lovagolni. Három évvel ezelőtt mégis feléje fordult ünneplésével az egész magyar a katolikus társadalom.” Névtelen, 1926i

³⁰⁷ Névtelen, 1926i. Prohászka is gyorsan kiábrándult az 1920 után kiépülő kurzusból. Gergely, 1993. 180–203.

³⁰⁸ Apponyi, 1923, Névtelen, 1926i

³⁰⁹ Hanauer, 1923.

³¹⁰ Dávodi, 1923.

³¹¹ Tomcsányi, é.n.

azoknak, kik azt hiszik, hogy katolikus egyesületek tevékenységének súlypontját táncmulatságok rendezésére kell helyezni.”³¹² – így summázta egy korabeli kritikus Tomcsányi egyetlen morálteológiai művét az 1914-ben napvilágot látott, A tánc címet viselő erkölcsstani értekezést.

Mi vezérelhetette a morálteológiai problémákat oly ritkán kutató Tomcsányit arra, hogy ezen írását éppen a táncnak szentelje? Úgy vélem, – mivel a páter sem előtte, sem utána nem foglalkozott elmélyülten erkölcsstológiával – valószínűleg praktikus okok vezethettek e munka megírására.³¹³ Tomcsányit minden bizonnyal a téma korabeli aktualitása ösztönözte, hiszen az előkelő családoknál való prédikálása során számtalanszor találkozhatott a tangó divatjának dilemmájával. A táncokra vonatkozó morális kérdéskört még aktuálisabbá tehetette számára az a tény, hogy X. Pius pápa 1914. január 15-én kelt főpásztorlevelében nyíltan elítélte a tangót, az új pogányság erkölcsstelenységének nevezve azt.³¹⁴

Az erkölcsstani értekezés megírásának közvetlen kiváltó okát azonban Jean-Joseph Nyssen (19. sz.) belgiumi tanár – eredetileg franciául megjelent – táncbíráló művében (Der Tanz, 1882.) kell keresnünk, akinek könyvét a „francia szaklapok dicsérték... a német fordítást pedig az egyházmegyei hatóság ajánlja, melynek jóváhagyását bírja.”³¹⁵ Tomcsányi azonban nem értett egyet a szerző túlzott táncbíráló szemléletével és értekezésében Nyssen tételeinek részletes megcáfolására törekedett. A táncellenes megközelítéssel szemben Tomcsányi a mérsékelt jezsuita álláspont ismertetését tűzte ki célul, amelynek lényegét az alábbi módon összegezte: „Vannak sokan, kik úgy megszerették a táncmulatságokat, hogy ott sem látnak veszélyt, ahol van, s vannak mások, kik szigorúan ítélnék, ha táncmulatságról van szó s ott is bűnt látnak, ahol nincs: ezek is, azok is túloznak.”³¹⁶

Irodalomjegyzék

Adriányi

2002 Adriányi Gábor: *Prohászka és a római index*. Budapest, Szent István Társulat, 2002.

Andor

1909 Andor József: Tagfölvétel az Urak Mária-kongregációjába. In: *Mária Kongregáció*, (1909) 3. sz. 26–27.

Apponyi

1923 Apponyi Albert: P. Tomcsányi Lajos. In: *Magyar Kultúra* (1923) 9. sz. 550–511

³¹² Tomcsányi, 1914b, bj, 1914.

³¹³ A táncon kívül mindössze egy ilyen témájú írást találtam: Tomcsányi, 1924b.

³¹⁴ Névtelen, 1914b

³¹⁵ Tomcsányi, 1914b 5.

³¹⁶ Tomcsányi, 1914b 4.

Apponyi

1926 Apponyi Albert: P. Tomcsányi Lajos, a jó barát és a lelki vezér. In: *Új Nemzedék*, (1926) március 5. 5.

Bangha

1913 Bangha Béla: Schopenhaueréről. In: *Magyar Kultúra* (1913) 1. sz. 306–307.

Bangha

1916 Bangha Béla: *A Mária-kongregáció rövid ismertetése*. Budapest, 1917.

Bangha-Tomcsányi

1916 Bangha Béla-Tomcsányi Lajos: Hozzászólás. /Protestáns támadás a jezsuiták ellen. In: *Magyar Kultúra*, (1916) 4. sz. 175–179.

Baranyay

1926 Baranyay Jusztin: P. Tomcsányi Lajos, a katolikus megújulás munkása. In: *Új Nemzedék*, (1926) március 5., [?] sz. 5.

Benda

1913 Benda Jenő: Tomcsányi páter. In: *Világ*, (1913) szept. 14. 218. sz. 33.

Benda

1913a Benda Jenő: Tomcsányi páter. Látogatás a Mária utcában. In: *Világ*, (1913) szept. 21. 224. sz. 9.

Bernhard

1926 Bernhard Zsigmond: P. Tomcsányi Lajos S.J. In: *Magyar kultúra*, (1926), 3. sz. 143–145.

Bikfalvi

2007 Bikfalvi Géza: *Magyar jezsuiták történeti névtára. 1853–2003*. Budapest, METEM, 2007. 230–231.

Bikfalvi

2008 Bikfalvi Géza A jezsuiták Budapesten. In: Bikfalvi Géza: *Jesuita olvasókönyv*. Budapest, METEM, 2008. 63–126.

bj.

1914 b.j.: Tomcsányi Lajos S. J. A tánc. Erkölcsstani értekezés. In: *Magyar Kultúra*, (1914) 5. sz. 229.

Bölöny

1993 Bölöny József: Klubélet a magyar fővárosban 1827–1944. In: *História*, 1993. 2. sz. 10–12.

Bóta

1907 Bóta Ernő: Mária-kongregációk a fővárosban. In: *Mária Kongregáció*, (1907) 1. sz. 27–30.

Bozóky

1923 Bozóky Géza: A lorettói szent ház. In: *Magyar Kultúra*, (1923) 10. sz. 633–634.

Bozóky

1923a Bozóky Géza: A főkegyúr szerepe a püspökök kinevezésénél. In: *Magyar Kultúra*, 1923. 369–372.

Bozóky

1923b Bozóky Géza: Vita a főkegyúri jogról. In: *Magyar Kultúra*, (1923) 7. sz. 437–438.

Braham

2000 Randolph L. Braham: Magyarország keresztény egyházai és a holokauszt. In: *Múlt és Jövő*, (2000) 3–4. sz. 43–60.

Dr

1899 Dr.: Egy kis reflexio. In: *Religio*, (1899) I. félév, 3. sz. 17–19.

Drebitka

1920 Drebitka X. Ferenc: Zsidóvédelem. In: *Mária-kert*, (1920) 5. sz. 87–88.

Gergely

1993 Gergely Jenő: *A keresztényszocializmus Magyarországon 1924–1944*. Budapest, Typovent, 1993.

Gergely

1997 Gergely Jenő: *Prohászka Ottokár „A napbaöltözött ember.”* Budapest, Gondolat, 1994.

Gergely

2003 Gergely Jenő: *Főpapok, főpásztorok, főrabbi*. Budapest, Pannonica, 2004.

Gyenis

1941 Gyenis András S.J.: *A jezsuita rend hazánkban*. Budapest, 1941.

Gyurgyák

2001 Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon*. Budapest, Osiris, 2001.

Hanauer

1923 Hanauer A István: P. Tomcsányi Lajos S.J. hatvanéves szerzetesi jubileumához. In: *Egyházi lapok*, (1923) 13–14. sz. 149.

Horváth

1906 Horváth Gyula: Attikának kereskedelme történelmi és jogi szempontból. Irta Tomcsányi Lajos J. T. In: *Katolikus Szemle*, (1906) 10. sz. 1061–1063.

Horváth

1996 Horváth Pál: Anti-modernizmus Magyarországon. In: *Prohászka ébresztése. I.* Szerk.: Szabó Ferenc. Budapest, 1996. 176–183.

Hörl

1926 Hörl Gyula S. J. Tomcsányi Lajos S.J. emlékére. In: *Kalocsai-Pécsi Diákszemle*, (1926) március. 3. sz. 1.

Incze

1907 Incze József: Tomcsányi Lajos: Attikának kereskedelme. In: *Egyetemes Philológiai Közlöny*, (1907) 31. sz. 771–775.

Jablonkay

1908 Jablonkay Gábor S.J.: Kettős jubileumi ünnepség a fővárosban. In: *Mária Kongregáció*, (1908) 4. sz. 25–53.

KL

1933 *Katolikus Lexikon. I–IV.* Szerk.: Bangha Béla. H. n., 1931–33.

Klestenitz

2013 Klestenitz Tibor: A magyar liberális főpapok...A magyar liberális főpapok és XIII. Leó az egyházpolitikai küzdelmek idején. In: *Magyar Tudomány*, (2013) 5. sz. 548–552.

Kupár

1889 Kupár Rezső: Magyarország közszelleme. In: *Szatmár és vidéke*, (1889) március 5. 10. sz. 1–2.

Kupár

1889a Kupár Rezső: A jóakaró tanácsára. In: *Szatmár és vidéke*, (1889). március 19. 12. sz. 2.

Ladányi

2002 Ladányi Andor: Az egyházak és a felsőoktatás a Horthy-korszakban. In: *Történelmi Szemle*, (2002) 3–4. sz. 293–329.

Meszlényi

1935 Meszlényi Antal: A magyar katolicizmus újjáéledésének elindítása. In: *Katolikus Nevelés*, (1935) 4. sz. 104–111.

MKL

2009 *Magyar katolikus lexikon. I–XVI.* Főszerk.: Diós István. Budapest, Szent István Társulat, 1993–2013.

Névtelen

1887 Névtelen: A Szent-István-Társulat tudományos és irodalmi osztályának megválasztott tagjai. In: *Religio*, (1887) I. félév, 52. sz. 415–416.

Névtelen

1893 Névtelen: Az aquinói sz. Tamás-társaság harmadik felolvasó estéje f. hó 14-én. In: *Religio*, (1893) II. félév, 48. sz. 431.

Névtelen

1894 Névtelen: Konferenciák. In: *Religio*, (1894) I. félév, 12. sz. 114.

Névtelen

1896 Névtelen: Komáromi hírek. In: *Esztergom*, (1896) december 6. 49. sz. 6.

Névtelen

1896a Névtelen: Prédikáció az uraknak. In: *Esztergom*, (1896) március 8. 10. sz. 6.

Névtelen

1897 Névtelen: Misszió volt decz. végén Lovasberényben. In: *Religio*, (1897) I. félév, 2. sz. 16.

Névtelen

1897a Névtelen: Komáromi hírek. In: *Esztergom*, (1897) február 21. X. sz. 4.

Névtelen

1898 Névtelen: Konferencia-beszédek. In: *Religio*, (1898) I. félév, 20. sz. 166.

Névtelen

1898a Névtelen: Konferencia - beszédek. In: *Religio*, (1898), I. félév, 7. sz. 58.

Névtelen

1898b Névtelen: A budapesti Kath. Népkörben. In: *Religio*, (1898) I. félév, 4. sz. 34.

Névtelen

1898c Névtelen: Szent-gyakorlatok Budapesten. In: *Religio*, (1898) I. félév, 48. sz. 392.

Névtelen

1898d Névtelen: Lelkigyakorlatok. In: *Religio*, (1898) II. félév, 19. sz. 152.

Névtelen

1898e Névtelen: Isten áldása van. In: *Religio*, (1898) II. félév, 34. sz. 271.

Névtelen

1898f Névtelen: Cím nélkül. In: *Protestáns egyházi és iskolai lapok*, (1898) 12. 25. sz. 831.

Névtelen

1899 Névtelen: Az Aquinói Sz.-Tamás-Társaság közgyűlése. In: *Religio*, (1899) I. félév, 8. sz. 63.

Névtelen

1899a Névtelen: A fő konferencia-beszédek Budapesten. In: *Religio*, (1899) I. félév, 15. sz. 120.

Névtelen

1899b Névtelen: A budapesti közp. papnevelő intézetben... In: *Religio*, (1899) II. félév, 18. sz. 144.

Névtelen

1899c Névtelen: Szentgyakorlatok műveltebb katolikus férfiak számára. In: *Religio*, (1899) I. félév, 3. sz. 19.

Névtelen

1899d Névtelen: Szentgyakorlatok férfiak számára. In: *Religio*, (1899) II. félév, 41. sz. 328.

Névtelen

1900 Névtelen: Az eucharisztikus kongresszus. In: *Religio*, (1900) II. félév, 16. sz. 135–137.

Névtelen

1900a Névtelen: Lelki gyakorlatok. In: *Religio*, (1900) I. félév, 1. sz. 8.

Névtelen

1900b *Az angolkisasszonyok budapesti Sancta Maria intézete értesítője az 1899–1900-iki iskolai évben.* Szerk.: n.n. Budapest, Stephaneum, 1900.

Névtelen

1900c Névtelen: Cím nélkül. In: *Religio*, (1900) II. félév, 22. sz. 198.

Névtelen

1901 Névtelen: Jézus szentséges Szívének ünnepét. In: *Religio*, (1901) I. félév, 49. sz. 394.

Névtelen

1901a Névtelen: Jubileumi ájtatosságok és körmenet Budapesten. In: *Religio*, (1901) II. félév, 29. sz. 231–232.

Névtelen

1901b Névtelen: Az eucharisztikus kongresszus. (november 6.). In: *Religio*, (1901) II. félév, 38. sz. 310.

Névtelen

1901c Névtelen: A magyarországi szentségi társulatok az országos magyar Cecília egyesülettel f. év november 4–7-ig Budapesten eucharisztikus kongresszust tartanak. In: *Religio*, (1901) II. félév, 35. sz. 280.

Névtelen

1901d Névtelen: Cím nélkül. In: *Religio*, (1901) II. félév, 46. sz. 374.

Névtelen

1902 *Az angolkisasszonyok budapesti Sancta Maria intézete értesítője. (1901–1902) -iki évben.* Szerk.: n. n. Budapest, Stephaneum, 1902.

Névtelen

1902a Névtelen: Az Aquinói Sz.-Tamás-Társaság közgyűlése. In: *Religio*, (1902), I. félév, 4. sz. 37–38.

Névtelen

1902b Névtelen: A Szent-István-Társulat igazgató választmánya. In: *Religio*, (1902) II. félév, 44. sz. 363.

Névtelen

1902c Névtelen: Pezsgő élet. In: *Religio*, (1902) I. félév, 20. sz. 214.

Névtelen

1902d Névtelen: Tomcsányi S. J. előadásai. In: *Magyar Állam*, (1902) október 16. 237. sz. 1–2.

Névtelen

1902e Névtelen: Cím nélkül. In: *Religio*, (1902) II. félév, 29. sz. 232.

Névtelen

1902f Névtelen: Cím nélkül. In: *Religio*, (1902) II. félév, 46. sz. 373–375.

Névtelen

1902g Névtelen: Tomcsányi S.J. előadásai. In: *Magyar Állam*, (1902) november 5., 253. sz. 1–2.

Névtelen

1902h Névtelen: Tomcsányi S.J. előadásai. In: *Magyar Állam*, (1902) november 19. 263. sz. 1.

Névtelen

1902i Névtelen: Tomcsányi S.J. előadásai. In: *Magyar Állam*, (1902) december 2., 274. sz. 1.

Névtelen

1903 Névtelen: A katechetikai bizottság jan. 2-iki ülése. In: *Religio*, (1903) I. félév, 2. sz. 15.

Névtelen

1903a Névtelen: A Szent-István-Társulat f. hó 15-ik v. ülése. In: *Religio*, (1903), II. félév, 32. sz. 255.

Névtelen

1903b Névtelen: Meghívó eucharisztikus ünnepre. In: *Religio*, (1903) I. félév, 14. sz. 112.

Névtelen

1903c Névtelen: Történelmi irányelvek. In: *Religio*, (1903) II. félév, 29. sz. 232.

Névtelen

1903d Névtelen: Lelkigyakorlat. In: *Religio*, (1903) I. félév, 40. sz. 320.

Névtelen

1903e Névtelen: Jézus szentséges szent Szívének tisztelete. In: *Religio*, (1903) I. félév, 50. sz. 399.

Névtelen

1904 *Az angolkisasszonyok budapesti Sancta Maria intézete értesítője az 1903-1904-iki iskolai évben.* Szerk.: n. n. Budapest, Stephaneum, 1904. 152.

Névtelen

1904a Névtelen: Meghívó az eucharisztikus értekezletre és az ünnepies szentségimádásra. In: *Religio*, (1904) I. félév, 13. sz. 104.

Névtelen

1904b Névtelen: Az Országos Eucharisztikus Kongresszus ügyében. In: *Religio*, (1904) I. félév, 14. sz. 112.

Névtelen

1904c Névtelen: Tudományos előadások a budapesti Angolkisasszonyoknál. In: *Religio*, (1904) 27. sz. 216.

Névtelen

1904d Névtelen: Apró hírek. In: *Religio*, (1904) I. félév, 32. sz. 256.

Névtelen

1904e Névtelen: Az Immaculata-jubileum Budapesten. In: *Religio*, (1904) 47. sz. 375–376.

Névtelen

1905 Névtelen: Húsvéti szent gyónás. In: *Religio*, (1905) 20. sz. 160.

Névtelen

1905a *Az angolkisasszonyok budapesti Sancta Maria intézete értesítője az 1904–1905-iki iskolai évben.* Szerk.: n. n. Budapest, Stephaneum, 1905.

Névtelen

1905b Névtelen: Ünnepélyes felvétel a Mária-kongregációba az Angolkisasszonyok templomába. In: *Religio*, (1905), 50. sz. 396–397.

Névtelen

1906 *Az angolkisasszonyok budapesti Sancta Maria intézete értesítője az 1905–1906-iki iskolai évben.* Szerk.: n. n. Budapest, Stephaneum, 1906.

Névtelen

1906a Névtelen: Attikának kereskedelme történelmi és jogi szempontból. In: *Religio*, (1906) 26. sz. 421–422.

Névtelen

1906b Névtelen: Attikának kereskedelme történelmi és jogi szempontból. In: *Religio*, (1906) 26. sz. 421–422.

Névtelen

1906c Névtelen: Cím nélkül. In: *Esztergom*, (1906) szept. 16. 37. sz. 3.

Névtelen

1907 *Az angolkisasszonyok budapesti Sancta Maria intézete értesítője az 1906–1907-iki iskolai évben.* Szerk.: n. n. Budapest, Stephaneum, 1907.

Névtelen

1907a Névtelen: Levél a szerkesztőhöz. In: *Religio*, (1907) 18. sz. 307–308.

Névtelen

1908 *Az angolkisasszonyok budapesti Sancta Maria intézete értesítője az 1907–1908-iki iskolai évben.* Szerk.: n. n. Budapest, Stephaneum, 1908.

Névtelen

1908a Névtelen: A SZIT LIV. közgyűlésének jegyzőkönyve. In: *Katolikus Szemle*, (1908) 6. sz. 1–20. (Melléklet)

Névtelen

1908b Névtelen: Cím nélkül. In: *Esztergom*, (1908) május 24. 21. sz. 2.

Névtelen

1909 *Az angolkisasszonyok budapesti Sancta Maria intézete értesítője az 1908–1909-iki iskolai évben.* Szerk.: n. n. Budapest, Stephaneum, 1909.

Névtelen

1909a Névtelen: Cím nélkül. In: *Protestáns egyházi és iskolai lapok*, (1909) 09.12. 37. sz. 591.

Névtelen

1909b Névtelen: Cím nélkül. In: *Protestáns egyházi és iskolai lapok*, (1909) 09. 19. sz. 596–597.

Névtelen

1910 *Az angolkisasszonyok budapesti Sancta Maria intézete értesítője az 1909–1910-iki évben.* Szerk.: n. n. Budapest, Stephaneum, 1910.

Névtelen

1910a Névtelen: Levél a szerkesztőhöz. In: *Religio*, (1910) 35. sz. 559–560.

Névtelen

1911 *Az angolkisasszonyok budapesti Sancta Maria intézete értesítője az 1910–1911-iki iskolai évben.* Szerk.: n. n. Budapest, Stephaneum, 1911.

Névtelen

1911a Névtelen: A SZIT LVIII. közgyűlésének jegyzőkönyve. In: *Katolikus Szemle*, (1911) 26. sz. 1–18. (Melléklet)

Névtelen

1912 Névtelen: *Magyarország részvétele a XXIII. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszuson.* Bécs, 1912.

Névtelen

1912a *Az angolkisasszonyok budapesti Sancta Maria intézete értesítője az 1911–1912-iki iskolai évben.* Szerk.: n. n. Budapest, Stephaneum, 1912.

Névtelen

1912b Névtelen: Wenckheim Frigyes gróf. Irta Tomcsányi Lajos S. J. In: *Religio*, (1912) 29. sz. 462.

Névtelen

1913 *Az angolkisasszonyok budapesti Sancta Maria intézete értesítője az 1912–1913-iki iskolai évben.* Szerk.: n. n. Budapest, Stephaneum, 1913.

Névtelen

1913a Névtelen: Tomcsányi Lajos S. J. In: *Budapesti Hírlap*, (1913) 216. sz. 9–10.

Névtelen

1913b Névtelen: P. Tomcsányi Lajos S. J. In: *Egyházi Közlöny*, (1913) 38. sz. 552–553.

Névtelen

1914 *Az angolkisasszonyok budapesti Sancta Maria intézete értesítője az 1913–1914-iki iskolai évben.* Szerk.: n. n. Budapest, Stephaneum, 1914.

Névtelen

1914a Névtelen: A SZIT LX. közgyűlésének jegyzőkönyve. In: *Katolikus Szemle*, (1914) 5. sz. 1–27. (Melléklet)

Névtelen

1914b Névtelen: Pope denounces the new paganism. In: *The New York Times*, (1914) január 16.

Névtelen

1915 *Az angolkisasszonyok budapesti Sancta Maria intézete értesítője az 1914–1915 -iki iskolai évben.* Szerk.: n. n. Budapest, Stephaneum, 1915.

Névtelen

1916 *Az angolkisasszonyok budapesti Sancta Maria intézete értesítője az 1915–1916 -iki iskolai évben.* Szerk.: n. n. Budapest, Stephaneum, 1916.

Névtelen

1916a Névtelen: A Szent-István-Társulat 1916. március 23-án Budapesten a Szent-István-Társulat dísztermében tartott LXII. rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. In: *Katolikus Szemle*, (1916) 4. sz. 1–23. (Melléklet)

Névtelen

1917 Névtelen: A SZIT LXIII. közgyűlésének jegyzőkönyve. In: *Katolikus Szemle*, (1917) 4. sz. 1–23. (Melléklet)

Névtelen

1920 Névtelen: A SZIT LXV közgyűlésének jegyzőkönyve. In: *Katolikus Szemle*, (1920) 4. sz. 1–15. (Melléklet)

Névtelen

1922 Névtelen: Cím nélkül. In: *Esztergom*, (1922) nov. 19. 124. sz. 1-2.

Névtelen

1922a *Az angolkisasszonyok budapesti Sancta Maria intézete értesítője az 1921-1922-iki iskolai évben.* Szerk.: n. n. Budapest, Stephaneum, 1922

Névtelen

1923 Névtelen: A SZIT LXVIII. közgyűlésének jegyzőkönyve. In: *Katolikus Szemle*, (1923) 6. sz. 1–17. (Melléklet)

Névtelen

1923a Névtelen: Országos református tanácskozások Sárospatakon. In: *Világ*, (1923) 239. sz., 3.

Névtelen

1924 *Az angolkisasszonyok budapesti Sancta Maria intézete értesítője az 1923-1924-iki iskolai évben.* Szerk.: n. n. Budapest, Stephaneum, 1924.

Névtelen

1925 *Az angolkisasszonyok budapesti Sancta Maria intézete értesítője az 1924–1925-iki iskolai évben.* Szerk.: n. n. Budapest, Stephaneum, 1925.

Névtelen

1926 Névtelen: P. Tomcsányi meghalt 1846–1926. In: *Nemzeti Újság*, (1926), március 3. 6.

Névtelen

1926a Névtelen: A Kongregációs Otthon kápolnájában ravatalozzák fel P. Tomcsányi holttestét. In: *Új Nemzedék*, (1926) március 4.

Névtelen

1926c Névtelen: Péter Tomcsányi meghalt. In: *Pesti Napló*, (1926) [?] sz. 12., szerda

Névtelen

1926d Névtelen: [?] In: *Nemzeti Újság*, (1926) március 5. 6.

Névtelen

1926e Névtelen: Péter Tomcsányi hirtelen meghalt. In: *Az Est*, (1926) 03.03. [?]. sz.11.

Névtelen

1926f Névtelen: Zichy érsek temeti P. Tomcsányit. In: *Nemzeti Újság*, (1926) március 4.

Névtelen

1926g Névtelen: Elbúcsúztatták Tomcsányit. In: *Nemzeti Újság*, (1926) március 5. [?]. sz. 6.

Névtelen

1926h Névtelen: A SZIT LXXI. közgyűlésének jegyzőkönyve. In: *Katolikus Szemle*, (1926) 4. sz. 1–14. (Melléklet)

n.p.

1913 n.p.: P. Tomcsányi Lajos SJ. In: *Mária Kongregáció*, (1913) október. 49–50

Nyisztor

1941 Nyisztor Zoltán: *Bangha Béla élete és műve*. Budapest, Pázmány Péter Irodalmi Társaság, 1941.

Petruch

1940 Petruch Antal S.J.: *Jézus Szive apostola. P. Bíró Ferenc S. J. emlékezete*. Budapest, Korda, 1940.

Petruch

1992 Petruch Antal S.J.: *Száz év a magyar jezsuiták múltjából. A magyar jezsuiták a közös rendtartományban. II.* Kecskemét, Korda, 1992.

Révai

1994 *Révai Nagy Lexikona. XVIII.* Szekszárd, Babits, 1994.

Révész

1916 Révész Kálmán: A magyar protestánsok hazafisága a Magyar Kultúra tükrében. In: *Protestáns Szemle*, (1916) 4. sz. 251–256.

Richter

1937 Richter M. Sarolta: *Az angolkisasszonyok budapesti Sancta Maria Intézetének története. 1770–1937*. Budapest, Angolkisasszonyok Intézete, 1937.

Salacz

1974 Salacz Gábor: *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában 1867–1918*. München, Aurora, 1974.

Skerlecz

1926 Skerlecz Iván: Búcsúbeszéd. In: *Kalocsai-Pécsi Diákszemle*, (1926) 3. sz. 2.

Skerlecz

1928 Skerlecz Iván: Visszaemlékezés P. Tomcsányi Lajos S. J.-ra. In: *Kalocsai-Pécsi Diákszemle*, (1928) 1. sz. 3–4.

Szabó

1908 Szabó Szádok: A kegyelem és a szabad akarat kérdéséhez. I. In: *Religio*, (1908) 9. sz. 141–146.

Szabó

1908a Szabó Szádok: A kegyelem és a szabad akarat kérdéséhez. II. In: *Religio*, (1908) 11. sz. 173–179.

Szabó

1908b Szabó Szádok: Még egy szó a kegyelem és a szabad akarat kérdéséhez. In: *Religio*, (1908), 14. sz. 222–226.

Szabó

1928 Szabó Lajos: Visszaemlékezés P. Tomcsányi Lajosra. In: *Kalocsai-Pécsi Diákszemle* (1928) 4. sz. 1.

Szabó

1970 Szabó Miklós: Az 1901-es egyetemi keresztmozgalom. In: *Történelmi Szemle*, (1970) 4. sz. 483–516.

Szabó

1996 Szabó Ferenc S.J.: Prohászka és a modernizmus In: *Prohászka ébresztése.I.* Szerk: Szabó Ferenc. 1996. 45–108.

Szabó

2003 Szabó Miklós: *Az újkonzervativizmus és a jobboldali radikalizmus története (1867–1918)*. Budapest, Új Mandátum, 2003.

Szabó

2007 Szabó Ferenc S.J.: *Prohászka Ottokár élete és műve, 1858–1927*. Budapest, Szent István Társulat, 2007.

Szatmári

1926 Szatmári József: *Tomcsányi Lajos: Báró Barkóczi Sándor*. In: *Magyar Kultúra*, (1926) 1. sz.50.

Szekfü

1990 Szekfü Gyula: *Magyar történet. I–V*. Debrecen, Maecenas, 1990. (reprint)

Tiefenthaler

1999 Tiefenthaler József: *Budapest apostola. Kanter Károly élete (1853–1920)*. Budapest, Szent István Társulat, 1999.

Tomcsányi

1884 Tomcsányi Lajos: Quomodo Vergilius imitatus est Theocritum? In: *A Jézus-társasági Kalocsai Érseki Főgymnasium értesítője az 1883–1884. iskolai évről*. Kalocsa, 1884. 3–16.

Tomcsányi

1885 Tomcsányi Lajos: Mit akarunk? I. In: *Mária-kert*, (1885) 1. sz. 4–7.

Tomcsányi

1885a Tomcsányi Lajos: Mit akarunk II.? In: *Mária-kert*, (1885) 2. sz. 41–45.

Tomcsányi

1885b Tomcsányi Lajos: Nagy-Asszonyunk védelme. In: *Religio*, (1885) II. félév, 50. sz. 393–394.

Tomcsányi

1886 Tomcsányi Lajos: A művelt Európa tudósainak háromszázados tévedése. III–XXI. In: *A Jézus-társasági Kalocsai Érseki Főgymnasium értesítője, az 1885-1886. évről*. 1886. III–XXI.

Tomcsányi

1886a Tomcsányi Lajos: Jézus szents. Szívének tisztelete nagy férfiút nevel. In: *Jézus Szentséges Szívének Hírnöke*, (1886) 4. sz. 98–103.

Tomcsányi

1886b Tomcsányi Lajos: Hazánk prímása. In: *Jézus Szentséges Szívének Hírnöke*, (1886) 10. sz. 277–281.

Tomcsányi

1886c Tomcsányi Lajos: „Menjetek Józsefhez!” In: *Jézus Szentséges Szívének Hírnöke*, (1886) 3. sz. 65–68.

Tomcsányi

1886d Tomcsányi Lajos: Egyesüljünk Jézus sz. Szívének zászlaja alatt. In: *Jézus Szentséges Szívének Hírnöke*, (1886) 1. sz. 1–2.

Tomcsányi

1886e Tomcsányi Lajos: Meneküljünk Jézus Szt. Szívéhez! In: *Jézus Szentséges Szívének Hírnöke*, (1886) 6. sz. 162–165.

Tomcsányi

1886f Tomcsányi Lajos: Máriával-Jézushoz. In: *Mária-kert*, (1886) 2. sz. 33–37.

Tomcsányi

1887 Tomcsányi Lajos: Mire jó a philosophia? In: *Katolikus Szemle*, (1887) 1–4. sz. 97–107.

Tomcsányi

1887a Tomcsányi Lajos: Jézus szentséges Szívének kápolnája Kecelen. In: *Jézus Szentséges Szívének Hírnöke*, (1887) 1. sz. 6–9.

Tomcsányi

1887b Tomcsányi Lajos: A vatikáni munkás. In: *Téli esték*, (1887) december 17. 7. sz. 105–106.

Tomcsányi

1887c Tomcsányi Lajos: A május-havi áhítat. In: *Mária-kert*, (1887) 5. sz. 129–132.

Tomcsányi

1887d Tomcsányi Lajos: A rózsafüzér. In: *Mária-kert*, (1887) 4. sz. 115–117.

Tomcsányi

1887e Tomcsányi Lajos: A munka eredete és jelentősége. In: *Téli esték*, (1887) október 15. 1. sz. 2–3.

Tomcsányi

1887f Tomcsányi Lajos: A munka eredete és jelentősége. In: *Szatmár és vidéke*, (1887) október 18. 1–2.

Tomcsányi

1887g Tomcsányi Lajos: A gazdagok és a szegények. In: *Téli esték*, (1887) november 26. 4. sz. 49–51.

Tomcsányi

1887i Tomcsányi Lajos: A pápa és a munkások. In: *Téli esték*, (1887) december 3. 5. sz. 65–67.

Tomcsányi

1887j Tomcsányi Lajos: Itt a válasz I. In: *Szatmár és vidéke*, (1887) december 13. 50. sz. 2.

Tomcsányi

1887k Tomcsányi Lajos: Itt a válasz II. In: *Szatmár és vidéke*, (1887) december 20. 51. sz. 2.

Tomcsányi

1887l Tomcsányi Lajos: Itt a válasz III. In: *Szatmár és vidéke*, (1887) december 25. 52. sz. 2.

Tomcsányi

1888 Tomcsányi Lajos: Éljen a pápa-király! In: *Szatmár és vidéke*, (1888) január 3. 1. sz. 1–2.

Tomcsányi

1888a Tomcsányi Lajos: A fájdalmas Szűz ünnepére (Március 23.) In: *Szatmár és vidéke*, (1888) március 20. 12. sz. 1.

Tomcsányi

1888b Tomcsányi Lajos: Mi a szent Szűz az emberiségnek? In: *Szatmár és vidéke*, (1888) május 29. 22. sz. 1.

Tomcsányi

1888c Tomcsányi Lajos: Biztos menhely (Püspöki buzdítás) In: *Szatmár és vidéke*, (1888) június 5. 23. sz. 1.

Tomcsányi

1888d Tomcsányi Lajos: Jézus sz. szívéhez. (Püspök-atyánk elmélkedése) In: *Szatmár és vidéke*, (1888) június 12. 24. sz. 1.

Tomcsányi

1888e Tomcsányi Lajos: A szegények és a gazdagok. II. In: *Téli esték*, (1888) január 28. 13. sz. 196–198.

Tomcsányi

1888f Tomcsányi Lajos: Hogyan oldjuk meg a munkáskérdést? In: *Téli esték*, (1888) december 15. 7. sz. 102–104.

Tomcsányi

1888g Tomcsányi Lajos: A szegények és a gazdagok. III. In: *Téli esték*, (1888). február 11. 15. sz. 225–227.

Tomcsányi

1888h Tomcsányi Lajos: A szegények és a gazdagok. IV. In: *Téli esték*, (1888) február 25. 17. sz. 259–262.

Tomcsányi

1888i Tomcsányi Lajos: Betlehem és a munkáskérdés. In: *Téli esték*, (1888) december 29. 129–132.

Tomcsányi

1888j Tomcsányi Lajos: Urak s munkásoknak megszívlelésül. In: *Téli esték*, (1888) november 24. 4. sz. 49–52

Tomcsányi

1888k Tomcsányi Lajos: A gazdag urak s a szegény munkások. In: *Téli esték*, (1888) december 1. 5. sz. 66–69.

Tomcsányi

1889 Tomcsányi Lajos: A hó első péntekje. In: *Jézus Szentséges Szívének Hírnöke*, 1889. 11. sz. 321–322.

Tomcsányi

1889a Tomcsányi Lajos: Az ősz hajós. (Visszhang a pápa karácsonyesti beszédére) In: *Szatmár és vidéke*, (1889) január 1. 1. sz.

Tomcsányi

1889b Tomcsányi Lajos: Az egyház befolyása nélkül a munkáskérdést megoldani nem lehet. In: *Szatmár és vidéke*, (1889) október 22. 44. sz. 1–2.

Tomcsányi

1889c Tomcsányi Lajos: Jó tanács ifjú barátomnak. In: *Szatmár és vidéke*, (1889) március. 4. 11. sz. 2.

Tomcsányi

1890 Tomcsányi Lajos: *Az ember akaratának szabadsága*. Kalocsa, 1890.

Tomcsányi

1890a Tomcsányi Lajos: A pápa levele. In: *Mária-kert*, (1890) 3. sz. 87–88.

Tomcsányi

1890b Tomcsányi Lajos: Keresztút. Bevezetés. In: *Jézus Szentséges Szívének Hírnöke*, (1890) 1. sz. 4–8.

Tomcsányi

1890c Tomcsányi Lajos: Keresztút. Bevezetés. In: *Jézus Szentséges Szívének Hírnöke*, (1890) 3. sz. 75–80.

Tomcsányi

1890d Tomcsányi Lajos: Keresztút.. II. állomás. In: *Jézus Szentséges Szívének Hírnöke*, (1890) 5. sz. 135–137.

Tomcsányi

1890e Tomcsányi Lajos: Keresztút.. III. állomás. In: *Jézus Szentséges Szívének Hírnöke*, (1890) 7. sz. 205–208.

Tomcsányi

1890f Tomcsányi Lajos: Keresztút.. IV. állomás.. In: *Jézus Szentséges Szívének Hírnöke*, (1890) 8. sz. 226–229.

Tomcsányi

1890g Tomcsányi Lajos: Fénypontok a világegyház látáshatárán. In: *Jézus Szentséges Szívének Hírnöke*, (1890) 9. sz. 249–251.

Tomcsányi

1891 Tomcsányi Lajos: A jámbor tudós. In: *Mária-kert*, (1891) 1. sz. 15.

Tomcsányi

1891a Tomcsányi Lajos: A szent Szűz kegyeltje. In: *Mária-kert*, (1891) 3. sz. 88–89.

Tomcsányi

1891b Tomcsányi Lajos: Simor János (1813–1891). In: *Jézus Szentséges Szívének Hírnöke*, (1891) 3. sz. 90–91.

Tomcsányi

1891c Tomcsányi Lajos: Keresztút. IX. állomás. In: *Jézus Szentséges Szívének Hírnöke*, (1891) 3. sz. 78–81.

Tomcsányi

1891d Tomcsányi Lajos: Keresztút. X. állomás. In: *Jézus Szentséges Szívének Hírnöke*, (1891) 4. sz. 105–107.

Tomcsányi

1891e Tomcsányi Lajos: Keresztút. XI. állomás. In: *Jézus Szentséges Szívének Hírnöke*, (1891) 7. sz. 203–205.

Tomcsányi

1891f Tomcsányi Lajos: Keresztút. XII. állomás. In: *Jézus Szentséges Szívének Hírnöke*, (1891) 9. sz. 265–268.

Tomcsányi

1891g Tomcsányi Lajos: Júniusban. In: *Jézus Szentséges Szívének Hírnöke*, (1891) 5. sz. 161–162.

Tomcsányi

1892 Tomcsányi Lajos: *Sz. István, a honboldogító: ünnepi sz. beszéd, melyet 1892. év aug. 20-án Székesfehérvárott tartott.* Székesfehérvár, 1892.

Tomcsányi

1892a Tomcsányi Lajos: Keresztút. XIII. állomás. In: *Jézus Szentséges Szívének Hírnöke*, (1892) 3. sz. 77–80.

Tomcsányi

1893a Tomcsányi Lajos: Trautwein Nepomuki János. In: *Mária-kert* (1893) 12. 354.

Tomcsányi

1897 Tomcsányi Lajos: Mária-Dorottya főhercegnő: a magyarok Nagyasszonyának kedves gyermeke. In: *Mária-kert* (1897) 4. sz., 110.

Tomcsányi

1898 Tomcsányi Lajos: Simoni Való. In: *Religio*, (1898) II. félév, 38. sz. 299.,

Tomcsányi

1900 Tomcsányi Lajos: Szeretetteljes figyelmeztetés. In: *Religio*, (1900) II. félév, 10. sz. 76.

Tomcsányi

1902 Tomcsányi Lajos: *Horánszky Nándor és az Egyesült-Államok iskolái.* 1902.

Tomcsányi

1904 Tomcsányi Lajos: A fejlődés elmélete és az ember. In: *Az angolkisasszonyok budapesti Sancta Maria intézete értesítője az 1903-1904-iki iskolai évben.* 1904. 3–14.

Tomcsányi

1906 Tomcsányi Lajos: Bölcséletünk. In: *Az angolkisasszonyok budapesti Sancta Maria intézete értesítője az 1905-1906-iki iskolai évben.* 1906. 3–13.

Tomcsányi

1906a Tomcsányi Lajos: *Attikának kereskedelme történeti és jogi szempontból.* Kalocsa, 1906.

Tomcsányi

1907 Tomcsányi Lajos: A bölcsélet a szentség szolgálatában. In: *Szövetségi Értesítő*, (1907) 5–10. sz. 174–178.

Tomcsányi

1907a Tomcsányi Lajos: Gerson a tudomány ítélőszéke előtt. In: *Az angolkisasszonyok budapesti Sancta Maria intézete értesítője az 1906–1907-iki iskolai évben.* 1907. 5–11.

Tomcsányi

1907b Tomcsányi Lajos: Levél a szerkesztőhöz. In: *Religio*, (1909) 9.sz. 143–144.

Tomcsányi

1908 Tomcsányi Lajos: Ötven év az angolkisasszonyok templomában. In: *Az angolkisasszonyok budapesti Sancta Maria intézete értesítője az 1907–1908-iki évben*. 1908. 5–10.

Tomcsányi

1908a Tomcsányi Lajos: Alleram Gyula: Seneca erkölcsbölcselete. Budapest, 1907. In: *Katolikus Szemle*, (1908) 2. sz. 236–237.

Tomcsányi

1908b Tomcsányi Lajos: A történeti igazság érdekében. In: *Religio*, (1908) 13. sz. 209–210.

Tomcsányi

1908c Tomcsányi Lajos: Ötven év az angolkisasszonyok templomában. In: *Az angolkisasszonyok budapesti Sancta Maria intézete értesítője az 1907–1908-iki évben*. 1908. 5–10.

Tomcsányi

1908d Tomcsányi Lajos: A nemes bosszú. In: *Religio*, (1908) 42. sz. 681–682.

Tomcsányi

1908e Tomcsányi Lajos: Boldog Gizella és Árpádházi Boldog Margit szentté avatása. In: *Religio*, (1908) 27. sz. 439–440.

Tomcsányi

1908f Tomcsányi Lajos: Boldog Gizelláról még egyszer. In: *Religio*, (1908) 32. sz. 526–529.

Tomcsányi

1908g Tomcsányi Lajos: Sajgó szívem reménysége. In: *Mária Kongregáció*, (1908) 2. sz. 9.

Tomcsányi

1908h Tomcsányi Lajos: A lourdes-i szűzhöz. In: *Mária Kongregáció*, (1908) 4. sz. 1.

Tomcsányi

1908i Tomcsányi Lajos: Mária-kongregáció művelt férfiak számára. In: *Mária Kongregáció*, (1908) 4. sz. 53–54.

Tomcsányi

1908j Tomcsányi Lajos: Azok a tudós hittérítők. In: *Religio*, (1908) 40. sz. 645–647.

Tomcsányi

1908k Tomcsányi Lajos: A nemes bosszú. In: *Religio*, (1908) 42. sz. 681–682.

Tomcsányi

1908l Tomcsányi Lajos: Még egy szót kérünk. In: *Religio*, (1908) 15. sz. 245–246.

Tomcsányi

1909 Tomcsányi Lajos: Szent Ferenc jeles rendje. In: *Mária Kongregáció*, (1909) 3. sz. 80–82.

Tomcsányi

1909a Tomcsányi Lajos: A szentolvasó. In: *Mária Kongregáció*, (1909) október, 2. sz. 33–38.

Tomcsányi

1909b Tomcsányi Lajos: Régi emlékek. In: *Mária Kongregáció*, (1909) 5. sz. 34–37.

Tomcsányi

1909c Tomcsányi Lajos: Ki volt Loyolai szent Ignác s milyen volt az ő szelleme? In: *Mária Kongregáció*, (1909) 1. sz. 3–6.

Tomcsányi

1909d Tomcsányi Lajos: Gróf Esterházy Miklós. Magyarország nádora s a Mária-Kongregáció tagja. In: *Mária Kongregáció*, (1909) 4. sz. 15–19.

Tomcsányi

1909e Tomcsányi Lajos: Zichy Nándor gróf (1829–1909). In: *Mária Kongregáció*, (1909) november 3. sz. 65–68.

Tomcsányi

1909f Tomcsányi Lajos: Éljen Zichy Nándor gróf úr! In: *Mária Kongregáció*, 1909. december, 4. sz. 114–115.

Tomcsányi

1909g Tomcsányi Lajos: A Jézustársaságiak házából. A mi szeretett jubilánsunk. In: *Mária Kongregáció*, (1909) október 2. sz. 58.

Tomcsányi

1909h Tomcsányi Lajos: Fehér Ipoly 1842–1909 In: *Mária Kongregáció*, (1909) december, 4. sz. 118.

Tomcsányi

1909i Tomcsányi Lajos: B. Piret de Bihain Huberta (1891–1909). In: *Mária Kongregáció*, (1909) december 4. sz. 118.

Tomcsányi

1909j Tomcsányi Lajos: Magyarország nagyasszonyának hódoltunk Szegeden. In: *Mária Kongregáció*, (1909) október 2. sz. 45–48.

Tomcsányi

1909k Tomcsányi Lajos: Jöjj, Szűzanyám! In: *Mária Kongregáció*, (1909) 4. sz.14.

Tomcsányi

1909l Tomcsányi Lajos: Luzánszky Marcsa bárónőnek. In: *Mária Kongregáció*, (1909) szeptember, 25.

Tomcsányi

1909m Tomcsányi Lajos: A házasság érdekében legújabban kiadott róm. rendelet. In: *Az angolkisasszonyok budapesti Sancta Maria intézete értesítője az 1908-1909-iki iskolai évben*. Budapest, 1909. 6–12.

Tomcsányi

1909n Tomcsányi Lajos: Válasz a többszörös támadásra. In: *Mária Kongregáció*, (1909) 1. sz. 15–16.

Tomcsányi

1910 Tomcsányi Lajos: XII. Leó és a szent Szűz. In: *Mária Kongregáció*, (1910) április 230–233.

Tomcsányi

1910a Tomcsányi Lajos: A pápa Zichy Nándor grófnak. In: *Mária Kongregáció*, (1910) március, 209–210.

Tomcsányi

1910b Tomcsányi Lajos: Hunyady Henriette grófnő. Zichy Aladár gróf úr neje (1872–1910) In: *Mária Kongregáció*, (1910) május, 277–280.

Tomcsányi

1910c Tomcsányi Lajos: Damián János S. J. 1851–910 In: *Mária Kongregáció*, 1910. február, 183–184.

Tomcsányi

1910d Tomcsányi Lajos: Városey Gyula. In: *Mária Kongregáció*, (1910) dec. 147–148.

Tomcsányi

1910e Tomcsányi Lajos: Molnár László S.J. (1840–1910) In: *Mária Kongregáció*, (1910) március, 215–216.

Tomcsányi

1910f Tomcsányi Lajos: *Bihain Huberta bárónő*. Budapest, 1910.

Tomcsányi

1910g Tomcsányi Lajos: Özv. Gr. Zichy Jánosné. In: *Mária Kongregáció*, (1910) november 86.

Tomcsányi

1910h Tomcsányi Lajos: *Id. gróf Zichy Jánosné született Redern Mária grófnő*. Budapest, 1910.

Tomcsányi

1910i Tomcsányi Lajos: Gyulai Pál és a katolicizmus. In: *Mária Kongregáció*, (1910) január 133–135.

Tomcsányi

1910j Tomcsányi Lajos: Szent József tisztelete. In: *Mária Kongregáció*, (1910) március 203–207.

Tomcsányi

1910k Tomcsányi Lajos: A Szent Szűz. In: *Mária Kongregáció*, (1910) február 166–169.

Tomcsányi

1910l Tomcsányi Lajos: A Szent Szűz és a feltámadott Jézus. In: *Mária Kongregáció*, (1910) április, 227–230.

Tomcsányi

1910m Tomcsányi Lajos: A Szentlélek és a Szent Szűz. In: *Mária Kongregáció*, (1910) május 258–260.

Tomcsányi

1910n Tomcsányi Lajos: Szilveszter estéjén. In: *Mária Kongregáció*, (1910) január 131–133.

Tomcsányi

1910o Tomcsányi Lajos: A Szent Szűz. In: *Mária Kongregáció*, (1910) február 166–169.

Tomcsányi

1910p Tomcsányi Lajos: Karácsonyesti óhaj. In: *Mária Kongregáció*, (1910) január. 130.

Tomcsányi

1910q Tomcsányi Lajos: Föladatunk. In: *Mária Kongregáció*, (1910) február 163–166.

Tomcsányi

1910r Tomcsányi Lajos: Azok a gonosz jézustársaságok. In: *Religio*, (1910) 3. sz. 33–34.

Tomcsányi

1912 Tomcsányi Lajos: *Wenckheim Frigyes*. Budapest, 1912.

Tomcsányi

1913 Tomcsányi Lajos: *Szt. Ignác vize*. Budapest, 1913

Tomcsányi

1914 Tomcsányi Lajos: *Gróf Zichy Nándorné született Zichy Livia grófnő*. Budapest, 1914.

Tomcsányi

1914a Tomcsányi Lajos: *Gróf Zichy Aladárné született Hunyady Henriette grnő*. Budapest, 1914.

Tomcsányi

1914b Tomcsányi Lajos: *A tánc*. Budapest, 1914.

Tomcsányi

1916 Tomcsányi Lajos: *Orosdy Raoul*. Budapest, 1916.

Tomcsányi

1916a Tomcsányi Lajos: Napoleon második házassága. In: *Magyar Kultúra*, (1916) 11. sz. 514–517.1

Tomcsányi

1916b Tomcsányi Lajos válasza. /Protestánsok és jezsuiták./ In: *Magyar Kultúra*, (1916) 10. sz. 468–471.

Tomcsányi

1916c Tomcsányi Lajos: A magyar püspöki kar az abszolutizmus idejében. In: *Magyar Kultúra*, (1916) 7. sz. 271–273.

Tomcsányi

1916d Tomcsányi Lajos: Révész Kálmán még egyszer. In: *Magyar Kultúra*, (1916) 11. sz. 517–518.

Tomcsányi

1917 Tomcsányi Lajos: A jézus társaságok visszakerülnek Németországba. In: *Magyar Kultúra*, (1917) 10. sz. 476–478.

Tomcsányi

1917a Tomcsányi Lajos: *Carolo IV. regi Hungariae apostolico quum III. cal. Jan. 1917. Sacra Corona ornaretur Provincia Soc. Jesu Hungarica*. Budapest, 1917.

Tomcsányi

1917b Tomcsányi Lajos: Együtt ünnepelhettünk-e a protestánsokkal? In: *Magyar Kultúra*, (1917) 23. sz. 1039–1042.

Tomcsányi

1920 Tomcsányi Lajos: *A katolikusok némely sérelmének orvoslása*. Budapest, 1920.

Tomcsányi

1921 Tomcsányi Lajos: *László Xaver Ferenc SJ 1876–1921*. Budapest, 1921.

Tomcsányi

1921a Tomcsányi Lajos: *Xaveri Szt. Ferenc kegyelem kilencede*. Budapest, 1921.

Tomcsányi

1922 Tomcsányi Lajos: *A főkegyúr szerepe a püspökök kinevezésénél*. Budapest, 1922.

Tomcsányi

1923 Tomcsányi Lajos: *A lorettói szent ház*. Budapest, 1923.

Tomcsányi

1923a Tomcsányi Lajos: *Vita a főkegyúri jogról*. Budapest, 1923.

Tomcsányi

1923b Tomcsányi Lajos: Mit beszéltek a sárospataki urak? In: *Magyar Kultúra*, (1923) 11. sz. 693–696.

Tomcsányi

1923c Tomcsányi Lajos: Lehrbuch des katholischen Kirchenrechtes. In: *Magyar Kultúra* (1923) [?]. szám 512.

Tomcsányi

1923d Tomcsányi Lajos: Megy az árva. In: *Mária-kert*, (1923) 11. sz. 166.

Tomcsányi

1924 Tomcsányi Lajos: *Az egyházi vagyon a püspökök joghatósága alatt*. Budapest, 1924.

Tomcsányi

1924a Tomcsányi Lajos: Szűz Mária halála. In: *Mária-kert*, (1924) 8. sz. 115.

Tomcsányi

1924b Tomcsányi Lajos: Zoltvány Irén: Erotika és irodalom. In: *Magyar Kultúra*, (1924) 1. sz. 58–59.

Tomcsányi

1925 Tomcsányi Lajos: Canisius kiskátéja. In: *Magyar Kultúra* (1925) 5. sz. 269–270.

Tomcsányi

1925a Tomcsányi Lajos: *Báró Barkóczy Sándor*. Budapest, 1925.

Tomcsányi

1925b Tomcsányi Lajos: *Heinrich Aladár 1868–1924*. Budapest, 1925.

Tomcsányi

1926 Tomcsányi Lajos: *Korunk és a szent szív*. Budapest, 1926.

Tomék

1943 Tomék Vince: *Trautwein Nepomuki János*. Budapest, Stephaneum, 1943.

Túri

1923 Túri Béla: Tomcsányi Lajos: A lorettói szent ház. In: *Katolikus Szemle*, (1923) 9. sz. 567–568.

Túri

1923a Túri Béla: A főkegyúr szerepe a püspökök kinevezésénél. Írta: Tomcsányi Lajos S. J. Budapest, 1922. In: *Katolikus Szemle*, (1923) 1. sz. 46–49.

Túri

1923b Túri Béla: Vita a főkegyúri jog körül: 1. Forster Gyula báró: A püspöki székek betöltésének kérdéséhez. 2. Tomcsányi Lajos S. J.: Vita a főkegyúri jogról. In: *Katolikus Szemle*, (1923) 6. sz. 381–383.

Y

1907 Y: Budapest, december 8. Máriatársulati ünnep az Angolkisasszonyok templomában. In: *Mária Kongregáció*, (1907) 1. sz. 26–27.

Velics

1908 Velics László SJ: Boldog Gizella első királyné passai sírjáról. In: *Religio*, (1908) 30. sz. 488–491.

Vende

1910 Vende Ernő: Irodalom, tudomány, művészet. In: *Magyarország vármegyéi és városai. XV. Somogy vm.* Szerk.: Csánki Dezső. Budapest, 1910, X

Veritas

1910 Veritas: Itt az igazság! In: *Esztergom*, (1910) október 23. 1.

Elektronikus hivatkozások

Daragó

2011 Daragó Dénes: Botrány a katedrán. A modern társadalomelmélet megjelenése Magyarországon. In: *Tolle lege* (2011) 1. sz.
http://tollelege.elte.hu/sites/default/files/articles/darago_denes-botranyn_a_katedran_0.pdf

Frenyó

2011 Frenyó Zoltán: *Prohászka index-ügye száz év távlatából*. (A Prohászka Ottokár-Konferencián – a budapesti Központi Papnevelő Intézetben 2011. április 2-án – elhangzott előadás.).

Szabó

2010 Szabó Ferenc S.J.: *Az ügy hátteréről: 100 éve rendelte el X. Piusz az antimodernista esküt*. (A Vatikáni Rádióban 2010. 09. 13-án elhangzott jegyzet).

http://hu.radiovaticana.va/storico/2010/09/13/100_%C3%A9ve_rendelte_el_x._piusz_az_antimodernista_esk%C3%BCt_-_p._szab/ung-421556

Turay

2006 Turay Alfréd: *A bibliai teremtés-elbeszélés a biológiai evolúciós elmélet fényében.*
<http://szit.katolikus.hu/feltoltes/Turay2006.pdf>

Levéltári források

Csávossy

é.n. Csávossy Elemér: *Napló* (Csávossy fond, Jezsuita Levéltár)

Dávodi

1923 Dávodi Bakó Ádám: *Ave redemptoris* (gépírat, Jezsuita Levéltár)

Tomcsányi

1893 Tomcsányi Lajos levele, 1893. aug. 23. 1–4. (Tomcsányi fond, Jezsuita Levéltár)

Tomcsányi

1894 Tomcsányi Lajos levele, 1894. nov. 17. 1–4. (Tomcsányi fond, Jezsuita Levéltár)

Tomcsányi

1894a Tomcsányi Lajos levele, 1894. november 19. 1–4. (Tomcsányi fond, Jezsuita Levéltár)

Tomcsányi

1894b Tomcsányi Lajos levele, 1894. november 24. 1–3. (Tomcsányi fond, Jezsuita Levéltár)

Leopold

é.n. Leopold Antal: *Vita a főkegyúri jogról.* (beazonosítatlan újságkivágat az Új Nemzedékből, Tomcsányi fond, Jezsuita Levéltár)

Névtelen

é.n. Névtelen: *P. Tomcsányi Lajos S.J. Meghalt egy jó ember.* (beazonosítatlan újságkivágat, Tomcsányi fond, Jezsuita Levéltár)

Névtelen

1926i Névtelen: *Cím nélkül. Tiszteletreméltó emléket hagyott maga után.* (beazonosítatlan újságkivágat, Tomcsányi fond, Jezsuita Levéltár)

Tomcsányi Lajos

A tánc (1914)*

Előszó

Vannak sokan, kik úgy megszerették a táncmultságokat, hogy ott sem látnak veszélyt, ahol van, s vannak mások, kik szigorúan ítélnék, ha táncmultságáról van szó, s ott is bünt látnak, ahol nincs: ezek is , azok is túloznak.

S midőn mind e két fél ellen írunk, tapasztalásból tudjuk, hogy sok, nagyon sok embernek kedvében nem járunk s kevesen lesznek, kik nekünk igazat fognak adni, de igazat fog adni nekünk mindenki, aki higgadtan fogja sorainkat átolvasni.

Ez a mi reményünk, s hogy e reményünket szívünkben táplálhassuk, arra feljogosít bennünket az, hogy a katolikus egyház tanát hirdetjük.

A szerző

I.

Nyssen s a katolikus erkölcsstanárok

Belgiumban, Franciaországban s Németországban sok kézen forog Nyssen műve a táncról.¹ A francia szaklapok dicsérték az eredetileg francia nyelven megjelent művet s a német fordítást, pedig az egyházmegyei hatóság ajánlja, melynek jóváhagyását bírja.

Nyssen öt fejezetre osztja művét: az első fejezet a táncról szól általában; a második kutatja a táncnak eredetét s elmondja, mit ítélték, mit mondtak az elmúlt századok a táncról; a harmadik a tánc veszélyes voltát jelzi; a negyedik felhossa azok véleményét, kik a táncot védik, mentegetik; az ötödik végre a táncvígalmak rendezőivel foglalkozik.

S vajon mily eredményre jut érvelése végén a szerző? – azt tán érdekes tudni. Abból, úgy mond,² amit a bálakról, s a táncokról , figyelembe véve a szokást, ahogy manapság táncolnak, tárgyalásunkban felhoztunk, józan ésszel ezeket kell következtetnünk:

1. nem szabad táncmultságokat rendezni;
2. nem szabad a tánchoz fuvolázni, hegedülni vagy zongorázni;
3. az ifjúságnak nem szabad a táncmultságban résztvenni;
4. a szülőknek nem szabad gyermekeiket a táncmultságba engedni, küldeni vagy vezetni;
5. a fiataloknak s a gyermekeknek nem szabad a táncmultságot szemlélni.

* A szöveget az alábbi kiadás alapján közöljük: Tomcsányi Lajos: *A táncz.* Budapest, 1914.

¹ I. I. Nyssen: *Der Tanz. Ein Wort der Belehrung.* Aus dem Französischen. Mit bishöflicher Genehmigung. Luxemburg, 1883.

² Nyssen idézett művének 143. lapján.

A táncmulatságok rendezőiről meg így ítélt Nyssen:³ „Ha általában nincs megengedve senkinek, hogy a táncmulatságra menjen és ott táncoljon, vagy a táncolókat szemlélje, senkinek sem szabad fontos okok nélkül alkalmat adni arra, hogy mások vétkeznek. Azért azt mondják a teológusok (a hit tudós tanárai), hogy a gyóntatók, ha gyónógyermekök táncmulatságot szándékoznak rendezni, fel nem oldozhatják őt addig, míg e szándékától el nem áll. Így nem beszélhetnek, ha a táncmulatság rendezését súlyos bűnnek nem tartanak. Azok, kik házukban nyilvános táncmulatságot rendeznek, s a zenészek, kik a tánchoz zenélnek, fel nem oldozhatók, ha javulást nem ígérnek. Ez az összes teológusoknak véleménye.”

Így okoskodik a francia szaklapok helyeslése s a német püspök jóváhagyása mellett Nyssen.

S nincs igaza.

A trienti egyetemes sz. zsinaton ott volt az asztalon az egybegyűlt atyák használatára a szentírás, s mellette ott voltak aquinói sz. Tamásnak művei, jelölve annak, hogy ezen szent tudós tekintélye az egyházban sok másnak tekintélye felett áll. S aquinói sz. Tamás azt tanítja,⁴ hogy nem vétkezik a világi⁵ ember, ha táncol. XIV. Benedek, a tudós pápa,

³ Nyssen idézett művének 145. lapján.

⁴ S Thomas in. 2. cap. Isaiae vers. fin. Megjegyzés: Aquinói Szent Tamás Izajás könyvéhez fűzött magyarázatából (Expositio super Isaiam ad litteram) származik az idézet.

⁵ A papok táncmulatságáról (ha ugyan az egyáltalán előfordul) nem szólunk. Nem tudjuk elhinni, hogy tisztességes pap, ki tudja az egyház törvényét, ki ismeri e törvény hivatásos magyarázóinak határozott állásfoglalását, úgy megfélemlézzék magáról, hogy résztvegyen a táncmulatságokban. Aquinói sz. Tamás (In cap. 3. Isaiae), sz. Antonin (In Summa part. 3. tit. 6. cap. 6. de choribus) s velők az összes katolikus erkölcs-tanárok nem találnak mentséget a táncmulatságon megjelenő papok számára. Az egyház törvénye (Can. Non oportet, de Consecrat. dist. 5.), melyet a trienti egyetemes sz. zsinat (sess. 22. cap. 5. de reform.) újra szentesített, melyet borromei sz. Károly (In Actis Eccles. Mediol. edit. Lugdun. pag. 18.), a szelídlelkű s engedékeny Szalézi Sz. Ferenc (In statutis synod. part. 3. tit. 4.) és XIV. Benedek pápa (Instit. 76. num. VIII.) a papok emlékezetébe ismételten visszaidézik, szigorúan tiltja, hogy a papok a táncmulatságon résztvegyenek. XIV. Benedek pápa borromei sz. Károly ezen szavait idézi, s helyesli: „Clerici (úgymond) choreas privatas, aut publicas non agent, nec spectabunt”. Braschi (In Promptuario synod. cap. 99.) régi tartományzsinatokat idéz, mi ezeket rövidség okáért mellőzzük, s csak pár új zsinatra, egyebek között a wienire (titul. V. cap. VI.), a kalocsaira (titul. IV. cap. 5.), két olasz zsinatra, az írthonira s az amerikai püspököknek 1899-ben Rómában tartott zsinatjára hivatkozunk. A kalocsai tartományzsinat azt rendeli, hogy „ecclesiastici viri choreis, interesse caveant”. Egy olasz zsinat (Concil. prov. Urbinatensis anni 1859. cap. 149.) így szól: „Publicis privatisque choreis, in quibus feminae saltant, assistere clericis prohibentur”. Egy másik olasz zsinat (Concil. prov. Ravennat. 1855. part. 4. cap. 5. num. 4.) meg azt mondja: „Choreas clericis nec ducant, nec spectent.” Az írthoni (Synod. Epporum Hiberniae apud Maynutiam habitae acta. 1875. decr. 18. num. 117.) így rendelkezik: „Choreas et saltationes tam publicas, quam privatas omnino fugiant, nec eas instituant, nec ullo modo promoveant clericis.” Az amerikai püspöki kar végre a zsinaton (Acta concilii Americae Latinae Romae 1899. celebrati. Num. 642.) így intézkedik: „Synodus gravissimis verbis praecipit, ut quae alias a Summis Pontificibus et a sacris Conciliis de clericorum choreis sancita fuerunt, observentur.” Nem hisszük, hogy vannak olyanok, kik idézeteinkre semmit sem adnak; de, ha vannak, azoknak XIV. Benedek pápával (Instit. 76. num. 1.), ki épp az ilyen táncoló papok ellen ír, azt mondjuk: „Aliqui sacros Canones ac praestantium theologorum sententiam parvi facientes vivendi licentiam misere tuerunt.” Benedicti P. P. XIV. Institut. 76. „Scriptores Theologiae moralis unanimi sententia affirmant, nullum crimen admittente, qui choreis indulget.”

azt mondja⁶, hogy „katolikus erkölcs-tanárok közmegegyező tana szerint nem vétkezik az, aki táncol”.

Hát kinek higgyünk? Nyssennek-e, vagy Aquinói sz. Tamásnak s XIV. Benedek pápának? – A választás bizonyára nem nehéz.

A híres Azor azt mondja,⁷ hogy nem tilos a tánc, azt tehát kárhoztatni nem kell. Táncolni bűn nélkül lehet, úgymond Sporer⁸ s a bíboros Cajetan,⁹ a jeles Filliucci¹⁰ és a világhírű Busebaum¹¹ szintén feloldozhatónak tartják esetleg azon fiatalokat, kik a tánctermeket kerülni nem akarják.

Hát kit kövessünk? Nyssent-e, vagy a megnevezett tudós erkölcs-tanárokat: Azort, Sporer, Cajetant, Filliuccit s Busebaumot?

Francolini¹² ismert tekintély a teológiában s ő feltétlenül nem kárhoztatja a táncot, Tamburini¹³ szintén ismer oly táncmulatságokat, melyekben az ifjúság vétek nélkül résztvehet; Elbel¹⁴ sem kárhoztat mindenkint, aki a táncmulatságokban tényleges résztvesz; Voit,¹⁵ Probst¹⁶ s Vogl¹⁷ sem oly kérlelhetetlenek, mint Nyssen.

Kinek van hát igaza? Nyssennek-e vagy Francolininak, Tamburininak, Elbelnek, Voitnak, Probstnak a Voglnak?

Bouvier szigorú elveket vall, szigorúbbakat jóval, mint századunk és a múlt század sok más erkölcs-tanárá s Bouvier¹⁸ megengedi, hogy vannak esetek, midőn a gyóntató

⁶ Benedicti P. P. XIV. Institut. 76. „Scriptores Theologiae moralis unanimi sententia affirmant, nullum crimen admittente, qui choreis indulget.”

⁷ Azorius, Institut. moral. part. 3. lib. 3. cap. 36. qu. 1.: „Queritur, an choreae sint damnandae?... Respondeo... non esse damnandas ut peccata mortalia, quoniam ex se illicitae non sunt. Sed tantum ex abusu, aut ex probabili periculo libidinis in aliquo.” Megjegyzés: Juan Azor (1535–1603) spanyol jezsuita. (Institutiones morales I–III. Roma, 1600–1611) művére utal.

⁸ Sporer, De Matrim. num. 694. Megjegyzés: Patritius Sporer (1620 k.–1683) német ferences teológus (Theologia moralis I–III. 1681).

⁹ Cajetan, V-o Chorea. Megjegyzés: Tommaso Cajetan de Vio (1469 – 1534) domonkos teológus (Summula peccatorum, 1523).

¹⁰ Filliucci, Tract. 33. cap. 10. num. 224.: „Rustici non sunt prohibendi diebus festis a choreis, modo fiant post Missam, quia fiunt more regionis et publice coram aliis, ideoque magna ex parte aufertur libidinis occasio.” Megjegyzés: Vincenzo Filliucci (1566–1622) olasz jezsuita (A Tractis de Censuris vagy a Moralium quaestionum művéről lehet szó.).

¹¹ Busebaum, lib. 3. tract. 4. de 6. praec. num. 9.: „Choreae, nisi malo fine fiant, aut cum periculo alios aut seipsum incitandi ad libidinem vel cum alia circumstantia mala, secundum se non sunt malae.” Megjegyzés: Hermann Busebaum (1600–1668) német jezsuita (Medulla theologiae moralis, 1650).

¹² Francolini, Clericus Romanus contra nimium rigorem munitus. Cal. 7. num. 33. Megjegyzés: Baldassarre Francolini (1651–1709) olasz jezsuita (Clericus Romanus, 1705).

¹³ Tamburini, Explic. decalogi lib. 7. c. §. 8. Megjegyzés: Tommaso Tamburini (1591–1675) olasz jezsuita (Explicatio decalogi, 1654).

¹⁴ Elbel, Theolog. Moral. part. 4. num. 215. Megjegyzés: Benjamin Elbel (1690–1756) német ferences (Theologia moralis, I–III. 1731.).

¹⁵ Edmund Voit, Theol. mor. concinnata. Ed. 7. Wirceburgi 1860. part. 1. num. 625. Megjegyzés: Edmund Voit (1707–1780) német jezsuita (Theologia moralis (1769).

¹⁶ Ferd. Probst, Kathol. Moraltheol. Bd. 2. Tübingen 1850. pag. 50. Megjegyzés: Ferdinand Probst (1816–1899), német teológus (Katholische Moraltheologie I–II., 1848–50).

¹⁷ Franz Vogl O. SS. Red. Pastoraltheologie. Regensburg 1855. Bd. 1. pag. 74. sq. Megjegyzés: Franz Vogl

¹⁸ Bouvier, Dissert. in. 6. praeccept. Megjegyzés: Jean-Baptiste Bouvier (1783–1854) francia teológus, Le Mans püspöke (Dissertation in sextum decalogi...é.n.).

vétkezik, ha nem oldozza fel gyónógyermekét, kinek a táncmulatságról lemondani nincs kedve; Gousset¹⁹ is azt mondja, hogy „a tánc természeténél fogva nem tilos kedvtöltés, nem szabad azt azért általában kárhoztatnunk, mintha önmagában rossz volna,” Scavini,²⁰ az olaszok kedves theologusa, a híres Lemkuhl²¹ és Berardi²² szintén találnak néha-néha vigaszt a táncoló ifjúság számára s nem kárhoztatják mindig feltétlenül a táncmulatságokat.

Kivel tartunk? Nyssennel-e vagy Bouvier, Gousset, Scavini, Lemkuhl s Berardi legyek vezéreink?

Magyar papjainkat jelenleg Noldin²³ tankönyve nyomán képezik nagyrészt a gyóntásra s ő sem kemény szívű a táncolókkal szemben; Gury Rómában azt tanította, hogy „nem cselekednék bölcsen az a gyóntató, aki azokat is, kikre nézve a táncolás csak távolabbi alkalom a bűnre, azon esetben oldozná csak fel, ha megígérik, hogy táncmulatságban többé részt nem vesznek” s Gury ezen nyilatkozatához adott jegyzetében még erélyesebben korholja a táncoló fiatalokkal szemben túlzó gyóntatót Ballerini,²⁴ midőn mondja: nemcsak „nem bölcsen, hanem határozottan igazságtalanul cselekednék az ily gyóntató.”

Noldint, Guryt és Ballerinit is tehát ellenfelei között találja Nyssen.

S úgy tudom, hogy mióta négy pápa²⁵ oly kedvezően nyilatkozott liguori sz. Alfonz erkölcsstanáról s mióta sz. Alfonz²⁶ világosan jelzi, hogy „a világi személyek táncvígalmi nem szükségképpen tilosak”: nincs már ma oly tekintélyes teológus, aki sajtó alá került erkölcsstanában a táncmulatságot, úgy mint Nyssen, feltétlenül kárhoztatná.

Ennélfogva a katolikus egyház szellemében nem ír, nem tanít az, aki azt írja, azt mondja, hogy a bálakban, a táncmulatságokban résztvenni nem szabad; mert a táncmulatság vétkes kedvtöltés.

Felhozzák ellenünk a szentatyákat, szembe állítják velünk az ő tekintélyöket.

Tudjuk, hogy a szentatyák keményen beszélnek; tudjuk, hogy más a táncvígalmakról az ő véleményük, más az általunk idézett teológusoké. S mi ennek az oka?

Segneri²⁷ szerint ennek oka az, hogy „a teológusok elméletileg beszélnek csak a bálakról s azoknak természetét tekintik és annak alapján mondják helyesen, hogy a bálak

önmagukban nem vétkesek. A szentatyák ellenben úgy beszélnek a bálakról, amint azokat a köznapi életben tényleg szemlélték s mert így a bálak nagy kárt okoznak a keresztény lelkekben, azért határozottan kárhoztatják azokat. Így kell a két ellentétes ítéletet kiegyeztetnünk: mindkét ítélet helyes, de más szempontból.”

Így az olaszok Pázmánya, a nagy Segneri, s Segnerinek véleményét osztja XIV. Benedek²⁸ pápa is. De, ha nagyra becsüljük is a két jeles férfiú tekintélyét, ezt a nyilatkozatot magunkévá nem tesszük; mert az nem helyes, nem felel meg az igazságnak. Nem képzelhetjük ugyanis azt, hogy azok a teológusok, kiknek céljuk volt a gyakorlati életre utasítást adni, a táncról szólva egyszerre mind az elmélet terére tévedtek volna.

A két ellentétes ítéletet tehát mi más módon egyeztetjük ki: azt mondjuk Busembaummal²⁹ és Francolinival,³⁰ hogy a szentatyák, midőn kemény határozatot hoznak a táncmulatságokról, azon visszaéléseket korholják, melyek az ő idejükben előfordultak. Gyakorlatilag veszik ennél fogva a szentatyák is a táncmulatságokat, gyakorlatilag tárgyalnak azokról a teológusok is, de változtak idővel a szokások s azért más volt azok ítélete, más ezeké a táncról.

II.

Ajánljuk hát tán a táncmulatságokat?

Midőn hiányos öltözetben s keresztény felfogásunk szerint illetlen lejtéssel, kígyószerű hajlékonysággal és bámulatos ügyességgel járnak táncosnőink a színpadon táncaikat, mint akár a kis Heródiás a hírhedt Heródes király lakomáján: méltán kárhoztatjuk az ilyen táncot, mert az érzékiségre csábító, aljas szenvedélyeket ingerlő hatást gyakorol a jelenlevő közönségre.

Az ilyen tánc tehát tilos, vétkes, vétkezik a táncosnő, bűnt követ el szemlélője.

Midőn a műveltnek vallott társadalom oly táncokat lejt, melyek Terpsychore művészetéből mire sem emlékeztetnek többé, önmagát gyalázza meg és vét az erkölcsösség ellen. Vagy nem mennek-e túl a megengedett bizalmasság, s ennélfogva az erkölcsösség határain a szorosán összefonódott, egymás keblén nyugvó, keringőt járó párok? Megengedné-e az a férj, ki a család élet tisztaságáról kellő fogalommal bír, hogy az ő neje idegen férfival oly bizalmas közelségben, hogy egymás szívének dobbanását érezzék, keringőt

¹⁹ Gousset, Theologia Moralis. Vol. 1. num. 650. Megjegyzés: Thomas-Marie-Joseph Gousset (1792–1866) francia teológus, bíró (Theologia moralis, 1844).

²⁰ Scavini, Theol. mor. libr. 1. num. 860. Megjegyzés: Pietro Scavini (1791–1869) olasz morálteológus (Theologia moralis universa ad mentem S. Alphonsi, I–IV. 1841).

²¹ Lemkuhl, Theologia Moralis. Ed. 11. Friburgi 1910. num. 802. Megjegyzés: Augustinus Lemkuhl (1834–1918) német jezsuita (Theologia moralis I–II., 1883–84).

²² Berardi, De recidivis et occasionariis. Ed. 5. Vol. 2. num. 166. Megjegyzés: Carlo Sebastiano Berardi (1719–1768) olasz egyházbíró.

²³ Noldin, Summa theol. moralis. Vol. 2. Edit. 9. Oeniponte 1911. num. 128. Megjegyzés: Hieronymus Noldin (1838–1922) német jezsuita (Summa theologiae moralis I–III. 1899).

²⁴ Gury- Ballerini, Comp. theol. moralis. tom. 1. num. 243. Megjegyzés: Jean-Pierre Gury (1801–1866) francia jezsuita, Antonio Ballerini (1805–1881) olasz jezsuita.

²⁵ XVI. Gergely, IX. Pius, XIII. Leó és X. Pius.

²⁶ S. Alphonsus libro 3, num. 429: „Choreae per se licitae sunt, modo fiant a personis saecularibus.” Megjegyzés: Liguori Szent Alfonz (1696–1787) olasz teológus, a redemptorista szerzetesi közösség megalapítója.

²⁷ Segneri, II Christiano instruito p. 3. r. 29. Megjegyzés: Paolo Segneri (1624–1694) olasz jezsuita.

²⁸ Benedicti PP. XIV. Instit. 76.

²⁹ Busembaum id. helyen így ír: „Quando vero sancti Patres eas interdum valde reprehendunt, loquuntur de turpibus et earum (Chorearum) abusu.”

³⁰ Francolini, Cler. Roman. etc. Cal. 7. disp. 7. num. 33.: „Patres consueverunt inveni in vitia generalibus quibusdam sententiis, non autem tradere doctrinam ad species singulas descendentes definitemque de singulis. Quaero, instituunt Patres has quaestiones, an omnes choreae sint illicitae? An huiusmodi sint choreae inter ejusdem sexus personas ad fallendum tempus ductae? an semper sint illicitae, quae exercentur inter personas diversi sexus? an quae licitae per se sunt, exerceri ab omnibus aut in omni loco possint? has certe quaestiones non instituunt Patres, ut faciunt Theologi morales, sed inveniuntur in choreis, utique non in omnibus, alioquin peccasset David animo simul et corpore ante arcem exultans. Ergo solum aliquas. Ita profecto explicandi sunt, quamvis non distinguant. At quis Casuistarum omnes absolvit? quis non fere omnes, quae miscentur a personis diversi sexus, damnavit?”

járjon? S ha nejjének ily engedélyt nem adna, gondolja-e, hogy az erkölcsösség örökigaz elvét nem sérti, ha hasonló táncra leányának az engedélyt megadja? – És ha gondolja, szemben találja magát a katolikus egyház legjelentékenyebb moralistáival (erkölcsstanáraival): Guryval, Ballerinivel,³¹ Villadaval,³² Dionnal,³³ s Palmierivel,³⁴ kik a keringőt vétkes táncnak nevezik. S ha arról van szó, mi erkölcstelen, mi nem az, ki van hivatva döntő ítéletet hozni, ha nem az erkölcsstanárok?

S nincsenek-e más oly táncnemek is, melyeket józanabb világiak elítélnek?

Egyik nagyobb vidéki városunkban a minap kellemetlen dolog történt a legújabb, érzéki alakokból álló tánc, a tangó miatt. Előkelő mulatságon néhányan eljárták e táncot s az összes jelenlevő hölgyek megbotránkoztak rajta és otthagyták a mulatságot.

Azt állítják mégis némelyek, hogy nincs szebb tánc a tangónál. Eltemette a valcert, a jó öreg wieni valcert, megvetést hozott a menüettre és a francia négyesre, átgázolt a hozzá fogható legnagyobb elődjén a bosztonon, keresztülugrotta a hírnökül küldött two-step-pet, one-step-pet, ragtimet, azután átalakította a tánc fogalmát művészetté, a legszebb sporttá és most karrierje tetőpontján állva, hódít mindenütt, hódít nálunk is.

Miért? Talán eltaláljuk.

Azért, mert miként a költő mondja:

Ez a vad
Tangó ma divat.
Tangózik drága nő is,
A tangó megbűvölte őt is.
Ott lejt ezt a táncot a határon,
Az illem határán lejt télen, nyáron,
S ha a határt átlépi néha, józan
Férje előtt, oh ég, hát mi van abban?

Így a költő. S előttünk, ha az illem határa alatt az erkölcs korlátait érti „néha” sem szabad (a divat kedvéért sem) átlépni.

Szembeállítják velünk Jean Richepin urat, ki a párisi művészakadémián a minap megvédte a tangót; szembeállítják velünk Leonard urat, ki a tangó védelmére sajtó alá adott

³¹ Gury-Ballerini, Comp. Theol. Moral. Vol. 2. num. 242.

³² Villada, Casus conscientiae de liberalismo. Vol. 1. pag. 318. edit.1.

³³ Dion, in edit. Pris Lacroix, apud Vives 1866. num. 242. 1, 2.

³⁴ Palmieri, Opus theologicum morale Ballerini. Ed. 2. Vol.2. pag. 702.: „Inter choreas inhonestas recenseri saltationes recentiores la Walse, la Polka, la Galop et his similes.” Gurynek német kiadója (Compendium theol. moralis. Editio in Germania quinta. pag. 118.) csak ennyit mond: „Saltationes, quae gallice dicuntur: la Walse, la Polka, la Galop – esse periculosissimas negari nequit.” Del Vecchio (tom. 1. num. 458. Resolves 3) és Adams (Moraltheologie. Regensburg 1878. pag. 673.) pedig azt vélik, hogy a megnevezett táncokat is lehet még mentesíteni, „selbst diese Tanze, úgy mond Adams, können mässig, ohne Schaden der Sittlichkeit getantz werden.” Hogy azonban Adams véleménye alig védelmezhető, az előttünk világos; mert ki az, aki azt hiszi, hogy a megnevezett táncokat lassú mérséklettel (mässig) táncolják? Egyébként mi nem csak azért tartjuk az illemmel meg nem egyeztetetőnek mindegyikét e táncnemeknek, mert gyors forgatagban lejtik

munkájával³⁵ a porosz főváros színe-java tetszését megnyerte, szembeállítják velünk Bernard Shaw tekintélyét, ki éppen a közerkölcsiség szempontjából veszedelmesnek minősíti azok eljárását, kik a tangót elítélik: de ők-e a mi oktatóink az erkölcs dolgában?

Azt mondják, hogy sok változatban táncolják a tangót s ezek egy része ugyan erkölcstelen, más része is még mindig sikamlós; de egy része ártatlan mulatság. Nos hát ezekről az ártatlan változatokról is azt hallottuk, hogy érzékiesek s épp azért azok is mellőzendők. Vannak persze oly személyek, kik vagy erősen flegmatikus vérmérsékletöknél fogva, vagy azért, mert múltjuk helytelenségeinek következtében már eltompult erkölcsi érzékkel bírnak, azokat az úgynevezett ártatlan tangó-változatokat tisztességes emberekhez illő mulatságnak tartják; de beszéltünk művelt hölgyekkel, kiknek véleménye ezen „ártatlan változatokról” is nagyon kedvezőtlen.³⁶ Egyébként úgy tapasztaltuk, hogy a tangó, a boszton, az one-step, s a two-step másutt, más országokban is sok kavarodást okoztak s annyi meggyőződésünk szerint bizonyos, hogy alig lejtethők e táncok úgy, hogy a szemérem veszedelembé ne jusson; mert mindezeket többé-kevésbé erotikus mozgással lejtik, s azért mindezek alacsony érzékiségnek állanak szolgálatában.

Berlinben a császár megtiltotta, hogy a katonatisztek egyenruhában a tangót táncolják és ezzel II. Vilmos – mint az Osservatore Romano mondja – „a maga erejéből megtette a lehető arra nézve, hogy legalább az úriemberek ne alacsonyodjanak le a négerek és a meszticek érzékiségéhez.” Az udvarhoz tartozó magas állású személyek Wienben sem vesznek részt a tangó-mulatságokon.

S Rómában az egyházi hatóság kötelességévé tette a lelkészeknek, hogy a keresztény erkölcs védelmére szólaljanak fel és tartsák távol a hívőket a szeméremzetet súlyosan sértő tangó-üzelmektől. Éppúgy tettek: Mercier, a belga bíborosérsek, Amette, a párisi bíborosérsek, Chalons-sur-Marne püspöke, a lyoni egyházfejedeleme s más főpapok.

S a souper-csárdásról mit szóljunk? Aki higgadt ésszel ítél, be fogja vallani, hogy a souper-csárdás a legelemibb illendőség szabályait követők szemében is ízléstelen dolog.

Midőn tehát a táncmulatságokat Nyssen ellenében a katolikus erkölcsstanárok nyomán haladva védjük, nem védelmeztünk bármely táncmulatságot s jelesül nem azokat, melyeket, mint többé-kevésbé erkölcsteleneket, az erkölcsstanárok is határozottan kárhoztatnak.

azokat a táncolókat, hanem azon bizalmas közelség miatt is, melyben a táncoló felek együtt maradnak. Azt mondják, hogy ezen táncoknál azt a bizalmas közelséget nem tűrik a művelt körök, s hogy ily körökben férfi és nő egymástól illendő távolban lejtik táncukat. Nos hát akkor ezen táncok szintén megengedhetők, tűrhetők. Megjegyzés: Domenico Palmieri (1829–1909) olasz teológus.

³⁵ Vö. Leonard, Das Tanz-Brevier. Berlin, 1913. Megjegyzés: A kötet társszerzője Franz Wolfgang Koebner (1887–1978) német újságíró volt.

³⁶ Bizonyára nem illő s erkölcsileg meg nem engedhető az, hogy azon „ártatlan változatokban” a tangó tisztességes körökbe bevezessük, s ezáltal okot szolgáltatassunk arra, hogy a táncnak hevében a bálakon oly változatokba is átsapjanak a felhevült gondtalan párok, melyek már nem ártatlanok többé, minthogy a tangó változatai ezen táncnak törvényein alapulnak, melynek érzékies természete csak nagy vigyázattal fékezhető.

S nem érvelhetünk-e a tangó ellen a tangó származásából is? Azt mondják, hogy a tangót a párisi táncmesterek találták ki és indították világgá az éjjeli mulatóhelyek, orfeumok és egyéb ily tánchelyiségek számára: ezekben kezdték azt táncolni és itt vált népszerűvé. S nézetünk szerint ez az egyetlen tény is útját állja annak, hogy ez a tánc helyet nyerjen úri társaságokban s hogy ízléses emberek és kivált finom gondolkozású leányok azt táncolhassák.

Védelmünk azonban ajánlást jelenteni nem akar: más ugyanis széles e világon mindenütt, más ennél fogva a mi szemeinkben is a védelem s más az ajánlás. Vagy ajánljuk-e mindig mindazt az embert, kit a jogtalan támadás ellen védelmezni kötelességünk?

Ránk fogják tán, hogy aszkéták vagyunk, s mint aszkéták szólunk a táncról?

Legyen, vállaljuk el hát pár percre az aszkéták szerepét, s szóljunk hivatásunk szerint azokhoz, kik a világban a közönséggel meg nem elégszenek, s jámbor életet óhajtanak élni, szóljunk Skupuli Lőrinc³⁷ jeles aszkéta szavaival: „Kerüld, ha igaz keresztény életet akarsz élni, minden áron kerüld ama személyeket és alkalmakat, melyektől bármi csekély veszedelmed keletkezhetnék. Hogyha néha lehetetlen azokat kerülnöd, minden késedelmezés nélkül s mennél rövidebben járj el a dologban, viseleted legyen szerény. Arra ne építs semmit, hogy esetleg nem érzesz magadban veszedelem féjét, vagy hogy évek óta nem bántottak, nem háborgattak a testnek indulatai, ... van arra példa akárhány, hogy a különben szabad találkozásoknak is rossz a vége. Az ily társalgók rövid idő alatt semmibe sem vesznek bizonyos dolgokat, mik a léleknek szerfelett nagy kárával járnak; ártatlan, vagy legalább is közönyös dolognak kezdik venni, hogy egyik a másikon szemét legelteti, egymással enyelegnek, nyájaskodnak, alig győzik egymást szép szóval, édes beszéddel, nincs hossza-vége a sok kedves társalkodásnak, melyeknek ha végét nem szakítják, veszedelem lesz a vége. Kerüld az alkalmat; fuss, mihelyt legkisebb árnyékát is látod a bűnnek. Mert emberek vagyunk, csöpűhöz és pozdorjához hasonló emberek, nagyon könnyen belénk kap a láng.” Kerüld a táncmultságokat; táncolni csak azon esetre menj, ha kényszerítenek, s akkor nagyon óvatos légy. Kerüld a táncmultságokat; mert mélyen megalázó dolog az, ha valaki lassankint elpazarolja vígságát, örömét, érdeklődését, lelkesedését és arra ébred, hogy az olyan nagynek hitt gyönyör mélyén nincs semmi.

De ne kövessük tovább ezt az irányt, ne legyünk aszkéták; célunk az volt, hogy fejtegessük Nyssen ellen: megengedett-e a táncmultság, vagy sem, s midőn ezt fejtegetjük, nem az aszkéták szerepére vállalkozunk, hanem az erkölcsstanár tisztét teljesítjük.

III.

A táncmultságokat az egyház tűri

Az erkölcsstanárok Tamburinival háromféle táncmultságot különböztetnek meg. Vannak,³⁸ mondják, táncmultságok, melyek erkölcsstelenek, vannak ismét olyanok, melyek

³⁷ Skupuli Lőrinc: *Lelki harc*. Nagyvárad 1893. 19. fejezet. Megjegyzés: Scupoli Szent Lőrinc (1530-1610) olasz szent.

³⁸ Tamburini, *Explicat. decalog. lib. 7. c. §. 8.* : „Sunt choreae impurae per se, adeoque semper impurae, quae fiunt gestibus obscenis, tactibus parum pudicis, amasiarum amicorumque interuentu et similibus.”

természetüknél fogva csak esetleg lehetnek erkölcsstelenek³⁹ s vannak végre olyanok, melyek teljesen veszélytelenek.⁴⁰

Az első osztályba tartozókról már tárgyaltunk, azok semmi körülmények között sem helyeselhetők; a harmadik osztályba tartozók nálunk nem divatosak.

Azt mondják, hogy Paraguayban a jézus-társaságiak igazgatása alatt fennálló nevelőintézetekben is tanultak a fiatalok táncolni. Nos hát ez igaz; de ez nagyon ártatlan multság volt. A fiú Paraguayban sohasem táncolt leánnyal, s a leány fiúval.

A „los Seies” spanyol tánc szintén a jelzett harmadik osztályba tartozik.

Mikor keletkezett ez a spanyol tánc, arról felvilágosítást nem adhat senki; ismert tény azonban, hogy Sevilleben azt a templomban a szentség előtt már századok óta lejtették. Két századdal ezelőtt Sevilla érseke el akarta törölni e táncot; midőn azonban a nép ezt megtudta s nagyon elszomorodott, a sevillai káptalan a Seies-ekkel (a hat kartáncos ifjúval)⁴¹ Rómába utazott és azon kegyért esedezett, hogy a nemzeti táncot a pápa és a bíborosok testülete előtt bemutathassa. A kérelemnek hely engedtetett, s a pápa és a bíboros főpapok annyira épültek a táncon, hogy annak megtartását a sevillai székesegyházban évenként négy alkalomra engedélyezték: a Szeplőtelen Fogantatás nyolcadának tartamára, a farsangra, Húsvétra és Úrnapjának nyolcadára.

De erről is legyen ennyi elég.

Szólunk a Tamburini által említett táncok első és harmadik osztályáról, lássuk most még a második osztályhoz tartozókat: azon egyébként tisztességes táncokat, melyeket azonban férfiak nőekkel együtt lejtenek. S ezekről állítjuk a katolikus erkölcsstanárokkal, hogy ezeket az egyház átlag csak tűri.

Ritka eset bizony az, úgy mond Gousset,⁴² hogy a bár tisztességes tánc erkölcsi veszéllyel ne járna; többé-kevésbé többnyire veszélyes az vagy a körülmények miatt, vagy a résztvevőknek érzülete miatt. Helyeselni azért azt nem lehet, de tűrni kell. Jól cselekszik ennél fogva az a plébános, ki híveit a táncmultságokról okosan⁴³ leszoktatja.

De hát miért vélekednek így a táncmultságokról a tudós teológusok?

Megmondjuk.

X. bankárné bált rendez. Itt van már az est. Egész buzgalommal csapong teremről-teremre, fogadja az éppen érkező meghívottakat.

Míg a termék lassankint megteltek öregebb és fiatalabb hölgyekkel, két korábban érkezett fiatalember az ablak mélyedésében társalgott. Nevezzük az egyiket Szilágyinak s legyen a másik Inczédy.

³⁹ Tamburini idézett helyen: „Choreae impurae per accidens, quae per honestas foeminas virosque in conviviis, in nuptiis, in diebus laetitiae deditis fieri consueverunt. Illae per se peccaminosae non sunt, exerceri enim sine peccato mortali per se possunt. Sunt tamen non paucis valde periculosae, qui proinde pro mensura periculi ab eis abstinere tenentur.”

⁴⁰ Tamburini ugyanott: „Choreae absolute pudicae seu purae, quae inter personas ejusdem sexus sine ullo turpitudinis gestu vel ulteriori pravo fine fiunt.”

⁴¹ Az ifjak los Seises nevet viselnek, hat ugyanis spanyolul annyi, mint seis.

⁴² Gousset, *Theolog. moral. tom. 1. num. 651.*

⁴³ Magánbeszédben, a gyóntatószékben, de ne a szószéken, úgymond Probst (*Katholische Moraltheologie. Tübingen 1850. Bd. 2. pag. 50. not. 3.*). A szószékre az nem való, amit csak kevés hallgatónak mondhatunk az eredmény jogos reményében.

Nézd csak, kedves barátom, így szól Szilágyi Inczédyhez, nézd azt a fiatal hölgyet széles válláival, domború keblével, természetnek finom körvonaláival. Fején szénfekete hajzata hullámos fonadékokban, tökéletes ívű szemöldök alatt az a ragyogó szempár, finom ajkak, melyeknek vérpirossága teljesen megigéz. Ez a fiatal hölgy rendkívüli szépség.

Nekem, barátom, válaszol Inczédy, az a másik – ott, a te kedvenced harmadik szomszédságában – jobban tetszik. A középnél magasabb, még fejletlen ugyan, de csodásan arányos termetű. Egész lényén szűzi kellem ömlik el, mely mintha illatként áradna el körülötte. Fejecskéje belemerül gyönyörű szőke hajának selymes hullámaiba, melyek természetesen göndörülnek alabastrom nyakára. S nézd csak azt a remekalakú, sima, fehér homlokot, a sötétkék szemeket, melyek a hosszú pillák árnyában ott ragyognak a barna szemöldökök alatt, melyeket mintha úgy festettek volna oda. A finommetszésű orr, a kifogástalan vágású szája, a szabályos arcél a teljes szépség mintájává teszik őt.

S az a harmadik ott mellette, csinos bizony az is, nem győzöm csodálni. Szemei csillognak, arcának nemes vonásai átszellemülten ragyognak a magasztos kedélyhullámzás visszfényében, s oly fönséges, mint egy királynő.

Így társalognak ezek, mások a másik ablakmélyedésben még kissé pajzán megjegyzéseket is engednek meg maguknak.

Rázendül a zene, a párok összeállnak a tánra. Az agy tele élénk képzeletekkel, a szív telve már most heves érzelmekkel, melyeket a csodált szépségek szemlélése keltett, s a teremnek az érzékekre izgatólag ható tündéries kivilágítása fokozott. A szívnek heves érzelmei a kölcsönös, – bár illendő – érintések folytán lassan-lassan kéjjé változtak át.

Nos, nem így folynak-e le a tisztességes bálak? – Ne csodálkozzunk tehát, ha az erkölcsstanárok⁴⁴ azt mondják, hogy a tisztességes bálak is ezer veszéllyel járnak; ne csodálkozzunk, ha az erkölcsstanárok, kik (egyet sem véve ki) még azt sem látják szívesen, ha a heves vérű ifjú a szintén könnyen gyűlékony fiatal hölgynek pusztán csak kezeit szorongatja, azt mondják: hogy azon táncmulatságok is, melyek természetüknél fogva nem vétkesek, az egyház erkölcsstanának értelmében csak tűrhetők, de nem ajánlhatók.

IV.

A jótékony és a táncmulatságok

Ki nem tapasztalta, hogy a földi javak nem egyenlőképpen vannak felosztva az emberek között? Ki nem vette észre, hogy az alatt, míg itt boldogság honol, ott a boldogtalanság ütötte fel tanyáját?

Korunknak szédületes haladása az emberek között tátongó úrt el nem tüntette, sőt, azt még szélesebbé tette. Soha annyi szűk, nyirkos pincelakás, télvíz idején soha annyi fűtetlen szoba, soha annyi nyomorék, kiaszott, vézna alak, annyi didergő, éhes gyermek nem volt, mint van manapság. A bajt kellő módon orvosolni, a nyomort enyhíteni nem lehet, ha a szeretet nem fér a szívekhez. S az a legnagyobb baj, hogy az érző

⁴⁴ Kik a gonosz léleknek nemünk ellen engesztelhetetlen gyűlöletét is a mi esetünkben jogosan felveszik azon tényezők közé, melyek az erkölcsi bukást esetleg eszközlik.

szívek meleg szeretete is mind inkább lelohad; úgy látszik, hogy az önfeláldozásnak ezelőtt erős érzése háttérbe szorul, s az önző, a saját hasznát leső átkos befolyás kezd uralomra jutni az erkölcsi téren a társadalomban a jótékonyra egykor oly készséges hölgyek között is.

Két pártra oszlik ugyanis a jótékonyt gyakorló hölgyek csoportja: elméletileg és gyakorlatilag még szeretetet hirdet mindegyik, mindegyik segíteni akar a szenvedő emberiségen.

Ez a csoport önzetlen, titokban osztja alamizsnáját, titokban jó a házi szegények segítségére: amaz a legújabb divat szerint öltözködik, mulatságot rendez, s ha jól kimulatatta magát s hiúságának eleget tett, hoz áldozatot, hogy a nyomort enyhítse.

Ez nem magát keresi, hanem embertársát veszi tekintetbe és közvetlenül akar jót tenni: annak első és fő célja az, hogy mulattasson másokat, s annál jobban mulathasson maga is és mellesleg segít a szűkölködőkön is.

Ez, ha esetleg mások segélyét szintén igénybe veszi, csak jó, önzetlen szívekre számít s alázatosan könyörög szegényei számára: amaz válogatás nélkül élvezetet nyújt bárkinek előbb, azután segít.

Ezt jó szándékának kivitelében a véletlen nem akadályozza: hogy eredményt mutasson fel, amaz a szép időtől, az emberek szeszélyeitől, s más több körülményektől függ. Nem okoz-e ez sokszor komolyabb erkölcsi bajokat?

Ez költséggel nem járó dolgot végez, s amit jótékony célra szánt, azt örömmel adja a nyomort enyhítésére: az több pénzre szorul, melynek nagyobb része a multság igényeit fedezi, s csak a jóval kisebb rész jut a szorult helyzetbe került szenvedőnek segítségére.

Nem világos-e ezen és más különbözetekből, hogy régi jó erkölcsünket csorbát ütni engedtünk, hogy keresztény őseink elveinek fényét elhomályosítottuk, s mert azt véltük, hogy ártatlan kacintgatások nélkül olyan csak az élet, mint eső nélkül a fű, a tiszta, önzetlen felebaráti szeretetet érzéki szeretet keretébe zártuk, s bár folyton altruizmust emlegetünk, rászédjük magunkat és a felebaráti szeretetet önmagában érvényesíteni nem engedjük.

Őseink is mulattak s amennyiben az erkölcs törvényeinek határai között mulattak, jól tették, de ha iskolát, kórházat, templomot akartak építeni, ha a szegényeken óhajtottak segíteni: megnyitották erszényöket, s megtették, amit jó szívek sugallt.

Most? Csak élvezni akarunk mindenben, s úgy mellesleg jót is teszünk. Ez a mai kor ferde szokása.

Iskolára, kórházra van szükség? Táncmulatságot rendezünk, s a tiszta jövedelmet átengedjük a jó célra.

Új templomra van szükség, mert a régi már roskadozik? Táncmulatságra hívjuk össze a vidék ifjúságát, s élvezet árán tesszük lehetővé Isten házának felépítését.

A szegényeken akarunk segíteni? Táncmulatságot hirdetünk, s kétes jellegű gyönyörök között vigasztalódunk azzal, hogy jótékonyt gyakoroltunk.

Ez bizony nem igazi keresztény eljárás.

Jót szándékozunk tenni? Ne válasszunk erre oly eszközöket, melyeket az egyház csak tűri. A táncmulatságot az egyház csak tűri.

„Hallottuk, így szólnak a III. baltimorei zsinat atyái pár évtizeddel ezelőtt, szomorodott szívvel hallottuk, hogy katolikus híveink templom építés céljából táncmulatságot rendeznek. Ezen eljárást mi határozottan kárhoztatjuk; mert nem tűrhetjük, hogy esetleg oly indítókok működjenek közre a templomépítés költségeinek fedezésére, melyek Isten hajlékával viszonyban nincsenek, nem lehetnek.

Amit a baltimorei zsinat gondos atyái híveiknek bölcsen szívükre kötöttek azon esetre, ha templomok felépítését tervezik, ugyanazt mondhatjuk mi is, ha szíves olvasóink bármely más jámbor, istenes cselekedet véghezvitelére gondolnak.

S az amerikai püspökök később újra visszatértek a jótékonyság ezen önző gyakorlatára. Tizennégy évvel ezelőtt (1899-ben) XIII. Leó pápa kívánságára áthajóztak a tengeren, s Rómába jöttek, hogy ott a Vatikán falai között tartsák meg zsinatjukat. Ezen zsinaton XIII. Leó jóváhagyásával elrendelték (v. ö. Acta et decreta concilii plenarii Americae Latinae in urbe celebrati anno domini 1899. Romae 1900 pagina 351.), hogy ne rendezzenek a hívek a jótékonyság gyakorlásának örve alatt táncmulatságokat, mert ily módon szégyenfoltot ejtenek a szeretetnek erényén. Az igazi szeretet ugyanis ápolja az erkölcsök tisztaságát s a keresztény érzületet és nem nyújt tápanyagot a világiás feslettségre. „Improbamus (így szólnak a püspökök) collectiones eleemosynarum, quae sub nomine chorearum caritatis, „Bailes de caridad” vitium constituunt contrarium verae caritati, quae morum honestatis et christianae moderationis nutrix ac tutrix existit, non autem mundanae dissolutionis.”

V.

A tiltott időben tartott táncmulatság

Úrjövét (advent) első vasárnapjától január 6-ig bezárólag s Hamvazószerdától Fehérvasárnapig szintén bezárólag tilosak a táncmulatságok, tilosak a bálak.

Midőn ugyanis a trienti sz. zsinat (sess. 24. cap. 10. de Reform. Matr.) a jelzett időben a házassági ünnepélyeket (solennitates nuptiarum) tiltja, mint hogy az erkölcsanárok s az egyházjogászok meggyőződése szerint⁴⁵ ezen ünnepélyekhez tartoznak főleg a táncmulatságok, a trienti sz. zsinat határozottan tiltja a megnevezett időben a táncmulatságokat, a bálakat. Aki a tilalomnak ellenére cselekszik, az halálos bűnt követ el.⁴⁶

Kérded-e szigorú rendelkezésének okát?

Megmondjuk.

⁴⁵ Vö. Sylvester V Matrimonium 7. qu. 2. dist. 5. Navarrus Man. cap. 21. num. 71., Henriquez libr. 11. de Matrimonio cap. 16. num. 2., Sanchez libr. 7. de Matrim. dist. 7. num. 12 sqq., Layman libr. 5. tr. 10. 4. cap. 25. num. 1., Palao tr. 28. D. 4. p. 2. §. 1. num. 4., Illsung tr. 6. D. 9. num. 60., Pirhing eod. tit. 16. num. 10., Reiffenstuel eod. tit. 16. num. 12., Schmier p. 3. de Matrim. cap. 1. num. 100., Schmalzgrueber libr. IV. tit. 16. num. 33., Bellarminus libr. 1. de Matrim. cap. 31., Palmieri Antoinii Ballerini opus theol. moral. Vol. VI. num. 845. Megjegyzés: Francis Xavier Schmalzgrueber (1663 – 1735) német jezsuita.

⁴⁶ Vö. Schmalzgrueber libr. IV. tit. 16. num. 37. Ha azonban csak rövid ideig táncolt valaki, azon esetben bocsánatos bűnt követett el (v. ö. Palmieri S. J., Antonii Ballerini opus theol. mor. Vol. num. 845., Sanchez libr. 7. disp. 7. num. 18., S. Alphonsus de Matrim. num. 983.).

Az egyház az említett időben azt akarja, hogy böjtöléssel, imádsággal s a töredelem szigorúbb gyakorlásával töltsük napjainkat;⁴⁷ mert kell, hogy azt a rövid pár napot komolyabban szenteljük lelkünk üdvének gondozására, ha hónapokon át anyagi, világi gondok foglaltak le bennünket, hogy megélhessünk.

Mindez persze világos. Élelmes ifjúságunk azonban azt hiszi: megtalálta a módját annak, hogy táncoljon s még is megtartsa az egyház parancsát. Nem táncol nyilvános bálakon, de magán jellegű bálkon részt vesz, s táncol egész éjjel.

Bármit mondjon néhány könnyűvérű erkölcsbíró, azt hisszük, hogy józan eszünkkel be kell látnunk e megkülönböztetés tarthatatlanságát. Eszerint ugyanis nem tarthatnak bált a szegények; de bálózhatnak, táncolhatnak a főnemesek: ezek mindig magán jellegű bálban vesznek részt, mert az ő báljukon csak meghívottak jelenhetnek meg.

Mióta van az egyházban más erkölcsstan az urak számára, s más, mely az urakéval ellenkezik, a szegények számára?

Egyébként, ha az egyház csakugyan azt akarja, hogy „a tiltott időben” böjtöléssel, imádsággal s a töredelem szigorúbb gyakorlásával töltsük napjainkat, józan ésszel nem látjuk be, hogyan ellenkeznénk ezzel, ha nyilvános bálba megyünk, s nem ellenkezik vele az, ha magán-jellegű bálban egész éjjel táncolunk?

Azt mondják, hogy „a tiltott idő” törvényének ezt a magyarázatát, mely a magán-jellegű bált megengedi, s csak a nyilvános balakat tiltja, a szokás már szentesítette.

Vannak, azt tudjuk, kik így beszélnek. De olyan-e ez a szokás, mely megadta, megadhatta a „tiltott idő” jelzett egyházi törvényének a hiteles magyarázatot.

Nem olyan. Nem olyan azért, mert az egyház, ha engedélyt ad a „tiltott időben” a házasság megkötésére, még mindig azon feltétel alatt adja azt, hogy a táncmulatság (solennitas nuptiarum) elmarad. S ez az egyház belenyugodott volna a magánjellegű bálak megtartásába? Vagy nem ismeretes-e, hogy a törvényhozó tudatos belenyugvása nélkül a felemlített szokás hiteles magyarázatát a törvénynek nem adhatja?

VI.

Félre ne értsük egymást

Közlöttük meggyőződésünket, megismertettük az egyháznak tanát.

Miért tettük ezt?

Azt mondják tán: úgy sem hallgat ránk senki, mert arról, amiről írtunk, a táncról már mindenkinek meg van a világban a maga felfogása.

Nos hát, mi mégis közzé tettük e tárgyalásunkat, mert azt véltük, hogy az igazság cserbenhagyásával a tévelyt a közéletben túrni, hallgatni ott, hol szólni kell, tétlenül állani ott, hol tenni kötelesség, nem törődni azzal, hogy a társadalmi életben az egyház erkölcsstanának érvényesülését megakadályozzák: rút gyávaság, nem az igazság öntudatos érzése, hanem vétkes árulás.

Nem hallgatnak ránk?

⁴⁷ Vö. Schmalzgrueber libr. IV. tit. 16. num. 28.

Fuchs Livia

Bilincsek

Tárgyalásunk kezdetén azt mondtuk, hogy lesznek, kik hallgatni fognak ránk, s ezen meggyőződésünket most újra kifejezzük.

Vagy nem hiszik el nekünk a sokat tapasztalt, gondos szülők, hogy vannak oly táncnemek, melyeket leányaikkal még csak meg sem szabad ismertetniük, s vannak olyanok, melyek az illem szabályainak határaihoz oly közel járnak, hogy azokra ártatlanul felnevelt, s épp azért tiszta szívüknek hajlama szerint mindenütt jót feltételező tapasztalatlan leányaikat figyelmeztetniük kell?

Errenézve óhajtottunk felvilágosítással szolgálni, s szabad tán reménylenünk, hogy azt, amit tenni óhajtottunk, kellő lelkiismeretességgel teljesítettük. Nem kételkedünk afölött, hogy bálozni fognak, akik táncolni szeretnek, ezentúl is; de ismervén lobbanékony természetüket, s tudván azt, hogy az öntudatos és szabad akarattal ápoltság érzéki gondolatok és vágyak is súlyosan vétkesek: jelen dolgozatunk útmutatása szerint figyelmesek lesznek sokan arra, hogy tánc közben az illem szabályait szorgosan megtartsák, s amellet biztosság okáért eszüket csak arra fordítsák, hogy jól, a táncművészet szabályainak pontos megtartásával táncoljanak.

Végre nem kételkedünk a fölött sem, hogy sokan azok közül, kik jelen tárgyalásunkat olvassák, a „tiltott időben” sem nyilvános, sem magánjellegű táncmultságokban részt nem vesznek.

(A szöveget közzéteszi és a jegyzeteket írta: Tóvay Nagy Péter)

Tócsányi Lajos S.J. (1846–1926)

Palasovszky Ödön (1899–1980) munkásságát a hetvenes évek óta újból és újból felfedezi magának a hazai avantgárd múltját kutató irodalom-, színház- és tánc történet írás. Az újbóli felfedezéseket a magyar művészeti élet emlékezetéből lényegében rendre kitörölt avantgárd – a saját korában a nemzetközi kortárs irányzatokhoz közvetlenül kapcsolódó, azokkal együtt lélegző, ám ennek ellenére (vagy éppen ezért) a húszas-harmincas években kimondottan a művészeti élet perifériájára szorított, üldözött, majd az ötvenes évektől ismét elhallgattatott, betiltott kísérletek – újraértékelésének szándéka vezeti.

A színházi avantgárd és a modern tánc – hiszen Palasovszky és Madzsar Alice közös színpadi munkáiban a kettő szétbogozhatatlan – kezdeteit feltáró tanulmányok közül elsőként Kocsis Rózsa Igen és nem című kötete törte meg a több évtizedes hallgatást.¹ Az újbóli felfedezés következő hullámát Palasovszky válogatott költeményeinek és korábbi írásainak megjelenése is ösztönözte, tükrözve azt az enyhültebb kulturális közeget, amelyben már nem számított tabunak a (szocialista) realizmussal össze nem egyeztethető avantgárd irányzatok emléke.²

A modern tánc múltját újraértékelő tánc történeti kutatás a nyolcvanas évek végétől élénkült meg. Ekkor jelent meg L. Merényi Zsuzsa Szabadtánc irányzatok című úttörő tanulmánya³, majd Lenkei Júlia ugyancsak hiánypótló Mozdulatművészet című dokumentumgyűjteménye, amelyeket egy évtizeden belül Lenkei A mozdulatművészet Magyarországon című kötete követett,⁴ de emellett megjelent Kálmán Kata visszaemlékezése is.⁵ Az utóbbi fél évtizedben a művészettudomány képviselői fókuszáltak a magyar modern tánc (mozdulatművészet) múltjára, így született meg 2012-ben a Mozdulat – A magyar mozdulatművészet története és kapcsolatai 1902–1950 című kiállítás az Iparművészeti, az Elmozdulások című kiállítás a Kassák Múzeumban, az Avantgárd kísérletek című kiállítás pedig a Home Galériában.⁶

Az újabb teatrológiai kutatások látóköréből, amelyek középpontjába többé már nem a drámai szöveg, hanem maga az előadás kerül, ugyancsak nem maradhatnak ki a néhai avantgárd alkotók és kulcselőadásaik. S miután Jákfalvi Magdolna kutatásainak centrumában is a színházi avantgárd áll, így Palasovszky az egyik „hőse” az Avantgárd – színház – politika (Balassi, 2006) című kötetének, s így kerülhetett sor arra is, hogy az MTA Böl-

¹ Kocsis, 1973.

² Palasovszky, 1977, Palasovszky, 1980.

³ Merényi, 1989. 219–241.

⁴ Lenkei, 1993, Lenkei, 2004,

⁵ Kálmán, 2007.

⁶ Előbbihez konferencia, és ebből született kötet (Beke, 2013.) is járult, és a Kassák Múzeum is kiadott katalógust a kiállításról. Előbbi kiállítás kibővített változata Párizsban is bemutatkozott a magyar modernizmust felvonultató Allegro barbaro című kiállítás keretében 2013 őszén. (Az e kiállítás francia nyelvű katalógusában megjelent tanulmányok magyarul az Ars Hungarica 2014/1. számában olvashatók.)

csészettudományi Kutatóközpontjában található Palasovszky-hagyaték⁷ dokumentumai alapján megszülessen a Bilincsek rekonstrukciója.⁸

Jelen kötetünk Madzsar Alice Bilincsek című alkotását az OSZMI Táncarchívumában található Palasovszky hagyaték alapján közli.⁹

Irodalomjegyzék

Beke

2013 Beke László-Németh András-Vincze Gabriella: *Mozdulat*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2013.

Kálmán

2007 Kálmán Kata: *A Madzsar iskola, 1927–1929*. Budapest, Vintage Galéria, 2007.

Kocsis

1973 Kocsis Rózsa: *Igen és nem*. Budapest, Magvető, 1973.

Lenkei

1993 Lenkei Júlia: *Mozdulatművészet*. Budapest, Magvető–T-Twins, 1993.

Lenkei

2004 Lenkei Júlia: *A mozdulatművészet Magyarországon*. Veszprém, Veszprémi Egyetemi Kiadó, 2004.

Merényi

1989 L. Merényi Zsuzsa Szabadtánc irányzatok. In: *A színpadi tánc története Magyarországon*. Szerk.: Dienes Gedeon – Fuchs Livia. Budapest, Múzsák, 1989. 219–241.

Palasovszky

1977 Palasovszky Ödön: *Opál himnuszok*. Budapest, Magvető, 1977.

Palasovszky

1980 Palasovszky Ödön: *A lényegretörő színház*. Budapest, Szépirodalmi, 1980.

Vincze

2011 Vincze Gabriella: Madzsar Alice: Bilincsek, 1930. In: *A 20. századi magyar színháztörténeti kánon alakulása*. Szerk: Jákfalvi Magdolna. Budapest, Balassi, 2011 57–66.

⁷ MTA MKCS–C–I–107

⁸ Vincze, 2011.

⁹ A kézirat lelőhelye: OSZMI, HGY-38., 2012.2.1.

MADZSAR ALICE:

BILINCSEK.*

MOZGÁSDRÁMA 7 RÉSZBEN

Zenéjét szerezte: Kozma József

Előadásai:

Belvárosi Színház 1930. febr. 16-án először, és 23-án.

Fővárosi Operett Színház 1931. ápr. 28-án

TARTALOM:

A kompozíció ismertetése	1. old.
I. Önmagunk börtönében /I./	4. old.
/II./	9. old.
II. Bálvány	12. old.
III. Falak	14. old.
IV. Egymás rabjai	20. old.
V. A gép hatalmában	29. old.
VI. Bilincsek	38. old.
VII. Emberi kapcsolatok /I./	43. old.
/II./	50. old. ¹⁰

BILINCSEK

A mozgásdráma hét részből áll. Mind a hét fázisa teljes egész. Az egyes kompozíciók szervesen építik tovább a játékot, más-más oldalról világítva meg az emberi bilincsek és emberi kapcsolatok mélyebb értelmét. A mozgások nem csupán szimbolikusan ábrázolják a cselekményt, hanem a mozdulatoknak a formai külszínétől lehántott nyers anyaga adja egyúttal magát a tömör drámát, mely hol táncszerűen, hol pantomimikusan fejlődve, expresszíven tör a kibontakozás felé. A kompozíciók a mozdulatok elemi jelentőségét és ösztön értelmét hangsúlyozzák. Jellemző szerep jut a spontán emóciók ritmusának, az extatikus tömegindulatok dinamikájának, a tömör térkonstrukciónak és a korszerű mozgáselemeknek.

A mozgásdráma folyamán hol az egyes, hol a csoportok /tömegek/ sorsába nyerünk bepillantást. Így kísérjük végig a mai lenyűgözött, körül falazott ember sokféle harcát, míg kötelékei a csoportok tiszta összefogásában termékeny erővé emelődnek. Az egyes kompozíciók felszínre igyekeztek hozni a kötelékekben rejlő bénító és ösztönző kettős

* A külső borító szerint: II. (Rendezői példány)

¹⁰ Az oldalszámok az 53 oldalas Rendezői példány kézzel írt beszámolóját mutatják.

értelmet. Ugyanígy a kapcsokká oldódó bilincseknek az emberi természetben lefektetett predestináltságát: az elnyomás és elnyomatás ösztönét, és az ezt leküzdő harc törvényszerűségét, melynek egyaránt meg van a maga eszmei, filozófiai és kozmikus jelentősége.

Így látjuk tehát az egyes ember küzdelmét a maga adottságai, belső körül falazottsága ellen a tér bénító végtelenségében /I/, mérkőzését egy teste-lelke fölé emelt zsarnoki erő bálványával /II/, majd a térért való viaskodását a falak egyre szűkülő börtönében /III/. Azután a férfi és nő játékát, harcát és sorszerű összekapcsolódását egymás bénító és ösztönző bilincseiben /IV./; a csoportok küzdelmét a gép ritmusának egyre elhatalmasodó mechanizmusával /V./; majd az egymáshoz láncoltak csoportjának vívódását a robot jármóban: az egyeseket összetartó kötelekeket, mint bilincst /VI./; végül a csoportokat egybefűző kötelekek termékeny, építő ritmusát: a köteleket, mint emberi kapcsolatot. /VII./.

Az I. kompozíció: Önmagunk börtönében

Ebben a részben periodikusan fejlődik csoportmozgásba a lelki emóciók felhullámzó és összeomló játéka szerint az egyesek kibontakozása és vissza-visszacsuklása, amint hasztalan keresik önmagukat és egymást. Jellemző a feltörő és visszazuhanó tendenciáknak, épp úgy a kifelé törő és koncentrikus mozgásoknak mérkőzése.

A II. kompozíció: Bálvány

Itt külső erővel mérkőzik a szólista, az erőszak, az önzés, a Mammon bálványával. Az ötfejjű bálványkolosszus embercsoportjának megingathatatlansága és a szemmel nem látható /fiktív/ kötelék béklyója kényszerítik szigorú kánonba a szólista mozgását. Hasztalan viaskodik, hasztalan lázad. Végül ledönti a bálványt, de az magával rántja őt is.

A III. kompozíció: Falak

A falak ékszerű síkatorát mereven felzárkózó, elburkolt csoport kettős falanxa testesíti meg. Mintha a hazugságok, tradíciók, konvenciók mohos falai volnának. Irgalmatlanul tolódnak-zárulnak egyre összefűző, míg a táncosnőt végül is felmorzsolják. Jellemző a tér meredek felépítése és a táncosnő drámai játékának mérkőzése a falak kérlelhetetlen anyagszerűségével.

A IV. kompozíció: Egymás rabjai

Itt a férfi és a nő csuklóit összetartó bilincsek /láncok/ fizikalitása ad sajátos színeket a szerelmi játék és küzdelem sokrétű emóciójának hullámzásában és dinamikai felépítésében. A bilincs öröme és szenvedése, egymás rabságának jósága és elviselhetetlensége így mintegy fizikai nyomtatékot kap. A kompozíció második részében /a külső kényszer lehullásával/ pedig mintegy a bilincsekre való visszaemlékezés adja a mozgás kánonját.

A bilincsek szétszakadnak, de a férfi és a nő most már sorsszerűen együvé tartoznak egy láthatatlan belső kötelék ritmusával.

Az V. kompozíció: A gép hatalmában

Jellemző az eleven tömegindulatoknak, a munkamozgásoknak és a gépritmus mechanizmusának egymásba fejlesztése. A gép magját /"az örök mechanizmus"-t/ ötagú csoport perpetum-mobiléje testesíti. Egymás után lépnek újabb és újabb embercsoportok a gép bűvkörébe, s a gép mind jobban kiszívja munkamozgásaik és lázadó gesztusaik emberi vonását. /Akik mind jobban géppé válnak/. Végül egy félig ember, félig gépszörny lélektelen mechanikus konstrukciója épül föl vigasztalan, monoton ritmusban ütemezve: minden ember, minden tag egy-egy géprész az egészben.

A VI. kompozíció: Bilincsek

A kompozíció első részében a csoportot egybefonó mozgások szenvedésteljes játéka mint-ha azt tükröznék, hogy a kötelekek, melyek társainkhoz fűznek bennünket, a szenvedés, a robot és járom láncai. Csak a halál válthatja meg az egymáshoz láncoltak bilincseit. A kompozíció második, pantomimikusan felbomló részében a halálba menők mártíriuma feloldja ezeket a kötelekeket. Így válnak a bilincsek emberi kapcsolattá.

A VII. kompozíció: Emberi kapcsolatok

A testek szabad összekapcsolódása, a mozgások kölcsönösségéből épülő ritmusok és az összesség erejéből fakadó dinamika eleveníti meg a csoportot egybefogó emberi kapcsolatok apoteózisát. Így emelkedik föl az eszmei egygyé-forrtaágot tükröző mozgás-konstrukció tömör gúlája.

I.

ÖNMAGUNK BÖRTÖNÉBEN

A kompozíció egyes fázisai az önmaga lelki gátjaiból szabadulni akaró ember küzdelmét fejezi ki. Ahogyan az ember hiába igyekszik kibontakozni és egymást megtalálni, a gyöngeség érzete, a bizonytalanság, a félelem, a gyanú és lelkének százféle gátja újra és újra megbénítja. A három főalak közepén térdel magába roskadva kb. két lépésnyi távolságra egymástól úgy, hogy a középső kissé hátrébb van. /A két szélső nő, a középső férfi./

Egy másik hármas csoport a színpad bal hátsó sarkában diagonális vonalban, emelve nyen, szintén magába roskadva térdel, arccal a nézőtér felé. Fél térden vannak úgy, hogy a feltámasztott láb a másik térd mellett áll. Sarkukon ülnek, fejük a térdükre hajtván, kezek a térdelő láb combján pihennek. Így maradnak mozdulatlanul a kompozíció 4-ik

MTA BTK Művészettörténeti Intézet, Adattár,
Palasovszky Ödön hagyatéka., MKCs-C-I-107
(Kövesházi Ágnes hagyatékában is megtalálható.)
A képek összegyűjtését Vincze Gabriella végezte.

fázisáig. /Négy taktus bevezető zene. 3/4-es taktusok./

I. KIBONTAKOZÁS. /8 takt./ A három főalak megkötöttségéből lassan kibontakozik. Először a fej emelkedik, azután a váll, lassan a kezek, majd a karok szabadulnak fel, végül a törzs is kicsit emelkedik. Szemek félig lehunyva maradnak, a mozgás öntudatlan ösztönösséget fejez ki.

De hirtelen, mintha valami megbénítaná a mozgást, a tagok egyszerre megakadnak és újra összecukódnak a kezdeti helyzetbe. /3 taktus szünet/

II. JÁTÉK. /8 takt./ Zártságukból és dermedtségükből először a kezek engednek föl. Kézjáték. Fokozatosan épül föl a csukló, kar és vállak hullámzó önfeléd játék, a ringatás, simogatás, virágültetés, hegedülés, pengetés, zongorázás mudráiban. A két szélső szelíd, virágszerű játéka a középsőnél lassan a kezek és karok extatikus vonal-konstrukciójába megy át. A mozgás újra hirtelen megakad, utolsó fázisában megmerevedve. /5 takt. szünet/

III. FELEMELKEDÉS. /10 takt./ Lassan, vágyakozó kinyúlásokkal fölemelkednek mindhárman álló helyzetbe. Kar- és törzsjáték. Arcuk és testük fiatalos reményt, odaadást, örömet, vitalitást sugároznak.

A mozgások hirtelen visszazuhannak egy görcsös összezáródásba. Karok szorosan a törzshöz záródnak, a két szélsőnél csuklóban, a középsőnél könyökben összefonódva. /3 takt. szünet/

IV. ELŐRETÖRÉS. /8 takt./ Az előretörő mozgások elszántságot, energiát, dacot, harcot fejeznek ki. A középső 4 taktuson át dinamikában és ritmusban fokozatosan fejlesztett lépésekkel tör előre. Élesen és szaggatottan ritmizál. /Topogás/. Karok energizáltan mell előtt keresztezve maradnak, kezek végig ökölben. Az első taktusnál a hátsó csoport felemeli fejét és ebben a helyzetben marad. A két szélső a 3 első taktus alatt szaggatott és erősen ritmizált szakító mozdulatokkal tör az energizált karokkal és könyökökkel széjjel

és fölfelé. Kezek ökölben. A 4-ik taktusra visszatartott kiesésekkel törnek a színpad előterébe, 3 taktuson át /3 lépés/ úgy, hogy mind a hárman egy vonalba jussanak.

A középső, az 5-ik és 6-ik taktus alatt szakító mozgásokkal fokozatosan bontja ki karjait.

A 7-ik taktusra mindhárman visszatörpünek. A két szélsőnél a 7-ik taktus mozgását megelőzi egy erős törzs-csavarodás jobbra, ezt követi /7-ik takt./ két átforgás balra, a színpad mélye felé.

A 8-ik taktusra megállnak külső oldalfűrész-állásban, karok elöl testhez zárva, fejük lecsuklik.

A középső a 7-ik és 8-ik taktus alatt két kettős topogással torpan vissza, előre szegzett fejjel és karokkal.

/Úgy az előretörések, mint a visszatörpanások dinamikában erősen fokozottak./ /3 takt. szünet./

V. EGYMÁS KERESÉSE. /10 takt./ A középső és bal szélső tekintete találkozik. Egy fűrész-lépéssel karokkal egymás felé nyúlnak, tenyereik összeérnek. Ezalatt a jobb szélső előbb karral és törzssel, majd egy fűrész-lépéssel közeledik a középső felé, aki most vissza fűrészrel és a jobb szélső felé nyúlik, tenyerek itt is összeérnek. /Bal szélső követi a mozgást./ Most a két szélső nyúlik egymás felé egy-egy lépéssel közeledve, tenyereik összeérnek. A csoport most úgy áll, hogy a bal szélső jobb tenyere a jobb szélső bal tenyerével, a jobb szélső jobb tenyere a középső bal tenyerével érintkezik.

A 6-ik taktusra mindhárman fél-profilba hátra fordulnak a hátsó csoport felé, mely ekkor bal kezekkel feljűk nyúlik. Mindkét csoport mimikája testvéri közeledést fejez ki.

A főcsoport 3 taktuson át közeledik a hátsókhoz, úgy, hogy a 9-ik taktusra az egymás felé nyújtott kezek tenyerei összeérnek és a 10-ik taktuson át így maradnak. A közeledés hosszú kinyúlásokkal történik /lépéseknél lassú testsúly-átvitel/ és ez az előrenyújtott testtartás most is megmarad.

VI. SZÉTSZAKADÁS. /2 takt./ Mintha valami láthatatlan erő visszarettené egymástól a két csoportot, a főcsoport visszatörpan, hátrál, a hátsó csoport karjai lehullanak és újra visszahanyatlanak a kezdeti helyzetbe. A három főalak most egymástól is elszakad, mintha az előbbi erő szakadékot ékelt volna közéjük is. Magukba zárkozva, mozdulatlanul állnak. /A szétszakadáskor a jobb szélső újra a szín jobb oldalára, a középső középre kerül, a bal szélső baloldalt marad./

/1 takt. szünet./

VII. ÖSSZECUKLÁS. /8 takt./ A három egymásra néz, irtózva fordulnak el egymástól, majd mind a hárman előre jönnek a színpad közepére.

A bal szélső fokozatos letöréssel, míg a 6-ik taktusra térdre esik a kezdeti helyzetbe.

A jobb szélső fel-feltörő és lecsukló mozgásokkal, míg a 7-ik taktusra ő is térdre hull.

A középső egy utolsó dinamikus feltöréssel, melyből fokozatosan roskad le, úgy, hogy a 8-ik taktusra ér térdre.

Mindnyájan újra visszatértek a kezdeti helyzet vigasztalan zártságába.

Színpad

Horizont vagy körfüggöny. A színpad bal háttérében emelvény /30-40 cm magas/, mely diagonálisan húzódik a körfüggöny mentén. Ezen helyezkedik el a hátsó csoport.

Kosztüm

A férfi hosszú csuhaszerű, selymes fényű sötét-lila ruhát visel, mely derékban át van kötve és a test formáit kiadja. A nők bokáig érő /ingszerű/ fekete selyemruhát /trikóselyem/ viselnek, mely a karokat és vállakat szabadon hagyva elől–hátralékban meggy fel és a magas nyakhoz kapcsolódik. Derékban szintén át van kötve. A hátsó /női/ csoport ugyanezt a ruhát viseli.

Világítás

Hideg kékes-fehér, mely a kompozíció II. fázisa alatt meleg sárgába megy át, a III. fázis alatt narancsba, a IV. dinamikus fázisnál vöröses fénybe, melyet a visszatörpanásnál hirtelen újra hideg fény nyel el. A IV. fázis alatt a főcsoport reflektort kap. Az V. fázis alatt a világítás ismét szelíd aranysárgába melegszik, majd a szétszakadásnál végleg elkomorodva /VI./ a VII. fázis alatt lassan visszatér a kezdetihez.

A hátsó csoport csak az V. fázis alatt van erősen megvilágítva.

Zene

Lassú 3/4 ütemű /Largo/. Kezdetben egész halk és lágy, a IV. fázis alatt éri el dinamikai csúcspontját. A visszatörpanások, illetőleg a mozgások megakadaskor a zene is hirtelen elhallgat, /mintha elválnák/ és 1 taktusnyi időtartamon át teljesen szünetel.

ÖNMAGUNK BÖRTÖNÉBEN. /II./

Az előbbi kompozíció újabb változata szerint öt női alak mozgásában játszódik le az önmaga gátjai ellen küzdő ember vergődése.

A főalak játékába egymás után fellépő 4 víziós alak kapcsolódik, akiknek mozgása mintegy a küzdő főalak különböző gátlásának megtestesülése. Megkötöttségükben mintegy önmagát látja visszatükröződni.

Az I. alakban az összefüggés megkötöttsége, a II.-ban a tagok szétfeszülésének merev hidegsége, a III.-ban a folytonos csavarodások mechanikus volta, a felemelkedni nem tudó IV. alak térdre hullásaiban a küzdelem feladására kényszerítő földhöz kötöttség adják az említett mozgások karakterének megfelelő testi-lelki megkötöttségek skáláját. A víziós alakok mozgása érzelmi tartalom nélkül, tisztán fizikailag fejezi ki a gátlásokat,

a táncosnő pedig hasonló mozgásokkal, de pantomimikusan, a mozgásoknak megfelelő szenvedélyes érzelmi játékkal.

1.

A kompozíciót a táncosnő játékos, vidám tánca vezeti be. Ennek a táncnak gyermekes frissességét lassanként depressziók lanyhítják el. /Vitális öröm, játék, munka-ritmusok, egymás után fellépő szakadások, hirtelen merevség./

2.

A táncosnő mögött hátralék a színpad jobb oldalán megjelenik az I. alak /reflektor/. Test előtt összefont csuklóit mintha kötelékek tartanák béklyóban. Mintha ez az alak a táncosnő lelkében mind jobban térhódító megkötöttség kivetítése volna. De a táncosnő kezdetben nem ismer rá önmaga tükörképére. Szeretettel és részvétellel közeledik feléje, ez azonban valami víziós erővel kényszeríti ugyanebbe a lebélyőzött testtartásba. Párhuzamos mozgás következik, a táncosnő fel akarja oldozni magát, de a jelenség fásult és merev vergődése nem engedi. Végül a táncosnő egy hirtelen erőfeszítéssel kiszabadítja karjait.

3.

A következő pillanatban azonban szembe találja magát a II. alakkal /reflektorváltás/, aki a szín bal oldala felől közeledik, a táncosnő mozdulatának merev tükörképével. Most a táncosnő már az új megkötöttség ellen küzd, a jelenség mindenüvé követi, kényszerítő erővel. /Merev tipegő siklások és forgásokkal, melyek egy észrevétlen hátrálásban végződnek./ A táncosnő végül egy újabb erőfeszítéssel /törzs-csavarodással/ kiszabadítja magát ebből a keresztrefeszítettségéből.

4.

Ekkor már észrevétlenül közeledik a szín jobb háttéréből a III. vízió /reflektorváltás/, monoton rotációs mozgásokkal, melyek lassan hatalmukba ejtik a táncosnőt. A víziós alak mozgásai egy monoton perpetuum mobile kérérlhetetlen ritmusával fejlődnek egyre nagyobb erővel. A táncosnő rapszódikus, rotációs lendületekkel követi, mind kevesebb ellenállásra képes. Végül elkínzottan térdre roskad.

5.

A III. alak homályba vész, és a táncosnő elé hirtelen térdre dobban a IV. alak /reflektorváltás/, akinek dinamikus vergődése megszabja a táncosnő végső küzdelmének paralel mozgásait. Végül a táncosnő élettelenül hull a földre.

6.

A vízió eltűnt. A táncosnő egy benső szenvedés pantomimikus játékát játssza. Most gyors egymásutánban feltűnnek /refl. villanások/ az előbbi víziók, a táncosnő még egyszer átéli a különböző megkötöttségek szenvedő skáláját. Végül még egy utolsó gyors reflektor-cikázásban villannak fel a víziók, s a táncosnő élettelen elmerevüléssel homályba vész.

/A víziós alakok jelenésük után a színen maradva a következő sorrendben állanak karéjban a színpad hátterében:

Jobbról az első: a IV., mellette az I., majd a III., végül /baloldalt/ a II. A végső két reflektor-villanásnál először a következő sorrendben világosodnak meg: I. II. III. IV.

Másodszor pedig: III. I. IV. II.

Színpad: Horizont vagy körfüggöny.

Kosztüm: A táncosnő világos, élénk színű kitont, a négy vízió egyforma, fekete, bokáig érő ingszerű ruhát visel. /Mint előbbi kompozícióban./

Világítás: A táncosnő bevezető tánca alatt meleg, vidám színek. Víziók feltűnésével rivalda és szuffita tompul /minden jelenségnél más szín/, és az éppen feltűnő vízióra reflektorfény. Végül minden szín eltompul, a víziók homályba vésznek, és csak a táncosnő van reflektorral megvilágítva.

II.

BÁLVÁNY

A kompozíció a bálvány kötelékeiben küszködő ember sorsát szimbolizálja. A harcot, amit az erőszak és a Mammon bálványa ellen vív az ember: bálványok ellen, amiket maga emel másoknak és önmagának.

A bálványt öt férfi testesíti meg, akik a színpad hátterében, baloldalt, a nézővel szemben helyezkednek el oly módon, hogy egy ötfejű, tízkarú oszlopszatot alkotnak.

Úgy helyezkednek el, hogy: az 1-ső törökülésben ül, a 2-ik mögötte terpeszben térdel olyan közel, hogy az előtte levő hátát érintse, és a fejek pontosan egymás fölött álljanak. Sarkán ül. A 3-ik szintén ilyen közel térdel a 2-ik mögött terpeszben, de nem ül a sarkán. E mögött a 4-ik áll terpeszben, hajtott térdekkel, végül az 5-ik leghátul egyenesen áll. Karjaikat szögben tartják, úgy, hogy könyök kicsit előre, alkar pedig srégen hátrafelé áll, hogy mindegyik a mögötte levő könyökét a kéz-ujjaival elérje. Tenyerek előre néznek. Az első tartsa a könyökeit teljesen szögben, a 2-ik kicsit széjjelebb, és magasabban. Így fokozatosan könyökök mindegyiknél széjjelebb és jobban kifeszítve álljanak, úgy, hogy a legutolsó karjait diagonálisan nyújtva tartsa, magasán.

Az egész bálvány energizáltsága megingathatatlan merev kötömb benyomását keltse. Így áll a bálvány mozdulatlanul a kompozíció végéig, amikor a táncosnő végső erőfeszítésére a bálvány meginog, és egyre erősödő kis ingásokkal /frontális síkban jobbra-balra/

A Bilincsek mozgásdráma Bálvány című tétele. MTA BTK Művészettörténeti Intézet, Adattár, Kövesházi Ágnes hagyatéka., MDK-C-I-165.

végül összeroskad, összedől. /Az egész, mint egy egységes tömb zuhan oldalra, a színpad közepe felé./

A táncosnő mozgásai úgy vannak fölépítve, mintha a táncosnő egy láthatatlan kötelékkel küzdene, amely őt a bálványhoz fűzi. A játék azért nem naturalisztikus, csak itt-ott éreztet egy fizikai értelemben vett köteléket, inkább egy belső rabságból fakadó tusát fejez ki.

A mozgások eleinte a bálvány mindenható hatalmát tükrözik. Bármerre fordul a táncosnő, a bálvány zsarnoki ereje mindég visszahúzza. A játék egyre fokozódó küzdelemben megy át, a menekülni akaró ember erőfeszítése, a fellázadó rabszolga kétségbeesett támadása, legyőzetése és megaláztatása váltakozva követik egymást. Végül a táncosnő egy utolsó erőfeszítésben megsokszorozza erejét és támad a bálvány ellen. A bálvány meginog és ledől, de magával rántja őt is.

Színpad: Horizont vagy körfüggöny.

Kosztüm és maszk: A bálvány tagjai csupán egy kis ezüstszürke nadrágot viselnek, felső testük és végtagjaik szabadok. Ha a bálvány teste és fejei aranyra vagy bronz-színűre vannak festve, hogy érckolosszus benyomását keltse, akkor a nadrág ezt színben követi.

Világítás: Zöldes-fehér, mely a kompozíció második szakaszában tompa zöldbe megy át. A táncosnőt fehér fény /reflektor/ kíséri, mely a végső zuhanásnál alszik ki.

III.

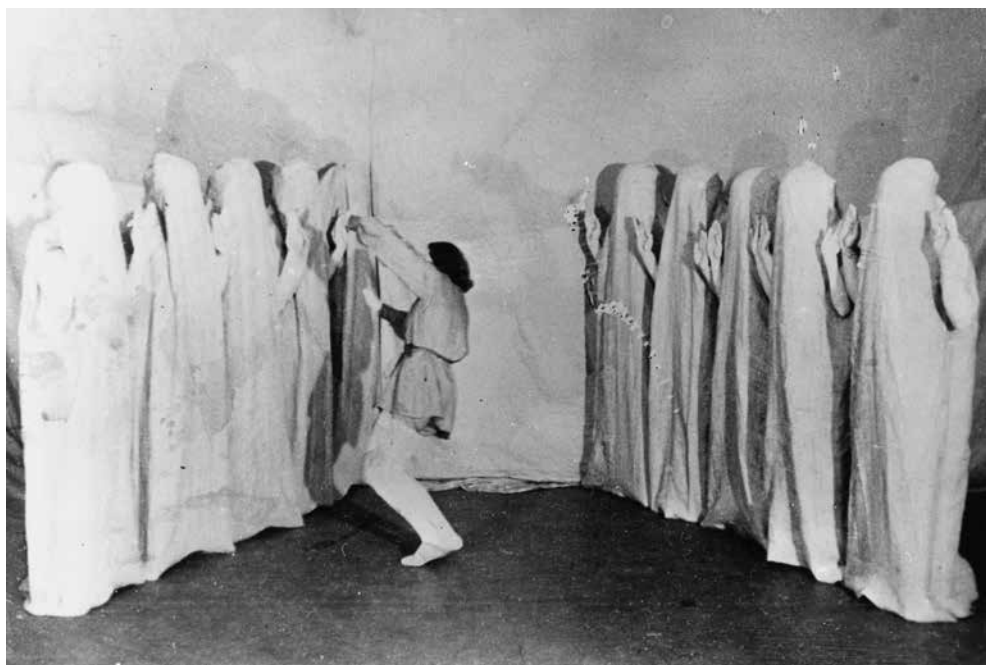
F A L A K

A falak a társadalom falait, a konvenciókat, a társadalom előítéleteit szimbolizálják. De mindazokat a falakat, melyek közt élünk, s melyeknek szorítása mint borzalmas nyomasztó álmot nehezedik az ember testére-lelkére. A falak az embert börtönbe zárják, mindenütt útját állják, bármerre igyekszik szabadulni. Mindjobban szorítják, megbénítják, míg végül is felmorzsolódik.

A falakat legalább 12 ember /lehetőleg férfiak/ alkossák. Két fal áll egymással szemben, mindegyik csoportban 6-6 ember. Mozgásuk teljesen egyöntetű, merev mozgás, melyből minden emberi kifejezés hiányzik. A két sor zárt falanxot képezzen, s a falanxok mozgása sohase törje meg a frontális síkhatást. A mozgások szaggatottak, teljesen fixált törzsszel, minden mellékmozgás nélkül történjenek, mintha valóban két élettelen, kegyetlen fal-tömb lökődne vagy tolódná előre, illetőleg egymás felé.

A falakat a színpad középső részén a háttérben állítjuk fel, oly módon, hogy a nézőtől bal oldali falanx vonala egy kevésé kifelé futva, csaknem merőlegesen álljon a rivaldához, a jobb oldali pedig 45 fokot képező diagonálisban. A két falanx így mint egy hegyes szögben fogja be a színpad középső részét, de a két vonal hátul nem végződik csúcsban, hanem végpontjuk három lépésnyi rést ad. Az egyes falanxok tagjai úgy álljanak egymás mellett, hogy pontos síkban igazodva, vállaik szinte összeérjenek. Testsúly egyformán

A Bilincsek mozgásdráma Falak című tétele. MTA BTK Művészettörténeti Intézet, Adattár, Palasovszky Ödön hagyatéka., MKCs-C-I-107.

elosztva mindkét lábon, két láb közt egy arasznyi távolság, teljesen energizált stabil állás. Karok szögben, könyökök testhez szorítva, tenyerek vállmagasságban tartva előre néznek. A két falanx tagjai így szemben állnak egymással.

1/ A hátsó rés mögötti horizontban megjelenik a szólista /táncosnő/. Gondtalan, játékos tánc /forgások/ betölti a két falanx által bezárt tér hátsó és középső részét. /18 takt./

Egyszerre /19-ik taktusra/ elsuhanó mozgása háttal érinti a jobb oldali falat /a falanx hátulról számított 2-3-ik tagjánál./ Mozgása most megakad, egy önkéntelen mozdulattal, felhúzódó válllaival nekidőlve, kitapintja a fal kemény síkját.

A színpad háttérében a horizontra nyíló rés most lassan elsötétül, mintha bezáródna.

2/ A táncosnő egy ösztönös ugrással a szemben levő fal felé tör, és átfordulva két vállal nekiesik. A fal merevsége mozdulatlanul állja ezt.

A táncosnő, mintha most ébredne tudatára a falak börtönének, lassan hátratekintve, kutató szemmel méri végig a mögötte levő falat. Majd révetegen emeli tekintetét a szemben lévő /jobb oldali/ fal irányába.

3/ Ekkor /24-ik takt./ a jobb oldali falanx bal lábbal merev lépéssel előre lép, testsúly mind a két lábon. /1 takt./ A táncosnő hirtelen odaugrik, de nyomban visszatörpan, mert a falanx ekkor testsúlyt előre hozva, hátsó lábát az elülsőhöz húzza, és ezt követően négyes ritmusban apró lökésekkel hozza előre tenyereit. /Kezek vállmagasságot megtartják, könyök fixálva marad./ /1 takt./

4/ A táncosnő visszahúzódva a bal oldali falanx felé fordul, mely ekkor szintén előre lép /jobb lábbal/, másik lábat mereven mellé húzza, élesen ketté tagolva az ütemet. /1 takt./ Ezalatt a jobb oldali falanx kezeit lassan, észrevétlenül /hangsúlytalanul/ visszahúzza.

5/ 12 taktus szólójáték. A táncosnő játékos kíváncsisággal simítja végig a bal oldali falat, majd a másik falat tapintja végig előbb fönt, majd térdre ereszkedve lent, a színpad előtere felé, a meglepetés, kíváncsiság és bizonytalanság kutató játékaival. Majd fél térdről /testsúlyt hátra vive/, lassan felemelkedik, válllaival a jobb oldali falnak simulva. Most szembefordulva áll a bal oldali falanxszal.

6/ Most egy lassú lépéssel indul a bal oldali fal irányába, nyomában megindul mögötte a jobb oldali falanx négy erősen ritmizált kis lökessel csúsztatva előre a bal lábat. Ezután, a táncosnő második lépésére a jobb lábat ugyanabban a ritmusban a bal mellé húzzák. /1 takt./ A táncosnő megütődve veszi észre a falak szorítását, és diagonálisban balra, a szín előtere felé igyekszik gégerutat nyerni.

7/ Ekkor a következő taktusra /közvetlenül a jobb oldali fal mozgásához csatlakozva/ megindul a bal oldali falanx, és mint egy menekülése elé vágva, a talpak 8 kis kígyózó csúsztatásával tolódnak oldalra a színpad előtere felé. /1 takt./

8/ 23 taktus szólójáték. /Döngetés/ A táncosnő visszadobban, összehúzódik, szeme nyugtalanul ide-oda téved, majd kiegyenesedve dacosan szembe száll a falak erejével, és a jobb oldali falanxot ismételtelen döngeti ökleivel, a színpad előtere felé haladva. Először kemény, kimért ütésekkel, majd mind kétségbeesettebb vergődéssel, így tántorogva visszafelé a fal mentén. Végül leroskad, mintha irgalomért könyörögne a falanxhoz, egy lépéssel átvánsszorog a bal oldali fal felé, ott újra lerogy.

9/ Miközben a táncosnő lassan, elgyötörten emelkedik, tagolt ritmusú mozgásának 2-ik fázisánál újra megindul a jobb oldali falanx 4-es ritmusban, bal lábbal és bal kézzel előre és diagonálisan a színpad előtere felé vonul. Hátsó lábat ugyanebben a ritmusban az elülső mellé húzzák, egyidejűleg kezét visszahúzzák.

10/ Ezt követi rögtön a bal oldali falanx mozgása, jobb kézzel diagonálisan előre és két lábbal /mint fönt/, oldalra haladva. /8 lépés; 4-en át kéz előre, 4-en át vissza, ritmizálva/. A táncosnő közben egyre növekvő félelemmel húzódik össze, a hol erről, hol arról szorító falak között.

11/ Most mindkét fal egyszerre indul külső lábbal és kézzel nyomulva előre. /Lábmellé húzás, kéz vissza./ /1 takt./ Ezáltal a falak hátul ékben találkoznak, és az előre tolódó, egyre szűkülő ék, mind jobban a szín előterébe kényszeríti a táncosnőt.

12/ Utána közvetlen mindkét fal két kézzel /lábmozgás nélkül/ nyomul előre, 4-es ritmusban. Kezek elől maradnak, és lábbal megint 4-es ritmusban hozzálépnek előre a kézhez, másik lábat ugyanebben a ritmusban hozzáhúzza. /1 1/2 takt./ A táncosnő iszonyodva nyúlik föl a falak szorító ölelésében, egyre zártabb, egyre szűkebb mozgással vergődve előre. Míg végül a borzalom végső erőfeszítésében kitör és előreveti magát.

13/ A falak azonban követik az élettelenül lerokkadt táncosnőt a szín előterébe úgy, hogy a jobb oldali bal lábbal jobbat utána húzva lép előre srégen a színpad előtere felé, a bal pedig mindkét lábbal egyszerre oldalra haladva. Így folytatólagosan nyomulnak előre a kompozíció végéig.

14/ A falak utolérték az élettelen táncosnőt, és még tovább előrenyomulva mindinkább szűkítik a rést, míg teljesen összezáródnak, és eltakarják a táncosnőt a néző szeméi elől. /A falak záródása úgy történik, hogy a diagonális /jobb oldali/ falanx első két tagja nagyobb lépésekkel lép ferdén előre, hogy a két egymáshoz szögben álló falanx, fokozatosan párhuzamossá fejlődjön./

A falak mozgásának sorrendje:

J: 1 lépés előre bal lábbal, mellé húzás, kezek 4-es ritmusban előre.

B: 1 lépés előre jobb lábbal, balt mellé húzni /J. kezeket vissza/ /12 takt. szólójáték alatt J., B. mozdulatlan./

J: 4-es ritmusban bal lábbal előre /táncosnő nyomában/ 4-es ritmusban hátsó lábat elülsőhöz.

B: 8 csúsztatás mindkét lábbal oldalra /23 takt. szólójáték. Döngetés./

J: Bal kézzel és bal lábbal 4-es ritmusban előre, ugyanígy hátsó lábat elülső mellé, kezét vissza.

B: 8 csúsztatás oldalra, jobb kézzel 4-el előre, másik 4-el vissza.

J. és B: Külső láb és kézzel előre, láb-mellé húzás és kéz vissza. /2-szer 4-es ritmus./

J. és B: Két kézzel /lábmozgás nélkül/ előre 4-es ritmusban, kezek elől maradnak, hozzá lépni egyik-, majd másik lábbal, 4-es.

J. és B: Folytatólagosan egyszerre: J. : Külső láb és kézzel előre, hátsó lábat utána, ugyanakkor kéz vissza, folyt. B.: Külső kézzel előre, lábbal oldalra, kéz 4-el előre, 4-el vissza.

Az első kilépést és mellé húzást /1/ és /2/ kivéve, a falak összes mozgása 4-es ritmusban történik, úgy a lépések, mint a karlökődések, még pedig 8-okra. Úgy hogy egy 4/4-es taktusra nyolc 8-adot lépnek, vagy 4 nyolcadot előre, 4 nyolcad mellé húzás stb.

A zene a falak mozgásánál kijátssza ritmikusan a nyolcadokat.

Színpad:

A függöny hátul az egymással szemben álló két fal között rést ad, s a rés mögött a horizontra látni. Ez a rés csak akkora, hogy a táncosnő betáncolhasson rajta a falak közé. Mikor a táncosnő először ütközik a falakba /a jobb oldali falanxba/, a rés észrevétlenül bezárul mögötte, és a horizontot eltakarja.

Kosztüm és maszk:

A falak egyes tagjai tetőtől talpig szürkés-barna zsákokba vannak bújtatva. A zsákok a földig érnek, a lábukat takarják, fönt kiadják a vállak és fejek elmosódó formáit. Csak a karok szabadok, melyek a vállaknál a zsák két nyílásán kibújnak. A táncosnő oroszinghez hasonló fiús ujjas blúzt visel /lila velúr, fehér hajtókaival/, melyet derékban ezüst öv tart össze, és csaknem térdig ér. Lábai szabadok.

Világítás:

Kékes-fehér fény, melyben a falak víziószerűen elmosódnak. Mikor a táncosnő megjelenik a fény hirtelen erősödik és meleg színek vidám játéka kezdődik. Mikor a táncosnő először ütközik a falakba, és a rés bezárul, a világítás elkomorodik. Majd ahogyan a játék egyre dinamikusabb lesz, a vörös szín vibráló játéka kezdődik, mely a döngetések alatt éri el tetőpontját. Akkor a vörös kialszik és egyre komorabb kékes hideg színek töltik be lassan a színpadot. Mikor a táncosnő a halálfélelem végső iszonyatában előreveti magát, a szín már csaknem teljesen sötét, csak a táncosnőt világítja meg a reflektor, mely egész játékát végig kíséri, míg csak a falak el nem érik őt, hogy összezáruljanak fölötte. A falak az egész játék alatt elfolyó, hideg, kékes-szürke félhomályban maradnak.

IV.

EGYMÁS RABJAI.

A kompozíció a férfi és a nő közt szövődő kötelékek játékát szimbolizálja. Az egymás rabságának örömet és szenvedését, a szerelem és a harc játékát a férfi és a nő között. A

A Bilincsek mozgásdráma Egymás rabjai tétele. MTA BTK Művészettörténeti Intézet, Adattár, Kövesházi Ágnes hagyatéka., MDK-C-I-165.

látható kötelék elszakad, lehull, de a férfi és a nő mégis összetartoznak egy láthatatlan belső köteléssel.

A színpad előterében /kissé baloldalt/ egy férfi és egy nő áll. A férfi bal profilja, a nő jobb profilja néz a közönség felé. Szorosan egymással szemben állnak. Csípőik érintkeznek, könyökeik szintén. Vállmagasságba emelt tenyereik összetapadnak. Szemük lehunyva, leheletükkel egymás arcát érik. /A férfi és a nő szemben levő csuklóit egy-egy pár bilincsel /ezüst láncsal/ vannak egymáshoz láncolva, de a fölcsavart láncok a kompozíció bevezető részében észrevétlenül maradnak./

1/ Lélegzetük egygyé forrt ritmusában kezdődik a játék. Így emelkednek és süllyednek alig észrevehetően a vállak. Aztán a külső tenyerek, majd a belsők. A csuklók játéka egy leheletszerű fordulatot indít. Váll a vállhoz, mell a mellhez, halánték a halántékhoz simulva fordulnak a színpad bal oldala irányába. Az asszony visszacsukló bal tenyere szelíden simul a férfi jobbja alá, másik karjuk egy halk lépéstől követve, lassan előrenyúl, majd visszaimbolyog egymáshoz tapadó tenyerük és csuklójuk játékaival. A csuklók és könyökök szenvedélyes játéka újra visszahozza őket egymással szembe, szemeik lassan felnyílnak, és egymás tekintetébe mélyednek. A csuklók most egymás felé törnek, majd szétválnak, de párujuktól nem tángítanak. Tört ritmusuk gyorsul, a belső tenyerek 3 előre-hátra váltakozó szaggatott csuklójajlással fölfelé siklanak, végül egy csusszanással

A Bilincsek mozgásdráma Egymás rabjai tétele. MTA BTK Művészettörténeti Intézet, Adattár, Kövesházi Ágnes hagyatéka., MDK-C-I-165.

lesiklanak egymásról. De csak egy tenyérnyire távolodhatnak, akkor megakadnak bilincükben. /Összesen 12 taktus./

2/ Mindketten mozdulatlanok. Szemük a bilincsekre téved, mely csuklóikat összeláncolva tartja. Csodálkozva néznek egymásra. Aztán mosolyra derül az arcuk, örülnek a bilincseknek. Egy belső halk kacaj hulláma hátralandíti őket. Akkor az elülső tenyerek is elváltnak, de csakhamar ugyancsak megakadnak, mert őket is fogva tartja a bilincs. /12 takt./

3/ Csodálkozva szemlélik a másik bilincset is. Halk kacagással próbálják ki: tartós jószág-e? A nő hátralep, a férfi nem enged, a bilincsek megfeszülnek. Lopva búcsúzkodnak most az ujjaik hegyével. Aztán a férfi három lendülettel hátralep, egyre mélyebb fűrészekbe ereszkedve. A bilincs tágul, minden lépésnél jobban lecsavarodik a csuklóról. Most már karhosszúságúak a láncok, tovább nem engednek. Ha az egyik mocsan, moccania kell a másiknak is. /Összesen: 16 takt./

4/ A nő és a férfi pajkos örömmel vetik magukat az új játékba. Testük felnyúlik, karjaik egymás felé, a bilincsek ezüst láncai megfeszülnek. A karok és a vállak játéka. A belső karok kezdik a játékot úgy, hogy vállból emelkednek, az asszony válla hátrafelé, a férfi válla előre kifordul, ugyanakkor a külső karok és vállak az ellenkező mozgást végzik /lesüllyedve/, majd egy folytatólagos hullámmal megcserélődik a mozgás. Ez a mozgás

úgy fejlődik tovább, hogy a férfi indít: jobb válla hátramozdul, a mozgást követi kifeszült karja, követi a lánc is, mint az előbb, és követni kénytelen az asszony karja is. A férfi karja felemelkedik, majd egy hullámmal hátracsap /a színpad mélye felé/, azután ismét visszatér. Közben már a másik kar kezdi a játékot kifelé tartva, majd egy hullámmal visszatérve fölfelé. Ismét a jobb, majd a bal kar, egyiknek mozgása a másikba hullámozva. Mindég először a váll húzódik hátra, s az asszony vállának is követnie kell ezt a mozgást. De követnie kell karjának, csípőjének, egész testének. Amint a férfi játszik, és mind a négy mozdulat 2-ik fázisánál /kar-hátravivésnél/ hátralép /jobb lábbal kezdve/, a nő is lépni kénytelen egyet-egyet előre. Lassan, óvatosan kezdődik a játék, de egyre merészebb lesz, egyre gyorsul. Az arcok belehevülnek a játékba. A következő mozdulat már egy erőszakos rántás, az asszony mintha fölszisszenne. A férfi nem törődik vele, még egy szilaj rándítás következik, mire az asszony megtorpan, mintha mondaná: fáj! A férfi rámered, mohón kutatva az asszony tekintetét. Az asszony megfeszíti vállait, kezeit ökölbe zárja, csuklóit egymáshoz szorítva karjait lefelé feszíti, és így lassan maga felé vonja bilincseivel a férfit. Az asszony két keze most két oldalt, csípőjénél ökölben. Így állnak most egymással szemben. Most a szemük mosolyogva összevillan. A férfi mintha kérdené: fáj? Az asszony mintha mondaná: fáj, de jó! /15 takt./

5/ A játék, mely eddig a színpad frontális síkjában folyt balról jobb felé, most körbecsap. A férfi 3 taktuson át fordul maga körül /taktusonként kettőt/, a nő nagy körben játszik körülötte úgy, hogy a színpad előterén át végül a szín jobb oldalára kerül. Lassú, óvatos jobbra dőlés és csuklóinak kemény húzása /bal felé/ készíti elő a férfi mind a 6 kis hirtelen fordulatát. Az asszony nem enged. Ha fölemelné a kezét, nem volna kénytelen követni a bilincs húzódását. De ökleit keményen csípőjéhez szorítja, és így kénytelen testének jobbra dőlésével behódolni a férfi szívós csuklójátékának. A férfi csuklóit minden egyes fordulatnál egy hirtelen mozdulattal megrántják a bilincseket, úgyhogy az asszony minden egyes dőlésből egy kis ugrással kénytelen ezt követni. 2 lassú taktus után 1 gyors következik. Itt már elmaradnak a dölések, egymás után dobban a nő két utolsó dacos ugrása, felnyúlt testtel, térdek szorosan egymás mellett, csuklóit egyre a csípőkhöz szorítva. /3 takt./

6/ A 3 taktus után így helyet cseréltek, a játék most a színpad jobb oldali irányában halad. A nő és a férfi tekintete újra összevillan, és mosolyognak a bohókás játékon: „No várj csak, most majd én!”, mintha ezt mondaná az asszony, a kóstolgatás mámoros tekintetével, félig lehunyt pillái alatt. Csípőinek és vállainak alig észrevehető játékaival vonja magához a férfit bilincsenél /külső váll kezd/, és kényszeríti vállait, könyökeit, csuklóit szeszélyes játékba. A férfi átadja magát az asszony pajzán szeszélyének, félig lebocsátott pillákkal figyelő tagjainak kényszerű furcsa játékát. Egy pillanatra ellenkezik, megakasztja csuklóját, mintha lesné, mit szól hozzá a másik? Az asszony bohókás fondorlattal győzi le az ellenállást, a férfi már nem ura mozdulatainak. Élvezi a játékot. Két lépéssel követi partnerét, majd ennek az enyelgő játéknak 13.-ik taktusára összezárt lábakkal dől lábujjain előre amerre vonják, hogy azután egy-egy kis ugrással akassza meg a mozgást. Négyszer ismétlődik ez a dőlés és ugrás /8 takt./, majd ismét fordul a kocka. A férfi teljes súlyával sarkain hátra dől, az asszony nem bír vele, az ezt követő kettős kis ugrás előre-

rántja őt. A játék egyre dinamikusabb, egyre szilajabb lesz, így kerülnek vissza 6 ilyen mozgással /6 takt./ a színpad közepre. / Összesen 26 takt./

7/ Az utolsó ugrást /rándítást/ követőleg a férfi fölcsapó jobb karja erőteljes csavarásával megforgatja a nőt, aki így egy pillanatra háttal kerül vele, majd a forgás további fázisában újra szembe, a láncok így egymásba gabalyodnak /kétszeresen kereszteződnek/. /3 takt./ Mindkettőjük szeme egy pillanatra a gubancra téved, akkor a férfi széthúzza kezeit, a gubanc felsiklik, és az asszony csuklóit összeszorítja. /3 takt./ De az asszony ügyesen, finoman kifordul, hogy a láncot kioldja, ki akar siklani. A férfi az asszony mögött a színpad jobb hátterébe ugorva vág ez elé a mozgás elé, majd a nő mögül előre törve egy újabb dinamikus csavarással megforgatja az asszonyt. /6 takt./ Aztán mindketten megtorpannak. Ebben a pillanatban szétroppan az egyik bilincs: az asszony jobbjáról és a férfi baljáról lehull a lánc. /4 takt./ Összesen: 16 takt.

8/ Dermerten állnak. Most megint a nő van a színpad bal oldalán, a férfi elől, jobbról. Egymásra néznek, majd a felszabadult csuklóikra. Mintha most fájának, fáznának ezek a csuklók. A szemek lecsukódnak, követik a csuklók lassú mozgását, amint ezek most riadtan imbolyogva keresik egymást újra, és az épségben maradt lánc kemény feszülését végig tapintva, annak mentén lassan egymás felé vánszorognak. A lánc közepén érintkezik újra ujjai hegye, melybe belerázkódik egész testük, mintha villamos áram érintené. Majd összeérnek tenyereik és csuklóik is, és a magasba emelkedve szaggatott előre-hátra hajlásokkal mindjárt el is válnak újra. Az asszony indítja a csuklómozgások játékát, melyek fokozatosan a könyök, a váll és az egész törzs szaggatott ritmusává szélesednek mindkettőjükénél, amint a tenyerek közös ritmusban távolodva, lépcsőzetesen szállanak alá. /12 takt./

9/ Egy pillanatnyi mozdulatlanág következik, majd a szemek játéka. Most, hogy a fölszabadult kezek eltávolodtak egymástól, egyszerre kemény, dacos láng villan fel tekintetükben. Az asszony erőszakosan visszarántja bal karját, könyökben behajtva. A férfi elfojtott indulattal kénytelen követni a bilincs húzását, majd nyomban viszonozza a nő előbbi mozdulatát lassú, kiszámított, szívós húzással. A nő dacosan szegül ellen annak, hogy karját kinyújtsa. Inkább lép egyet, majd indulatosan megakasztva lábát, a férfi folytatólagos húzásának mind jobban engedve, végül is kinyújtja karját. Harc kezdődik. A következő pillanatban a nő a színpad előtere felé, a férfi pedig a háttér felé ugorva, helyet cserélnek. Most már mint küzdő felek állanak egymással szemben. Két mozdulat következik gyors egymásutánban, mintha szabadulni akarnának a bilincsből és egymástól. Először a férfi rándít, azután a nő, egyre fokozódó dinamikával. Így tör a játék a dinamikai csúcspont felé. /18 takt./

10/ Vad, kegyetlen játék következik mindkét részről. A férfi szilaj lendülettel ugrik a nő mögött a színpad hátterébe egy forgatással, mely alatt maga is átfordul, majd nagy körben jön vissza a szín bal oldalából az előtérén át a jobb oldalra, miközben még egyszer átfordul, majd bukácsolva végzi be a kört /kétszer térdre esve/, aztán újra felpattan. A nő a férfi első forgatására átfordul és térdre esik, másodszor már térdre fordul, azután a földön vergődik, vonszolódik. A megfeszülő lánc hol őt vonszolja, hol pedig az ő zuhanó teste rántja magával a férfit. /8 taktus: 1 forgatás = 2 takt./ Az asszony végül élettelenül

leroskad, mikor a férfi fölpattan bukdácsolásából, csak megbilincselte karja nyúlik mereven a magasba. /1 takt./ Összesen 9 takt.

11/ A játékot 2 taktusnyi dermedt mozdulatlanág követi. A vad küzdelem eredménytelen maradt, a lánc nem szakadt el. A harc megpecsételte a rabság sorsszerűségét. Most az asszony karja lassan hanyatlik hátra, és ez a hanyatló mozdulat ellenállhatatlan erővel vonja a lánc feszülése nyomán egyre közelebb a férfit. Lassan térdre ereszkedik az asszony teste mögött, feje fölé hajol, baljával áldólag tapintja végig a láncot, az összetartozás zálogát. Így jut keze az asszony feje fölé, mintha simogatná. Majd lassan emelkedik az asszony feje fölött, lehuny szemekkel, mintegy transzban. Fejét lassan a szín bal oldala felé fordítja, lassú lépései követik ezt a mozdulatot. Jobb karja, melyet a lánc visszahúz, elől mellét keresztezi. Ahogyan halad a színpad jobb előtere felé, az asszony mintegy transzban emelkedik, előbb a karja, majd törzse, majd két mozdulattal térden csúszva követi a láncot. Most a férfi jobb karja lassan emelkedik, így emelkedik lassan transzban a nő is. /14 takt./ Karjaik magasba nyúlnak, a lánc most megfeszül fönt, és lehullik a csuklókról. Mintha éles fájdalom nyilallna át a férfi és a nő testén, lebukva lassan roskadnak önmagukba, a nő térdre hull. /8 takt./ Összesen 22 takt.

12/ Lassan tántorogva, egymást keresve emelkednek. Transzuk erősödik. Lehuny szemmel indulnak a színpad előtere felé. Nem látják, de mégis érzik egymást. A bilincs lehull, de egy belső sorsszerű erő mégis összetartja lépteiket. Közös ritmusukban így tesznek párhuzamosan haladva 4 szakadozott lépést előre /karok test mellett, a feltámasztott tenyerek a föld felé néznek/, majd megállnak. /5 takt./ Testsúlyuk lassan imbolyog, a férfi jobb és a nő bal karja követi ezt a mozgást előbb a szín bal, majd jobb oldala irányába, mintha csuklóik még mindig a bilincsekre emlékeznének. Azután ismét a másik oldalra folytatódik a karok mozgása, szakadozott játékba csapva, melyet a nőnek egy átforgása és a férfinak hirtelen lecsuklása követ. /20 takt./ Összesen 25 takt.

13/ Ebből a tántorgó játékból lassan imbolyognak egymás felé, mintha a láthatatlan belső kötelék újra egymáshoz vonná őket. Könyökeik mellett kereszteződnek /vállfogás/, így haladnak 8 taktuson át /16 kis lépéssel/ cikk-cakkban egymás felé a színpad előterébe. Az első négy lépés ferdén előre, egymás felé /lábujjhegyen csoszogással, térdek be- rogyva, könyökkel felfelé és előre nyújtózva/, a második négy lépés ferdén hátra egymás felé, hátra csoszogva, sarokkal akasztva meg minden lépést, könyök és fej lecsuklik. Az utolsó taktus utolsó lépésekor vállaik találkoznak. A találkozás öröme keresztül cikázik testükön, lassan előre forognak, míg könyökeik is érintkeznek, majd visszafelé úgy, hogy fejük hátul érinti egymást. Testükön nagy megnyugvás hömpölyög végig, lassan visszafordulnak, könyökeik és alkarjaik egymáshoz tapadnak, így fordulnak ismét egymással szembe, a nő a szín jobb oldalán, a férfi balról. Profilban állanak. Szemük lassan felnyílik, tekintetük egymásba mélyed, így karjaik szétnyílnak, könyökeik vállmagasságban, tenyereik fejmagasságban összetapadnak. Így süllyednek lassan térdre, térdeik érintkeznek. Törzsük lassan kifelé imbolyog, majd befelé, majd újra ki és újra be, így ereszkednek egészen le, egyé forrt ritmusban, aztán összetapadó tenyereik lassan vonják a magasba testüket. Egész testük érintkezik, tenyereik fej fölött, szemeik lecsukódnak. Így térdelnek egymással szemben lélegzésük közös ritmusában.

Színpad:

Horizont vagy körfüggöny.

Kosztüm:

A nő hosszú fekete selyemruhát visel, mely testéhez simulva, derekának és csípőinek mozgását szabadon hagyja. Alul a szoknya mindinkább bővül. Karjai fődetlenek. A férfi hasonló selyemfényű overallt visel. A bilincsek ezüstszínűek, felfűzött fagyöngyökből készülhetnek, egy-egy méter hosszú láncokkal.

Világítás:

A két alak lassanként bontakozik ki a félhomályból, előbb a két fej, majd a vállak és a törzsek, ahogy a reflektor mind tágabb kört ad, és közben az egész színpadot betölti egy meleg lilával lágyított fehér fény. Ez a meleg fehér fény egészen a dinamikai csúcspontig: az asszony végső elzuhanásáig uralja a színpadot, hogy az arcjáték finom változatait kelőképp kiemelje. Csupán az első bilincs szétszakadásakor tompul le kissé a fény, majd a páros küzdelem ritmusát követve fellobban újra. Mikor a küzdelem megszakad, s a játék mind sorsszerűbbé válik, a világítás ködös, lilás, misztikus fénybe süllyed, mely a kompozíció végéig tart. Ebben a ködös világításban vetődik az utolsó fázisnál újra a reflektor csóvája a térdein felnyúló két alakra.

Zene:

2/4-es lassú taktusok, kivéve 11/ és 12/-ik pontot, melyek végig 6/8-os taktusúak.

V.

A GÉP HATALMÁBAN.

A kompozíció a gép zsarnokságában sínylődő ember sorsát fejezi ki. A gép mindinkább magához láncolja az embert, és a mechanizmus vigasztalan ritmusában az ember lassanként maga is géppé válik.

I.

I. csoport. /A gép magja/. A színpad háttérében közepén egy három nivójú lépcsőzetes emelvényen helyezkedik el. A csoportnak öt tagja van, lehetőleg férfiak. A legfelső nívón a lendítőkerék, a középsőn két manométer, a legalsón két dugattyú. A kompozíció végéig ebben a helyzetben maradnak, és állandóan ugyanazt a mozgást végzik. /1 taktus bevezető zene./

A Bilincsek mozgásdráma A gép hatalmában tétele.
MTA BTK Művészettörténeti Intézet, Adattár, Palasovszky Ödön hagyatéka.,
MKCs-C-I-107 (Kövesházi Ágnes hagyatékában is megtalálható.)

6 taktuson át csak az első csoport van a színen. A csoport tagjai szimultán végzik mozgásaikat úgy, hogy az összehatás egy egységes mechanizmus benyomását adja.

A lendítőkerek profilban áll, bal lábát nagy lépésben előre téve, testsúly mindkét lábon egyformán elosztva. Az egész törzs energizált és fixálva van. Teljes stabilitás. Karokkal lendítő körmozgásokat végez úgy, hogy bal karját elől, jobb karját hátul tartva vállmagasságban, bal karral kezdi a kört előlről lefelé. Mire a bal kar leért, vállból egy lökessel lendületet adva, a jobb kart hozza le előre és végzi vele a kört, miközben a bal kar jött fel hátulról körben vállig, itt egy lökészerű lendülettel megint előre hozza, s így folytatja. Kezek ökölbe szorítva, könyökök meg ne hajoljanak, a mozgás pontosan a színpad frontális síkjában történjen, az egész mozgás folyamatos legyen, csak a vállból adott lökéseknek adnak szaggatott ritmizálást. A vállöv és a törzs ne forduljon el.

A két manométer a lendítőkerek két oldalán egy fokkal lejjebb térdel, szemben a közönséggel, párhuzamosan magasra nyújtott karokkal, egymás felé néző tenyerekkel. A test és karok állandó merev energizálása. Így dőljenek törzssel mindketten kifelé, majd egymás felé, csípő és lehetőleg comb is menjen vele, de a csípő ne himbálózzon. /Egy dőlés 1 takt./

A dugattyúk a legelső fokon a két manométer között, egymással szemben térdelnek fél térdén, mindkettőnek jobb lába előrenyújtva talpra. Jobb kezekkel összefogódnak, bal karokat hátra tartják ökölben. Miközben az egyik leül a sarkára és jobb karját könyökben behúzza /maga felé/, addig a másik feléje dőlve, bal karját hátulról nagy ívben föl és előre hozza, majd ez ül hátra, jobb könyökét behúzza, bal karját hátraviszi körben, a másik felemelkedik a sarkáról, bal karral hátulról előre köröz, így folytatják. Az egész mozgás, úgy a karkörzés, mint a leülés és felemelkedés folyamatos legyen. Az I. csoport monoton egyenletes gépmozgása a kompozíció végéig változatlanul folyik.

II.

II. csoport. Balról jön be és a színpad középső, frontális síkjában mozog. A csoport 3 tagból áll. Fáradt munkamozgásokat fejez ki, és fokozatosan válik mind inkább gépszerűvé.

1/ A 7-ik taktusra jönnek be, három fűrészlépéssel, jobb lábbal kezdve. Kezek ökölbe szorítva, könyökök meghajtvva, karokkal így dugattyúmozgásokat végeznek, azaz behajtott karral köröznek úgy, hogy az öklöket sohasem viszik magasabbra, mint a váll. Törzs a karkörzésnek megfelelően kissé hajoljon előre, és az előrelépésnél se emelkedjen túlságosan. /Egy lépés 1 taktus./

A 4-ik taktusra a csoport egy utolsó lépéssel szembe fordul a közönséggel, és elcsigázottsága pantomimikus gesztusokban jut kifejezésre. Az első fáradtan végigsimítja homlokát, a második a színpad bal oldala felé profilba fordulva leejti fejét, a harmadik karjai csüggedten lehullnak. A következő, 5-ik taktus alatt ez a játék fokozódik úgy, hogy egyúttal beállnak az ezt követő gépmozgás helyzetébe. Az első elkínzottan tekintve a gép felé, apatikusan áll munkába újra, a középső görcsösen térdre roskad, a harmadik nehéz sóhajjal emeli karjait. Most a csoport úgy áll, hogy a két szélső szemben áll egymással, a középső pedig szemben térdel a bal szélsővel.

2/ A 6-ik taktusra a harmadik mindkét kézzel kifelé nyúl a szín bal oldala irányába /meghajtott könyökökkel/, majd szintén meghajtott könyökökkel egy toló-mozgással előre a középső felé, mintha etetné a gépet. Mozgásritmus: 1 2 3 4.

A középső egy nyomdagép mozgásait végzi, teljesen mechanikusan, mintha már géppé vált volna. Felemeli karjait magasra, és hátra dől, majd magasan tartott karokkal, törzssel egyenesen előrehajlik, /az etető felé/. Mozgásritmus: 1 2 3 4.

Az első mintha a gép produktumát továbbítaná, felemeli karjait magasra /tenyerek előre néznek/, majd lehozza előre vízszintesen úgy, hogy tenyerei a középső tenyerei fölé jussanak, majd két karját jobb oldal felé viszi, mintha arra továbbítaná a gép produktumát. Karokat visszahozza előre és innen föl. Mozgásritmus: 1 2 3 4. Ez a mozgás mind mechanikusabb üteművé válik, a két szélső is mind jobban mechanizálódik. Ez az etető mozgás 6 taktuson át tart.

Ezután következik 1 taktus beállítás a következő mozgásfázishoz, melyben már mind a három tag azonos mozgású géprésszé vált. Most úgy állnak, hogy mindhárman oldalt vállal egy vonalban tartják karjaikat, alkart szögben lefelé. A középső a közönséggel szemben áll terpeszben, a két szélső pedig egymással szemben, szintén terpeszben.

3/ A mozgás első fázisánál az első és a középső bal karjai és a középső és harmadik jobb karjai kapcsolódnak. A második fázisnál karcseré úgy, hogy a középsőnek kell mindég legerősebben átfordulni a törzssel. Ez a mozgás 3 taktuson át tart, minden átfordulás 1 takt., és dinamikában erősen fokozódik. Az utolsó taktus negyedére a két szélső egy negyed fordulattal helyben háttal fordul a közönségnek úgy, hogy most mindegyiknek külső lába van lépésben előretéve, a középső marad, karokkal összekapcsolódva. A két szélső külső karját oldalt szögben tartja, felfelé álló alkarral.

4/ A 4-ik taktusra a szélsők mindkét térdüket meghajtvják és külső karjukat szögben fejük fölé emelik, arccal profilban egymás felé néznek. /Egész fej profilban./ A belső karok

alkarja felfelé fordul, ezáltal a középső alkarjai lefelé néznek, majd a középső hajtja meg térdeit, alkarokat felfelé hajtja, szélsők belső alkart lefelé hajtva térdből felemelkednek /térdek feszülnek/, és külső karjukat szögben lehozzák újra oldalt vállig. Ez a felváltott mozgás szintén 3 taktuson át tart, egy mozgás 1 taktus.

A következő taktusra, mely a csoport bejövételétől számított 20-ik, a kompozíció elejétől számított 25-ik taktus, beállítás az utolsó mozgásfázisba. A taktus 4 negyedére beosztva a mozgást, úgy állnak be, hogy mindegyik profilba fordul a színpad közepe felé, bal kezüket az előttük álló csípőjére teszik /az első mereven test mellett tartja/, jobb karjukat szögben tartják oldalt test mellett úgy, hogy kézfej fölfelé nézzen, tenyér befelé.

5/ Egy további taktus alatt a teljesen merev törzs mechanikus előre-hátra ingadozásából fokozatosan kifejlődik az utolsó mozgásfázis, mely a lokomotív /mozdony/ mozgására emlékeztetve, most már az egész nagy gépkompozíciónak egy mechanikus részét alkotja.

Jobb láb egy hangsúlyos lépéssel előre lép, ezt követi három kis lépés helyben, majd megint jobb láb egy hangsúlyos lépéssel hátra, megint három lépés helyben. Ugyanekkor a jobb kar dugattyúszerű körzéseket végez, behajtott könyökét szorosan test mellett tartva. Az előrelépésnél előre megy a kör, a hátralépésnél hátra, mindég a könyök indít, mereven tartott kézfej. Minden előrelépés előtt a törzs mintegy auktakra előbb erősen előredől úgy, hogy a lépés önkéntelenül követi a test mozgását. /1 takt. alatt egy előre- és egy hátra-lépés, azaz két mozgás./

III.

III. csoport ugyanabban a síkban mint a II. az ellenkező oldalról jön be. Ez a csoport is három tagból áll.

1/ A kompozíció 15-ik, azaz a II. csoport mozgásának 9-ik taktusára egymás mögött haladva, kis fűrészlépésekkel lépnek be jobbról. Karok könyökben meghajtván, kezek ökökben, váltott karral dugattyúkörzést végeznek. Mindig ellenkező kar köröz előre, mint amelyik láb lép. 4 taktuson át végzik ezt a mozgást, két lépés 1 taktus. Evvel a mozgással a csoport első tagjának a jobb oldali dugattyú elé kell érnie.

2/ Ezután újra 4 taktuson át helyben végzik a következő mozgást: előre fűrészelnek és a behajtott könyököket fölívve fej mellé, az öklöket hátrafesztítik a lapockák felé, majd helyben hátrafűrészelnek, karokat ökökbe szorított kézzel előre kinyújtják diagonálisan, törzs is diagonálisan dől előre. /1 takt. egy mozgás./

3/ A 4-ik taktus utolsó negyedére átfordulnak a közönséggel szembe, jobb lábbal nagy lépéssel előre lépve, fűrészt-kieséssel, bal karjukkal előre csapnak úgy, hogy kar elől vállal egy vonalba jöjjön, ugyanakkor a jobb kar könyökben meghajtván fej mellé jön, ököl hátra.

A következő taktus harmadik negyedére hátra-fűrészelnek, és karjaikat felcserélik. Ezt a mozgást végzik 4 taktuson át, két mozgás 1 taktus. A karkicsapások nagyon erőteljesek és ritmikusak legyenek.

Az utolsó taktus második felénél mindhárman térdre jönnek a közönséggel szembe úgy, hogy mindegyik a hátsó lábát húzza az elülsőhöz, így ereszkednek le mindkét térdre.

Középsőnek karja szögbe felfelé, két szélsőnek karja szögbe lefelé, két szélső leül a sarkára.

4/ Ebből a helyzetből felváltva végzik a következő mozgást: a középső leül és forgatja alkarjait lefelé, a két szélső felemelkedik combból és karjait felfelé mozgatja. Ezt a mozgást váltakozva végzik a kompozíció végéig. 1 taktus két mozgás. Ez a csoport már a mozgások mechanikusabb felépítése folytán is, kezdettől gépebb mint az előző csoport.

IV.

IV. csoport a színpad előterében jobbról lép be. Ez a csoport nyolc tagból áll, akik közül egy majd a II. csoporthoz csatlakozik, négy a közben előre fejlődött III. csoport mögött a II. csoport síkjában annak pendantját alkotja, a további három pedig egy V. csoportot képez, mely a színpad előterének közepén mozog.

1/ A kompozíció 20-ik, azaz a III. csoport 5-ik taktusára belép a IV. csoport. Ennek a csoportnak mimikája és szabad mozgása emberi indulatokat fejez ki. A behömpölygő csoport megtorpan és borzadva néz farkasszemet a géppel. A 2-ik taktus alatt dermedten állnak, a 3-ik taktusra magasba emelt karokkal hátsó-fűrészállásban hátra hőkölnek, a 4-ik taktusra mintegy a gép ellenállhatatlan erejétől vonva előre csuklanak /térdeken és megrogyva/. A 4-ik taktus utolsó negyedére a III. csoport előrecsapásakor térdre roskadnak. Így maradnak 1 taktuson át, majd a III. csoport letérdelésekor fokozatosan több csoportra szakadnak. Ez az egész játék, habár a mozgás egységes, az egyéni mimika különböző indulat játékát fejezi ki. /A visszahőkölés és leroskadás nem egyidejűleg, hanem tovább futó hullámmal történik, a hátsók magasabban maradnak./

2/ Az 1 taktusnyi mozdulatlanság után kiválik a csoport utolsó négy tagja, mintha a gép bővülő ereje vonná őket, 3 taktuson át mind mechanikusabbá váló mozgással a II. csoport mögé kerülve egymás után sorakoznak egy lépésnyire a II. csoport frontális síkja mögött. A 4-ik taktus előkészítő mozgás a mozdonyhoz /mint a II. csoportnál volt/. Az 5-ik taktustól kezdve a kompozíció végéig ugyanazt a mozdonymozgást végzik mint a II. csoport /külső lábbal indulva és külső karral körözve/, és pedig úgy, hogy a két egymás felé toló csoport hol zár, hol nyit, zárásnál a II. csoport elsője takarja a IV. csoport elsőjét.

3/ A csoport első tagja 2 taktuson át marad térdre roskadva, azután mintha a gép varázserije őt is magával ragadná, fölemelkedve három, mind mechanikusabbá váló forgómozgással perdül a II. csoport élére /3 taktus alatt/, rögtön kapcsolódik és a következő taktusra már a II. csoport mozdonymozgásával együtt forog.

4/ A csoport többi három tagja az elsővel együtt /2 takt. mozdulatlanság után/ szintén egymás után emelkednek és mintegy dinamikus géprészekké válva, srófmozgáshoz hasonló, jobbra-balra pörgésekkel a színpad bal-középső részébe kerülnek, hogy ott egy új géprészt alkotva, a két vonat közti időnkénti rést hol bezárják, hol kinyissák. Szorosan test mellett tartott karokkal, kitámasztott tenyerekkel, térdek kissé meghajtván, lábak szorosan egymás mellett, csípőből forgatva a törzset, egész apró perdülő tipegésekkel jutnak az új helyzetbe, lehetőleg úgy, hogy 4 taktus alatt /4 tipegés jobbra, 4 tipegés balra = 1 taktus/ elérjék a bal oldali vonatot. Itt úgy helyezkednek el, hogy ha a két vonat nyit, az

első a bal oldali vonat vezetőjét éppen takarja. Az első félprofilban áll meg, kissé arccal a közönség felé. A második úgy csatlakozik, hogy egy átlós sort képezzenek, mely a színpad középtájáról a bal előtér felé húzódik meredeken, majdnem derékszögben a vonathoz. Karjaikat energizálva egymásba kapcsolódnak, csípőik szinte összeérnek. Helyben topogva bevárják azt a fázist, mikor a vonat éppen nyitott. A vonat a következő taktusban csukni fog és ismét nyitni. Ezalatt a taktus alatt az új csoport mint egy szelep, úgy működik, 8 kis lépéssel előre topogva, a két vonat közti rést bezárja. A következő taktus alatt újra nyit, miközben a vonat újra zár és nyit. Úgyhogy minden második vonat-nyitáskor fejeződik be a szerelvény zárulása. Úgy a nyitás, mint a zárásnál a csoport első tagja helyben forog el, a másik kettő pedig egyenes vonalat alkotva zár és hátrafelé félkört alkotva nyit.

V.

A vonat megindulásától számított 12-ik taktusra /zenei jelre/, az egész mechanizmus megbomlik, csak a gép magja lüktet mechanikusan tovább. A géppé vált emberekből még egyszer, utoljára kitör a lázadó lélek egy végső feljajdulással. Megáll a mozgás, az egyes géprészek mechanikus egységét az egyéni kifejezés sokféle gesztusa töri meg. Először mintha szétropanna az egész mechanizmus: a karok felnyúlnak, a törzsek lázadva hátravetődnek, de ebben a helyzetben nyomban megdermednek az egyes csoportok, mintha ezzel a végső erőfeszítéssel végleg eltávozott volna belőlük a lélek. Azután lassan, fokozatosan összezsugorodnak: a bal oldali mozdony tagjai önmagukba csuklanak össze, a szemben lévő /jobb oldali/ mozdony ugyancsak összeomlik, a térdelő III. csoport szét hullik, a szelep tagjai szintén leroskadnak /a legszélső legalacsonyabban/. Megadott zenei jelre újra elrendeződik a gép. Ez az egész játék 7 taktuson át tart, a 8-ik taktusra megindul újra, egyre fokozódó tempóban a gép mechanikus üteme.

Színpad:

Horizont vagy körfüggöny. A színpad háttérben középen hatalmas lépcsőszerű emelvény /30-40 cm nivókülönbségekkel/, a felső nívó magasabban. Ezen az emelvényen helyezkedik el a gép magja.

Kosztüm:

A gép magját alkotó férfiak /I. csoport „Az örök mechanizmus”/ csupán egy kis szürke nadrágot /tornanadrág/ viselnek, a felső testük fedetlen. A többi csoportok tagjai /”Akik mindinkább géppé válnak”/ /nők/ robotoszerű szürke gépruhát. A ruha alsó része áttetsző anyagból /organatüll/ készült hosszú nadrág, mely bokában át van kötve. Felső része testhez simuló posztó, mely a karokat födetlenül hagyja, kivágása kerek. A fejet, a füleket és a tarkót, szorosan simuló, uniformizáló posztósisak fűdi /a felsőrész anyagából/, áll alatt bőrpánttal átkapcsolva. Derékban szíjöv.

Világítás:

Állandó tompa zöld fény, melyet csak az utolsó fázis emberei feltörésekor szakít meg egy vörösbé csapó fehér villanás egy pillanatra. Azután újra visszasüllyed a színpad világítása egy még tompább, szürkésbe játszó zöldbe.

Zene:

Erősen ritmizált 4/4-es ütemű. Dinamikailag mindinkább fokozódik, az utolsó fázisnál /V.-nél/ erősen gyorsul.

Függönyösszezsugorodás:

A végső mozgásfázis közben /kb. 6 takt. után/ csukódik össze a függöny, a zene csak a függöny záródása után hallgat el, a szereplők a függöny további szétnyílásakor folytatják az utolsó mozgást.

VI.

BILINCSEK.

Az összefonódó csoport játéka és mimikája az egymáshoz láncolt robotosok lenyűgözöttségét, szenvedéseit, vívódását fejezi ki. Láncok csak a halálban hullanak le, de elszántan vállalják a halált, hogy életük árán megváltsák testvéreiket.

A kompozíció kezdetén a testek és arcok fásultságot, lenyűgözöttséget tükröznek, és ahogyan az előre-hátra dölések lépésről-lépésre fokozódnak: egyre nehezebb szenvedést. A szemek félig le vannak hunyva, az izmok megfeszülnek, mintha nehéz igát kellene húzniok, s az egymáshoz láncoltak egyre nehezebben cipelik a jármot.

Majd mintha az egymás ereje segítené őket a szabadulás vágyában, egyre több reménnyel, bizakodással emelkednek. De hiába törnek fel a testek a magasba, hogy szétropantsák, lerázzák magukról a jármot, erőtlenül, tehetetlenül leroskadnak. Elgyötört és kétségbeesetten húzódnak vissza, míg azután lebukva-megtorpanva néznek farkasszemet a halállal. Ekkor szétszakadnak az egymáshoz láncoltak, felnyílnak a szemek, egyéni karaktert kapnak a testek, és kibontakozik egyéni pantomimiában a halálba menők mártír-csoportjának végső játéka. A csoport 9 ill. 12 tagból áll. Hármassorokban /a középső mindig lehetőleg férfi/ egymás mögött helyezkednek el, a sorok között egy-egy lépésnyi távolság. Diagonális sort alkotva /a színpad bal hátsó sarkából srégen jobbra előre haladva/ úgy állnak be, hogy hárman-hárman egymásba karolnak vállmagasságban tartott könyökökkel, ökökbe szorított kezekkel. A két szélső a külső karját a középső feje fölé nyújtja, és így kezeiket összekapcsolják /kulcsolni/. Mindegyik előre teszi nagy lépésben a jobb lábát.

A Bilincsek mozgásdráma Bilincsek tétele. MTA BTK Művészettörténeti Intézet, Adattár, Palasovszky Ödön hagyatéka., MKCs-C-I-107 (Kövesházi Ágnes hagyatékában is megtalálható.)

1/ A játék kezdetén a középsők előre fűrészelnek, és törzssel srégen nyújtóznak előre, ugyanekkor a szélsők hátra fűrészelve erősen hátra dőlnek úgy, hogy a középsők feje mindig az előttük állók összekulcsolt karjai alatt nyúljon előre. Ügyelni kell, hogy az egymásba karolók alkarjai állandóan hegyes szöveget alkossanak a felkarokkal, és így a karizmok teljes energizációjával szilárdan tartásuk egymást. Most a mozgás felcserélődik, a középsők fűrészelnek hátradőlve hátra, a szélsők srégen előrenyújtózza, előre, úgyhogy a feltartott karjuk az előttük álló középsőknek feje fölött nyújtózik előre. Ebből a helyzetből mindenki lép előre a bal lábával, újra előbb a középsők fűrészelnek előre, azután csere. /A fűrészek úgy történnek, hogy először a rüsz nyomódik előre, ezt követi lassan a térd, majd a comb és végül a medence. A hátra fűrészeléseknél lehetőleg szintén legyen előre nyomva a rüsz./ Ez a váltakozó mozgás /előre-hátra fűrészt/ négyszer ismétlődik: egyszer a kezdőállásból lépés nélkül, azután háromszor lépéssel /bal-jobb-bal láb/ mégpedig úgy, hogy minden lépésnél egy fokkal mélyebbre fűrészelnek.

2/ A következő lépésnél /jobb láb lép/ a szélsőknek külső karjai széjjel válnak és átcsapódnak hátra, a mögöttük lévők külső vállára. /A karátcsapások a lépéssel pontosan egyidejűleg történnek./ Ebben a helyzetben végzik az előre-hátra fűrészt, majd bal lábbal előre lépve a fűrészeket még egyszer ismétlik.

3/ A következő lépésnél a belső karok /középső mindkét karja, szélsőknek belső karja/ egymásba karolva felnyúlik magasra, úgyhogy a csuklók is kereszteződnek, kezek ökölbe szorítva maradnak /kitartani a mozgás./

4/ Most újra fűrészelnek a jobb lábon előre, mégpedig az egész csoport egyszerre, majd bal lábbal előrelépve ismétlik. Ennél a két lépésnél a fűrészt a lépéssel egyidejűleg történjen.

5/ Újra lépnek a jobb lábbal előre, és a lépés után a térdet lassan minél mélyebbre előre nyomva, dupla időre beosztva a mozgást, fűrészelnek előre. Ebből a helyzetből az elülső combon lassan felhúzódnak, térd is egészen kinyúlik, míg teljesen kifeszülve lábujjhegyen állnak. /Kitartani a mozgást./

6/ Ebből az extrémén kinyújtott helyzetből az egész csoport hirtelen összeesik fél térdre /bal térdre/, törzs előre, fej lehajlik, középső karok csak annyira süllyednek, amennyit az előrehajlás megkíván. /Külső karok a mögöttük levő válláról le is csusszannak./

7/ Majd a csoport lassan felemelkedik úgy, hogy testsúly a bal lábon, hátsó fűrészalásban, fejek lehajtvá maradnak. Így lépnek most három lépéssel hátrafelé, egyidejű hátrafűrészeléssel minden lépésnél úgy, hogy a törzs minden lépésnél egy fokkal mélyebbre hajoljon /előbb fej, azután váll, majd mell alatt/. Ezek a fokkénti hajlások úgy legyenek beosztva, hogy az első legyen a legalacsonyabban, a második egy fokkal magasabban, a harmadik még magasabban úgy, hogy a csoport egy lépcsőzetes vonalat adjon.

8/ A harmadik lépésnél az elülső sor térdre esik, ugyanakkor a második sor még egyet lép hátra /bal lábbal/ és hirtelen torpanással mellben összecuklanak, hátsó térd is összecuklik. Első sorok ugyanezt a mozgást végzik, mint a második sor. Kezek és karok a hátsók válláról lecsúsznak.

9/ A következő taktus alatt az elülső sor lent marad térdelő helyzetben, a második sor szétesik úgy, hogy a szélsők oldal-fűrészelést végeznek kifelé, belső karok lefelé kifeszülnek, a középsők csuklónál fogva tartják a kifelé dőlő szélsőket, szélsőknek a külső karja ökölbe szorított kézzel diagonálisan fel van nyújtva, fejük a külső kar oldalára hajlik. Ugyanakkor a harmadik sor is szétesik úgy, hogy a legszélső a középsőt elengedve egy lépéssel oldalra összecuklik, karjai test előtt csüngnek. A középső a belső szélső oldala felé azzal együtt csuklik össze. Az esetleges negyedik sor helyben csuklik össze úgy, hogy csak az egymás karjait engedik el.

10/ Az első sor középsője lassan kezd felemelkedni, ugyanakkor a második sorban elengedik a belső kezeket, lábukat egymás mellé húzzák /szélsők a belső lábat a külsőhöz/. Harmadik sor marad, mindenki felemelt fejjel előre néz. Most a csoportmozgás pantomim-játékká fejlődik. A leroskadt csoport már csak egy utat lát maga előtt: a halált. Megrettenve néz szembe a halállal, de elszántan indul, hogy életével megváltsa a többieket. Egyéni pantomim-játék. Az első sor középsőjének mimikája bátorságot fejez ki. Felegyenesedve hátranéz és biztatja, bátorítja a többieket is, büszkén indul a halálba. A csoport többi tagja is lassan fölegyenesedik. Az egyesek lelki küzdelme más és másképp jut kifejezésre: az egyik félve, iszonyodva, a másik daccal, a harmadik sztoikus nyugalommal, a negyedik megadással néz mártír sorsa felé. Egyenként vagy kettes-hármas csoportokba verődve, egymást bátorítva indulnak a halálba, hogy életük árán feloldják szenvedő embertársaik bilincseit.

A játék fázisai:

1/ Felemelkedés és szembenézés a halállal. 2/ Visszahúzóadás és kis csoportok alakulása. 3/ Fokozatos elindulás. 4/ Néhány lépés után megtorpanás és visszariadás. 5/ Összjáték után újra megindulnak és egyenként lépik át a halál küszöbét, egy utolsó pillantással búcsúzva a többiektől.

A Bilincsek mozgásdráma Bilincsek tétele. MTA BTK Művészettörténeti Intézet, Adattár, Palasovszky Ödön hagyatéka., MKCs-C-I-107 (Kövesházi Ágnes hagyatékában is megtalálható.)

Színpad: Horizont.

Kosztüm: A nők térdig érő ujjatlan kék kitonokat viselnek /kreppből/ derékban átkötve. A férfiak ugyanolyan színű és anyagú overallokat, melyeknek ujját feltűrik. Derékban öv.

Világítás: Kékes-lilába játszó, tompa fehér világítás, mely a felnyúlásra erősödik, a lebukásra tompul. A visszahúzódásra változatlan. A második lebukásra hirtelen sötétül. Majd mikor a csoport élén levő emelkedni kezd, tompa vörösből mindinkább ragyogó sárgába játszó éles fénycsóva /reflektor/ lövell jobbról a csoporttal szembe. Ezzel a fényvel szemben megy a pantomimikus csoport a halálba. Mikor a csoport megindul, a fény eléri tetőpontját. Így tart ki a fénycsóva a kompozíció végéig.

VII.

EMBERI KAPCSOK.

A csoport egybekapcsolódó mozgása egyé forrt erőt, fölmagasztosulást, tisztaságot fejez ki. Az emberi szolidaritás fenségét és építő erejét, melyben a bilincsek emberi kapcsolattá válnak.

Az arcok és tekintetek áhítatot és fenséget sugároznak. A testek ritmikus mozgását az eszmei összetartozás ereje hatja át. Így épül föl diadalmasan az emberi kapcsolatok piramisa.

Fokról-fokra épül föl a mozgás. Előbb a fejek, vállak emelkednek, majd váltakozva föl- és leszállanak a testek, a szélteben összefonódó mozdulatok egymás fölé építődnek, diagonálisan föl-le kapcsolva torkollanak egymásba. A mozgások menete egyenletes, ritmusuk nyugodtan áramló, csak belső dinamikájuk fokozódik. A törzsek és karok egységes ereje szilárdan tartja a majd itt, majd ott kinyúló és újra kapcsolódó testek gúláját. Mikor a mozgások feltörő konstrukciója eléri tetőpontját, a legalsók nyugodt visszazállásával állapodik meg és kristályosodik ki az emberi kapcsolatok apotheisztikus építménye.

A csoport 9 férfiból áll. Ezt kiegészíti még két férfi: a piramist alkotó főcsoport mellett jobbról és balról kapcsolódva.

Kezdőhelyzet: A színpad háttérében középen egy lépcsőzetes emelvény van fölállítva. Itt három csoportban helyezkednek el a szereplők, piramist alkotva úgy, hogy:

```

      F
    D E D
  C B A B C
G           G
  
```

I. csoport: /ötten/ a legalsó emelvény lépcsőfokán ül egymás mellett törökülésben úgy, hogy a csoport legmagasabb tagja legyen középen. Mind szögben tartják karjaikat /könyök lefelé, kézfej fölfelé/, így kezet fognak. A szélsők külső lábukat kifeszítik oldalra, külső karjukat is oldalt tartják vállmagasságban, feltámasztott tenyerekkel. Törzssel mind előre hajolnak.

II. csoport: /hárman/ a második emelvényen helyezkedik el úgy, hogy a középső törökösen ülve pontosan az I. csoport középsője mögé kerüljön. A két szélső „külső hanyagülésben ül” /mindkét láb egy oldalra behúzza/, külső karokat oldalt vállal egy vonalban tartják, feltámasztott tenyerekkel. Szintén összefogódnak és előre hajolnak.

III. csoport: /egy/ a harmadik emelvényen egy férfi áll pontosan középen, elől vállmagasságban keresztezett karokkal, lehajtott fejjel.

IV. csoport: /ketten/ lent az emelvény mellett jobbról és balról /kissé előrébb, kb. három lépésnyi távolságra az emelvénytől/ még két férfi térdel, a főcsoporttal diagonálisan szembe fordulva, profilban /félprofil/ a közönséghez. Mellen keresztezett karokkal, előre hajtott fejjel, térdeikre borulva, sarkukon ülnek. Belső láb külső térd mellett talpra támasztva.

Az egyes fázisokon belül az összes mozgások egyszerre történjenek, azaz szimultán. Minden egyes mozgás egy 4/4-es taktusra van beosztva. Az egyes mozgások folyamatosan kövessék egymást úgy, hogy egyik a másiktól folyjon.

A mozgásfázisok sorrendje

1.

„A” „CC” és „E” lassan fejfelé és törzssel felemelkednek. „F” fejét felemeli, „GG” mozdulatlan.

2.

„A” „CC” „E” újra előrehajolnak, „BB” „DD” emelkedik törzssel és fejfelé, „F” mozdulatlan „GG” mozdulatlan.

3.

Az 1.-t ismételni / „A” „CC” fel, „BB” „DD” le/, „F” mozdulatlan „GG” fejét emeli.

4.

A 2.-t ismételni.

5.

„A” „CC” „E” törzssel újra felemelkedve egyszerre felállnak úgy, hogy „A” és „E” törökülésből keresztezett lábbal, „CC” külső lábán fel-fűrészelve. „F” karjait felnyújtja párhuzamosan tartva, magasra. „GG” törzssel emelkedik ülésből térdelésbe.

6.

„A” jobb lábát hátra teszi, ráviszi a testsúlyt és meghajtja térdben /ráfűrészelt/. „BB” törzssel felegyenesedik. „CC” befelé fűrészelenek és összehajolnak a külső karokkal úgy, hogy külső kezük „A”-nak kezét elérje. „DD” külső lábán fel-fűrészelenek és kifelé nyújtóznak úgy, hogy oldal-fűrészállásban állnak, srégen kifelé húzódva. „F” karjait szétviszi fönt diagonálisan. „GG” mozdulatlan.

7.

„A” előre fűrészelt és kissé előre dől. „BB” előrehajlik. „CC” újra kifelé fűrészelt, karokkal srégen kifelé húzódva. „DD” befelé fűrészelt úgy, hogy csípővel is erősen befelé dőlnek „E” felé, csípőik összeérnek, külső karjaik diagonálisan oldalt maradnak. „GG” a belső lábán előre fűrészelt és belső kézzel kapcsolódik „CC”-hez /tenyerek érintkeznek/ fej és törzs profilban, külső karjuk könyökben meghajtva és hátra húzva, kéz oldalt mell alatt, tenyér előre „CC” felé néz. „F” mozdulatlan.

8.

„A” hátsó lábát az elülsőhöz húzza, és törzssel kiegyenesedik. „BB” szintén kiegyenesedik. „CC” külső lábukat a belsőhöz húzzák, és megint összehajolnak karokkal is. „DD” szétfűrészelt és törzssel fejfelé profilban kifelé fordul, diagonálisan föltartott karokkal. „GG” hátra fűrészelt /külső lábára/, és hátra dől, belső kart könyökben kicsit visszahúzza.

9.

„CC” újra törzssel és karral kifelé húzódnak, zárt lábak és feszes térdekkel. „DD” feszes térddel csípőt erősen kifelé nyomva, törzssel befelé hajolnak, külső karjuk fejükön áthajlik, és kezeik „E” kezéhez kapcsolódnak. „F” karjait lehozza előre és szintén „E” kezéhez kapcsolódik. „DD” belső kezei elengedik „E”-t, és előre kapcsolódnak „A” kezéhez. „GG” újra előrefűrészelt és kapcsolódik „CC”-vel.

10.

„CC” újra befelé hajlik karral is „A”-hoz. „DD” belső lábukat a külsőhöz húzzák. „GG” újra hátra fűrészelt és hátra dől.

11.

„A”, „CC” lassan leülnek: „A” keresztbe tett lábbal törökösen, „CC” fél-törökösen, oldalt kitett lábbal, karok maradnak egymáshoz hajolva. „DD” belső keze elengedi „A”-t és újra „E”-hez kapcsolódik úgy, hogy most belső kezükkel „E”, külsővel „F” kezét fogják. „E” letérdepel. /”GG” mozdulatlan/

12.

„BB”, „CC” törzssel kifordulnak úgy, hogy hátat fordítsanak egymásnak. „DD” törzssel kifelé fordulnak úgy, hogy egymásnak és „E”-nek hátat fordítanak, karokat széjjelviszik /kezeket nem elengedni/. „F” is széjjelviszi karjait úgy, hogy az egész csoport erősen szét-húzódik. /”GG” mozdulatlan/.

13.

„BB”, „CC” szembe fordul egymással. „DD” visszafordul, kezek kapcsolódnak /mint 10.-nél/.

14.

Újra 12. /”BB”, „CC” háttal egymáshoz, „DD” kifordul./

15.

Mint 13. /”BB”, „CC” szembe egymással, „DD” vissza./ „GG” bal kart testhez húzza, és kissé előrefűrészelt.

16.

Mindannyian karokkal összekapcsolódva felnyúlnak, „DD” befelé fűrészelenek úgy, hogy belső lábukat „E” lába mellé teszik, és csípővel is erősen „E” felé dőlnek. „F” karjait elöl lehozza úgy, hogy „DD” kezeivel együtt „E” magasan egymás mellett tartott kezeihez kapcsolódik. „GG” térdből felhúzódnak két lépéssel közeledik a csoporthoz, közben karok lassan előrenyúlnak /belső kar magasabban/. Előrefűrészelenek és a csoport felé dőlve, feljüket nyúlnak, törzssel és karral.

Színpad:

Horizont. A színpad hátterében hármass lépcsőzetű emelvény /30-40 cm nívó-különbséggel/. Ezen helyezkedik el a három csoport.

Kosztüm:

Födetlen testek, kis, sűrű tornanadrág.

Világítás:

A csoport egyre fokozódó fényben játszik. A kompozíció kezdetén lassan erősödő piros színezi a fényt, mely a fölemelkedések alatt elhal az egyre erősödő fehér fényárban. A játék utolsó fázisainál halvány meleg lila, majd narancs és sárga hullámzik végig a csoporton. Majd egyre erősödve tölti be a színpadot a tetőpontra hágó vakító fehér fényzóna: teljes világítás, reflektorok.

Az előbbi kompozíció újabb és teljesebb feldolgozása:

EMBERI KAPCSOK.

/MIKOR A GONDOLAT TETTÉ VÁLIK./

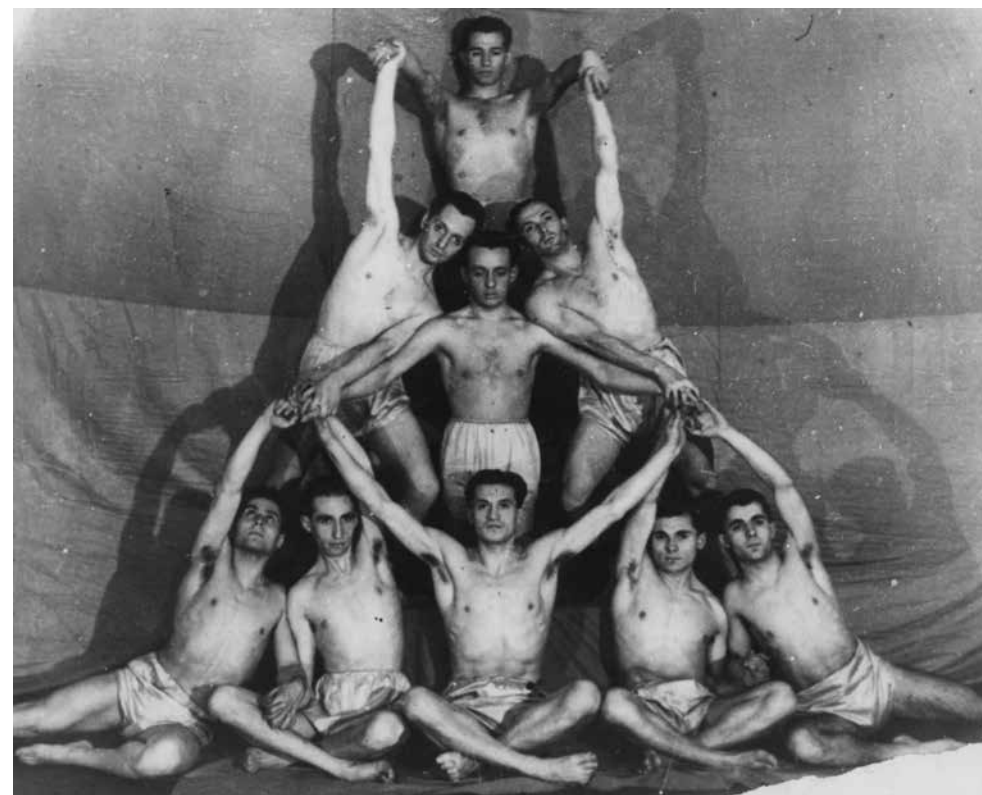
A fő téma ugyanaz: a bilincsek a csoportok szolidáris összefogásában termékeny emberi kapcsolattá válnak.

A kompozíció törzse marad, azzal a különbséggel, hogy a színpad közepén lépcsőzetesen felépülő ember-piramison kívül még két csoport játszik a színpad előterében jobbról és balról, azon kívül egy bevezető rész előzi meg a piramis felépülését.

A kompozíció kezdetén a két elülső csoportot lenyűgözött mozdulatlanságban látjuk a színpad előterének két oldalán a földön. Hátrább a közép felé a lépcsőzet legfelső fokán, ugyancsak lenyűgözött mozdulatlanságban egy erőteljes férfialak /a piramis fő alakja/ térdel, akiben a felszabadító gondolat megszületik. Mögötte még élettelenül és homályban pihennek a földön /azaz az emelvényen/ szétszórva az ember-piramis többi tagjai.

I.

A középső alak mintha a csoportok felszabadulási vágyának kivetülése volna. A felszabadító ideától áthatva lassan emelkedik mintegy cselekvésre készen és a lenyűgözött csoportokat is cselekvésre kényszerítve. /10 takt./

Az utolsó emberi kapcsolatok (Mikor a gondolat tetté válik) jelenet ábrája
(A jelenetek két változata volt). MTA BTK Művészettörténeti Intézet, Adattár, Palasovszky Ödön hagyatéka., MKCs-C-I-107

II.

A két oldalsó csoport /nők/ ettől a cselekvő ritmustól indítva most szintén megmozdul, lassan fejlődő feltörő mozgásokkal, de egyszerre a csoport újra visszazuhan – még nem elég erősek a szabadulásra. /A szóló közben leér az emelvény alsó fokára, és innen indítja a csoportok és végül a piramis mozgásait./ Fejek, vállak, egy-egy kar megmozdul, egy-egy törzs emelkedik, rögtön visszacsuklik /6 takt./ Majd egyszerre mind visszahullnak a kezdeti helyzetbe egy hirtelen lecsuklás és megmerevüléssel, és mozdulatlanul így maradnak. /1 takt./

A középső alak erőteljesen folytatja a ritmikus játékot, két csoport újra emelkedik most már fél térdre fel-feltörve, egyre dinamikusabb kar- és törzsmozgásokkal. A szóló és a csoportok egymást kölcsönösen ösztönző játéka mindinkább kifejlődik. Majd ismét egy hirtelen lecsuklás következik /mint fönt/ a csoportokban, de most már nem vissza a földre. /1 takt./ Most a csúcspont felé tör a kölcsönös játék, újabb erőfeszítés, egyre dinamikusabb mozgások. Emelkedő karokkal törnek előre ritmizált lépésekkel a közép felé. A csoportok egy hirtelen dinamikus gesztussal a szóló felé fordulva fél térdre, ill. mélyfűrészbe dobbannak, és ebben a pózban maradnak mozdulatlanul. Arcuk és testük most már bátor öntudatot és felszabadult erőt fejez ki. /1 takt./

III.

Míntha ez az erő most életre keltené a piramis szolidáris építményét, egymás után mozdulnak és kapcsolódnak össze a lépcsőzeten, a középső csoport eddig pihenő tagjai, közrefogva az első fokon elhelyezkedő főalakot. Míg ritmikus mozgással megindul a piramis emelkedése. /Lásd részletes koreográfiát./

Egyre dinamikusabban emelkedik a piramis, melynek mozgásába most már az előző ... taktuson át mozdulatlan elülső csoportok is bekapcsolódnak: először dinamikus, szaggatott karváltásokkal, majd felemelkedve két oldalról váltott egymásba karolásokkal közeledve, végül egészen bekapcsolódnak a piramisba, és ezzel együtt mintegy ékbe fejlődve előbb hátra, végül ismét előre törnek. Így a kompozíció végső fázisában a lépcsőről lezúduló piramis-ék újra erőteljesen felhullámszik hátra /emelvényre/, míg a szélső csoportok két oldalról előredobbannak. /Részletes koreográfia./

Koreográfia

I. A piramis megmozdulása: /10 takt./

F
D E D
C B A B C

„BB” és „E” egymás után, fekvő helyzetükből lassú kar és vállmozgásokkal és lábcsúsztatásokkal elrendeződnek a piramis kezdeti helyzetébe /lásd előbbi kompozíció: „kezdő helyzet” / 3 takt./

„CC” egymás után ugyanígy fel /2 takt./

„DD” egymás után ugyanígy fel /2 takt./

„F” fel /1 takt./

Karjaikkal összekapcsolódnak. „BB” közrefogják a középső főalakot, „A”-t. „A”, „CC”, „E” feje fent, többi lent.

II. A piramis emelkedése:

Piramis:

Oldalcsoportok:

1.

„A” „CC” „E” fejjel és törzssel előreahajolnak, „BB” „DD” „F” fejjel, vállal fel.

Egy hirtelen mozgáscsere
/a takt. 1-ső negyedére/

2.

Csere

Egy másik hirtelen mozgáscsere.

3.

„A” „CC” és „E” feláll
„F” karjai fel.
/lásd előbbi „5”/

Mozgáscsere.

4.

„A” hátrafűrész,
„BB” fejjel, vállal fel
„CC” befelé-fűrész, összehajlás
„DD” fel-fűrész kifelé nyúlás
„F” karjai diagonálisan.
/lásd előbbi „6”/

Dinamikusabb mozgáscsere
erősebben a piramis felé
irányulva.

5.

Fűrészcsere
/lásd előbbi „7”/

Dinamikus mozgáscsere

6.

„A” hátsó lábát az elülsőhöz,
„CC” zárt lábakkal,
törzssel, karral kifelé
„DD” csípőt ki, törzssel behajolni,
kezek „E”-hez
„DD” kezei „A”-hoz
„BB” féltérdre emelkedik
„F” karjai le „E”-hez.
/lásd előbbi „9”/.

Mindkét csoport feláll, törzs fel
és egy-egy oldaliak egymásba karolnak.
/Szabálytalanul állnak, egyik
előlről, másik hátulról, egyesek
oldalról karolnak egymásba./

7.

„BB” „CC” „DD” hátat fordít egymásnak,
„E” karjai magasan
„F” karjait szétviszi,
„E”-vel együtt.
/lásd előbbi „12”./

Felcserélik az egymásba karolást,
azaz mindegyik a föntihez ellenté-
tesen karol a mellette állókba.

8. Csere, „BB” stb. szembe egymással.
„DD” vissza
/lásd előbbi „13”./ Karcseré.

9. Az egész piramis ékben előretör úgy, hogy
„A” lelép, és húzza előre az egész csoportot,
„BB” fél térden előredől.
Mind erősen széjjelhúznak. Mindegyik csoport legbelsője
belekarol „C” „C”-be és egymás-
ba karolva oldalt hátrazúdulnak.
/ék./

10. „A” újra hátrál és fellép,
„BB” hátra dől Old. csoportok előrezúdulnak,
magukkal vonva „CC”-t.

(Közzéteszi: Fuchs Lívia)

„Tervek és nehézségek”

Harangozó Gyula kézírata (1955)

Az OSZMI Táncarchívuma hagyatékainak feldolgozása során váratlan leletre bukkantam, Harangozó Gyula egyik kéziratának töredékére. A dokumentum azért volt váratlan, mert a töredék Ortutayné Kemény Zsuzsa hagyatékából került elő, amit természetesen magyarázhat, hogy az 1951 és 1956 között megjelent Táncművészet folyóiratot Ortutayné szerkesztette, és ez a töredék egy ott megjelent cikk autográf eredetije. Ám a lap fennmaradt dokumentumai között egyébként csak olyan gépiratok vannak, amelyek már áttestek a szerkesztőbizottsági és szerkesztői – ami egyben cenzúrázást is jelentett – beavatkozáson. Ez a spirálfüzetből kitépett lapokra írt, 7 oldalas, de hiányos (mert az első oldal nem került elő), szignó és cím nélküli kézirat (HGY-33, 2011.2.6.25.) ezert is kuriózum. S ha mellé tesszük a Táncművészet 1955. szeptemberi számában megjelent cikket, akkor bepillantást kaphatunk nem csupán a Harangozót ténylegesen foglalkoztató gondolatokba, hanem a korabeli szerkesztési elvekbe is, amely a cikk címében említett „nehézségekkel” igen óvatosan bánt, hiszen épp A csodálatos mandarin bemutatásának előkészületeit hallgatja el a nyilvánosság előtt.

*

A munkafegyellemmel kapcsolatban remény van közeli javulásra, mert készül az új fegyelmi szabályzat. Ennek életbeléptetése után megszűnik a fenti probléma.¹

A másik, sokkal jelentősebb művészi probléma nem látszik ilyen könnyen megoldhatónak. Ez az új balettművek bemutatása, mellyel változatosabbá tehetnénk repertoírunkat nemcsak a közönség, hanem az együttesünk számára is, hiszen az új bemutatók módját adnának további fejlődésre.² Természetesen nem esem túlzásba, és nem állítom, hogy most semmi fejlődés nincs, mert erre cáfolat lenne együttesünk tagjainak varsói nagyszerű szereplése.³

¹ A kéziratot betűhíven, a korabeli írásmód megtartásával közöljük.

² A szovjet mesterek által képviselt új, hivatalos esztétikai nézetek hatására az 1950-tól „megtisztított” repertoárban kizárólag egész estés balettek szerepelhettek, a Diótörő bemutatását követően a Párizs lángjai, A hattyúk tava és A bahcsiszeráji szökőkút. A magyar alkotók közül ebben a fél évtizedben Harangozó a Csárdajelenet egész estésé átdolgozott verzióját, A keszkenőt és a három felvonásos Coppéliát állította színre, és módja volt a Székelyfonóval egy estén A fából faragott királyfit is új verzióban betanítani. Harangozó mellett Vashegyi Ernő kapott lehetőséget egy négy felvonásos balettre – a Harangozó által visszautasított, mert elhibázottnak tartott – Bihari nótája megkomponálására. Erről lásd írását A készülők magyar balett alkotói problémái címmel a Táncművészet 1954. márciusi számában, amely a korban egyedül üdvöztetőnek tekintett, R. Zaharovtól átvett munkamódszer kritikája is.

³ Az V. Világ Ifjúsági Találkozóról van szó, amelyre Varsóban került sor, július 31. és augusztus 14. között, s amelyre 290 tagú magyar kulturális küldöttség utazott – közöttük az Operaház szólistái és a debreceni, valamint békéscsabai Népi Együttes –, a balettverseny zsűrijében pedig helyet kapott Nádasi Ferenc is.

Csehszlovákiai utazásom előtt voltak megbeszélések az új évad újdonságairól.⁴ A Jacobson szovjet mester által betanítandó „Surelaj”-on kívül Gluck „Don Juan”-ja, Beethoven „Prometheus”-a és természetesen Bartók „Csodálatos mandarinja”-nak a bemutatása is szóba került.⁵

A „Csodálatos mandarin”-t újra bepróbáltuk és bemutattuk egy bizottság előtt, hogy a látottak után közösen megbeszéljük az esetleges változtatásokat, javításokat stb.

A bizottságban az igazgatóságon kívül zeneszerzők, dramaturgok, karmesterek, zeneesztéták és táncszakemberek foglaltak helyet.

Természetesen Bartók zenéje, hangszerelése nem volt vita tárgya, és a bemutatót ezért zongorakísérettel tartottuk meg, mivel nemcsak mi, hanem a bizottság tagjai is jól ismerték a mű zenekari előadását. Érdekes, hogy a vitán muzsikuskok részéről egyesek mégis hiányolták a zenekari összhatás szempontjából. A vita tárgya a dramaturgia, színpadi rendezés és koreográfia volt, és ennek dacára a hozzászóló zeneszerző és karmester volt túlnyomórészt. Koreográfiai részről rajtam kívül egy táncszakmabeli sem szólalt fel. A vita főleg arról volt, hogy milyen környezetben játsszuk a művet, és enyhítsünk-e az eredeti szövegen. Mikor szétváltunk, arról kétség sem volt, hogy a bemutatót minden körülmények között megtartjuk. Vállaltam, hogy a művet a végleges döntés szerint bármilyen formájában betanítom.

Pozsonyból való hazaérkezésemkor meglepetve láttam, hogy a műsortervben nem szerepel a Mandarin. Most, mikor az egész világ hódol Bartók zsenijének, és ezt a művét is több helyen bemutatják (Két meghívásom is van a mű betanítására), csak itthon vannak bizonyos aggályok a felújításával kapcsolatban? Ha valaki egy aktban nem képzőművészeti alkotást, hanem pornográfiát lát, valószínűleg nem a leadó, hanem a felvevőkészülékében van a hiba.

Kicsinyes és fontoskodó szempontok nem foszthatják meg a hozzáértő közönséget e zseniális művek élvezetétől. Reméljük, hogy akik e kérdésben döntöttek, rövidesen megváltoztatják állásfoglalásukat.

Az idei évad végén került a dramaturgiai bizottság elé a „Végvári vitézek” c. balett-szövegem, melynek zeneszerzéseit Ránky György vállalta. Úgy érzem, hogy a külföldi művek mellett a magyar nemzeti balettet is tovább kell vinni. Azok a zeneszerzőink, kik már írtak balettet, nagyon sok lehetőséget látnak ebben a szövegben, és hasonlóképpen több író is, aki olvasta.

Javasoltam Falla „Háromszögletű kalap” c. művének felújítását is. Ez a balett mintapéldánya annak, hogy miképpen kell a szöveg cselekményének a zenével összesimulnia. Sikere volt nálunk is a műnek, de nem a megérdemelt. Rájöttem arra, hogy ezt mi okozta. A koreográfusa egy ideig a Diagileff balett tagja volt, majd varieté színpadra szerződött, és a revue hatása alá került.⁶ Ennek az lett a következménye, hogy eltért a spanyol népi alaptól és a belső tartalom hátrányára az üres külsőségekre fektette a hangsúlyt.

⁴ A keszkenőt 1955. július 23.-án mutatták be Pozsonyban, Harangozó Gyula és Hamala Irén betanításában.

⁵ A Surele lehetőség átvételéről van itt szó, amelynek a Moszkvai Nagy Színházban bemutatott új, L. Jakobszon által koreografált változatáról a Táncművészet 1955. novemberi száma közölte L. Lebegyinszkij ismertetését.

A balett nagyon egészséges. Egy spanyol kisvárosban az öreg kéjenc kormányzó szemvet a molnár csinos fiatal feleségére. Előnyös anyagi helyzetét és hivatali hatalmát kihasználva igyekszik eltenni a molnárt terve megvalósításának útjából. De a nép összefog, és csúffá teszi a hatalmával visszaélő öreg zsarnokot.

Sajnos a díszleteket felhasználták és nincs költségvetési fedezet új kiállításra.

További tervem a régi repertoire terén a „Seherezáde”, „Esmeralda” és a „Giselle” egész új feldolgozását. Régi vágyam a „János vitéz” baletté való feldolgozása. Ez visszanyúlik egész kezdő koreográfus koromig, mikor Leonid Miassin megtisztelt azzal az ajánlatával, hogy legyek társ-koreográfusa egy magyar balett megalkotásában. Az is rendkívül jól esett, hogy nem magyar létre is annyi értékeset és szépet talált a néptáncművészetünkben, hogy kedvet kapott magyar táncjáték alkotásához.⁷

Eljött Budapestre Doráti Antal karmesterrel, és felkérték Kodály Zoltánt a mű megkomponálására. De sajnos a kivitel közbejött akadályok miatt elmaradt.

Nagyon hosszú ideje nem készítettem koreográfiát, de nem telt egész tétlenül az időm. Az előbb említett művek előkészítésén kívül egy Thomas Mann novellára és egy magyar népmesére írtam szöveget.

Egy koreográfus számára mindezek csak előkészületek, mert az igazi művészi kielégülést a betanításon keresztül, a mű színpadra vitelében éri el. Legfőbb ideje, hogy módot és lehetőséget találjanak új művek színpadra viteléhez.

Volt eset, hogy művészi meggyőződése ellenére is rá akartak bírni egyes darabok koreografálására, és most mikor javaslatok vannak koreográfus részről nem adnak módot ezek keresztülvitelére.

A terveimben felsorolt művek között vannak egész, kétharmad és egyharmad est hosszúságú művek. Van, aki kiáll amellest, hogy csak az egész estét betöltő baletteknek van tere. Ebben a kérdésben nem vagyok vitapartner, mivel nem ismerem el azt a problémát, hogy a rövid vagy a hosszú balett üdvöztető-e. Van jó és rossz balett. Furcsa lenne, ha irodalmi téren kijelentenénk, hogy csak az a regény, amely három kötetes vagy több. Egykötetes regény, novella vagy költemény pedig nem irodalom. Ez rendkívül naiv korlátozás. Ha valakinek annyi és olyan nyersanyag áll a rendelkezésére, hogy belőle egy liter esszenciát tud kitermelni, termeljen. Ha egy vagy két decire futja, termeljen egy vagy két decit. Csak azt helytelenítem és vetem el, hogy egy esetleg tévesen felállított szabály vagy elv miatt egy vagy két deci esszenciát nyolc-kilenc deci vízzel hígítsanak fel egy literre. Ilyenkor még az a kevés nemes anyag is elpusztul.

Rövid és hosszú balett probléma már csak azért sem lényeges jelenleg, mert sem ilyen, sem olyan nincs bemutatva, mely ilyen vitákra alapot adna.

A magyar balett magas fokon áll, ha nem is ünneplik úgy, mint a sportolókat. Varsóban nyolc indulónk közül egy első helyen, egy második helyen és négy harmadik helyen

⁶ Utalás Albert Gaubier-ra, akit az Operaház igazgatója, Radnai Miklós a Royal Orfeumból szerződtetett 1928 decemberében A háromszögletű kalap színre vitelére.

⁷ Harangozó az 1935/36-os évad végén, az Operabarátok Egyesületétől kapott ösztöndíj segítségével jutott ki Londonba, ahol megismerkedhetett Leonide Massine-nal, aki 1936 augusztusában néhány napot töltött Budapesten. – A Massine monográfia szerzője azonban úgy tudja, Massine a Hány János színre állítását tervezte, amint ezt egy Kodályhoz írt 1926-os levele és szerződés tervezete mutatja. Lásd: Knopf, 1995. 252.

végzett.⁸ Nagyon kevésen múltott, hogy egyik fiatal tehetséges táncosunk nem ért el még egy szép magyar helyezést. Remény van azonban arra, hogy legközelebb elérheti ezt.

Amint látható, a szóló utánpótlás nem problémája a magyar balettnek. Ellenben a karnál annál súlyosabb. Van egy kiváló kartáncos élgárdánk, de van ugyanekkor egy olyan gárdánk, mely nem üti meg, még közelről sem azt a színvonalat szakmai téren, melyre a hírnevünk kötelez. Ez bizony elég magas százalékot tesz ki.

Bízom abban, hogy a felsőbb vezetőség belátja az új bemutatóknak szükségességét, és megtalálja a módot, hogy ezek rövidesen megtörténjenek.

A táncosaink fejlődéséhez, feljavításához is megvan a reményem. A balett intézet végzett növendékei rövidesen betöltik azoknak a helyét, kik szakmai képzettség vagy erkölcsi mentalitás szempontjából nem érdemesek arra, hogy együttesünk tagjai legyenek.

Harangozó Gyula: Tervek és nehézségek*

A Táncművészet hasábjain az utóbbi időben többen foglalkoztak balettünk problémáival. Meg kell mondanom, ezek közül sok nem is probléma, csak íróik látják annak, pillanatnyilag. Ellenben teljesen egyetértek Nádas kollégámnak a munkafegyelem lazulásáról közölt észrevételeivel. A fegyelmi vétségek túlnyomó része nem látszik súlyosnak, mert ezek csak próbáról való elkésések és gyakorlatokról való igazolatlan távolmaradások. A látszattal ellentétben azonban ezek az apróbb-nagyobb fegyelmeztetlenségek az előadások színvonalát rontják, hiszen a repertoár-próbákon igen kevés idő áll rendelkezésünkre. Az Operaházban és az Erkel Színházban havonta tizenhárom-tizenhét balett-előadáson, az operabetétekben pedig húsz-huszonnégyyszer szerepelnek az együttes tagjai. Ez a magas szám a többi Operához viszonyítva szinte példa nélkül áll.

Ennek ellenére egyesek arra a megállapításra jutnak, hogy ha nem készülünk új bemutatóra, akkor a balett-együttesnek nincs munkája. Ez téves. Az igazság az, hogy az előadások és az ezzel járó próbák száma egészségtelenül nagy, ugyanakkor nem változatos, mert kevés mű szerepel a műsoron. Így nem lehet csodálni, ha az egyes előadások veszítenek feszültségükből és színtelenebbé válnak.

Balettgyüttesünk helyes fejlődését változatos repertoár, új művek, új feladatok biztosítanák.

Igaz, hogy a magyar balett magas fokon áll (ha nem is ünneplik úgy, mint a sportolókat...) Varsóban nyolc balettművészünk közül egy első helyre került, egy második helyen és négy harmadik helyen végzett. Nagyon kevésen múltott, hogy egyik tehetséges, fiatal táncosunk nem ért el még egy nagyon szép helyezést. A szólista-utánpótlás jelenleg nem problémája a magyar balettnek. A kar esetében azonban annál súlyosabb ez a kérdés. Van kiváló kartáncos-élgárdánk, de ugyanakkor olyanok is vannak, akik korántsem érik el azt a szakmai színvonalat, amelyre hírnevünk kötelez. Az ilyenek száma bizony

elég magas százalékot tesz ki. Bízom benne, hogy a Balett Intézet végzett növendékei közül kikerülő kartáncosok rövidesen betöltik azoknak a helyét, akik szakmai képzettség vagy erkölcsi szellem szempontjából nem érdemesek arra, hogy együttesünk tagjai legyenek, és ezzel egész táncosaink feljavul majd.

A munkafegyelemmel kapcsolatban is remény van közeli javulásra, mert készül az új fegyelmi szabályzat. Ennek életbeléptetése után megszűnik ez a probléma.

A másik, sokkal jelentősebb művészi kérdés már nem látszik ilyen könnyen megoldhatóknak. Ez az új balett-művek bemutatása, amivel változatosabbá tehetnénk repertoárunkat, nem csak a közönség, hanem együttesünk számára is, mivel ennek a bemutatók további fejlődésre adnának módot. Természetesen nem esem túlzásba és nem állítom, hogy most semmi fejlődés nincs, hiszen ez cáfolat lenne együttesünk tagjainak varsói nagyszerű szereplésére, amelyre főntebb utaltam.

Csehszlovákiai utazásom előtt megbeszélések voltak az új évad újdonságairól. A Jacobson szovjet balettmester által betanításra kerülő Surale című baletten kívül szóba került Gluck Don Juan, Beethoven Prometheus című művének bemutatása. Az elmúlt évad végén került a dramaturgiai bizottság elé a Végvári vitézek című balett-szövegem, amelynek zenéjét Ránki György írja. Úgy érzem, hogy a külföldi művek mellett a magyar nemzeti balettet is tovább kell vinni. Azok a zeneszerzők, akik már írtak balettet, azonkívül írók is, akik olvasták a librettót, nagyon sok lehetőséget látnak benne.

Javasoltam de Falla Háromszögletű kalap c. táncjátékának felújítását. Ez a kitűnő, egészséges szellemű balett iskolapéldája annak, hogy miképpen kell a szöveg cselekményének a zenével összesimulnia. Sikere volt a műnek nálunk is, bár nem a megérdemelt. Gondolkoztam ezen, s rájöttem, hogy mi volt ennek az oka. A táncjáték koreográfusa egy ideig a Gyaghilev Ballet tagja volt, majd varieté-színpadra szerződött, s a revü hatása alá került. Ennek az lett a következménye, hogy eltért a spanyol népi alaptól és a belső tartalom hátrányára az üres külsőségekre vetette a hangsúlyt. Sajnos, a Háromszögletű kalap díszleteit felhasználták és a költségvetésben nincs fedezet az új kiállításra. További terveim is vannak. A régi repertoár darabjai közül szeretném elkészíteni a Seherezáde, Esmeralda és a Gisèle új feldolgozását. Régi vágyam a János vitéz baletté való feldolgozása. Ez visszanyúl egészen kezdő koreográfus koromig, amikor Leonide Massine megtisztelt azzal az ajánlatával, hogy legyek társ-koreográfusa egy magyar balett megalkotásában. Az is rendkívül jól esett, hogy nem magyar léte az annyi értékes és szépet talált táncművészetünkben, hogy kedvet kapott magyar táncjáték alkotására. Doráti Antal karmesterrel el is jött Budapestre és a mű zenéjének megkomponálására Kodály Zoltánt kérték fel. Sajnos, a terv kivitele közbejött akadályok miatt elmaradt.

Nagyon hosszú ideje nem készítettem már koreográfiát, de azért nem telt egészen tétlenül az időm. Az előbb említett művek készítésén kívül egy Thomas Mann novellából és egy magyar népmeséből írtam szöveget.

Természetes, hogy egy koreográfus számára az egyetlen az igazi művészi kielégülést, ha tervei meg is valósulnának, ha a tervezett műveket betaníthatná és színpadra állíthatná. Legfőbb ideje, hogy mód és lehetőség nyíljon új művek színpadra-vitelére.

⁸ A résztvevők: Fülöp Viktor, Havas Ferenc, Kun Zsuzsa (első díj), Lakatos Gabriella, Müller Margit, Szarvas Janina, Ósi János, Róna Viktor

* A szöveg eredeti megjelenési helye: Táncművészet, V. évf. 1955. 9. sz. 391–392.

Gara Márk

Meg nem valósult balettek

Válogatás a Harangozó-hagyatékából

Volt rá eset, hogy művészi meggyőződés ellenére is rá akartak bírni egyes darabok koreografálására – most pedig, amikor a koreográfusok részéről javaslatok vannak, azok keresztülvitelére nincs mód.

A terveimben felsorolt művek között vannak egész estét betöltő, kétharmad és egyharmad estére terjedő művek. Egyesek szerint csak az egész estét betöltő baletteknek van terük. Ebben a kérdésben nem vagyok vitapartner, mivel nem ismerem el a problémát, hogy a rövid, avagy a hosszú balett üdvözítő-e? Szerintem van jó és van rossz balett. Furcsa lenne, ha például az irodalom esetében kijelentenénk, hogy csak az a regény jó, amely három, vagy több kötetes: egykötetes regény, novella vagy költemény pedig nem irodalom. Igazán naív korlátozás lenne ez. A mű hosszúságát az anyag és a mondanivaló természete szabja meg. Azt, ami rövidebb lélegzetű, nem lehet felhívítani.

A rövid és hosszú balett problémájáról már csak azért sem vitázhatunk a jelen pillanatban, mert sem ilyet, sem olyat nem mutatunk be, amely ezt a vitát eldönthetné. Csak maga a mű beszélhet önmagáról.

Bízom abban, hogy az illetékes vezetők belátják az új balett-bemutatók szükségességét és megtalálják rá a módot, hogy azok rövidesen színpadra is kerüljenek.

(Az előszót írta és a szöveget közzéteszi: Fuchs Lívia)

Knopf

1995 Vicente García-Márquez: Massine – A Biography. New York, Knopf, 1995.

OTKA kutatás keretében a kutathatóság szintjéig feldolgoztam a Harangozó-hagyatékot, amely az OSZMI Táncarchívumában található Hgy-50 leltári szám alatt. A sokszínű hagyatékából, amely egyaránt tartalmaz kitérteket, ruhadarabokat, fényképeket, egyéb dokumentumokat és művészalbumokat, ezúttal szövegeköteteket válogattam a forrásközlő kötetbe.

Miként jön létre egy baletteloadás? Magától értetődő a kérdés, mégis megéri itt elidőzni. Talán a két legtipikusabb eset, amikor (1) a koreográfust „feszíti” a táncbéli közlés vágya, illetve (2) amikor valaminek az elkészítésére kap felkérést. Harangozó Gyula (1908-1974) életében mindkettőre van példa. Például 1937-es, majd 1938-as külföldi tanulmányútjai során gyűjtött mozdulatanyaga tette alkalmassá arra, hogy a Polovec táncokat elkészítse Borogyin Igor herceg című operájához, de ugyanígy a belső ösztönző erő állhat a Rómeó és Júlia színpadra vitele mögött is, hiszen imádott első feleségének, Vera Ilonának szánta a női főszerepet. Ennek ellenkezője a Bálványosvár (1948) című produkció elkészülte, amely elől Harangozó ki akart térni, de nem tudott¹. A mű természetszerűleg nem is aratott sikert.

A most közzétett szövegekötet igen sokfélék, ez vezetett a beválogatásukhoz. A végvári vitézek történelmi jellegű, háromfelvonásosra tervezett balett lett volna. A király bolondja és a Bakaruhában mindössze egyfelvonásos. A Felszállott a páva című Kodály-opuszra elkészítendő táncmű a legaprólékosabban kidolgozott mind közül, hiszen ütemszámra lebontva tartalmazza a szüzsét. Az összes, most közzétett szövegekötet jellemző, hogy Harangozó Gyula akár kapta, akár maga dolgozta ki a részleteit, mind cselekményes alkotás, mivel (sajnos) soha életében nem kísérletezett a szimfonikus balett műfajával.

A végvári vitézek szerzője Harangozó Gyula, legalábbis erre enged következtetni a Táncművészet 1983/5 számában megjelent Hamala Irénnel készített interjú². „A másik balett, aminek a szövegét is megírta, a török időkről szólt volna. Amolyan török világ Magyarországon. Végvári vitézek lett volna a címe, de ez szintén nem kellett.” A részletekbe menően kidolgozott alkotás zeneszerzője ismeretlen.

A király bolondja furcsa mű, hiszen egyrészt csak egyfelvonásos, ehhez képest viszont elég sűrű a tartalma, másrészt az eleje még kidolgozott, a második fele viszont elnagyolt. Az ember szinte azt gondolja, hogy a terv csak egy színpadi ötlet villanásszerű papírra vetése, de az is előfordulhat, hogy nem a teljes anyag található meg a Táncarchívumban. A szövegekötet egyébként Táltos Attila Tibor munkája, és a hozzá tartozó gépelt levél az 1969. május 5-i dátum áll.

A Bakaruhában, Hunyady Sándor novellája alapján, Hubay Miklós és Harangozó Gyula közös munkájaként került volna táncszínpadra. A szövegekötetből kiderül, hogy

¹ Hamala, 1994. 59.

² Szúdy, 1983. 13.

nem is feltétlenül színpadra, hanem sokkal inkább filmre készült volna a koreográfia (esetleg mindkettőre). A mester hagyatékában megtalálható a tervezett táncjáték zenei anyaga is zongorakivonat formájában, amely Patachich Iván³ munkája. A zongorakivonaton a szerző ajánló sorai is rajta vannak 1963-ból. Hamala Irén az előbbieken már idézett interjúban erre a balettre is kitér: „[Harangozó és Patachich – a szerk.] Megbeszéltek, hogy hogy s miként legyen. De nem fogadták el, azt mondták, hogy a nem alkalmas arra.”

Szintén Hubay Miklós próbálta meg átültetni Euripidész Bakkhánsnők című drámáját a táncszínpadra. Ez a mű sem készült el, talán a szövegkönyv táncra való alkalmatlansága miatt. Korábban egyébként volt már kísérlet Magyarországon arra nézve, hogy görög drámát állítsanak színpadra: 1937 februárjában Brada Rezső vitte színre Lajtha László zenéjére Arisztophanész Lysistrataját, amelyben Harangozó Gyula is szerepelt.

Egy másik szövegkönyvben, amelyet Molnár Károly írt, szintén Patachich Iván a zeneszerző. A Fekete és fehér című egyfelvonásos egy parkbeli életképet bont három jelenetre. Ebben két sakkozó elalszik és közben a sakksfigurák ember nagyságúra növe önállósítják magukat. A két, mindenre elszánt játékos a parkban látott karaktereket állítja hadrendbe, akik szintén fellázadnak. Végül minden helyreáll és a két sakkozó tovább hódolhat szenvedélyének. A játék több táncjátékban is megjelenik (Sztravinszkij-Balanchine: Jeu des cartes vagy Bliss-Ninette de Valois: Sakk-matt), azonban nem valószínű, hogy ezeket bármelyik alkotó láthatta.

A Haits Géza és Pálfi Ferenc által írt Felszállott a páva-variációkra készült balett a szabadság apoteózisa, amint a két szerző a mű előszavában írja. Elolvassa a szövegkönyvet sokkal inkább a konok szerelmesek motívuma tűnik fontosabbnak, a harc, a háború csak másodlagos. Érdekes, hogy magát a pávát vetítéssel oldotta volna meg a két szövegíró.

A fenti szerzőpárostól⁴ származó, a Szerzői Jogvédő Hivatalnál 962/1966 számon lajstromozott, A varázsruha című magyar tárgyú balett egészen más alkotás. Leginkább a mesék közé sorolható be, amely tematikájánál fogva a két világháború közötti táncjátékokra hajaz.

A hagyatékban található szövegkönyvek közül Gyórfy József, a Budapest Filmstúdió gyártásvezetőjének alkotása a legkomolyabb alkotás. Amint a szerző mellékelt soraiból is kitűnik, számára mindegy, hogy mi lesz a „végtermék”: balett vagy más, de szívesen venné, ha rajzfilm(is) lenne belőle, ami a Disney stúdióknak is tetszhetne. A székely népballada gondosan formált képekben elevenedik meg és az olvasó számára nem lehet kétség, hogy pl. a virágok felvonulása egyértelműen rajzfilmes megvalósítás után kiált, ugyanakkor a történet meglehetősen borús, még ha vidám is a vége.

A Szenthegyi István által írt Dzsungel – a hagyatékban található levél tanúsága szerint – 1960. október 7-e után jutott el Harangozóhoz. A szövegkönyv első olvasás után sokkal inkább való amerikai rajzfilmre, mint táncszínpadra. A ki is a civilizálatlan? kérdésért fészegető, ironikus mű állatokat és embereket is felvonultat, azonban valószínű, hogy Harangozó soha nem látott benne fantáziát, így ezért nem foglalkozott vele.

³ Patachich Iván (1922-1993) zeneszerző, több színház, köztük az Opera korrepetitora és a Madách Színház karmestere. Az elektroakusztikus zene egyik magyar híve.

⁴ Pálfi Ferenc helyett Gálfi Ferenc szerepel ezen a gépiraton.

Letta volna...

Hogy az olvasható szövegkönyvekből miért nem lett balett, azt utólag nehéz kideríteni. Alapvetően azt gondolom, hogy a művek realizálódásának hiánya a koreográfus elleni támadásokból vezethető le. A hipotézisek talaján imbolyogva az alábbiakat tételezem fel Harangozó visszaszorulásának okairól.

1948 után, a hazánkba érkező szovjet balettmesterek (Vajnonen és felesége) megjelentetésétől sorozatos támadások érték Harangozó Gyulát. Ezek egy része az általa képviselt művek formai tulajdonságai miatt érte, és azt eredményezte, hogy egyfelvonásos művei jórészt lekerültek az Operaház játérendjéről. Helyette klasszikusokat és dramobaletteket játszottak. Igazgatónak kinevezték 1950-től, mert – addigi életműve alapján – nem volt más személy, akinek akkora tekintélye lett volna, mint neki. Egy ideig a szovjet vádakat egyébként még vissza tudta verni például úgy, hogy többfelvonásos műveket koreografált vagy igyekezett simulékonyan mutatkozni a párt által diktált művészeti elvekhez.

Úgy gondolom, hogy Harangozó később (1954-55 körül) Oláh Gusztávval is összekülönbözött, még pedig a Bihari nótája című balett előkészületei során. Ez annak ellenére érdekes, hogy a koreográfus-igazgató nemcsak az 1936-os Csárdajelenet alkalmával kapott sokirányú támogatást a színház főrendezőjétől, hanem később is. Amint ismert a Bihari nótáját eredendően Harangozónak szánták. De ő a szövegkönyvet alkalmatlannak találta és a történelmi hűség meghamisítására nem akart vállalkozni, azonban azt is el tudnám képzelni, hogy ez a szándékosan hosszúra nyújtott szüzsé és az egész darab miliője, mondanivalója nem állt közel az ő világához. Ez a Táncművészet 1954. márciusi számában megjelenő írásból egyértelműen kitűnik. Továbbá az a vád is napvilágra kerül, hogy Oláh Gusztáv az 1930-as évektől jelen lévő „bábáskodása” a balettek születésénél ekkorra már terhes lett az autonóm alkotó számára. (Többek között Cieplinski egyik távozása mögött is Oláh Gusztáv viselkedését kell keresnünk.) De visszatérve a cikkhez Harangozó ezt írja: „Meg kell mondanom, hogy együttműködésről [a szövegíró és a koreográfus között – a szerk.] már csak azért sem lehetett szó, mivel a szövegíró, Oláh Gusztáv saját magának középponti szerepet szánt az alkotásban és megfélemezte a koreográfus szerepéről, akinek végső fokon meg kellett alkotnia a táncjátékot. Elvileg ez teljesen helytelen. Külön, tőlem függetlenül tárgyalt nemcsak a zeneszerzővel, hanem szövegírotársával, Bálint Lajossal és a díszlettervezővel is, akinek még az alaprajzot is előírta, holott ennek nyilvánvalóan a koreográfus-rendező elképzeléseihez kell alkalmazkodnia. Ugyanakkor a teljesen részletes és rendezői utasításokkal is ellátott szöveg szerényen azt a felírást viseli, hogy balettszöveg-vázlat. Ezek a dolgok valósággal megkötötték a koreográfus kezét és fantáziáját.”⁵

Harangozó Gyula élete egyik legnagyobb koreográfiai sikerét A csodálatos mandarinnal aratta 1956-ban. Ettől függetlenül az Operában szerintem egyre fogyott körülötte a levegő, hiszen elismertsége ellenére ő mégiscsak a „dekadens” múlt embere volt. Az előbbi cikk után két évvel ismét tollat ragadott, hogy kifejtse nézeteit. „Új [magyar] művek születésében azonban nagy a szegénység. Vonatkozik ez mind a zenére, mind a

⁵ Harangozó, 1954. 82.

szövegre, és akadályok gördülnek új koreográfiák megalkotása elé is. [...] Ránki Györgygel két éve társultunk egy új magyar balett megalkotására, de a mai napig sem kaptunk rá megbízást. Így teljesen bizonytalan a bemutatása. Ez a bizonytalanság nem serkenti az alkotó fantáziáját, hanem elkedvetlenít. Annál is inkább, mert eddigi pályám során mindig felkértek, hogy vállaljam egyes művek koreografálását, most pedig ez volt az első eset, hogy én kértem megbízatást. Nem a mindenáron való koreografálás vágya hajt, hiszen több ízben előfordult, hogy visszaadtam műveket, ha akár a zenét, akár a szöveget nem találtam alkalmasnak. Az utóbbi időben két ilyen mű volt a Dramaturgiai Bizottság előtt, amelyről az volt a vélemény, hogy bár kitűnő zeneművek, baletzenének nem alkalmasak.”⁶

Harangozót később még arra „felhasználták”, hogy rendezze a forradalom alatt megfogyatkozott balettegyüttes sorait, azonban 1960-tól elveszítette igazgatói pozícióját a balett élén. S ugyan az akkori repertoárban jelentős arányban szerepeltek a művei, az 1961-ben kinevezett új igazgató, Lőrinc György egészen más irányt kezdett követni.

Az 1960-as évek második felétől Lőrinc megpróbálkozott egy fiatalabb koreográfus-generáció kinevelésével is, új emberek kaptak lehetőséget az alkotásra, sőt 1970-ben a Harangozó emblematikus művének számító, 1956-ban készült Mandarin is lekerült a repertoárról. Ennél fogva Harangozó megbecsülése elvben megvolt, gyakorlatban azonban lehetőségei még tovább szűkültek. Ezt erősítette, hogy hamarosan jogdíjvitába is keveredett az Operaházzal. Közben az ifjabb generáció képviselői, elsősorban Seregi László, lassan birtokukba vették a színpad mellett a filmet is. Az életbe táncoltatott lány című 1964-es táncfilmben még együtt – bár külön résszel – szerepel Harangozó és Seregi, ezután mindössze az idős koreográfus néhány korábbi művének tv-felvétele zajlott le.

Ha nem keresünk feltétlenül „politikát” vagy szakmai féltékenységet, netán generációs ellentétet a mögött, hogy miért nem valósultak meg a balettek, akkor az alábbi okok képzelhetőek el.

1. Maga Harangozó sem látott bennük fantáziát.
2. A szövegeknyvekből készült mű előadása nem talált volna színpadot/közönséget. Ilyen véleményem szerint a Szenthegyi István⁷ által papírra vetett groteszk, a Dzsungel.
3. A vázlat teljesen alkalmatlan volt a balettszínpadra.

A Harangozó-hagyatékban szereplő datált szövegeknyvek közül a legutolsó 1969-es keltezésű. Ezután vélhetően nem kapott több megkeresést a szerző vagy az nem jutott el a Táncarchívumba. Annak tudatában, hogy Harangozó élete utolsó éveinek mellőzöttségét nagyon nehezen viselte, nem csoda, hogy egy kicsit háttal fordított annak a műfajnak, amelynek szinte egész életét szentelte. Mára öt-hat koreográfiánál több nem maradt utána, ráadásul már azon táncosok, mesterek zöme is elment közülünk, akik még ismerték az ő jellegzetes stílusát. Ennek fényében többszörösen nehéz, sőt lehetetlen megítélni, hogy a meg nem valósult balettek vajon milyenek lehettek volna.

⁶ Harangozó, 1956. 387–388.

⁷ A szerző járatos volt a balett világában, hiszen több könyvrészlete is megjelent az 1950-es, 1960-as években.

Irodalomjegyzék

Szűdy

1994 Szűdy Eszter: Hamala Irén. In: *Harangozó Gyula emlékkönyv*. Szerk.: Szűdy Eszter. Budapest, Magyar Táncművészeti Főiskola, 1994. 53–60. (A magyar táncművészet nagyjai)

Harangozó

1954 Harangozó Gyula: A készülő magyar balett alkotói problémái. In: *Táncművészet*, (1954) 3. sz. 82–85.

Harangozó

1956 Harangozó Gyula: Mi viszi előre a magyar balettet? In: *Táncművészet*, (1956) 9. sz. 386–388.

Szűdy

1983 Szűdy Eszter: Emlékezzünk Harangozó Gyulára! (Géczy Éva, Havas Ferenc és Hamala Irén nyilatkozata). In: *Táncművészet*, (1983) 5. sz. 1–14.

VÉGVÁRI VITÉZEK TÁNCJÁTÉK HÁROM FELVONÁSBAN

SZEREPLŐK:

Kávásy Jób, malomgazda
Felesége
Kata, a leányuk
László, a fiuk, fiatal vitéz
Balajthy Bálint huszárhadnagy a királyfi seregében
Hadzsi Ozmár, a váci bég
Hiasszár, a bég renegát dézsmaszedője
Zsail, eunuch
Aziza, a bég kedvenc odaliszkje
Török és magyar vitézek, vásári mutatványosok, bajadérek, szolgák.

Történik a XVI. század második felében. Az I. felvonás a marosi malomgazda udvarán. I. felv. 2. kép a Duna-kanyar feletti ligetben, a II. felv. a váci bég palotájának szelamlík-jában, a III. felv. a párkányi főtéren.

I. FELVONÁS

1. kép

– A marosi malomgazda udvarán. A szin baloldalán tornácos ház. Jobboldalt liszteskamra, középen térs udvar. Háttérben kerítés nagy- és kiskapuvál (nyitva.) A kerítés mögött az országút, majd azon túl a Duna, rajta vízimalom forgólapátos kerékkel.

– Zene rövid bevezetőben a szín csendes, idilli hangulatát érezteti.

– A tornác előtt csinos fiatal leány ül és a menyasszonyi pártáját varrogatja. Ez Kata, a vízimolnár leánya, aki épp esküvőjére készül. időnként fel- felpróbálja a pártát. Boldog mozdulatai tanúsítják, hogy nagy örömmel várja vőlegényét.

– A zene közelítő lódobogást jelez. Kata boldogan siet a kerítéshez. De csalódik.

– Most kocsizörgés hallik, ami újra a kapuhoz csalja a vőlegényét váró leányt. Ismét csalódás éri.

– Harmadszor a naszádosok tülökszava, a ladik közeledtét és kikötését jelző kürt hívja Katát, de ezúttal nem egészen hiába. A molnár jön legényeivel. A megörölt lisztet hozzák zsákokban. Üdvözlük a leányt, majd a zsákok egy részét berakják a kamrába, a többit a kamra előtt a falhoz támasztják. A gazda ezeket a zsákokat megszámlolja és a krétával felírja az ajtóra.

– Már ezalatt megindult a sürgés-forgás a házban, a Kata kelengyéjét kezdik kihordani. Szertartásosan hozzák sorjában a párnákat, lepedőket, és egyéb holmit és berakják a tulipános ládába. Kata boldogan nézegeti a sok szép holmit. A kelengyét hordó

leányok azután rendre visszamennek a házba. Váratlan vendégek érkeznek: Hiasszár, a váci bég dézsmaszedője. Egy török katona és egy írnok kíséri. Odamennek a kikészített zsákokhoz és fontoskodva számlálni kezdik. Időnként összehasonlítják az írnok kezében levő jegyzettel. Hiasszár most észreveszi a varrogató Katát és felragyogó arccal siet feléje. A leány bosszúsán elfordul, látni rajta, hogy a renegát közeledése nem kellemes neki. Hiasszár, nem törődve a hideg fogadtatással, negédesen udvarolni kezd, majd kikapja Kata kezéből a pártát és helyette ajándékot kínál. Kergetőzés indul meg, hogy Kata visszaszerezze a pártáját. Kata egyre haragosabban támadja Hiasszárt. Ez annál jobban mulat és lefogja a leány kezeit. Odahúzza a ládához és meg akarja csókolni. A zajra kijövő leányok felháborodva nézik az előttük lejátszódó jelenetet. Egyikük feltalálja magát és a varrókosárból kivett ollóval a láda mögé oson. Itt hirtelen felegyenesedve, villámgyors mozdulattal, hátulról lenyisszantja a dézsmaszedő szakállát. Hiasszár kővé meredve nézi a levágott ékességét. Megdőbbenve éktelen haragba csap át, mikor meghallja a körülötte kitörő nagy nevetést. Odarohant a nevetéstől dülöngélő katonájához, dühösen a lábára hágva, kikapja kezéből a kopjáját és ezzel ered a leányok után, hogy nyelével szerezzen elégtételt a rajta esett sérelemért. Kergetőzés közben Hiasszár elesik, a lándzsáját elveszít tőle a leányok és a katonáknak adják. A kamrából kiszaladó László, Kata öccse az udvarra tódulóknak eltáncolja groteszkül Hiasszár széptevését. Nagy a mulatság, általános a hahota. Hiasszár tehetetlen haragjában átkozódva, bosszút lihegve elrohan. A három török nevetve követi. Kata türelmetlenül várja vőlegényét, aki hamarosan meg is érkezik.

– A vőlegény: Balajthy Bálint, a királyi sereg hadnagya, két barátjával. Egyenruhájukat és fegyvereiket eltakarja a rajtuk levő parasztsuba. A háziak nagy örömeire üdvözlük őket, majd visszamennek a házba. A mátkapár magára marad. (Szerelmi kettős) Az idillt a vőfélyek megérkezése szakítja meg, akik a vőlegényért jöttek. A vőlegényre és társára parasztmellényt és feldíszített kalapot adnak, a könnyen áruulójukká válható katonazubbony helyett, és tréfásan tuszkolják ki őket a kapun. A leányok megterítik az asztalt és utána érkezik a lakodalmas menet. Az elől jövő vőfély botját pergetve táncol, utána a legények, cigányzene és a vőlegény. A menyasszony átöltözve kijön a házból. A gyűrűket párnán hozzák a mátkapár elé és az ujjaikra húzzák. (Szertartás) Ezután asztalhoz ülnek és a leányok kitálalják a levest. Az étkezés után a vőlegény és társai a középre ugorva temperamentumos táncba kezdenek. Felkérlik a menyasszonyt és kézről-kézre adják. (A menyasszony tánc.) A menyasszonytáncból fejlődik ki a nagy lakodalmas tánc. A tánc végét harsonaszó zavarja meg. Az úton négy török katona jön, Hiasszárral és három emberével együtt. Vége a táncnak és a mulatságnak. Hiasszár odamegy a dézsmára kitett liszteszsákokhoz és többet követel, a gazda mutatja az ajtóra jegyzett krétajeleket, de Hiasszár tovább követelődzik, hogy bosszúját kitöltse. Katonái, a gazda tiltakozása ellenére kihoznak a kamrából még zsákokat. Hiasszár élvezi a násznép felháborodását és hogy azt még fokozza, a liszt minőségét is fitymálja. Az asztalról felkap egy kalácsot, kettétöri, majd egy zsákba markol és a kivett liszttel összehasonlítja, kritizálja. A gazda hiába bizonyítgatja, hogy ugyanaz a minőség. Hiasszár úgy a lisztet, mint a kalácsot a gazda arcába vágja. Ezt már nehezen nézik a többiek tétlenül. Előrenyomulnak fenyegetőzve, élükön a vőlegénnyel. A nők igyekeznek csitítani a férfiakat, mert az elhamarkodott tett bajt

hozhat rájuk. Hiasszárnak feltűnik a vitézek arca, nagyon ismerősnek és gyanúsaknak hiszi őket. Mindenki élénken bizonygatja, hogy ők is őrlőlegények, de Hiasszár nem hisz. Két katonát rendel melléjük, hogy Vácra kísérik őket. A többi a kamrába vezényli, hogy hordják ki az ott található összes lisztet. Ekkor László hirtelen elhatározással a kamra ajtaját rázárja a bent lévő katonákra. Ugyanakkor a többi török fejére liszteszákot húznak. Az általános kavardást kihasználva Balajthyék felkapják a megszeppent Hiasszárt és bedobják a vízbe. Két török katona közben megszabadul a liszteszákoktól és Hiasszár segítségére sietve kiment. Üggyel-bajjal partra vonszolják. Közben a kamrába zártak kitörnek az ajtót. Most magyarok és törökök egy percig farkasszemet néznek egymással. Úgy látszik, mintha a törökök támadásra készülének. De a liszttel teleszórt arcú figurák olyan komikusak, a víztől csepegő és didergő Hiasszár és két társa olyan komolytalan, hogy mindenki harsány hahotára fakad. Végül még maguk a török katonák is kénytelenek egymáson nevetni. Csak Hiasszár acsarkodik, fenyegetőzik. De látva a helyzetet, hogy a lakodalmas néppel szemben kisebbségben vannak, parancsot ad az elvonulásra. A lakodalmas nép örömmujongva, felszabadultan folytatja a megzavart lakodalmat. Boldog táncba kezdenek. A vőlegény magához inti a cigányt és vitézkedő szólót táncol. Majd felkéri mátkáját és most ketten együtt ropják a csárdást. A tánc végén áldomást isznak és kezdődik az indulás. A tulipános ládákat a kelengyével felpakolják a közben előállt szekérre, Balajthyék katonaruháit és fegyvereit a szekér aljában rejtik el. Búcsúzkodás. Felülnek a szekérre. Kata öccse, László felugrik a bakra, ő lesz az ifjú pár kocsisa. Indul a szekér. A násznép nagy kendő-lobogtatással kíséri a távozókat. A búcsú hangjaiban sejtelmesen, fenyegetve halkán belevegyül a törökök bosszú-motívuma. A függöny lassú legördülése közben ez a bosszú-motívum tovább szövődik a köz-zenében.

FÜGGÖNY

I. FELVONÁS

2. kép

A törököket jellemző motívum (bosszú-motívum) a köz-zenében tovább szövődik. Eközben megy fel a függöny. A szín mély út a Duna-kanyar mentén. Erdős táj, csak a távolból látszik a falu házainak teteje. (Rálátás)

A színpad baloldalán török katonák kockáznak, hogy a várakozási időt elússék. Hiasszár izgatottan jár fel- és alá. Időnként odaszalad a magas parton álló őrhöz és türelmetlenül érdeklődik, hogy lát-e már valamit? Ez nemet int. A kockázók egyre szenvedélyesebben játszanak. Van, kinek már a csizmáját is elnyerik. A játék kezd veszekedéssé fajulni. Hiasszár kétségbeesetten igyekszik rendet teremteni, mikor az őrlő lelkendezve jelenti, hogy jönnek. A távolból látni a lakodalmas szekeret, amint a községből kiérve a domboldalon felfelé kapaszkodik. (Kis bábszínházi mozgó modell.) Jobbra eltűnik és újra feltűnik, majd ugyaninnen megjelenik a mély úton, de úgy, hogy utasai derékig láthatók. A törökök nyakukba ugranak, egyik a kocsissal zuhan le a bakról. A vitézek

a váratlan támadás meglepetésében, mire védekezésre gondolhatnának, máris fogságba esnek. A katonák nagy diadallal hozzák előre a foglyokat és boldog haditáncot lejtenek körülöttük. Hiasszár pénzjutalmat oszt szét. Örömlük növeli a kelengyés láda tartalma, melyen kissé dulakodva, mohón osztozkodnak. Egyik katona megtalálja a szekér aljában elrejtett katonazubbonyokat és fegyvereket. Újabb öröm, mert igazi értéke csak katonafoglyoknak van. Hiasszár parancsára feloldozzák Katát és eléje hozzák. A renegát most gúnyosan és fölényesen ismétli meg széptevését. Táncolni akarna Katával, de ez elutasítja. Hiasszár erre előhozatja a megkötözött Balajthyt, derékig lemezteleníteti és parancsot ad a megkorbácsolatására, ha nem táncol. Kata kényszeredett táncba kezd. Közben az undor fojtogatja, szeretné eltaszítani magától Hiasszárt, de ilyenkor a Balajthyt őrző törökök kezében ütésre emelkedik a korbács. Erre Kata tovább táncol. Az ő tánc szívet tépő sírást, Hiasszáré mohó szerelmi vágyat fejez ki.

Ez a tánc furcsa, kétszólamú páros, már-már az extázisig fokozódik. Hiasszárt teljesen elragadja a mámor, se lát, se hall. Pedig közben megváltozik a helyzet. Az erdőből harsóna, vadászkiáltás hangja hallik. Kibukkan kíséretével a váci bég. Erre Hiasszár ijedten jőzanodik ki. Katát gyorsan a katonái mögé rejt, jelezve, hogy egy nagyobb veszély fenyegeti. Hiasszár alázatosan, hajlongva siet a bég elé és a foglyokra mutat. A bég a felmutatott katonazubbony révén felismeri Balajthyt és örömmel fejezi ki elismerését Hiasszárnak a jó fogásért. A bég jelt ad az indulásra. Hiasszár Katát gyorsan maga mögé rejt és így várja a csapat elvonulását. Kata, mikor látja, hogy vőlegényét és fivérét viszik, ellöki Hiasszárt, vőlegényéhez rohan, nyakát átkulcsolva visszatartja. A menet megtorpan, a bég is visszafordul. Kellemes meglepetéssel látja a hirtelenül idecsöppent lány szépségét. Magához inti. Kata könyörögve borul a bég lábai elé. A bég álla alá nyúlva felemeli és gyönyörködik könnyáztatta arcában. Hiasszár félszegen próbálja magyarázni, hogy a lány az ő foglya és szeretné megtartani. A bég ingerülten, fölényesen egy zacskó aranyat vet Hiasszár elé és ezzel elintézte a közjátékot. A jelenlevők izgatottan figyelik a történeteket. A foglyokról teljesen megfeledkezve, szájtátva közelebb jönnek. A fogoly vitézek rögtön kihasználják a kedvező alkalmat, megszabadulnak kötelékeiktől, kerek oldanak. Felugranak a szekérre és a lovak közé vágva elszáguldanak balra. A zajra mindenki megfordul, gyalog a mély útig rohannak, de észbe kapva, megfordulnak és ki akarnak rohanni jobbra a lovaikért, de már késő, mert igen nagy távolságban rohan már a szekér. (modell.) A bég dühét Hiasszáron és katonáin tölti ki. Üti-veri, akit ér. Majd állandóan fenyegetőzve parancsot ad az indulásra. Hiasszár magára maradva, dermedten szorongatva kezében az aranyakkal telt zacskót. Hirtelen kitör rajta az elfojtott düh és fájdalom. Tajtékozva átkozza a béget, az elmenekülteket, szétszórja az aranyakat, őrzöngve tapossa azokat, míg a fáradtságtól összerogyva a földet kaparja. (átok-tánc.) (esetleg feláll és látszik, hogy elhatározza, nem mond le Katáról és minden áron megpróbálja visszaszerezni.) ?

FÜGGÖNY

II. FELVONÁS

SZÍNHELY: a váci bég palotájának egy oszlopcsarnokos részlete, a hozzá csatlakozó kerttel. Az előteret ez az oszlopcsarnok foglalja el, hozzá csatlakozik a szín háttérét betöltő kert, néhány fával, bokorral. A csarnok bal fele a háremhez csatlakozik, rácsos ablakok és rácsos leسلkedővel ellátott ajtók jelzik, hogy ott a tilos. A kert végében kőkerítés, nagy, boltíves kapuval. A kerten túli panoráma Vác városát láttatja. A szín jobb oldala nyilván a bég lakosztálya. Mikor a függöny felmegy, a hárem ajtaja nyitva van, a mellette ülő eunuch csendesen szundikál.

Aziz, a bég kedvenc hölgye két másik odaliszkkal, Fatimével és Leilával, valamint az őket kiszolgáló öreg nővel, a Duennával van a színen. Késő délutáni napsütés színezi meg a kertet és a csarnokot. Az odaliszkok külön-külön és együttesen éreztetik, hogy rabok, nem szívesen vannak itt, félnek a bégtől és a törököktől. Táncuk azt mutatja, hogy egyikük sem török, hanem mind más-más néphez tartozik, csak kényszerből van itt. Aziza parancsára a Duenna a háremből előhossa ruháikat, amelyben idehozták őket. Kiderül, hogy az egyik leány olasz, a másik francia, a harmadik meg éppen rutén.

Jön a bég, vele Zsail főeunuch, aki Katát vezeti. A bég átadja Katát a Duennának, megparancsolva, hogy öltöztessék, ékesítsék fel, mert kedvenc feleségévé akarja tenni. Katát bevezetik a hárembe. A bég kényelembe helyezi magát, rágyújt a vízpipára és int, hogy szórakozni kíván. Zsail főeunuch intésére sorban felvonulnak a bég szórakoztatására: a bajadérok, majd a vándor olasz komédiások, akrobatikus, klasszikus emelős produkciókkal, kardnyelők, pojácák. A béget mindez untatja, más szórakozást kíván. Zsail kinyitja a kerti kaput és behívja a cigányokat. Ezek cigánytáncra már jobban tetszik. Közben a nyitott kapun besomfordált az utca bámeszkodó népe. Először a cigánynépség, majd gyerekek. A bég pénzt szór szét közöttük és nagyon mulat azon, hogy verekszenek a szétguruló piaszterekért. Majd kizavartatja a népséget és becsukatja a kaput. Csak a beszivárgott kalmárok maradhatnak benn. A kalmárok három díszes ládában hozzák drága holmijukat. Most behívja a háremhölgyeket, akikkel együtt az immár odaliszknak öltöztetett Kata is bejön. A bég ajándékokkal akar kedveskedni az új asszonynak, Katának. Intésére a kalmárok csodálatos kelméket, drágaköveket, ékszereket terítenek elébe. A bég megveszi a három ládát. De Katát sem az ajándékok, sem Azizáék vigasztalása, sem a bég kedveskedése nem tudja felvidítani. Mint hervadt virág, sírva omlik össze. A bég kedvetlenül távozik. Kata és két lány, Fatime és Leila is elmegy. Aziza és a két eunuch itt marad. A bég kedvéért behozott édességek és italok, köztük a bor felkelti a két eunuch mohóságát, esznek, isznak, s hamarosan be is csípnek. Rövid mulatás, pityókás tánc után kidülöngélnék a teremből. Az alkonyat közben leszáll. A fán megszólal a bülbül-madár, a füttyös fülemüle, melynek énekét elandalodva hallgatja Aziza. Az énekes madár azonban gyorsan átváltozik emberré: László ugrik le a fáról, ő volt a madár. Először ijedség, utána ismerkedés. Azizának tetszik László és a fiúnak is a szép leány. Lassan szerelmi kettőssé alakul a táncuk.

Aziza és László táncá végén jönnek vissza Katáék. Kata boldogan borul fivére nyakába. Aziza féltékenységet csak az oszlatja el, hogy megérti a dolgot: a testvér köszöntötte a

testvért. A négy nő Lászlóval együtt szökésre készül. Kata boldog, hogy László jelzi Bálint érkezését, aki a falakon túl várja Katát. Most külső zaj hallik, a két részeg eunuch éneke. Hogyan rejtsek el Lászlót? A mentő ötlet az, hogy női ruhát és fátylat adnak Lászlóra. Más menekvés nincs, Lászlót rövid vonakodás után átalakítják odaliszkká.

Hiasszár és a két eunuch jön be, virágos jókedvvel. Hiasszár megvesztegeti a két háremőrt és még a Duennának is ad pénzt. Kata kell neki, örült vágyódásában őt akarja magáévá tenni. Kata most még jobban undorodik tőle, hiszen Hiasszár tetejében még részeg is. Megindul a kergetőzés, a megvadult férfit a három nő és a női ruhában levő László meggátolják abban, hogy elfoghassa Katát. Hiasszár utasítására a főeunuch kiharancsolja a csarnokból Azizát, Fatimét és Leilát, a női ruhában levő Lászlót pedig, mivel az nem akar kimenni, ő maga akarja lefogni. A jelenetnek a minaret felől felhangzó müezzin éneke vet véget. Az estét hirdető szózat imára készíti a törököket. Közben visszajön a három odaliszk, a másik eunuch pedig a béghez hívja őket, mire sietve távoznak. Most magukra maradnak a nők és velük László. Kintről felhangzik a fülemüle füttye, mire bentről László felel. Nagy az izgalom, mert ez a megbeszélte jel tudatja a bentlévőkkel, hogy a falakon túl ott van Bálint. László és a nők nagy sebesen kötélhágcsót készítenek függönyökből és ruhákból, azt átdobják a falon és ennek segítségével bemászik a kertbe Bálint. Bálint és Kata találkozása csupa öröm és remélkedés, hogy kiszabadulnak innen. A viszontlátás boldog percei után hozzálátanak a szökés előkészítéséhez. Mindenek előtt is el kell bújtatni Bálintot és Lászlót, aki nem maradhat női ruhában! A kalmároktól vett három hosszú, ékes láda ott áll, ezekbe lehetne elbújtatni! De hogyan, hiszen a ládák le vannak lakatolva. Megfordítják a ládákat, kiszedik a deszkából való feneküket és a benn lévő holmit beviszik a hárembe. A három üres láda kitűnő búvóhelynek bizonyul. Erre sürgősen szükség is van, mert újból zaj közeleg. Hiasszár és a két eunuch jön vissza. Első teendőjük, hogy a még mindig ott lévő boroskancsóból nagyokat húzzanak. Az alig elszállott mámor gyorsan visszatér, újból folytatni akarják Kata megkaparintását. László és Bálint a ládák belsejében kuksolnak közben. Kata és három barátnője mindig a ládák mögött keresnek menedéket. Most elkezdődik a játék a ládák és a ládák körül. Két láda mozog, el-elmászik, a törökök bele-belebotlanak, majd átesnek rajtuk. Lassan a mámor dacára is rájönnek a csodára, hogy a ládák mozognak, élnek. Nem értik a dolgot. A főeunuch előveszi zsebéből a kulcsokat, hogy kinyissa a ládákat és megtudja, mi van bennük. Persze, Bálint és László úgy mozognak, hogy Zsail az üres ládát nyitja ki. Mikor nem talál benne semmit, dühösen csapja le a födelét és megy a másikhoz. Közben a harmadik láda feldönti, ez és a lányok játéka lehetővé teszi, hogy a már felnyitott ládába bújjik bele László. Másodiknak azután ismét üres ládát nyit ki Zsail, majd újabb helycsere után harmadszor is csak üres ládát talál. Nagy a zűrzavar, teljes a felfordulás. Újra megindul a kergetőzés, melynek vége az, hogy a részeg törököket egy-egy üres, azaz üressé váló ládába taszítják bele és rájuk zárják a ládák tetejét. A részeg törökök nem jönnek rá, hogy a ládáknak nincs is feneké, a padlón állnak.

Kata, Bálint, László, Aziza és a két nő most már gyorsan végrehajtják a szökést. A kert hátulsó falán lévő kaput kinyitják. Két ór áll künn, azokat leütik, elszedik a fegyvereiket, magukra veszik burnuszait, turbánjaikat. Becsukódik mögöttük a kapu. A kertben egy

percre csend lesz. Kisüt a holdvilág, és újból hallik a müezzin éneke. Most jön a Bég. Szerelmesen, mohón keresi az új asszonyt. De nem talál senkit. Kétségbeesetten rohan a hárembe, de az is üres. Most sípjába fúj, mire beront az őrség. Nagy keresés közben elkezdnek mozogni a ládák, halomra buknak a futkosó törökök. Most felfeszítik a ládákat, kibukik belőle Hiasszár és két eunuch. Az éjszakai homályban nem tudják rögtön, ki kicsoda, ezért nagy kavarodás, birkózás támad. Végül lefogják Hiasszárakat, és a Bég megkötözve elhurcoltatja őket.

Keresés közben most végre meglátják a kitért kaput és bosszút szomjazva erednek a menekülők után a nyitott ajtón keresztül.

FÜGGÖNY

III. FELVONÁS

SZÍN: Párkány község. Ez már nem török terület, hanem a magyar király földje. Vásár van, nyüzsgés, forgás, muzikaszó, tánc. Az emelkedett hangulatnak a kétségbeesett Kávásy házaspár érkezése vet véget. A nép felháborodva és szörnyülködve értesül a velük történt szerencsétlenségről. Egy csapat magyar vitéz és Kávásy elhatározzák, hogy elindulnak és a lehetetlent is megpróbálják, hogy a fogságba esett, szeretett hadnagyukat és a mátkapárt kiszabadítsák. Lázás készülődés és tanácskozás. Már indulnának is, amikor megérkeznek az elveszettek, élükön a török ruhába öltözött Balajthyval. Nagy, általános öröm. A vásári nép tülekszik, hogy kezet szoríthassanak a menekültekkel. Megbámulják az odaliskokat, áldomást isznak a megszabadulásuk örömére. Kiderül, hogy László és Aziza mátkapár. Bálinték táncban közlik fogságuk és megszabadulásuk történetét. Riadalom szakítja végbe a mulatságot. Egy-két ember lélekszakadva rohan be: jönnek a törökök. Bálint intézkedésére a vitézek közül vásáros ruhába öltöznek. Egyesek erősítésért vágtatnak. Mikor szét akarnak oszlani, látják, hogy késő, mert a törökök körülzárták a teret. Bálint és társai igyekeznek behúzódní a tömegbe.

A Bég bevonul csapatával együtt. A házakba küldi katonáit, hogy kutassanak a szökevények után. Egyik kereskedő árújával abba a tömegbe menekül, ahol Bálint is rejtőzködik, és az őt üldöző katona itt fedezi fel. Nincs menekülés, dulakodva a Bég elé hozzák. Ez szikrázó szemmel követeli, hogy árulja el társai hollétét. Bálint büszkén hallgat. A Bég int, hogy végezzék ki, Kata ezt nem tudja már nézni, és sikoltva szalad ki a tömegből a Bég lábai elé vetve magát, könyörögve. A Bégnek elégedetté válik az arca, hogy előcsalta rabnőjét. Int, hogy kínzással csalják ki Katából, hol bújtak el a többiek. Bálint felháborodva szólítja a Béget, hogy nem a saját, de a lány életéért vívjon meg vele. A Bég rétovizik, hogy a foglyával bajvívást rendezzen, de látja harcosain, hogy nagyon kedvükre lenne, ha megleckéztetné a híres hadnagyot. Ráállnak a küzdelemre, és ennek hevében eltörik a Bég kardja. Mikor másikat nyújtanak feléje, nem fogadja el, hanem parancsot ad Bálint elfogatására, mert érzi Bálint fölényét a kardforgatásban. Bálintot a bal oldali ház kőteraszára állítják, kétoldalt közrefogva. A jobb oldali vásári sátor pultját

kidobják, szőnyeget terítenek le és ülőhelyet készítenek a Bégnek, aki innen fog ítélkezni. A készülődés leköti a figyelmet, és így alkalom kínálkozik, hogy a magyar vitézek beszivárognak a térre, áruhában. A vitézek egyike kötelet hurkol a sátorkaróra, és a tömegben elvezeti. A Basa, tisztjeitől körülveve ítéletet szab. Bálintot elrettentő például a helyszínen való lenyakazásra ítéli. A hentes sátrából előhozzák a húsvágó tönköt és a teraszra viszik. A hóhér előveszi a kardját és amikor segítse össze akarja kötni Bálint kezeit, ez nagy erővel felüti az állát, úgy, hogy felrepülve a levegőbe a tömeg közé esik. Ez történik a hóhérral is, akinek bárdját a levegőben kapják el. A Bég, tisztjeivel, mint a rugó ugrik fel, parancsot adnának, de ekkor a sátorkaróra hurkolt kötelet megrántják és a sátor a fejükre omlik. A katonák fejvesztve igyekeznek a hullámzó ponyva alól kimenteni a vezérkart. A pánikot Bálint vitézei kihasználják, ledobják áruhájukat, egyesülnek a kintről jövőekkel és hadnagyuk vezetésével csatasorba állnak. Kemény harc keletkezik. Hol az egyik fél, hol a másik szorítja ki egymást a színpadról, hol mint két hullám csap össze és tornyosodik fel. A harc a magyar vitézek győzelmével végződik. Foglyul ejtik a Béget és csapatát. Egymáshoz kötik a foglyokat. A kereskedők boldogan tülekedve szedik vissza áruikat. A törököket elvezetik. Általános örömmámorban perdülnek táncra, mely a lakodalmas tánc folytatása lesz.

FÜGGÖNY

VÉGE

KIRÁLY BOLONDJA

ELŐKÉP. A várudvarban játszik a királylány és az udvari bolond. Mindketten még fiatalok..

1. FELVONÁS

A király bolondja nem volt púpos és öreg, hanem éppen ellenkezőleg, sudár termetű, karcsú, izmos fiatalember volt. Még tarka ruhájában, hegyes cipőjében, csilingelő sapkájában is megakadt a szem rajta, ahogy barna hullámos haja a vállára omlott. Még a királykisasszony kicsike volt, sokszor lehetett látni játszani őket a kertben. Csengő kacagásuktól volt hangos a palota udvara. Év-év után telt, a királylány tizenhat éves lett, a bolond ekkor volt húsz éves. Együtt látjuk őket sétálni a parkban. Nem akad meg senki rajta, hogy együtt vannak. Az eresz alján galambpár csókolózik. Ezer szikrázó gyémántot hint a nap a földre. A lány hirtelen megáll, s felmutat az ereszre. Mondd Peti- így hívják a bolondot – miért csókolóznak ezek a hófehér galambok? Peti hosszan nézi a galambokat, majd a földre néz, és csak csendesen azt mondja: azért, mert szeretik egymást. De felgyúl a képzelet, a csacsogó száj tovább kérdezi: Milyen a csók? A csók? S a bolond lángra gyúl: az nagyon jó lehet. –Peti? Kérdez tovább a lány. –Mi szeretjük egymást? Peti fél térdre ereszkedik és lángoló arccal mondja: én nagyon szeretem fenségedet. Ó, ki tudná megmondani hány álmatlan éjszaka óta hordozza szívében a lány képét. Ó Peti, én is nagyon szeretlek ám téged, s mert szeretjük egymást, csókolj meg. A bolond félszegen megcsókolja a lány arcát. De mert selymes és, az ifjában meg tűz zubog, csókolja tovább. Míg a két vérpiros száj egymásra talál. Boldog sóhajjal szakadnak egymásról, aztán újra és újból újra. Ettől a naptól nem látni őket a kert fái alatt. Csak a palotában, vidám, zajos társaságban küldik szemük sugarát a másik felé. Kerülik a tüzet, ami megégette őket.

MÁSODIK KÉP

A lány édesapja elérkezettnek látja az időt, hogy férjhez adja a királylányt. Kihirdetik hetedhét országban, hogy jöjjenek a királyfiak és hercegek, akik leánya kezét el akarják nyerni. Nagy táncversenyt rendeznek, ahol a hercegek bemutatkozhatnak. Aki megnyeri a versenyt, és aki megtetszik a lánynak, annak adják feleségül és hozzá a fél országot. Elérkezett a nagy nap. Sorra érkeznek a daliás vitézek, grófok, hercegek. Akad közöttük szép, de van közöttük öreg és kopasz is. A nagy fényes teremben a király bolondjára senki sem ügyel. Ő féltékenyen izzó szemmel figyeli a táncot. De a lány eddig sorra elutasított mindenkit. Feszengve ül helyén és vár sorára egy idősebb hercegecske is. Paróka kopasz fején, s rajta csillogó korona. Melege lehet, mert egyszer csak parókáját és koronáját leveszi fejről és maga mellé teszi a padra. Kopasz feje búbját törölgeti csipkés

zsebkendőjével. Szomorú bolondunk addig térül fordul, míg az öregúr mellé nem kerül, s egy óvatlan pillanatban elcseni a parókát és a koronát, majd sietve elhagyja a termet. Nyúl a herceg a koronáért, de nem találja, izgatottan keresi. Már rá is került a sor. Nagy szégyenszemre kopaszon táncolja végig a lánykérő táncot. Csúfos bukása után elindul megkeresni haját és koronáját. A bolond a lopott koronával egyenesen a palota konyhájába siet. Termetes szakácsné sűrög-forog ott. Majd leejti a tepsit a kezéből, mikor meglátja belépni a koronás bolondot. Kérdezi a bolondot, hogy s mint megy a bál a palotában. A bolond mesélni kezd. Utánozza a táncverseny résztvevőit. Egy-egy fordulóra elkapja a szakácsnét is. De az hamar elfárad és felül egy magas székre. Előtte táncba kezd a bolond, mintha a királylány előtt táncolna. A tánc után leül a szék elé és a szakácsné ölébe hajtja a fejét. Az idillt megzavarja a sebbel-lobbal berohanó kopasz herceg. Éktelen haragra gerjed, mikor a bolond fején meglátja koronáját. Követeli vissza, de a bolond nem adja. Kergeti a bolondot, de nem tudja elvenni tőle. Dühében lovaglóstórával a fiú arcába csap. Szegény szakácsné rémülten figyeli a küzdelmet. A bolond mélyen megsértve dobja oda a koronát. Boldogan veszi fel a herceg és dölőfösen elmegy. A bolond felkapja kardját és vívni kezd a képzeletében még ott lévő herceggel. Legyőzi, de akkor rádöbben, hogy csak a levegővel viaskodott. Sírva fakad tehetetlen dühében. A szakácsné vigasztalja, de hasztalan. Papírból koronát vág ki és a fiú fejére teszi. Ezalatt befejeződött a palotában a verseny. A lány sorra elutasított mindenkit. A vendégsereg elment. A nagyteremben csend honol. Fejét lecsüggesztve lép a terembe a bolond. Emlékezetében felcsendül a táncverseny zenéje, képzeletében ott látja a trónon a lányt. Táncolni kezd, mintha ő is a verseny résztvevője lenne. Először észre sem veszi, de aztán, ó, csodák csodája, ott látja a trónon szerelmét. A lány még int is neki és buzdítja. Csodálatos táncba kezd a fiú. Vége a táncnak. A lány elragadtatásában tapsolni kezd. A bolond leül a trón lépcsőjére. A lány felemeli és maga mellé ülteti a trónra. A fényes koronát, ami a leendő férjének lett elkészítve, a fiú fejére teszi. A bolondot választotta férjéül. Majd ketten táncolnak boldogan, szerelmesen. A tánc után felülnek a trónra. Mint egy álomképként, elvonulnak előttük a hercegek és grófok, hódolva előttük. De felháborodott arcokat is látni, mikor ott látják a bolondot, fején a koronával. Keresi a király a lányt. A terembe lépve felháborodottan látja őket a trónon. A lány megmondja, hogy a bolondot választotta férjéül. A király nem egyezik bele. Mikor látja, hogy a lány hajthatatlan kiátkozza, és elzavarja a palotából. Kis batyúval távoznak a házból, a lány és a fiú. Nyakukba veszik az országot és mennek a fiú szüleihez. Ott fognak élni, boldogan. Útjukon egy hatalmas erdőbe értek, elfáradtak, lepihennek és elaludtak. Álrukban hosszú szakállú, kicsi törpék ugrándoznak körülöttük. Egyszer csak zajra ébrednek és ó, csodák csodája, hét kis törpe veszi őket körül, akárcsak a mesében. Dörzsöli a szemét a lány és a fiú, de csak igaz lehet, mert az egyik törpe almával kínálja őket. Majd, mint a terül asztalkámban, a lombok közül terített szőnyeg ereszkedik alá. Vígán falatoznak, játszanak, táncolnak a törpékkel. Elmesélik, hogy szeretik egymást, de még nincsenek megesküdvé. Szeretnék, ha itt , a törpék birodalmában lenne meg az esküvő. Fontoskodó arcot öltenek a törpék és mindjárt előkészítik az esküvőt. Ősz szakállas törpe bácsi lép elő, aki elveszi az előlépő mackótól és golyamadártól a két karikagyűrűt és a boldog szerelmesek ujjára húzza. Víg

táncolással fejezik be az ünnepet. De még hosszú az út hazáig. Így hát búcsút mondanak kis barátaiknak és elindulnak tovább a kis egyszerű házikó felé, ami messziről már idelát-szik. Ősz nénike és bácsi áll a kapuban. Mintha csak őket várnák. Örömmel és kedves-séggel fogadják őket. A fiú bemutatja feleségét. De a szülők és a falu népe akkor fogadja őket kitörő örömmel, mikor a lány meg a fiú, kilépve a házból már a falu színpompás népviseletét viselik magukon. Örömtáncot táncolnak ott a mezőn a falubeli lányokkal és fiúkkal. Leszáll az alkony. Az első este az új otthonban. Bemennek a házba, lámpát gyűjtanak, az ablakból a távozó lányok és fiúk után intenek. Becsukódik az ablak és mi szerelmesen összefonódva látjuk őket utoljára.

B A K A R U H Á B A N

TÁNCJÁTÉK 1. FELVONÁSBAN

**HUNYADY SÁNDOR AZONOS C. NOVELLÁJA NYOMÁN SZÍNPADRA ÍRTA:
HUBAY MIKLÓS és HARANGOZÓ GYULA**

Gyűjtősátrak, csillagkeresztes dámák. Bakák, leányok enyelgése. (Katonazene hangjára elszívárgás.)

Megszólal a katonazene, mire a bakák és a lányok elszélednek, át kell adniuk a helyet az úrinépnek.

Megjelenik a zenekar, mögöttük a Dámák hajbókolnak, urakkal enyelegnek. Kisasszonyok és rendőrök az urnákkal. Végül jönnek a rokkantak ápolónőikkel, helyet foglalnak.

Sándor érkezik társaságával, csatlakoznak egy-két ott lévőhöz. Tere-fere, gyűjtenek tőlük is. Sándor társasága tovább indul. A tisztek, urak karjukat nyújtják hölgyeiknek. Sándor is nyújtja karját partnernőjének, de ennek az anyja határozottan közbelép. Megvetően méri végig a bakaruhát, majd negédes mosollyal fúzi leánya karját egy elegáns tisztecske karjába. A leány elmenőben is vissza-visszatekint Sándorra.

Vége a gyűjtésnek, dámák, urak, tisztek búcsúzkodnak, a perselyező leányok is csatlakoznak a rájuk váró udvarlóihoz. A rokkantak felállva, tőlük telhetően feszes vigyázban tisztelegnek a távozóknak. Ezek leereszkedően viszonozzák ezt. Egy ezredes pihenjt int. az ápolónők is induláshoz rendezgetik a sebesülteket, mialatt a bakák-leányok visszasi-várognak. Elborul arccal nézik a háború áldozatait és a még egészséges párjaikat. Segítenek az ápolónőknek és a legények dohányt, cigarettát tesznek a rokkantak zsebeibe és mozdulatlanul, szorongva nézik az elvonulókat.

Eközben Sándor megszégyenítve, fogcsikorgatva áll egyedül. Néha, mint a ketrecbe zárt oroszlán jár le és fel.

A lányok-bakák a rokkantak eltűnése után felengednek. Fialat vérük pezsdül, megy az élet tovább. Észreveszik a magában dühöngő, perlekedő csinos bakát, ki undorral nézi bakaruháját, a sapkáját, amelyet a földhöz is vág, belerúg. Heccelődni kezdenek vele. Nevetik, gúnyolják, de közben erősen kacérkodnak vele. Egyik lány, színlelt alázattal porolja le és adja át a sapkáját. A bakák eleinte féltékenyen nézik a vélt vetélytársat, de rövidesen csatlakoznak a vidám lányokhoz. Vilma a többiektől távol, kedvtelve nézi a csinos legény gyötrődését, amint haragosan, megvetően igyekszik szabadulni társnői gyűrűjéből. Sándornak végül sikerül kitörnie a gyűrűből és határozottan elindul, de megtorpan, mert szembetalálja magát Vilmával. Végigméri újra a reá nagy megszégyenítést hozó bakaruháját és keserűen elmosolyodik. Na, itt az alkalom, hogy ennek a szerencsétlen öltözéknek a révén, még hódítói sikereket is elérhessen. Csatlakozni próbál Vilmához, de a lány egyelőre még kitér. Sándor elfordul, vásárol valami ajándékot. A lány nem fogadja el. Tovább megy és beleütközik egy őket néző őrmesterbe. Vilmához csatlakozik, de ő elhárítja. Az őrmester erőszakoskodik. Sándor dühösen közbe akar lépni. (Őrmester jelenet, tisztelgés, stb.) Vilma látja, hogy Sándor perceken belül nagyon veszélyes helyzetbe kerül, hogy mentse, gyorsan mellésimul és kedves arccal veszi el ajándékát. az őrmester, látván hogy alulmaradt, fenyegetőzve távozik. Vilma a veszély elmúltával, rögtön elhúzó-dik a fiútól és nyújtja vissza az ajándékot. Sándor kérleli, huzakodnak, stb..

(A kettős bevezetése) Vilma lassan behódol, „Szerelmi kettős”, amely a padon, egy pózban fejeződik be. A kettős vége felé a világítás fokozatosan visszahúzó-dik és a végső póz már csak fejkép. Minden más sötét.

A közzene második részénél a paddal ellenkező oldalon, csak fejkép világításnál látható Vilma, amint boldogan vár. Sándor rajongva érkezik, összeborulnak, póz, sötét. Később a padnál fejkép. Vilma boldogan vár, Sándor jön, összeborulás, sötét, póz. (tüllfüggöny elmegey)

Egy idő után világos, Vilma boldogtalanul vár. Sándor már nem jön.

A pad mögötti bokor és a többi növényzet az első jelenetnél virágzó május, majd zöld, utána rőt vörös, arany. Végül csupas az ágak, gallyak, nedvesen.

Messziről egy baka közeledik. Vilma a várástól elgyötörve, de reménykedve felugrik a padról, a közeledő felé tesz egy-két lépést. Csüggedten visszahátrál, nem Sándor. A katonafelvilanyozva tiszteleg és teszi a szépet, de Vilma elmenekül. A katonafelvilanyozva távozik. Vilma visszaoson a padhoz. Egy baka párjával összebújva jön. Vilma, Sándort sejtve a katonában féltékenyen utána szalad és a fiú arcába néz. Ennek a párja, mint a fúria pattan Vilma elé. Lepocskondiázza, szidja. Vilma megalázva vonul vissza. Közben ernyős járókelők is közelednek és Vilmát is meg-megnézik. (Feltürt gallérozás) Közben a bálozók is fel-feltűnedeznek, igyekeznek az esőben a pavilonba. Az őrmester jön bajtársaival, észreveszi Vilmát. Kajánul hívja fel társai figyelmét a lányra. Vilma menekülni akar, de az őrmester int és bekerítik a lányt. Terelik az őrmester felé. A szabadulni akaró lánnyal szemben az őrmester egyre erőszakosabb, kíméletlenebb a hódítás vágyában.

Sándor civilben jön, a társaságával (3 lány, 1 civil férfi, 1 katonatiszt.) Csak a másik civilnek van ernyője és két lány húzó-dik alá. Sándor észreveszi Vilmát és szorongatott helyzetét. Régi érzelmei egy pillanat alatt kiújulnak. A társaságtól bocsánatot kérve, dü-

hösen indul a lány megszabadítására, de megtorpan, mert ha ebben a ruhában látja meg Vilma, kiderül az álnoksága. Félrevonja tiszt barátját és sűrgetően kéri, hogy vezényelje el a katonákat. A tiszt először értetlenül néz Sándorra, majd további unszolására, vállát vonva teljesíti barátja bogaras kérését. A katonák vigyázba merednek, feszes hátra arc és távoznak. Vilma csodálkozva szabadítója felé és egyszerre csak riadtan ismeri fel a tiszt mögött rejtőzködő Sándort. Sándor ijedten fordul el és kapja ki civil barátja kezéből az ernyőjét és mögé bújva unszolja a társaságot indulásra. Ezek megrökönyödve, értetlenül nézve megindulnak. Vilma, hogy meggyőződjön róla, nem tévedett-e, eszelősen szalad utána. Vállánál fogva visszafordítja és iszonyodva mered az arcába. Sándor elengedi párja karját, a társaságról megfélelkezve, bocsánat kérőleg, magyarázkodva, szerelmesen lép Vilma elé, de ez rémülten, lassan hátrál, végül vad futással menekül és Sándor utána. A társaság megrökönyödve, meredten bámul utánuk. Egy másik kuliszából szalad be a menekülő Vilma. Átrohan a színen, de megtorpan, mert szembe jön egy esernyős férfi. Át a másik oldalra, de ott is ernyős férfi közeledik. A harmadik utcában eltűnik. Most jön Sándor, teljesen kifulladásra, mentegetőzik társasága előtt, de ezek sértődötten hátra fordulnak és haladnak a pavilon felé. Sándor tovább rohan, hogy Vilmát megtalálja. Üres a színpad. Csak a pavilonban látni mozgó árnyakat. Nem sokára Vilma jön. Halálosan kimerülve támolyog, majd leroskad a padra. Ideglázás állapotában vizionál, látja magát a szerelmes bakájával, kihez boldogan simul. (A nagy szerelmi kettős látszik a víz felett). Önfeledten indul a látomás felé, de furcsa ernyős alakok zárják el mindenütt az útját. A szorongó Vilma körül megtelik a színpad ernyőkkel és mint a hullámzó tenger hullámai öntik el a lányt. Hol a hullámhegy tetején tűnik fel, hol pedig lebukik a völgybe. Kétségbeesetten igyekszik menekülni, de hol a hullámokból kiemelkedő erőszakos őrmester, hol a hullámokból kiemelkedő frakkos Sándor állja az útját. Végül eszméletlenül összeroskad. Az ernyős vízió eltűnik.

Sándor a kereséstől, izgalmaktól kimerülve vonszolja be magát. Köpenyét maga után húzza. Megriadva botlik meg, a szinte rongyzsákként heverő, ájult Vilmába. Felemeli, élesztgeti. A lassan eszmélő lány kinyitja a szemét, révetegen, kifejezéstelenül néz a semmibe, majd felismeri Sándort. Hevesen, iszonyodva ellöki magától. Sándor esengve kéréli. A lábaihoz borul, Vilma konokul elfordul. De egyszerre csak feloldódnak vonásai, szerelmes mosoly ömlik át az arcán, mert meglátja a hídon szerelmes bakáját, amint vágyakozva, szerelmesen tárja feléje a karját, hívogatóan. Vilma lassan, majdnem lebegve megindul, gyorsít és végül szinte repülve szalad a hídra. Sándor felriadt, babonázva nézi, de hirtelen észbe kap és utána veti magát, de megkésett. Vilma felállt a híd karfájára, szerelmes lendülettel öleli át a levegőt és zuhan le a mélybe. Sándor elterül a földön, eszméletlenül. Közben keringőznek a pavilonban.

BALETT

KODÁLY ZOLTÁN „FELSZÁLLOTT A PÁVA” ZENEKARI VARIÁCIÓIRA

Írta:

HAITS GÉZA és PÁLFI FERENC

Személyek:

Várkapitány

A felkelők vezére, a várkapitány leányának titkos jegyese

A várkapitány leánya

Porkoláb

A leány szolgálója

Bakó

Pásztorfiú

Katonák, foglyok, felkelők, a vár népe

Fölszállott a páva

Röpülj páva, röpülj,
Vármegye házára,
A szegény raboknak
Szabadulására.

Fölszállott a páva
Vármegye házára
Hej, de nem a rabok
Szabadulására.

Fölszállott a páva
Vármegye házára
A szegény raboknak
Szabadulására.

Kodály nagyzenekarra írt Páva-variációi: a szabadság apoteózisa. A zenét ütemről ütemre drámai cselekmény: a szabadság eszméjének táncba költése.

ELSŐ KÉP (1-60. ütemig)

Szín: domboldal, a háttérben magasodik a vár a tornyával. Esti szürkület. A felkelők toprongyosan, fokossal, vasvillával, husáanggal felszerelve, elszánt, félelmetes, fenyegető taglejtéssel kúsznak a vár felé. Imitt-amott újabb csoportok bukkannak fel, hol gyorsuló, hol lassuló mozdulatokkal tömörülnek, meg-megtorpannak. Feltűnik közöttük, kivont kardjával buzdítva őket a felkelők vezére, egyszerű, kurtanemesi, sötét színű öltözetben. A tömeg, támadásra készülve, meglapul. Ezen közben a szín teljesen besötétedik.

Kb. 55-62. ütemig színváltozás.

MÁSODIK KÉP (63-135. ütemig, I-V. variáció)

A felkelés leverése után, másnap.

Szín: a várudvar belseje, a délutáni Nap erős, sárga fényében. Bal oldalon, bent a színpad mélyén a vár tűnik elő, tornyán a napsugár megcsillan. Középen, árnyékban félig földbe épített tömlőc, kis, vasrácsos ablakokkal, alacsony vasrácsos kapuval. Mögötte sötét, erdős hegyoldal. Jobbra, az előtérben hatalmas, kőpilléres várkapu.

A várkapitány leánya rózsaszínbe öltözött, az oboa szőlőnél belép a színre, lágy mozdulatokkal int a porkolábnak, aki nagy kulcsosomót lóbálva a várkapuhoz megy, leemeli a vasláncot és kitarja a kaput. Ezalatt a várudvar benépesül szolgálkkal, asszonyokkal, gyermekekkel, a vár népével.

88. ütemnél:

A Páva felszáll a kaput tartó egyik kőpillérré. Széttérpesztett farktollai ragyognak a Nap aranysárga fényében. (Vetítés) Leányok, gyermekek örvendezve keringenek körülé.

I., II., III. változat zenéjére:

A várkapitány díszes, főúri öltözetben, kardját magasba emelve, fegyveresei kíséretében bevonul. A leány, mely meghajlással az atyja elé szökken. A várkapitány felkapja, s a magasba emeli, majd gyöngéden leteszi. Int, hogy a foglyokat vezessék el. Csatlósaitól körülvéve elvonul a várba. A páva összecukja pompázó tollait. (Vetítéssel) Eltűnik. A porkoláb szíjas ostorral tereli a foglyokat, akik a lábukat kapkodják, hogy elkerüljék a suhintást. A menettől kissé elmaradva, lehajtott fejjel, de büszke tartással jön a felkelők vezére. Nincs megbilincselve. Fogolykísérő katonák zárják mögötte a sort. A porkoláb a várkapuhoz ugrik és bezárja.

IV. változat:

111. ütem:

A felkelők vezére a kíváncsiskodó, tolakodó gyermekhadból egy hozzá furakodó kis pásztorfiúhoz gyorsan lehajol és megsimogatja. A vár népe lassan elszéled. A felkelők vezére felegyenesedik és megpillantja szerelmét, a várkapitány leányát.

114. ütemnél:

A szívéhez kapva üdvözlí.

118. ütemnél:

A leány kétségbe esve tördeli a kezét. Egy lépést tesz előre, egész teste megfeszül, mint-ha hozzá akarna rohanni. A szolgáló lefogja.

V. változat.

127. ütem:

A felkelők vezére a karját vágyakozva kinyújtja. A leány megtorpan. Szobor-mereven áll, amíg a porkoláb fenyegető mozdulattal a tömlőchöz vezeti a vezért, aki ott búcsút intve visszanéz. A leány összekulcsolja kezét a keblén. Tétován néhány lépést tesz a tömlőc felé, meg-megáll. Karjait kinyújtja. A szolgáló apró mozdulatokkal hozzá lép. Gyöngéden elvezeti. A szín elsötétül.

HARMADIK KÉP (136-316. ütem, VI- IX. variáció)

Szín: A várudvar hideg kékes holdfényben.

VI. változat.

A tömlőc vasrácsos kapuja előtt mécses pislákol. Mellette a lócán ül a porkoláb.

145. ütemnél:

A várkapitány leánya, ezüsttel áttört lila ruhában, óvatos léptekkel suhan. Mozgása félelmet és fájdalmat fejez ki, ahogyan a tömlőc felé tart. Távolabb tőle a szolgáló közelít. A holdfény élesen rávilágít a tömlőc rácsaira. Mögötte feltűnik a vezér.

VII. változat.

154. ütem:

A leány hirtelen elszántsággal a porkolábhöz szökik és izgatott mozdulatokkal kérleli, hogy engedje ki a fogolyvezért. A porkoláb zavartan felpattan és hevesen tiltakozik.

177-178. ütem:

A leány erőszakkal aranyat nyom a porkoláb markába.

VIII. változat.

154. ütem:

A porkoláb a zacskót elejti. Bámulva nézi a guruló aranyakat. A szolgáló sebesen mellette terem, felkap egy aranyat, hízelegve biztatja, hogy engedelmessédjék. A porkoláb ellenállása megtörik. Mohón kapkodva szedegeti fel a tallérokat. Majd egész testében remegve, jobbra-balra leselkedve, halkán, szűk résnyire kinyitja a tömlőckaput. A felkelők vezére kiszökken.

225-230. ütem.

IX. változat.

231-252. ütem:

A vezér megáll a leány előtt és önfeledten nézi, ölelésre tárva szét karját. A leány izgatottan ragadja meg a jobbát és szaggatott, apró mozdulatokkal húzza a várkapu

irányába, sürgetve, hogy meneküljön. A vezér elhárító mozdulattal a tömlőre mutat, amelynek rácsos ablakai mögött az élesen világító holdfényben megvillannak a nyüzsgő fogolyfejek. A leány térdét átkulcsolva könyörög, hogy meneküljön. A vezér fölemeli a leányt, magához emeli és átszellemült táncot lejt vele.

X. változat

253-280. ütem:

A zene gyorsba átcsapó ütemeire táncukon átcsillan a fiatalság mindent feledő életöröme. Ezalatt a háttérben felbukkan a szolgáló és a porkoláb tánckettőse.

XI. változat.

281-300. ütem:

A leány görcsösen átöleli szerelmese nyakát és ismételten kérleli, hogy meneküljön. A vezér állhatatosan kitart elhatározása mellett, hogy nem hagyhatja cserben a fogolytársait. Egymásba fonódó táncukkal – az andante espressivo hangjait légies mozdulatokkal érzékeltetve – immár nem egymást, hanem átlényegülve a lemondás önfeledtségében, az örök szabadság eszményét fejezik ki. A szín szürkül. A leány kétségbe esetten bontakozik ki szerelmese karjaiból. Megjelenik a porkoláb. Ráteszi kezét a vezér vállára, visszavezeti a börtönbe és rázárja a kaput.

301-315. ütem:

A leány vonagló mozdulatokkal a távozó után nyújtja ki a kezeit, de csak az üres levegőt markolja meg görcsösen. Méltósággal megfordul a nézőtér felé, alakja szinte felmagasodik, amint kiegyenesedik. Bal kezét a szívére szorítja, jobbát a magasba lendíti és feszesen tartja, mintha fogadalmat tenne.

307-315. ütem:

A színpadot áthatolhatatlan sötétség borítja.

NEGYEDIK KÉP (XII. és XIII. variáció)

Szín: a várudvar, sötét hajnali szürkületben.

XII. variáció.

316-346. ütem:

A várkapitány megérkezik fáklyások kíséretében és a nép fél karéjban helyezkedik el. A várkapitány intésére a felkelők vezérét megkötozve lassan elővezetik. Lehajtott fejjel jön a vezér. A leány hófehér ruhában az atyja elé járul. Kegyelemért esdekel. A várkapitány elutasítja és megparancsolja, hogy távozzék. A leány a várkapitány lába elé borul és könyörög a fogoly életéért. A várkapitány türelmetlenül int, hogy vigyék el a leányt. A szolgáló odalép, hogy fölemelje. A leány elhárítja a segítséget. Fölkel. Alakja megnő. Valamínő delejes magasztosság árad a testtartásából. Úgy hat, mint a megszállott. A bakó előlép a bárddal. A felkelők vezérét megragadják. Térdre kényszerítik. A bakó fölemeli a bárdot. A leány villámgyors ugrással a szerelmesére omlik, miközben a bárd lesújt.

330. ütem:

A leány két karját a magasba lendíti, testével fogva fel a halálos csapást. A felkelők vezére felugrik. Mint virág, előtte omlik le a leány. A felkelők vezére fölemelt, bilincsbe vert kézzel rá akar rognyi a halott leányra, a tengelye körül ingadozva botladozik, de örült fájdalmában se tudja elveszteni az eszméletét, csak rángatózik kínjában, keservében, melyben hirtelen elvész a hóhér alakja. Alakját a megbolygatott tömeg egy pillanatra eltakarja. A halott leány körül dermedt mozdulatlanúságba kövül a nép, majd elkezdi iszonyodva hullámszerűen, lecsüggesztett fejjel. A várkapitány mozdulatlanul áll. Csatlósai körülveszik és eltakarják. Asszonyok sereglenek a leányhoz. Lassan fölemelik.

347-375. ütem:

A gyászmenet megindul a gyászinduló hangjaira. Halvány, lila fény terjeng. A várkapu kőpillérére felkúszik a pásztorfiú. A lila fény egyre sötétül, eltakarva végül mindent.

ÖTÖDIK KÉP (375-430. ütemig XIV. és XV. variáció)

Szín: a vár előtti virágos domboldal.

A pásztorfiú vidám szökdécseléssel viszi a hírt előre, nyomában itt is, ott is, jobbra és balra, rejtőző felkelők újabb és újabb csoportja bukkan fel. Egyre nagyobb tömegbe tömörülnek, meg-megállnak, tanakodnak, a pásztorfiút közrefogják és a hajnal halvány rózsaszínű fényében szétszóródva, a vár irányába menetelnek. A várhoz közeledve egyesülnek és támadásra lendülnek. 406. ütemnél.

407-430. ütem:

Áthatolhatatlan vörös fény takarja a színpadot.

HATODIK KÉP (430-710. ütemig XV. változat vége, XVI. változat és Finálé)

Szín: a fokozatosan megvilágosodó várudvar belseje.

Előtérben a magába roskadó vezér. A várudvarba lopakodva beszivárgó felkelőket megpillantva fél térdre emelkedik.

445. ütem:

Hozzá futnak, talpra állítják.

453. ütem:

Leoldják kötelékeit, kardot nyomnak a kezébe. Közben a vár felől közeledik a várkapitány a csatlósáival. A felkelők száma is gyarapszik.

460-532. ütem:

Összezap a két sereg. Szemben áll egymással a várkapitány és a felkelők vezére. A várkapitány dühvel ront ellenfelének és oldalán sebet ejt a kardjával. A vezér, kardját suhogtatva baljával az oldalához kap, de jobbajával véd és vág, ellenállásra buzdítja embereit. A

D Z S U N G E L GROTESZK BALETT 6 KÉPBN

Írta:
Szenthegyi István

szintén megsebesült várkapitányt csatlósaival együtt, a kiszabadult rabokkal is megerősödött felkelők ellenállhatatlan erővel visszaszorítják a homályba vesző erdőség irányába.

533. ütem:

Kiugrik a pásztorfiú, röpke szólótáncal.

538. ütem:

Gyermekek tánca.

545. ütem:

Leányok tánca.

553. ütem:

Asszonyok tánca, elvegyülve a visszatért harcosok örömtáncával, a kivívott szabadságot ünnepeelve.

569. ütem:

Felgyújtják a tömlöcöt.

570-630. ütem:

Tűztánc. A lángok a zene dinamikájához igazodva, hol erősebben, hol gyengébben csapódnak fel, mialatt minden csoport külön válva és ismételtlen összevegyülve ujjong a szabadságért.

630. ütem:

Leomlik és eltűnik a börtön.

632. ütem:

Felszáll a páva a várkapu kőpillérjére. Arany fény önti el a színt. Ez alatt kettős cselekmény folyik. Mialatt a nép önfeledten táncol mámoros örömeiben, a megsebesült vezér, a hősiezen kivívott győzelem után, a vérveszteségtől ellankadva, fél térdre roskad. De amikor arany fény önti el a színt és a páva kiterjeszti a szárnyait, villogó kardját fölemeli és a fény felé mutat. Mialatt a tömeg a felkelő Napot köszöntve, felszabadulva tódul ki a várból, a vezér haldoklása kezdetét veszi. Lázálmában látomása támad. a hegedű-szólonál, a magasban megjelenik hófehér ruhában a megdicsőült leány, mint a szabadság megmentője. A táncos képzelje maga előtt Michelangelo haldokló rabszolgáját és a haldokló Gallust és próbálja a mozdulatait életre kelteni. És amikor a zene ujjongó záró akkordjaira még tombol a nép vigalma, véget ér a hős szép haláltusája: harmóniában egyesülve a boldogság és a béke.

Személyek:

Az elefántcsont kereskedő

A feleség

A fiú

A dzsungel-nő

Üzlettárs

Szobalány

Első majom

Második majom

Állomásfőnök

Pincér

Szolga

Fekete teherhordók, négy huligán, majmok, a Dzsungel-bár vendégei, almaszüretelő fiatalok.

Történik manapság, a sötét Afrikában és egy neonfényes nyugati nagyvárosban, utóbb az áldott vidéken.

1. KÉP

Késő délután, a nap még ontja gyilkos sugarait a mérges zöld és áthatolhatatlan dzsungelre. Az előtérben, kókuszdió hajításnyira a vadontól, csöppnyi, hófehér állomásépület, fölötte behemót betűkkel a felirat: DZSUNGEL feltételes megállóhely. Perlekedő majomlárma hallatszik a sűrűségből. Kिरont egy csúf, nagy fekete csimpánz, egy köteg banánt szorongatva a hóna alatt, azt menti egy másik, hasonló majom elől, aki üldözi őt. Ádáz harc kezdődik a prédáért. A megvadult majmok egymás torkának esnek, egészen úgy, mint ahogy fejlettebb fajrokonai szokták. Váratlanul, valami fenyegető, fehér női test villan által a sűrűn, mintha a bizonytalan női alak kötélén, vagy liánon suhanna át a fák közt.

A két majom pillanatok alatt elcsendesedik. Megszeppenve, büntudatos képpel sompolyognak el, közben sűrűn pislognak a titokzatos dzsungel felé. Csönd, a jelenés nem mutatkozik. Az állomásépületből kijön egy barátságosan vigyorgó, szerezcsen állomásfőnök. Gyapjútakarót terít a földre, hanyatt fekszik, angol pipára gyújt, kéjesen hűsöl és pöfékel, hozzá lepedőnyi újságot olvas. Gyorsan sötétedik, ami napirenden van a trópusokon. Az állomásfőnök nem lát olvasni. Ruganyosan felugrik, kattant egyet a falon.

Ragyogó neonfényben izzik föl az állomás felirata. Elégedetten visszafekszik, pöfékel, olvas, rá se köp a dzsungelre, ahonnan rejtélyes állathangok szűrődnek ki. Fáradt karván vánszorog elő az őserdőből. A fekete teherhordók óriási elefántagyarak súlya alatt roskadoznak. Az elefántcsont-kereskedő is szeretne már tollas párnákon megpihenni, de azért marad rá ereje, hogy rinocérosz-korbáccsal ösztökélje a drága teherhordozóit. Mellette az üzlettársa. Hasonlítanak egymáshoz, jobban mondva, mind a ketten az előbb látott, mérges csimpánzokhoz hasonlítanak. Nagyokat fújva, dühödten baktat az elefántcsont-kereskedő nagydarab felesége. Unja már Afrikát. Dühös az egész világra, a négerekre, az elefántsontra, még szelíd tekintetű fiára is, aki gyengéden támogatni igyekszik őt a fáradságos úton. Mindenkin parafa sisak. Az európaiak a megkönnyebbülés sóhajával veszik észre a neonvilágítású állomásépületet. A kereskedő felesége nyomban arra kíváncsi, hogy mikor indul a legközelebbi vonat. Csak hogy a barátságosan vigyorgó állomásfőnököt már elnyomta a buzgóság, nagyokat horkant álmában, még az elefántlövő puska sem ébreszti fel, amelyet a kereskedő felesége süt el a füle mellett. Mit lehet tenni, a társaság letáboroz. A holtfáradt feketék eldőlnék, mint a liszteszák. A fiú tábortüzet gyújt, a köré kuporodnak a család tagjai és az üzlettárs. Csupa morcos ábrázat. A feleség hamarosan horkol. Titokzatos trópusi éjszaka. A neon már nem világít. Félelmetes állathangok, parázsló állatszempárok. A fiú apró gitárt vesz elő, álmodozó dalt játszik. A kereskedő és az üzlettárs bóbiskol. A dzsungel felől, a homályból egy meztelen fehér nőalak oszon elő, párdücléptekkel. Megáll, a különös zenei hangokra figyel, lopva közeledik. Megbabonázva nézi a fiút. Elvadult, gondozatlan haja az arcába hull, s amint a hold rásüt, a szeme villog. Egyszerre észreveszi a fiú a dzsungelnőt. Rábámul, mint egy jelenésre. Egy hirtelen mozdulatától megriad az éjszakai látogató, s hanyatt-homlok elmenekül. de már meglátta a bóbiskoló elefántcsont-kereskedő is. Bezzeg, egyszeriben kinyílik a szeme! Ugrik, hogy utána iramodjon. A jelenség már eltűnt. Izgatott tárgyalás kezdődik. Bevonják az üzlettársat is, akinek leragad a szeme az álomosságtól. Elhatározzák, hogy lesben állnak. A fiú, csalétkül, halkan pengeti a gitárját. Csönd. A dzsungel zümmög. Kiszáratva a dzsungelnő leugrik egy fáról, ahol lapult. Óvatosan közelít, minden érzékszervével figyelve, mint a kíváncsi állatok. Egy óvatlan pillanatban felugrik az elefántcsont-kereskedő meg a társa, rárohannak a nőre, megragadják. A dzsungelnő, tökéletesen megriadva és megvadulva, szabadulni igyekszik. Ész nélkül harap, karmol. Alig bírnak vele. Erre a zajra felébred a feleség. Megrökönnyödvé bámul, semmit sem ért. Az elefántcsont-kereskedő izgatott zavarban magyaráz neki, de attól nem lesz okosabb. A fiú is magyaráz. Ezt sem érti. Csak egyet tud: aki valamit is ad a társadalmi etikettere, nem tűrheti, hogy meztelen nő legyen a társaságában. Uk-mukk-fukk, kiráncigál a kofferjéből egy pongyolát, hogy az illetlen nőszemélyt jobb belátásra bírja. A dzsungelnő a pongyolától még jobban megijed. Nem tudja, mi történik vele, mi az a kényszerzubony. Szabadulni igyekszik a ruhadarabtól, vadul ugra-bugrál, szeretne visszamenni a szabad dzsungelbe, meztelenül, ám a feleség egy kötelet kerít, azzal tekeri át a pongyolát, s jó szorosan megköti. Étellel, itallal kínálják a vadócot. Hevesen visszautasítja. Szép szóval próbálkoznak. Semmi eredmény. A fiúnak valami eszébe jut. Játsszani kezdi az előbbi dalt a gitáron. A dzsungelnőre varázslatként hat a szerelmes gitárének. Abbahagy-

ja az ellenkezést, elámultan, égő szemmel nézi a fiút. Az elefántcsont-kereskedő morcos arcot vág, máris féltékeny. Épp oly gyorsan, mint ahogy leszakadt az esti sötétség, feslik föl a lángoló hajnal. Ébred a természet. A dzsungelnő még egyre a fiút bámulja. Közeledő vonat zakatolása hallatszik. A fekete állomásfőnök néhány tornagyakorlatot végez álmában és ruganyosan fölpattan. Maga a megvesztegető nyájasság. Szalutálva üdvözlí a befutó trópusi expresszt. Az elefántcsont-kereskedő izgatottan felrugdalja az alvó feketét, kezdődik a berakodás. Még nagyobb izgalommal buzgólkodik a kereskedő, hogy a csodálatos, eleven zsákmányt, a dzsungelnőt is bevagonírozza. Ekkor azonban hirtelen észbe kap a feleség. Erélyesen tiltakozik. A csetepatének az a vége, hogy előbb a nagydarab asszonyt gyömöszöli be a kocsiajtón, aztán a dzsungelnőt, aki még egy vágyódó, s kétségbeesett pillantást vet az elhagyott dzsungel felé. Elpöfög a vonat, elvonulnak a fekete teherhordók is. A dzsungelből előjön a két csimpánz. Valamit keresnek. Búsán néznek a távolodó vonat után. Lassanként egész majomcsapat szívárog elő. Szakadozott, ide-oda billegő, szomorú körtáncba fognak. (Ilyen fajta, majom-folklorisztikus hitelű körtánctól sokat beszéltek már egyes neves zoológusok, s Bragaglia, olasz tánckutató is megerősíti létezésüket...)

2. KÉP

Tágas szoba, középen széles, nyitott ablak, azon át kilátni a nagyvárosi dzsungelre. Szürkület, még villóznak a neonreklámok, egy különösen magára kényszeríti a figyelmet: DZSUNGEL BÁR. A szoba a félhomályban látszólag üres. A vetett ág érintetlen. Óvatosan nyílik az ajtó, az elefántcsont-kereskedő bedugja a fejét. Háta mögé pillant, belép, pizsamában. Izgatottan lopózik az ágyhoz. Látja, hogy üres. Meglepetten nézdegél körül, bekukkant az ág alá, idegesen topog. A nyitott ablakhoz ugrik, lenéz. Becsukja az ablakot. Világosodik. A dzsungelnő ott alszik a szekrény tetején, gombóccá összekuporodva. Kővé meredve veszi észre az elefántcsont-kereskedő. Fejét csóválja, nagyot sóhajt. Tehetetlenül keringi körül a magas szekrényt, szeretne felmászni, de sehogy sem sikerül. Csurog a nyála a préda után...

A dzsungelnő nyújtózkodik, felébred. Amint megpillantja a kereskedőt, egészséges kacajra fakad. Epekedik, sóhajtozik a vén majom. Hívja, csalogatja a nőt a magasból. Az csak kineveti. A jelenetet az ajtóból figyelő kereskedő felesége. A természetes amazonon is pizsama. Vészt jósló arca egyre pufókabb. Nem bírja magát tovább türtöztetni, hevesen beront, szenvedélyes szitkokkal támad a férjére. A tetten ért széptevő szeretne eltűnni a bal fenéken. Ehhez nyomban hozzá segíti a derék feleség, egy-két jól elhelyezett rúgással. Bejön a szobalány, együtt sápiózik az úrnőjével: micsoda alak ez a dzsungelből szalasztott nőstény Tarzan! De bármit csinálnak, az jobban érzi magát odafönt, mint az ágyban. A kereskedő felesége teljesen tanácstalan. A szobalánynak villan át az eszén, hogy szép ruhákkal kellene lecsalni a vadócot. Sorra hozza elő a szebbnél szebb toaletteket. A dzsungelnő meg se rezzen. Csillogó ékszerekkel próbálják felkelteni az érdeklődését. A dzsungelnő a könyökére támaszkodik, némi figyelmet tanúsít a csillogó-villogó holmik

iránt, de aztán lustán tovább heverészik. A szobalány egy tálca banánnal jelenik meg. Felmutat, feldob egy banánt. A dzsungelnő megmozdul, a banán felé kap, ez sem hozza különösebben izgalomba. Belép a fiú. A dzsungelnő szempillantás alatt felélénkül, s a fiúnak egy mozdulatára a karjai közé ugrik. A dolgok illetően fordulata már csöppet sem tetszik a kereskedő feleségének. Fokozódó düh fogja el, amikor látja, hogy a fiú is fölgyúltan öleli a vad nőt. A szerelmi pas de deux-nak csak az ábrándos szobalány helyesel. A féltő feleséget felváltja a féltő anya, szeretné szétválasztani a fiatalokat, könyörög a fiának, majd ismét haragra gerjedve próbálja elparancsolni. Végre is a szobalány kapaszkodik bele a pizsamanadrágjába, s diszkréten félrevonja: hagyják csak őket, olyan szép a szerelem...

3. KÉP

Az elefántcsont-kereskedő utasítására egy szolga az iroda közepén rakja garmadába a sok-sok elefántcsont agyart. Ő maga kényelmesen leül egy karosszékre, onnan gyönyörködik a látványban. Jön az üzlettárs, mohó tekintettel veszi szemügyre a kincset. Reszkető kézzel emel föl egy különösen szép példányú agyart, kapzsi mosollyal méregeti, latolgatja, félreteszi. Másik példányt választ ki, ugyan ilyen játék. Gyanakodva kel föl helyéről az elefántcsont-kereskedő, a félretett agyarakat visszarakja a halomba. Az üzlettárs nem tágit. Ő azokra tart igényt, amelyeket kiválasztott. fel is ragadja a legszebb elefánt agyart, hóna alá szorítja, elfut vele. Felpaprikázva rohan utána a kereskedő. Az óriási agyaron kezdenek huzakodni. Az kell mind a kettőjüknek. A vita veszekedésé fajul. Megvadulva, ádázul pörlekedik a két üzletember, egyik se hagyja a nemes prédát, odáig, hogy végül is egymás torkának esnek, akárcsak az a két dühödt majom, akik a dzsungel világában igyekeztek érvényt szerezni az ököljognak. A veszekedés zaja odacsalsa a dzsungelnőt. Meglepő változáson ment át: a civilizált világ követelményei és szokásai szerint öltözködik, sőt, éppen pazar estélyi ruhában van és sminkeli magát, a haja a legdivatosabban fésülve. Némi meglepetéssel mered a két veszekedő majomra. Mintha ismerős kép jelenne meg a szeme előtt. S rögtön tudja, mit kell tennie. Habozás nélkül veti magát közbe, jól oldalba vágja egyiket is, másikat is, méltatlankodva rájuk förmed. A két üzlettárs pillanatok alatt lecsendesedik. A kereskedő megjuhászodva, szégyenkező arccal, komikusan-bocsánatkérően keresi a csodált nő pillantását, az üzlettárs pedig jobbnak véli, ha köddé válik és elpárolog. A dzsungelnő megvetően félredobja a veszekedést okozó elefántcsontot. Készül, hogy faképnél hagyja a kereskedőt. Ez azonban, tenyerét dörzsölve, már újabb zsákmányszerzési alkalom lehetőségeit sejtí. Lopva körülnéz, látja, hogy ketten vannak. Mézes-mázosan udvarolni kezd. Egyre hevesebben ostromolja a lányt. Simogatja, ölelgeti, térdre hullva szerelmet vall, lázasan kezdi bontogatni a ruhát a mellén. A dzsungelnő különös, szemérmes érzéssel óvja testének meztelenségét. Most, hogy a ruhaviselést megszokta. S a kereskedő túlságos okvetetlenségét megunva, nagyot csap a kezére, kacagva elfut. Egy váratlan pillanatban, amúgy estélyi ruhásan, fölmászik a rollé hevederjén, a magasból csúfolja a dühödt öregembert. Így találja őket a szintén

estélyi ruhába öltözött fiú. De ideje sincs a meglepetésre, mert apja most veszett dühvel reá támad. Egész sértett haragját, bősé feltékenységét rázúdítja, majd vakon nekirohan az ajtónak, alaposan be is veri a fejét és fenyegetőzve elviharzik. A dzsungelnő lecsúszik a hevederen és kacagva omlik a fiú karjaiba.

4. KÉP

DZSUNGEL BÁR – hatalmas neon betűk hirdetik a fényes nagyvárosi lokált. Szól a jazz, folyik a tánc, durran a pezsgő. A fiú táncolni hozza a dzsungelnőt. A csodás, egzotikus szépség minden férfi tekintetet magára vonz. Ő maga kissé bátortalan, idegenkedve, bizonytalan gyanakvással tekintget szét, csak a fiú jelenléte bátorítja. Táncolnak. Csöndes angol keringőt játszik a zenekar. A fiú szerelmesen ringatja a lányt, s az már nem fél, biztosan érzi magát a gyengéd karokban. Egy négytagú huligán társaság alattomosan figyel őkét. Összesúgnak, forralnak valamit. Kapóra jön, hogy vad rock and rollba kezd a jazz. A négy huligán közül az egyik azonnal „lekéri” a dzsungelnőt, s mikor a fiú méltatlankodik, a másik három fenyegetően körülvéski. Vad, dobálós tánc, egyik huligán a másiknak repíti a dzsungelnőt. A fiú beavatkozik, de alig moccan, máris leüti az egyik huligán. Nagy riadalom, a pincér kétségbe esve tördeli a kezét. A dzsungelnő hirtelen észbe kap. Kitör igazi természete, pillanatok alatt szétüt a garázda huligánok közt, egyiket a másikkal csépli. Hamarosan földön van mind a négy, mint a rongy. A szájtáti pincér és a nem kevésbé elámult vendégek dermedt csöndjében föltámogatja az alélt fiút, s erőteljesen kivonszolja ebből a dzsungelből.

5. KÉP

Az elefántcsont-kereskedő teljesen esztét veszítve, dülva-fülva lótt fut a szobában. Minden pillanatban az ajtót kémleli. Felesége sírva, dühösen járkal mögötte, szidja, csitítja, kérleli. Ettől még magasabbra hág az öregember dühe. Földhöz vág egy vázát, ki akar ugrani az ablakon, a szobalány kapja el. Erre a redőny hevederjén kezd fölfelé mászni, de lehuppan. Belép a dzsungelnő és a fiú, előbbi estélyi ruhájukban. Mikor az elefántcsont-kereskedő meglátja őket, előbb csak rájuk bámul, aztán kitör az őrvöngés legmagasabb foka. Prüszköl, köpköd, lángot fúj a szerelmes fiatalok felé. Törni-zúzni kezd, amit ér, nekimegy a szekrénynek, hirtelen megostromolja, fölkapaszkodik rá, a szekrény tetején összekuporodik, mint egy majom, onnan köpköd, sziszeg. Igazi vadállat. A boldogtalan feleség ájultan rogy össze. A fiú összenéz a dzsungelnővel. Közös megértést tükröz a tekintetük. Lassan indulnak, egymás kezét fogva.

6. KÉP

Verőfényes falusi táj. Almaszüret folyik, vidám parasztlányok, legények gyűjtik garmadába az érett gyümölcsöt. Tiszta derű, tréfálkozás, évődés serkenti a munkát. Kézen fogva, egyszerűen öltözve jön a fiú meg a dzsungelnő. Mind a ketten elgondolkodók, kissé

szomorúak. A vidám almaszüret állítja meg őket. Nézik, nézik. A fiú gondol egyet, leveti kabátját, az almaszedők közé vegyül. Szívesen fogadják, dolgozzék, ha akar. Most a dzsungelnő néz, néz, egymagában: mit is csinálnak azok... S kedvet kap rá, már ő is ott van az almaszüretelők közt. Lassan, bandukolva, behúzott nyakkal, horgászni jön az elefántcsont-kereskedő, a közeli folyóhoz. Amint megpillantja a dzsungelnőt a szüretelő lányok seregében, még egyszer feltámad a vágya. Közeledni próbál, de a dzsungelnő nevetve almát hajít feléje, s erre a lányok követik példáját: almazápor kergeti el az okvetetlenkedőt. A világoskék ég alatt, a sok, jó levegőben, önfeledt körtánc zárja körül az almafákat. Közül ott van a szerelmespár. A dzsungelnő, évődve, kitör a körből, s vadócós emlékként felmászik az almafára. De a fiú gyengéd csalogatására máris lejön, s engedelmesen, szerelmes nőként simul a karjai közé. Megújuló, összearuló, diadalmas körtánc. (S ez már az emberek körtánca.)

BEHÁR GYÖRGY: BAKKHÁNSNŐK

Táncjáték Euripidész nyomán

Írta: Hubay Miklós, koreográfiáját készítette: Harangozó Gyula

I. A thébai akropolisz előtt

Archaikus épület, puritán díszleten. Kő és vas. Feltételezhetően bal felé esik Théba városa. Jobbra a liget. Az induló lassú, ünnepélyes zene kezdetére megy fel a függöny. Szürke hajnal, majd pirkadat. A kép végén napfény.

Lopva jön be pár asszony, mögötte társnőik. Ők csempézik be Thébába Bakkhos szobrát. Lopva és mégis diadalmasan hozzák magasra emelve, ezt a ragyogó színekkel kimázolt, thyrstos és az ősi bikaszarvas fejdísz viselő, emberi méretnél kisebb, archaikus merevségű és mosolyú faszobrot. Áhítattal és kirobbanásra kész szenvedéllyel hódolnak a nők új istenüknek. Kultikus mozdulatokkal áldoznak. A természet, a szabadság, a jókedv tört be ezzel a szoborral ide, a szürke, katonás Thébába. A nap első sugara a Bakkhos szobron. Vad színeiben felragyog fején az ősi isten-attributum. Őrjárat jön ki a fellegréből. A fekete, egész arcot beborító ércsisak félelmetesen rovarszerűvé teszi ezeket a katonákat. Amíg az őrjárat átvonul gyors léptekkel a téren, a nők megmerevednek és elfödik Bakkhos szobrát. De alig hogy eltűntek a katonák, máris folytatják táncukat a szobor előtt, növekvő kedvvel.

Nyílik a palota kapuja. Ino surran ki a palotából, a királyné, s csendre intené asszonytársait, de lám, őt magát is lenyűgözi a szobor szépsége, nem tud ellenállni neki: Ino is

bekapcsolódik a táncba. A nők kara teret enged neki, s fokozódó extázissal kísérik Ino magányos hódolati, odaadó táncát a szobor előtt. Ekkor, mintegy megidézve ettől a fellobogó asszonyi szenvedélytől, feltűnik a szobor mögött a szobor – élő és láthatatlan! – mása, eredetije, a szobornál hatalmasabb Bakkhos isten. Ino a szobornak táncol, az élettelen bálványinak, de közben megéri a láthatatlan isten jelenlétét, az isten ragadja őt tánc közben magán kívüli extázisba. Az isten a partnere. S amikor az isteni jelenés már eltűnt, s megint csak a szobor van egyedül a királynéval szemben, az örvény, amely az isten nyomában itt maradt, mint egy falevelet, úgy sodorja tovább az asszonyt, s ejti le végül őt, ellassulva, elhalkuló zenére.

Újabb őrjárat, újabb lárva arcú katonaság robban ki a palotából. S a katonák nyomában kilépett Pentheusz, a király. Íme, tetten érte a titkos bacchánsnőket. Intésére a katonák megragadják az asszonyokat, megkötözik és elhurcolják őket. Inót pedig a király parancsolja a palotába. Pentheusz, bálványromboló haragjában nekimegy a szobornak, csak hogy a szobor mögül megint előbukkan az eleven isten, s láthatatlanul úgy irányítja Pentheuszt, hogy a szobor helyett mindig önmagában tesz kárt. A király persze nem látja a csínytevő istent, aki ugrasztja és gáncsolja őt, a katonák se látják, mitől ügyetlenkedik a szobor körül a királyuk. Berúgott volna? Bakkhos nevetve szédíti tovább az egyre feldühödtebb Pentheuszt, aki a hiábavaló küzdelem végén alétan összerogy. Az isten kineveti áldozatát, s most varázsló-hívó mozdulatával int a megkötözött nőknél, azokról már le is hulltak a kötelékek, felpattantak a zárok, s kitörő szenvedéllyel rohannak be ide a nők, sűrögnének, sereglének az isten körül, de Bakkhos máris felgyorsítja lendületüket és szinte kiröpíti őket a liget felé. Egyiket a másik után. Ino is kitör a palotából. Pentheusz leküzdí benutságát, s támolyogva indul felesége után, hogy visszahúzza őt az isten csábító közeléből. Pentheusz és Bacchus harcolnak a nőért. Hol az isten látszik erősebbnek, ő lendítené már Inót is a ligetbe, hol a férjnek sikerül magához ölelnie feleségét, akiben ilyenkor fájdalmasan ébred fel a hitvesi szerelmének emléke. De hogyan tudna tartósan ellenállni Bacchus varázslatának? A távolból idecsendülő bakkhás orgia szavának? Kettészakadt szívvel talán, elszáll Ino is, ki a ligetbe, a többi bakkhás után.

Kedves Gyuszi!

Mellékelten küldöm az „Álmodó Bálint” c. táncdaljáték szinopszisát, amiről a stúdióban beszéltem Neked. Gondolom, hogy ha Neked tetszik és lehetőséget látsz benne, úgy Nádasdyt vagy Vaszyt is érdekelné. Ha előadássá érik, úgy Disney-ék – akikkel a tavaly dolgoztam – megvásárolják és legyártatják velünk, de őket csak kész produkció érdekli. Ez viszont komoly üzlet lenne. Elolvasás után várom telefonod, légy szíves a lakásomon hívni, reggel 9 h-ig, vagy du. 18 h után.
Szívességed előre is köszönöm,

Igaz tisztelőd: Györfly József
Budapest, 1961. IV. 18.

1933-ban egy bükszádi, 94 esztendő, Csontos Samu nevű favágó mondta el nekem ezt a mesét. Maros és udvarhelyszéki gyűjtéseimmel egészítettem ki. A tánc-daljáték olyan, réges-régen élt derék férfiak és asszonyok története, akiknek, ha a nevét nem is ismertük, szellemük soha nem ment feledésbe. Hőseim forrón szerették a szabadságot, s az emberi méltóságot, nemes, szép életet éltek. A történet szálai a XIV-XV. századba visznek vissza, szereplőim és a történet helyszíne jellegzetes, népi sajátságokat mutatnak. A táncosok és énekesek nekünk, gyermekeinknek és unokáinknak mesélnek. Örök emléket állítanak elődeinknek, akik keményen, kitartóan harcoltak az elnyomás s a gonoszság ellen, hogy azután, évszázadok múltán, a mi időnkben Bálint álma valósággá válhassék.

ÁLMODÓ BÁLINT

„Szent Anna-tó legendája”
Tánc-daljáték két felvonásban

Szövegét saját gyűjtése és novellája alapján Györfly József írta,
Irodalmi munkatársa és versszövegíró: ifj. Kalmár Tibor.
Zenéjét, részben népi témák alapján..... szerezte.
Koreográfiáját.....készítette.

Ördög Máté várúr – basszus

A bolond – szólótáncos

Ügyekvő várnagy – basszbariton

Álmodó Bálint pásztor legény – szólótáncos

Anna, a menyasszonya – szólótáncos

Árcsó Mihály, bükszádi ezermester – bariton

Vetélkedő katona – szólótáncos

Áron, székely zsoldos – tenor

Férfi és női kórus, gyerekkórus, tánckar, vásárosok, székely, román és szász falusiak, zsoldosok, pásztorok, favágók, virág táncosok, békafiókák tánckara.

Történik: Erdélyben a XIV-XV. században, egy erdei tisztáson, a Várúr szobájában, a bükszádi piactéren és a várudvaron.

Budapest 1961.

Jogvédve: M. Sz. Szerzők Egyesülete Bpest 1943.

Szerzői Jogvédő Hivatal Bpest 1956.

I. FELVONÁS

1. kép

Erdőrészlet, háttérben a tóval, illetve a várral...

Reggeli szürkület, a színfalak mögött halk, zümmögő kórus, (ez végigkíséri az egész képet) melyből kiválik egy bariton (narrátor)

A fenyők állnak sötéten, mozdulatlan,
Csúcsaik már-már a napig felérnek,
Törzsük illatos gyantát izzad,
S balzsamos hőség száll alá.

A csapáson leng a tavaszi szél,
Megmozdítja a feszülő rügyeket,
Egy régi tavasz ébred a havason,
S most minden vadvirág nektek mesél.

A szín kissé kivilágosodik, ébred az erdő, a virágok tavaszi táncba kezdenek. Százszínű virágrajok jönnek ki az öreg zuzmó-szakállas fák alól, s libasorban vonulnak át a csapás túlsó partjára. Elöl megy a fehér hóvirág, karon fogva kísérik a kökörcsinek, mögöttük billeg a kakastaréj, sárga csillagocskáival, az odvas gyöngyike rózsaszínes, kancsóka szerű fürtjeit bontogatja. Az ágas-bogas cserfatuskó mögött nagy, vörös tetős gombaházak párállnak, mögöttük lila vadjácintok és sárga kankalinok csapata táncol, körbefogózva a vörhenyes avaron. Fehér színű vad-százszorszép és kékes májvirág ölelkezve mosolyognak és integetnek a hegyoldalakat telehintő daravirág fehér morzsáinak. Ködfelhők úsznak át a kis tisztáson, a virágocskák kitérnek, egy-egy eltűnik mögöttük...

A nap már a fenyves fölé ér és a ködöt áttörve, egy gyönyörű hídon küldi a fényt alá a földre. Felébred a közeli forrás és kedves csörgedezéssel üdvözli öreg barátját, a napot. Egyszer csak az erdő madárbirodalma ujjongó karénekebe kezd, síp, dob, fuvola, fagott a kis torkok hangszere. Lágyan flótázik az aranymálinkó, kurrog a mátyásmadár, dobol a harkály és velük taktust tartva füttyentgetnek, kacarásznak a feketerigók. A madárkórus dala kissé csendesül, újra lengedezni kezd a szél és hirtelen elfújja a völgytorkolatnál lévő ködfelhőt. A völgy tövében egy tó áll, szinte mozdulatlan, mint gyengén redőzőtt, zöldes-kék velúrbársony lepel. Még mélyebben, a völgyben, egymással ölelkeznek – békés egyetértésben – hét kis falu, fatornyos templomaikból idehallik a hajnali harangszó. A

hegyoldalból pásztordalok foszlányait hozza a szél. Itt fönt a tisztáson a madárkórus dala terjengőssé válik és a virágok forogva, örömteli kedvvel üdvözlik a napsütötte völgyet, a tavat, s a hét kis falut.

A kórusból újra megszólal a bariton:

Valamikor, réges-régen
Itt a tónak a helyében,
Egy mogorva várkastély állt.
Egy várkastély, hét toronnyal,
Hét toronnyal, s száz ablakkal:
Ördög Máté híres vára,
A férfinép vesztőhelye,
Száz fehérnép temetője.

Hirtelen a tó párálni kezd, és a süllyesztőből előtűnik egy vár: a hét kis falut elborítja vad árnyéka.

Valamikor, réges-régen
Magas víz folyt vár körében,
Az Oltból jött kristály vize,
Száz asszonynak piros vére
Hej, de sokszor megfestette.
Hét falunak harang-hangja
Ördög Mátét bősztítette,
S a levegőt sűrítette.

A virágok dobpergésszerű ütemekre visszatáncolnak a helyükre.

2. kép

A várúr szobájának olombetétes, színes ablakán bekandikál a hajnal. A zöld üvegen belopózkodó lapos fény és a falakra tett fáklyák fénye, no meg az átdorbézolt éjszaka még kegyetlenebbé teszi Ördög Máté felpuffadt arcát. Cimboráival és bacchánsnőivel mulat, széles kerevetén tevébőrökből kászálódik fel. Az egyik nőt, akivel feküdt, eltolja magától, s kezében hatalmas cinkupával bordalba kezd.

Odakünn lassan virrad. A bordal utolsó ütemeire a bacchánsnők táncba kezdenek. A tánc befejeztével mohó férfikarok magukhoz ragadnak egy-egy táncosnőt. A várúr azonban még nem adja meg a jelt a bacchanália megkezdésére. Az igazi multság még csak most kezdődik, ígéri, és külföldről érkezett vendégeinek nagy hahotával elmeséli az ő, tizennyolc éve naponta megismétlődő „tréfás ébresztőjét”. Elmondja, hogy amikor az első hajnali napsugár megjelenik az ablak párkányán, belopózik szobájába a néma, eszelős udvari bolond és meg akarja ölni. Ez a bolond valamikor a hét falu bírója volt. Tizennyolc esztendővel ezelőtt Ördög Máté a bíró feleségét a keresztelői torról rabolta el és hurcolta ágyasházába. A fájdalomtól félőriült bíró szinte hihetetlen módon bejutott a kastélyba, egyenesen Ördög szobájába, ahol azonban az ajtónállók lefogták és lefegy-

verezték. Büntetésből végig kellett néznie felesége meggyalázását. A bíró fájalmában megzavarodott, asszonya a szégyenbe belehalt. Hogy a „mókát” el ne mesélhesse, a várúr kitépette a nyelvét és soha többé nem engedte vissza falujába. A most már „udvari bolonddá” előléptetett bíró azóta naphosszat táncolja a félbemaradt keresztelői táncot, és tizennyolc éve ernyedetlen gyűlölettel és bosszúvágygal, minden reggel megkísérli, hogy kioltsa ura és kínzója életét. A vendégek nagy hahotával jutalmazták a történetet. A párkányra felopózik az első hajnali napsugár. Ördög Máté csendre inti a hahotázókat: kintről már hallatszik a bolond lépteit kísérő csörgő- és csengettyűszó. A várúr gyorsan a függönyök mögé tuszkolja a vendégeket és a bacchánsnőket, ő maga végig dől a kereveten, alvást színlel. Nyílik az ajtó és erősödő csörgő- és csengettyűszó kíséretében, groteszk tánclépésekkel – a keresztelői táncot járva – belép a bolond. Félig népviseletben (csizma és harisnya), félig csörgőkkel, csengőkkel teleaggatott bohóc-blúzban, fején csörgőspikával, kezében rövid nyelű medveölő fejsze. Szemében eszelős gyűlölet lobog, egyre vadabb léptekkel közeledik a kerevet felé. Ördög Máté megjártassa a riadtan ébredőt és tettetett rémülettel húzódik hátra a függönyök felé. Mikor a fejsze már lendülne, egy rántással elhúzza a függönnyt a rejtőző bacchánsnők elől és gúnyos kacajjal kiálltja a bolond felé: „Itt van az asszonyod, válaszd ki közülük!” A vihogó bacchánsnők körülfojgják a bolondot és kitáncolnak vele a tereméből. A függöny mögül előbúvó vendégek harsány hahotával köszöntik a „pompás tréfát”. Ördög Máté velük hahotázik, ám jókedvét szegi egy eddig nem ismert hang: meggyalázott és megölt asszony-áldozatainak szinte túlvilági kórusa szólal meg a háttérből: „Betelt a pohár, Ördög Máté!” Egy pillanatig megkövülten áll, majd megrázza magát és harsány hangon kiáltja: „Ügyekvő! Hol vagy? Hozhatjátok a reggeli étket!”

Mintegy varázsütésre nyílik az ajtó, lopakodva, félve, alázatosan hajlongva, szinte a földön csúszik be Ügyekvő, Ördög Máté talpnyaló várnagya. Mögötte egész szakácskad: fehérceledék és kuktainasok hatalmas fatálcákon hozzák a párolgó sült malacot, tűzdelte kappant, özgerincet, friss, ropogós cipókat, mások borostömlőket. Ügyekvő elhúzza a nehéz függönyöket, a szín kivilágosodik. Ördög fitymálva néz végig a gazdag ételhal-mazon és ingerülten kérdi várnagyától: „Hát a lány hol van? Azt parancsoltam, reggelre behozzatok!” Ügyekvő remegve jelenti, hogy az eddigi kísérletek kudarcot vallottak, hét falu népe féltve őrzi a lányt, de ma van kézfogója a bükkszéki vásáron, minden elő van készítve a terv végrehajtására. Ördög dühében egy kupa vörösborot loccsant Ügyekvő szeme közé: „Takarodj és a lány nélkül szemem elé ne kerülj, mert fejed vétetem!”

Ügyekvő eliszkol. A multság tovább folyik, visszatérő zenei motívum a bordal. A hídkapu láncának nyirkorgása és vágató lovasok dübörgésének hangja alatt a szín első-tétedik.

3. kép

A bükszádi piactéren folyik a vásár. Festői, tarka sátrak, félig lenyitott tetejű ekhós szekerek között vásári árusok, messze földről idejött híres céhmesterek kínálgatják portékájukat a különböző népviseletben – (román, szász, székely, csángó, stb.) – öltözött

pásztoroknak, favágóknak, vásári népségnek. Az egyik ekhós szekér előtt karcsú termetű, pirosposzsgás, csinos parasztlány áll. Kék szeme nagy boldogságot árul el: ma lesz kézfogója igaz mátkájával, Álmodó Bálinttal, a hét falu hegyi pásztorával. Bálint jegykedőt vesz mátkájának, Annának. (Kendő tánc) Árcsó Mihály, az öreg ezermester, a falu bölcse elmeséli az idegen földről jött árusoknak Anna és Bálint történetét. Mindkettő apátlan-anyátlan árva volt, kiket a hét falu népe közösen nevelt fel. A két fiatal, az ősi szokásokhoz híven ma, a vásár napján tartja kézfogóját.

A kőkapunál megjelenik Ügyekvő zsoldosaival és kiadja a végső utasításokat a lány elrablására, aki nem más, mint Anna. A zsoldosok elvegyülnek a zsibongó tömegben.

Árcsó Mihály, a szokásokhoz híven jelt ad a kézfogó-vetélkedő tánc kezdetére. A tánc a piac közepén, a zenélő kút előtt kezdődik. A körülálló nép táncmozdulatokkal és tréfás rigmusokkal kíséri a jegyepár táncát, mely egyre gyorsabb lesz. Anna önfeledten, boldogan forog Bálint karjaiban, amikor felhangzik Árcsó vetélkedésre szólító szava:

Aki a menyasszonyt el akarja vinni

Vetélkedő táncba kell annak most jönni!

Kinek gyorsabb lába, mint a vőlegénynek,

Elnyerheti Annát hitese feleségnek...

A hullámozó tömegből – a zene gyors ütemére – táncolva tart Bálinték felé Ügyekvő egyik zsoldosa és vetélkedőre hívja Bálintot. A tánc törvényei szerint bárki, aki a vásáron részt vesz, bántódás nélkül jelentkezhet vetélkedőre, s az egyre gyorsuló zenére, ha szebben és jobban járja a táncot a vőlegénynél – az egy helyben táncoló lány előtt – megakadályozhatja a kézfogót.

A fiatal zsoldos katona eleinte bírja a gyors iramot, de Bálint táncra szebb és veszedelmesebb: hol a földön guggol, hol pedig embermagasságig szökik a levegőbe. A katona már-már kidől, a körben állók megindulnak, hogy kirekesszék a vesztes vetélkedőt, de ekkor a lacikonyhák felől egy legény tántorog be, megvágott fejjel és hírül hozza, hogy a várúr zsoldosai újból harácsolnak, nem tartják tiszteletben a vásári ünnepnapot.

A férfiak, Bálinttal az élükön, a harácsolók után futnak, a piacon csak a vetélkedő-táncos zsoldos, Anna és az asszonyok maradnak. Ügyekvő jelt ad, a zsoldos felkapja a megdöbbsent Annát és magával hurcolja. A lány segítségére siető Árcsót három másik zsoldos lefogja és magával vonszolja. Lódobogás alatt a szín elsötétül.

A várúr szobájában még mindig tart a bacchanália. Odakünn lassan alkonyodik. Ügyekvő két zsoldosával vonszolja be a megkötözött kezű Annát és a szoba közepére lódítja. Ördög Máté, a maga ocsmány módján, részegen szerelmet vall, melyet azzal fejez be: „Ha nem akarsz az enyém lenni – sorsodat tudod!”

Anna vad táncsal – mely mintegy folytatása a félbe maradt vetélkedő táncnak – felel. Táncra kérés nélkül dac és ellenállás kifejezője. Ördög Máté gúnyos hahotára fakad és utasítást ad pribékjeinek: „Vigyétek hét falu legszebb lányát a csonka toronyba! – majd megszelídül! – Két zsoldos elhurcolja Annát. Ezalatt felcsendül a meggyalázott asszonyok lelkének kórusa: „Közeleg a leszámolás órája, Ördög Máté!”

A várurat riadtságából Ügyekvő téríti magához, aki jelenti, hogy még valakit hozott, hátha hasznát vehetik. Parancsára a zsoldosok betuszkolják a vén Árcsót. Ördög Máté

felismeri a híres ezermestert és nyomban megparancsolja neki: „Tömlőcajtót kell faragj, de olyan zárral, melyet csak te meg én tudunk kinyitni és amely – ha kell – koporsó is legyen!” Tudsz-e ilyet csinálni, te híres?

Árcsó büszke gúnyval válaszol: „Tömlőcöt, s koporsót a legkönnyebb csinálni!”

II. FELVONÁS

1. kép

A vár udvarán

Árcsó Mihály ácsolja a tömlőcajtót, éppen a furfangos záron dolgozik. Egyik boltív alól Áron, a környékbeli faluból toborzott zsoldos, melléje somfordál. Árcsó szemére veti, hogy szegény létére hűtlen lett népéhez és falujához, egy pár tallérért eladta magát. Áron lehajtott fejjel, szégyenkezve félrevonul. Zsoldosok jönnek az udvarra, s a malomkő-asztal mellett kockázni kezdenek, iddogálnak. Kíváncsiságukat azonban csakhamar felkelti az öreg ezermester kopácsolása, felállnak az asztal mellől, körülveszik és faggatják munkája felől. Árcsó azonban nem méltatja őket válasza. A jókedvű zsoldosok tréfás ígérekkel próbálják szóra bírni, Árcsó dühösen szétkergeti őket a fejszével.

Ebben a percben hozza az őrség Annát. Szoros fedezet mellett átkísérik az udvaron és felvezetik a toronylépcsőn. A játékos kedvű katonák egyszerre elkomorodnak, Árcsó szomorúan néz a lány után. Áron lép melléje és most már ő kéri Árcsót, mesélje el, mit készít – és jelentőségteljesen hozzáteszi – hátha segíthetnek. Árcsó megérti a legény ajánlközését és balladaszerűen elmondja Anna történetét. A zsoldosok szájtátva hallgatják, pedig a ballada minden sora Áronnak szóló utasítás: kihez menjen, mit tegyen! Áron megérti a ballada lényegét és elindul, Árcsó pedig fejszével tovább faragja a tömlőcajtót.

2. kép

Erdőrészlet, háttérben a várral

A színváltozás alatt a fejszekopácsolás hangja nem szűnik és az új színen favágók ülnek, pihennek, énekelnek nehéz sorsukról. A pihenőnek vége, a favágók munkájukhoz térnek. Bálint, akit nem vigasztalt meg a többiek búja-baja, táncával a fákat, köveket, virágokat, madarakat hívja segítségül. Tánc közben keserves gyermeksírással lesz figyelmes: a kis cserjék közül jön a hang. Odafut és az ágak közül egy békát szabadít ki, s viszi a közeli patak partjára.

Bálint csüggedten ül le egy fa tövébe. A patak felől rózsaszínű fény tör át: a virágok és bokrok mögül békafiókák táncolnak elő és haláltáncot lejtenek Bálint előtt, aki megkövülten nézi őket, szemeit dörzsöli.

A békafiókák hirtelen széjjelválnak, utat nyitnak a Békakirálynak. A Békakirály hálás köszönetet mond Bálintnak legkisebb lánya életének megmentéséért. Hálából aranyípot ad neki azzal, hogy ha valamikor nagy bajba kerül, háromszor fújjon belé. A láto-

más véget ér, megszakítja a völgy felől hallatszó kiáltás: az ő nevét kiáltja valaki. A kis ösvényen feltűnik Áron, a zsoldos katona. Elmondja Bálintnak, hogy mit tudott meg Annáról és meghagyja neki, még ma éjjelig jusson el a várba, mert ő az őrszem a lány tömlöce előtt. Áron a mondókája után már siet is vissza a várba. Bálint fejszét ragad, megfenyegeti vele a várat és elindul a falu felé.

3. kép

A tömlöc és előtere

Árcsó a fáradságtól kimerülten alszik a kőpadon, Áron mozdulatlanul áll őrt a tömlöc ajtaja előtt. Ügyekvő, aki fondorlatos módon megszerezte gazdája ördögfejes pecsétgyűrűjét, amelynek felmutatása feljogosítja a tömlöc kinyitására, megjelenik a színen. Megparancsolja Árcsónak, hogy az ajtót nyissa ki. Árcsó nem tesz eleget a parancsnak, mire Ügyekvő felmutatja a gyűrűt és siettetni a zár felnyitását. Árcsó matat a nyitószerkezeten és az ajtó rolószerűen felhúzódik. Ügyekvő fáklyát ragad és belép a tömlöc belsejébe, amely megvilágosodik és láthatóvá lesz a földön, szalmán kuporgó Anna. Ügyekvő undorító hízelgéssel lép a lányhoz és elmondja, hogy ő is gyűlöli a zsarnok várurat és felajánlja Annának, hogy megszökteti. A lány eltaszítja magától a szerelmet kínáló és követelő várnagyot, aki erőszakoskodni kezd. Ebben a percben megjelenik a lépcsőn Ördög Máté, aki észrevette, hogy gyűrűje eltűnt. Megdöbben, hogy hűségeseinek vélt várnagyát találja a nyitott tömlöcben, amint éppen le akarja teperni Annát. Félretaszítja a megriadt és már is meghunyászkodó Ügyekvőt és részeg vággyal támad a lányra, aki foggal-körömmel védekezik. A tusakodás alatt a lépcsőlejáróban megjelenik a csörgőitől és láncától megszabadított bolond, s az látva Anna szorongatott helyzetét, int Bálintnak, aki fejszével a kezében szinte berobban a színre. A robajra a várúr elejti a korbácsát és kővé mered. Anna egy ugrással szerelmese mellett terem. Árcsó egy mozdulattal kiakasztja a tömlőajtó zárját, az ajtó lezuhan és maga mögé zárja a zsarnokot. A fiatalok egymás karjaiba borulnak, Árcsó azonban sürgeti őket a menekülésre, hiszen a neheze még hátra van: ki kell jutni a várból! A mindeddig mozdulatlanul őrt álló Áron térdén kettőtőri láncdzsáját és mintegy felszabadultan csatlakozik hozzájuk. A kis menekülő csoport eltűnik a lépcsőn. Ügyekvő, aki ura haragja elől a tömlöctornác csigalépcsője alá bújt, előmászik rejtekéből és a tömlőajtón keresztül alkudozni kezd a várúrral. Ördög Máté megbocsátást, sőt jutalmat ígér neki, csak szabadítsa ki! Ügyekvő addig matat a záron, míg egyszer a nagy kerék pörögni kezd és felvonja az ajtót. Ördög Máté a haragtól szinte elfulladtan kiront a tömlöcből, korbácsa végigvág a hajlongó várnagyon és riadót kiált.

4. kép

A vár udvarán

Az óvatosan körülmélelő Áron megjelenik a várudvaron és intéssel hívja a többieket.

A várfalba süllyesztett, vasveretes ajtóhoz hívja Árcsót és felszólítja, hogy próbálja meg az ajtót kinyitni. Árcsó próbálgatja a zárat, kezdetleges szerszámaival, de az ajtó nem nyílik. Ebben a percben felharsan a riadó kúrhangja és a pincefeljáróból előbukkan Ördög, Ügyekvő és két katona. A mellvéden katonák rohannak végig és a bástya csigalépcső-lejárátán rohannának az udvarra, ám a bolond hirtelen az ajtónál terem, a kerekes zárat elindítja, a rács alázuhan és elzárja a lejáratot. Áron és a bolond testükkel védik a kerekes zárat, Bálint egymaga veszi fel a harcot a két katonával, Árcsó pedig kétségbeesetten próbálja kinyitni a berozsdásodott ajtót. Ördög Máté megöli Áront, egy lökéssel eltaszítja a kerekes zártól a bolondot és felhúzza a rácsot. Bálintnak, ezt látva, eszébe jut a Békakirálytól kapott síp, előkapja és háromszor belefúj. A vaskeretes ajtó kipattan, szabad előttük az út. A támadók útját egy felülről rájuk irányuló, éles fénysugár elállja úgy, hogy szinte megvakulnak. A kis csoport az ajtón kimenekül, utolsónak a megsebesült bolond vánszorog ki. A fénysugár villámlásszerűen cikázni kezd, és távoli morajlás hallatszik, amely magával hozza a meghalt asszonyok kórusát: „Ütött az óra, Ördög Máté!” A morajlás mennydörgéssé válik, a szín teljesen elsötétül és csak villámlásszerű cikázások alatt látszik, hogy a vár omlik össze.

5. kép

Erdőrészlet, háttérben a süllyedő várral

A hét falu népe a tisztásra sereglett, hogy fegyverrel szabadítsa ki a zsarnok fogságában sýnlődő Annát. Elszörnyedve látják, hogy a vár nagy mennydörgés és villámlás közben süllyed, a vízárokban nőni kezd a víz és lassan mindent elborít. Fájdalmasan siratják bent maradt szeretteiket, Annát, Bálintot és Árcsót, mikor a kis menekülő csoport feltűnik az ösvényen. Boldogan ölelik magukhoz az elveszettek hitt kis csapatot és még nagyobb az örömük, hogy meghaltnak vélt bírójukat viszontláthatják. Árcsó elmeséli, hogyan pusztult el a zsarnok, de figyelmezteti népét, hogy még sok ilyen várnak kell elsüllyednie ahhoz, hogy a nép végre szabad legyen.

A VARÁZSRUHA

Magyar tárgyú balett

Írta: Haits (Haitsch) Géza és Gálfi Ferenc.

Szereplők:

Fiatalasszony

Férfi (a férje)

Hegyi pásztor

Cédalány

Öregasszony

Cigánybanya, a falu boszorkánya

Hegyi pásztorok, cigányok, leányok, legények

1. kép

Színhely: Erdélyi parasztház. Nyitott, faragott tornác. A tornácra ajtó nyílik a szobába. Látszik a tornyosra vetett ágy, díszes, varrott párnák csücskével. A tornác udvarra nyílik, amelyet alacsony léckerítés választ el a falu utcájától. Az udvar másik, kerítés nélküli oldalán tisztás, csillámló kis tóval, amelynek szélén félig földbe vájt kunyhó, rozszant ajtaja nyitva. Mögötte sűrű fenyőerdő. A szín bal oldalán, az utca felől van hátul a kocsmá, ahonnan zene szűrődik. A délutáni nap sárgás fénye önti el a színt.

A tornácra öregasszony fon. Fiatalasszony népi motívumokkal festett és faragott bölcst ringat. Az utca felől ünneplőbe öltözött leányok, legények vidám csoportja közeledik. A csoportból kiválik a cifra ruhába öltözött cédalány. A legények jókedvükben kalapjukat dobják a levegőbe, elkapdossák és boros-flaskákat lóbálnak. Beintegetnek és szölongatják a férfit, hogy tartson velük. A cédalány kacéran megperdül. A férfi felugrik a lócáról és megáll. Az asszony mellé lép. A legények csúfondárosan hadonásznak. Egyik-másik átugrál a kerítésen. A férfi megindul feléjük. Az asszony visszafogja. A legények gúnyolódva a térdüket csapdossák nevetükben, majd kimennek a többiekhez és hátra nézve integetnek, hívogatva a férfit. A cédalány kihívó mozdulattal előre szökken. A férfi lerázza az asszonyt, kurjantva feldobja a kalapját, majd mélyen a fejébe nyomja. Az asszony eléje szökken, a karját széttárja, s úgy áll előtte, mint a megfeszített. A férfit előnti a düh, megperdíti az asszonyt, nagyot dobbant a lábával és a lócára löki. Berúgja a kaput és keményen megindul a többiek nyomába. Az öregasszony a fiatalasszonyhoz lép, felsegíti. Sírást és vigasztalást kifejező mozdulatokkal táncot lejtene. Az öregasszony a bölcst behúzza a szobába. A fiatalasszony egyedül marad.

Szín besötétedik. A hold fölbukkan a fenyők fölött. A kunyhóból hirtelen kiugrik a cigánybanya. Kezében egy batyut lóbálva, groteszk mozdulatokkal a fiatalasszonyhoz táncol. A fiatalasszony megretten. A banya vigyorogva kibontja a batyut és csillogó ruhadarabokat vesz elő. A banya díszes, rikító színű rokokóját, arany hímzéses mellénykét és

virágos selyemkendőt lobogtat magasan és ledér, torz táncot lejt. – Ez a bűvös ruha, aki hordja, minden férfi szívét megbabonázza. A fiatalasszony vágyakozva nyúl a ruhadarabok után. A banya hirtelen megáll. –Vetkőzz le! – parancsolja. A fiatalasszony elfogódva leveti egyszerű fejkendőjét és nagy, rojtos vállkendőjét. A banya lerántja a pruszlikját, szoknyáját. Ráadja a rokokóját, arany hímés mellénykét és virágos selyemkendőt. A hold fénye ezüstösen megcsillan a tisztás mellett elterülő kis helyi tavon. A banya csoszsanó léptekkel odamutat. A fiatalasszony tipegve követi, lehajol, a víz tükrében nézegeti magát, majd tudtára ébred szépségének. Fölegyenesedve megrázkódik, mintha hirtelen megváltozott volna.

Ezalatt a fenyők között, a háttérben férfialakok leselkednek. Egyikük, a hegyi pásztor, egészen előre jön, majd meglapul. A banya groteszk mozdulatokkal előtáncol, oktatta a fiatalasszonyt a csábos, ingerlő mozdulatokra. A fiatalasszony szólótánc a varázsruhában. A hegyi pásztor előugrik. Mohón nyújtogatja karjait a fiatalasszony felé. Az rémülten hátraszökken. A leselkedő férfialakok, hegyi pásztorok, cigányok körülveszik. A fiatalasszony menekülni próbál. A hegyi pásztor megragadja. Rövid dulakodás után a fiatalasszony kitepi magát. A többiek vad táncba fognak és a kavargásban a fiatalasszony egerutat nyer és kisiklik az utcára. A hegyi pásztor utána szökik. A banya összekulcsolja kezét a hasán. Egyik lábáról a másikra ugrál, reng a csúfondáros nevetéstől. A hegyi pásztorok, cigányok egymást tiporva eltűnnek. A banya megvetően legyint, majd apró csoszsanásokkal megindul az ivó felé.

2. kép

Színhely: Korcsma ivója. Füstös, gerendás mennyezetén petróleumlámpa világol. Oldalt lóca, egyik sarokban kecskelábú asztal és székek. A nyitott ajtón át, a holdfényben látszik az országút és messzebb fehérre meszelt falusi házak árnyékrajza. Az ajtó mellett vénember kintornázik. Fura igyekezettel ringatja testét a zene ütemére. Legények, leányok rártartian, lassú táncot roznak. A férfi, a cédalánnyal a kecskelábú asztalnál ül. Majd a leány felszökken, fölébe hajol és a kancsóból borral itatja. A férfi átkarolja a derekát, azután felkel és elkezd táncolni vele. A fiatalasszony megjelenik a kocsmáajtóban. Megpillantja a férjét a lánnyal. Nekidől az ajtófélfának, de erőt vesz magán, bejön és meglapul a falnál. A hegyi pásztor beugrik az ivóba. Izgatottan körülnéz, megpillantja a fiatalasszonyt. Örvendve megragadja. Az ellöki magától és cifra ruhájában a táncolók közé toppan. A hegyi pásztor utána ugrik, de minduntalan a táncolókba ütközik. A cédalány észreveszi a fiatalasszonyt. Elengedi a férfit. Elébe áll és riszálja magát. A gyorsuló zenére kacér, csalogató mozdulatokkal kelletti magát. A férfi fellobbanva dobbant a lábával. A leány a nyakába veti magát. A hegyi pásztor végre elkapja a fiatalasszonyt, diadalmasan a magasba emeli. De az lerázza magáról és olyan erővel löki el, hogy a hegyi pásztor megtántorodik. A táncoló leányok és legények köre megbomlik. A zene elhalkul. A fiatalasszony most egyedül áll a közepén. Pillanatig mozdulatlan és igéző, mint egy szobor. A férfi észreveszi. Mereven nézi a feleségét, mintha kápráznék a szeme. Végigsimítja a homlokán. Hirtelen

lerázza magáról a belé csimpszkodó cédalányt és ökölbe szorított mozdulattal, fenyegető testtartással a fiatalasszony felé ront. De mielőtt hozzá érne, az visszahökken, hátat fordít és elomló, lágy mozdulattal megismétli a banyától tanult táncot. Majd felrántja a vállát és hányaveti szilajsággal, vad ritmusú, tüzes táncot rop. Tánc szédítő, maga felejtkező. A férfi megbabonázva nézi, kétségbe esett izgalommal felkapja az asszonyt és lázasan lüktető táncba fognak. A hegyi pásztor, féltékeny dühében, felkap egy széket. A cédalány biztatja, hogy üsse le a férfit. A hegyi pásztor, orozva, a mit sem sejtő férfi háta mögé lopózik, és már készül lecsapni rá, amikor a fiatalasszony rémülten visszarántja a férjét. A hegyi pásztor kést ránt, de a férfi kiüti a kést a kezéből. Dulakodnak. A verekedés átragad a többiekre is. A hegyi pásztor elvágódik. A nagy zenebonára, egy hordóból egyszerre csak előterem a banya. Hadonászva szétcsap a duhajkodók között. Vigyorogva fura, csúfondáros táncba fog, majd gyorsan a fiatalasszonyhoz ugrik. Lerántja fejről a cifra selyemkendőt, az arany hímes mellényt, rokolyát. A fiatalasszony hosszú haja leomlik. Ott áll egyszerű, fehér ingvállban, alsószoknyában. A varázslat megszűnt. A fiatalasszony megadón, a fejét lehajtja. A hegyi pásztor nagyot rúg ki mindkét lábával. Bambán körül néz és feltápáskodik. Mereven nézi, de nem ismeri meg a fiatalasszonyt. A cédalány a hegyi pásztorhoz ugrik, hízelkedve átkarolja a nyakát és magához vonja. A férfi lerántja a ködmönét, gyöngéden ráborítja az asszonyára, átöleli, felemeli és kiviszi az ivóból. A cédalány és a hegyi pásztor egymásra néz, összenevetnek és táncra perdülnek. Az ivó újból felélénkül, legények és leányok vidám táncot ropnak. Mialatt a kocsmában tovább folyik a zenebona, az egymásra talált pár hazavonul a pirkadó hajnali fényben az országúton.

MOLNÁR KÁROLY: FEKETE ÉS FEHÉR

Táncjáték egy felvonásban

Zenéjét szerezte: Patachich Iván.

Szereplők:

Recsege

Pecsege

Keménykalapos úr

Rikkancs

Szerelmes fiú

Szerelmes lány

Szépfiú (Huligán)

Utcalány

Csavargó

Fekete királynő (sakkfigura)

Fehér királynő „ „

Fekete futó „ „

Fekete bástya „ „

Fehér ló „ „

Parkban játszó gyerekek, járókelők, kertészek, parkőrök és sakkfigurák.

Történik napjainkban, egy nagyvárosi parkban.

1. kép

Hívogató park. Késő délutánba hajlik az idő, de még erősen tűz a nap és az árnyas sétányon gyermekkocsi gördül. Sudár, fiatal mama tolja a kocsit, amiben erősen rázza a csörgőjét a baba. Szemben két gyerkőc vad csikóként ugrándozik, labdájuk repül, patog. Végre nincs a közelben ablak. Mi lesz ma itt? Talán gyermek-olimpia? Két gyermek fakarddal vív a sétányon. Rikkancs lohol, hóna alatt friss lapok. Az újságok gyorsléptű árusa ismeri vásárlóit. A rózsalugasban rejtőző szerelmes párra éppen csak rápillant és a hosszúkás arcú, még hosszabb sörényű Szépfiú? Ő sem vesz, mert fürkészően tekinget ide-oda. Mindennapos vásárló a keménykalapos, nyugdíjas úr, aki olyan, mintha egy 1920-as divatlapból lépett volna ki. Két újabb alak tűnik fel a sétányon és otthonosan ülnek le kedvenc padjukra. A markáns arcú sakktáblát vesz elő és partnerével megkezdik a szokásos játszmát. Egyre több kíváncsi veszi körül a sakkozókat. A rikkancs a nyakát nyújtogatja, hogy jobban lásson, hogy jobban izgulhasson a markáns arcú győzelméért. A keménykalapos időnként sűg a gyengébb játékosnak. Recsege és Pecsege sakkozása csalódást kelt és a kibicek lassan eltávoznak. Tovább szalad a rikkancs, hogy lapjait kínálja, a keménykalapos úr visszaül padjára és újságjába mélyed, csokolóznak a szerelmesek és a kertész öntözi a virágokat, a szépfiú nőre, az utcanő áldozatra les, a csavargó éjszakai

szállítását készíti elő. Sötétedik. Recsege és Pecsege feje előrehajlik, elbóbiskolnak. Változás.

2. kép

Recsege és Pecsege hirtelen felriad álmából, mert a padon a tábla és rajta a figurák megnőnek. A két játékos felugrik, de a látomás folytatódik, óriásivá nőtt a 64 fekete-fehér mező és ember nagyságúak a figurák. Recsege félelmében el akar futni, de partnere galléron ragadja. Recsege hadvezéreként akarja irányítani a bábokat és napóleoni pózba vágja magát. A bábok azonban parancsára nem mozdulnak. Recsege fel-le szaladgál, hogy mozgásra serkentse őket. Hatalmasak, ezért meg sem tudja mozdítani a figurákat. Addig piszkálgatja a lovat, amíg a paripa meg nem rúgja. Megelevenednek a figurák. Első lépéseik olyanok, mint azt a sakkszabályok előírják. L-alakban a ló, átlósan a futó, lépésenként a gyalogos. Észreveszik a figurák, hogy a két játékosnak nincs hatalma rajtuk. A fehér ló felfedezi, hogy immár semmi sem korlátozza szabadságát. Leüget a pályáról és a park pázsitján legelészik. Örömeben táncra perdül a futó és a bástya. Lesétál a két fekete paraszt és kapálni kezd a virágágyakban. A fekete futó leszalad a tábláról és a rikkancshoz csatlakozik. A 64 kocka üresen marad. Recsege és Pecsege bánatában táncra perdül, sajnálja, hogy a játszmát nem folytathatják. Izgalmasabbnak találják a nagy figurákat, mint a kicsiket. Erőt vesz rajtuk a játékszenvedély. Játszani, játszani, játszani. Kétségbe esetten járkálnak a sétányon, Recsege azonban lassanként magához tér. Felfedezi a park közönségét és azt ajánlja Pecsegének, hogy a park közönségéből állítsanak szükséges figurákat a táblára. Pecsege vonakodva követi. A rikkancsot állítják futónak. A lugasban felfedezik a szerelmes párt. A sötét ruhás fiú fekete király lesz, a világos ruhás lány fehér királynő. Recsege fekete királynőnek állítja az utcanőt, fehér király lesz a csavargó és bástyának állítja a keménykalapos urat, lónak a szépfiút. Recsege magabiztosan, Pecsege kissé félve kezdi a játszmát. Alig lépnek néhányat a táblán, amikor a szerelmes fiú egyre jobban vágyódik a lány után és hozzá akar szaladni, hogy karjába zárja. Recsege megállítja és mutatja, hogy a király csak egyet léphet. Az utcalány kikezd a nyugdíjas úrral, a csavargó sátrat csinál alkalmi palástjából. A rikkancs mutatja, hogy éhen hal, ha nem adja el újságjait. Recsege legyint, elragadta a játékszenvedély. Felborul a rend a táblán, az utcanő alkuszik a nyugdíjas úrral, a rikkancs lapjait árulja. Recsege dühöng, mert elromlott a játszma. Összeség Pecsegével és egyesült erővel vissza akarják rángatni az élő figurákat az eredeti helyükre. Senki sem hajlandó. A két játékos erőszakoskodik. Recsege be akarja bizonyítani, hogy okosabb és rendkívülbb, mint Pecsege. Kavardás. Előáll a szépfiú, boxkesztyűvel a kezében, azt ajánlja, ezzel döntse el Recsege és Pecsege, melyik az ügyesebb, melyik múlja felül a másikat. Ellent mondanának, de nem mernek, mert fenyegető gyűrű veszi körül őket. Kötelet húznak ki és a két játékosra erőszakolják a boxkesztyűt. Megkezdődik a mérkőzés. A gyengébb Pecsege kiüti ellenfelét, megrészegedik erejétől, és most ő akarja folytatni a játszmát. Közben Recsege is magához tér és az újabb erőszakosságuk felingerli a park közönségét. Körülveszik őket és szembe állítják a táblával, megmutatják, hogy

milyen lépéseket kell tenniük. Recsege és Pecsege ellenkeznek, de a hangulat fenyegető. Ló-lépésben kell lépniük, futó-lépésben cikázniuk. Lépésről lépésre előre jutniuk, mint a parasztoknak. A lassú lépésekből egyre szédítőbbek lesznek és a két játékos kimerülten összeesik a fekete-fehér kockákon. Az élő és eredeti sakkfigurák diadalmasan körül táncolják a két játékos. Recsege és Pecsege alétan hever a földön. Az örömtánc után az élő figurák visszatérnek eredeti helyükre, a park sétányaira és padjaira. Az eredeti figurák pedig abba a helyzetbe állnak vissza a táblára, amint a két játékos elbóbiskolásuk előtt hagyta őket. Eredeti nagyságukra zsugorodnak vissza, a táblával együtt. Változás.

3. kép

Recsege és Pecsege felébred. Rémülten szaladnak a park egyes alapjaihoz, akik álmukban megriasztották őket. Tanácstalanul nézik a nyugdíjas urat, a szépfiút, a szerelmeseket, az utcanőt, a csavargót, akik nem értik, miért szaladgál ijedten a két játékos. Recsege és Pecsege ijedsége kétségbe esett dühbe változik és a padról a sakktáblát, figurákkal együtt, ledobják a földre. Düh táncban törnek ki és ketten két irányba elrohannak. Hazafelé tartanak a parkból a gyerekek, a kocsiban ülő gyermek már labdázik, akik délután labdázta, azok elkérik a két nagyobbtól a kardot. Ezek örömmel odaadják, mert a földön fölfedezik a szétszórt sakkfigurákat, a táblára állítják őket és sakkozni kezdenek.

(Közzéteszi: Gara Márk)

Iratok a balettművész-képzés történetéhez (1951–1956)

Magyarországon a balettművészet terén önálló, állami alapítású iskola 1945 előtt nem létezett. A képzés szervezett formáját, utánpótlás-nevelési céllal, 1884-től a Magyar királyi Operaház biztosította, amely 1937-ben Nádasi Ferenc¹ vezetésével megújította balettiskoláját. A második világháború után azonban az Operaház repertoárjának átalakulása, elsősorban a szovjet balettek megjelenése olyan tánckart igényelt, amelyet a korábbi módszerekkel sem minőségben, sem elegendő létszámban nem lehetett kiképezni. A kihívásra adott válasz művészetoktatási modellváltásban rejtett, s ehhez mintául szovjet metodika szolgált: az Agrippina Vaganova² leningrádi balettmester által kidolgozott balettmódszertan. A hazai táncművész-képzés intézményesítésében fontos szerepet játszott az 1949-ben létrehozott Népművelési Minisztérium, és annak vezetője, egyben a kommunista párt főideológusa, Révai József.³ A miniszter 1949 decemberében Táncművészeti Iskola létrehozásáról rendelkezett, amely – szovjet tananyaggal – hét éves alapfokú táncművészeti és három éves középfokú táncoktató-képző tagozatból állt volna, ám végül csupán fél tanéven át működött. 1950 szeptemberében ugyanis pártutasítás alapján megnyitotta kapuit az Állami Balett Intézet. Alapításáról és szervezetéről 1951 februárjában (!), lényegében visszamenőleges hatállyal, kormányrendelet jelent meg, amely kimondta, hogy a klasszikus balett-tánc legfelsőbb fokú oktatására, az Operaház balettiskolája és a Táncművészeti Iskola egyesítésével, a népművelési miniszter felügyelete alatt, Állami Balett Intézetet kell létesíteni. Az intézet – s ezt megelőzően a Táncművészeti Iskola – alapító igazgatója Lőrinc György⁴ volt. Nádasi Ferenc balettmesterként és a klasszikus balett munkaközösség vezetőjeként dolgozott tovább.⁵

¹ Nádasi Ferenc (1893–1966) táncművész, balettmester, koreográfus, 1913–14, 1917–20 és 1936–62 között az Operaház tagja, 1960–61-ben balettigazgatója, 1936–50 között az operaházi balettiskola vezetője, 1950–63 között az Állami Balett Intézet balettmestere.

² Agrippina Jakovleva Vaganova (1879–1951) táncművész, koreográfus, balettmester, a róla elnevezett balettmetodikai rendszer kialakítója, 1897-től a szentpétervári Mariinszkij Színház tagja, utóbb magántáncosa, 1921-től a Leningrádi Táncművészeti Iskola tanára, majd igazgatója, 1931–37 között a leningrádi Kirov Balett igazgatója.

³ Révai József (1898–1959) újságíró, 1945–46, 1948–50 és 1951–53-ban a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének (KV) ideológiai és kulturális ügyekért felelős titkára, 1950–51-ben főtítkárhelyettes, 1945–50 között a Szabad Nép főszerkesztője, 1948–53 között a KV Agitációs és Propaganda Bizottsága vezetője, 1945–53 és 1956-ban a Politikai Bizottság tagja. 1949–53 között népművelési miniszter, 1953–58 között a Népköztársaság Elnöki Tanácsának helyettes elnöke. 1949-ben a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagjává választották.

⁴ Lőrinc György (1917–1996) táncművész, balettmester, koreográfus, 1949–50-ben a Táncművészeti Iskola, 1950–61 között az Állami Balett Intézet alapító igazgatója, majd 1977-ig balettmestere, 1961–77 között a Magyar Állami Operaház balettigazgatója.

⁵ A folyamatról részletesen lásd: Bolvári-Takács, 2011. 113–145. (A balettművész-képzés intézményesülése c. fejezet)

Az intézetben 1950 szeptemberétől a szakmai oktatással párhuzamosan az általános iskola 3–8. osztályai és három éves középfokú képző működtek, s a felvétel alsó korhatára a 8. életév volt. A kilenc éves szakmai képzés első éve tehát az általános iskola harmadik osztályával esett egybe. 1954-ben a kormány a képző helyett csökkentett óra- és tantervű általános gimnáziumot hozott létre. Ezután az intézetben az általános iskola 4–8. osztályai működtek, s a felvétel alsó korhatára a 9. életév lett, a szakmai képzés első éve pedig az általános iskola negyedik osztályával állott párhuzamban. Az intézet első végzős évfolyama Nádasi vezetésével az 1953/54. tanév végén diplomázott, ők – operaházi balettiskolai előképzettségük miatt – az intézetben csupán négy évet tanultak.⁶

Az iratok közül az Állami Balett Intézet működését megalapozó jogszabályokat tesszük közzé; előbb az intézet létesítéséről szóló kormányrendeletet, valamint a szervezeti szabályzat és tanulmányi rend tárgyában kiadott miniszteri rendeletet, majd az 1954-es módosító jogszabályokat. Ezután a növendékeinek képesítővizsgáiról szóló, szintén 1954. évi miniszteri utasítást közöljük. Végül az Állami Balett Intézet első rendtartását adjuk közre, amely 1956 márciusában készült el és lépett hatályba. Keletkezésének történetét, illetve kiadásának indokolását a bevezetője tartalmazza. Az iskola működésének minden szegmensét részletekbe menően szabályozó dokumentumból kitűnik, hogy az ötvenes évek közepére kikristályosodott az intézet szervezeti, működési, fegyelmi és tanulmányi rendje. A dokumentumokat szöveghűen, de a mai helyesírás szerint közöljük, az esetleges gépelési hibákat kijavítottuk.

I. Az Állami Balett Intézet működését megalapozó rendeletek, 1951–1954

1. A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 54/1951.(II.25.) M.T. számú rendelete Állami Balett Intézet létesítéséről.⁷

1.§. (1) A klasszikus balett-tánc legfelsőbb fokú oktatására az Állami Operaház balettiskolájának és a Táncművészeti Iskolának egyesítésével a népművelési miniszter felügyelete alatt Állami Balett Intézetet (továbbiakban: Intézet) kell létesíteni.

(2) Az Intézet feladata szakmailag jól képzett, haladó szellemű táncművészek nevelése, akik művészetükkel a dolgozó nép ügyét szolgálják.

(3) Az Intézet székhelye: Budapest.

2.§. (1) Az Intézet keretén belül általános iskola és középfokú iskola (képző) működik, amelynek tananyaga és tanmenete összhangban áll mind a táncművészeti oktatás követelményeivel és az Intézet célkitűzéseivel, mind pedig az általános iskolai és a középfokú képzés céljaival.

(2) Az általános iskola, és a képző (továbbiakban: Iskola) felett a szakfelügyeletet a népművelési miniszter a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben gyakorolja.

3.§. A népi táncsoportok vezetőinek képzésére az intézetben esti tanfolyamot lehet szervezni.

4. §. (1) Az Intézet élén az intézeti igazgató áll.

(2) Az intézeti igazgatót és az Iskola igazgatóját – utóbbit a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben – a népművelési miniszter nevezi ki.

(3) Az intézeti igazgató nevezi ki:

a) a népművelési miniszter előzetes jóváhagyásával az intézeti szaktanárokat, tanársegédeket és nevelőket, valamint az Intézet gazdasági vezetőjét.

b) a budapesti városi tanács végrehajtó bizottságának előzetes jóváhagyásával pedig az Iskola tanárait és nevelőit.

(4) Az Intézet egyéb személyzetét az intézeti igazgató alkalmazza.

5.§. (1) Az Intézet személyi és dologi költségeinek fedezéséről a népművelési minisztérium költségvetésében kell gondoskodni.

(2) Az Intézet szervezetét és tanulmányi rendjét a népművelési miniszter a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben szabályozza.

⁶ Az Állami Balett Intézet működéséről részletesen lásd: Bolvári-Takács, 2011a, Bolvári, 2000.

⁷ Megjelent: Magyar Közlöny, 1951. évi 30–34. szám, 1951. február 25. 133–134. o. Aláíró: Dobi István s.k., a minisztertanács elnöke.

6.§. (1) A 8.399/1949.(XII.10.) Np.M. számú rendelet hatályát veszti.⁸

(2) A jelen rendelet végrehajtásáról a népművelési miniszter gondoskodik.

2. A népművelési miniszter 1.011–5–57/1951. (II.25.) Np.M. számú rendelete az Állami Balett Intézet szervezeti szabályzata és tanulmányi rendje tárgyában.⁹

Az 54/1951.(II.25.) M.T. számú rendelet 5.§ (2) bekezdésében és a 6.§ (2) bekezdésében nyert felhatalmazás alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben az Állami Balett Intézet (továbbiakban: Intézet) szervezetét és tanulmányi rendjét az alábbiak szerint szabályozom:

1.§. (1) Az intézeti igazgató feladata az Intézetben folyó táncművészeti és iskolai oktatás összehangolása és irányítása.

(2) Az intézeti igazgató, aki egyben szaktanári teendőket is végezhet, az Intézetnek felelős vezetője.

2.§. Az Intézet keretében működő általános iskola és képző (továbbiakban: Iskola) élén az iskolaigazgató áll, aki egyben tanári teendőket is végez.

3.§. Az Intézet tanszemélyzete a növendékeket díjazással járó magánoktatásban nem részesítheti.

4.§. (1) Az intézeti igazgató mellett, tanácsadó szervként, igazgatói tanács működik, melynek feladata a táncművészeti és iskolai oktatás színvonalának állandó fejlesztése.

(2) Az igazgatói tanács tagjai: az intézeti igazgató, az iskolaigazgató, az intézeti szaktanárok és az egyes szakmai munkaközösségek vezetői.

(3) Az igazgatói tanácsot havonként legalább egyszer az intézeti igazgató hívja össze.

5.§. Az ugyanazon tantárgyat tanító szaktanárok szakmai munkaközösséget alakítanak, amelynek vezetőjét a szakmai munkaközösség tagjai közül az intézeti igazgató jelöli ki.

6.§. (1) Az intézeti igazgató a tanulmányi titkári teendők ellátásával a tanári kar egyik tagját bízza meg.

(2) A tanulmányi titkár figyelemmel kíséri és nyilvántartja a növendékek politikai, művészi és tanulmányi fejlődését, valamint szociális helyzetét.

7.§. (1) Az intézeti igazgató évenként legalább négyszer intézeti értekezletet hív össze, amelyen az Intézet teljes tanszemélyzete részt vesz.

(2) Az intézeti értekezlet feladata:

a) a növendékek politikai, művészi és tanulmányi fejlődésének értékelése;

b) az egységes nevelési irányelvek megbeszélése.

8.§. Az Intézet működésével kapcsolatos gazdasági és gondnoki teendők ellátása – a beosztott alkalmazottak közreműködésével – a gazdasági vezető feladata.

9.§. A heti kötelező óraszám az intézeti szaktanárok részére 12–20 óra, az iskolaigazgatóság részére 2–8 óra, a képző tanárai részére 20–24 óra. Az általános iskolai nevelők részére 20–28 óra.

10.§. Az Intézetbe felvehető növendékek számát, a felvétel szempontjait és feltételeit, a népművelési miniszter határozza meg.

11.§. (1) A növendékek felvétele felvételi vizsga alapján történik. Felvételi vizsgát évenként egyszer, a tanév elején kell tartani.

(1) A felvételi vizsgabizottság tagjai: a népművelési miniszter kiküldöttje, az intézeti igazgató és az Intézet szaktanárai.

12.§. (1) Felvételi vizsgára jelentkezhet minden olyan gyermek, aki az általános iskola II. osztályát elvégezte, de még nincs 10 éves. 10 életévüket betöltött gyermekeket csak kivételesen indokolt esetben lehet felvételi vizsgára bocsátani.

(2) Az esti tagozat felvételi vizsgájára 14. életévüket betöltött fiatalok jelentkezhetnek.

(3) A felvételi kérelem tárgyában a felvételi vizsgabizottság javaslata alapján az intézeti igazgató dönt.

13.§. (1) Felvételre jelentkezőnek felvételi kérelmükhöz az alábbi iratokat kell csatolniauk:

a) születési anyakönyvi kivonat;

b) általános iskolai bizonyítvány;

c) a szülők életrajza;

d) nyilatkozat arra vonatkozóan, hogy a szülők gyermeküknek az Intézetből való eltávolítása esetén sem az Intézettel szemben, sem pedig az Állami Operaházzal szemben semmiféle követelést nem támasztanak.

(2) Az esti tagozatra jelentkezőknek a következő iratokat kell benyújtaniuk:

a) születési anyakönyvi kivonat;

b) előtanulmányaikat igazoló bizonyítvány;

c) önéletrajz;

d) a hadkötelesek katonai szolgálati viszonyára vonatkozó igazolás.

14.§. (1) Az Intézetben a tanulmányi idő 9 év.

(2) Az esti tagozat tanulmányi ideje 3 év.

⁸ A népművelési miniszter 8.399/1949. (XII.10.) Np.M. számú rendelete Táncművészeti Iskola szervezése, szervezési szabályzata és tanulmányi rendje tárgyában. Közzétette: Bolvári-Takács, 2009.

⁹ Megjelent: Magyar Közlöny. Miniszteri rendeletek, 1951. évi 34. szám, 1951. február 25. 231–232. o. Aláíró: Dr. János Ferenc s. k., a népművelési miniszter első helyettese.

(3) Az Intézet keretén belül az általános iskola III–VIII. osztályai működnek.

(4) Az Intézet keretén belül működő képzőben a tanulmányi idő 3 év.

15.§. (1) A táncművészeti szaktanítás óratervét és tantervét az intézeti igazgató dolgozza ki, az igazgatói tanács közreműködésével és jóváhagyás céljából a népművelési miniszternek bemutatja.

(2) A tantervben szereplő tantárgyak tananyagának részletes kidolgozása a szaktanári munkaközösségek feladata.

16.§. Az Intézet növendékeinek tanulmányaihoz tartozik a színpadi gyakorlat. Ezt a gyakorlatot a növendékek a népművelési miniszter által szabályozott módon az Állami Operaházban szerzik meg.

17.§. (1) A növendékeknek minden tanév végén a táncművészeti szaktantárgyakból vizsgát kell tenniük. Aki a vizsgát a tanév végén sikeresen nem teszi le, a következő évben tanulmányait nem folytathatja. Az intézeti igazgató indokolt esetben engedélyt adhat a vizsga elhalasztására.

(2) A táncművészeti szaktantárgyakból a növendékeket vizsgabizottság vizsgáztatja. A vizsgabizottság tagjai: a népművelési miniszter kiküldöttje, az intézeti igazgató és az intézeti szaktanárok.

(3) A vizsgabizottság a vizsga eredményét jeles, közepes, elégséges és elégtelen jegyekkel minősíti.

18.§. (1) Az általános iskolai vizsgákra az általános iskolákra vonatkozóan mindenkor fennálló szabályok érvényesek.

(2) A képző tanulmányi rendjét (óratervét, tantervét és vizsgaszabályzatát) a népművelési miniszter a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben állapítja meg.

19.§. (1) A növendékek tanulmányaik befejeztével a képesítővizsga sikeres letétele esetén képesítő oklevelet nyernek. Képesítővizsgára csak az bocsátható, aki az általános iskolát és a képzőt eredményesen elvégezte.

(2) A képesítő oklevél bármilyen táncos színpadon való alkalmaztatásra, és a Színház- és Filmművészeti Főiskolán való továbbtanulásra képesít.

20.§. Az Intézet belső rendjére vonatkozó szabályokat az intézeti igazgató a népművelési miniszter jóváhagyásával állapítja meg.

3. A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 64/1954. (X. 5.) M.T. számú rendelete az Állami Balett Intézet létesítéséről szóló 54/1951. (II. 25.) M.T. számú rendelet módosításáról¹⁰

1.§ Az 54/1951. (II.25.) M.T. számú rendelet 2. §-a helyébe az alábbi rendelkezések lépnek:

„(1) Az Intézet keretén belül általános iskola és – csökkentett óra- és tantervvel – általános gimnázium működik.

(2) Az általános iskola, és a gimnázium (a továbbiakban: Iskola) felett a szakfelügyeletet a népművelési miniszter az oktatásügyi miniszterrel egyetértésben gyakorolja.”

2.§ Ez a rendelet kihirdetése napján lép hatályba.

4. A népművelési miniszter 1/1954. (X.24.) Np.M. számú rendelete az Állami Balett Intézet szervezeti szabályzata és tanulmányi rendje tárgyában kiadott 1.011–57/1951. (II.25.) Np.M. számú rendelet módosításáról¹¹

Az 1.011–57/1951. (II.25.) Np.M. számú rendeletet (a továbbiakban: R) az oktatásügyi miniszterrel egyetértésben az alábbiak szerint módosítom:

1.§ A R. 2.§-a helyébe a következő rendelkezés lép:

„Az Intézet keretében működő általános iskola és gimnázium (a továbbiakban: Iskola) élén az iskolaigazgató áll, aki egyben tanári teendőket is végez.”

2.§ A R 12.§-ának (1) bekezdése helyébe az alábbi rendelkezés lép:

„(1) Felvételi vizsgára jelentkezhet az a gyermek, aki az általános iskola III. osztályát elvégezte és tizedik életévét még nem töltötte be. Tizedik életévüket betöltött gyermekeket csak kivételesen indokolt esetben lehet felvételi vizsgára bocsátani.”

3.§ A R 14.§-ának (3) bekezdése helyébe a következő rendelkezés lép:

„(3) Az Intézet keretén belül az általános iskola IV–VIII. osztályai működnek.”

4.§ A R 19.§-ának (1) bekezdése helyébe a következő rendelkezés lép:

„(1) A növendékek tanulmányaik befejeztével a képesítővizsga sikeres letétele esetén képesítő oklevelet szereznek. Képesítővizsgára csak az bocsátható, aki az általános iskolát, továbbá a gimnáziumot eredményesen elvégezte és érettségi vizsgát tett.”

¹⁰ Megjelent: Magyar Közlöny, 1954. évi 76. szám, 1954. október 5. 562. o. Aláíró: Nagy Imre s.k., a Minisztertanács elnöke.

¹¹ Megjelent: Magyar Közlöny, 1954. évi 82. szám, 1954. október 24. 577–578. o. Aláíró: Darvas József s.k., népművelési miniszter.

5.§ (1) Azok a növendékek, akik az 54/1951. (II.25.) M.T. számú rendelet alapján az Intézet keretében megszervezett képző I. vagy ennél magasabb évfolyamát a jelen rendelet hatályba lépése előtt már elvégezték, közismereti tanulmányaikat a képző III. évfolyamában fejezik be. Ezek a növendékek a gimnázium elvégzése, illetőleg érettségi vizsga letétele nélkül bocsáthatók képesítővizsgára.

(2) Azok a növendékek, akik az 1953/54. tanévben az általános iskola VIII. vagy ennél alacsonyabb osztályát végezték el, középfokú közismereti tanulmányaikat az Intézet keretében működő gimnáziumban folytatják.

6.§ (1) A jelen rendelet rendelkezéseit az 1954/55. tanévtől kezdődően kell alkalmazni.

(2) A R. 14.§-ának (4) és 18.§-ának (2) bekezdése hatályát veszti.

II. Az Állami Balett Intézet képesítővizsgáját szabályozó miniszteri utasítás, 1954

A népművelési miniszter 11–1–50/1954. (Np.K.8–9.) Np.M. számú utasítása az Állami Balett Intézet növendékeinek képesítővizsgáiról¹²

I. Általános rendelkezések

1.§ (1) Az Állami Balett Intézetben az 1953/54. tanévtől kezdődően oklevelet csak az szerezhethet, aki mind a táncművészetből, (*sic!*) mind pedig az Intézet keretében működő középfokú iskola (a továbbiakban: képző) tananyagából a jelen utasításban meghatározott szabályok szerint képesítővizsgát tett.

(2) A képesítővizsga célja annak megállapítása, hogy a növendék rendelkezik-e azokkal a képességekkel, művészi felkészültséggel és általános ismeretekkel, amelyek a táncművészeti működéshez szükségesek.

2.§ A képesítővizsgát képesítővizsga bizottság előtt kell letenni. A vizgabizottságot a táncművészet és a képző anyagának képesítővizsgáján külön-külön – a 6. és a 17.§-ban meghatározott módon – kell megalakítani.

3.§ A képesítővizsgát a tanév végén, a népművelési minisztérium által meghatározott vizsgaidőszakban kell megtartani.

4.§ Képesítővizsgára csak az a növendék bocsátható, aki az Intézet kilenc évfolyamát és a képző három osztályát sikeresen elvégezte, illetőleg a tantervben meghatározott vizsgákat mind a művészeti, mind a közismereti tárgyakból sikeresen letette.

II. Képesítővizsga a táncművészetből (*sic!*)

1. A táncművészeti képesítővizsga tárgya és lefolyása

5.§ (1) A táncművészeti szaktantárgyak közül klasszikus balett-táncból kell képesítővizsgát tenni.

(2) A klasszikus balett-tánc képesítővizsgája két részből áll: zártkörű és nyilvános vizsgából.

(3) A zártkörű képesítővizsgán a növendékek a klasszikus balett és emelés kilencedik évfolyamának anyagát mutatják be. Az anyagot – az előző évfolyamok anyagára építve – az évfolyamvezető balettmester állítja össze.

¹² Megjelent: Népművelési Közlöny, 1954. évi 8–9. szám, 1954. május 15. 82–89. o. Aláíró: Jánosi Ferenc s.k., a népművelési miniszter első helyettese.

(4) A nyilvános vizsgán a növendékek az intézeti igazgató által kijelölt táncokat mutatják be. Az igazgató a bemutatásra kerülő táncokat az évfolyamvezető balettmester javaslata alapján határozza meg.

6.§ A táncművészeti képesítővizsga bizottság elnökét a népművelési minisztérium küldi ki. A vizsgabizottság tagjai: az intézeti igazgató, az évfolyamvezető balettmester és a legfelső évfolyam többi művészeti tanárai.

7.§ A zártkörű képesítővizsgán a vizsgabizottságon és a népművelési minisztérium képviselőin kívül jelen lehetnek az Intézet tanárai, továbbá az Operaház igazgatóságának és balettkarának tagjai.

2. A képesítővizsga minősítése

8.§ (1) A táncművészeti képesítővizsgát a következő érdemjegyekkel kell minősíteni: jeles (5), jó (4), közepes (3).

(2) Az a növendék, akinek táncművészeti képesítővizsgája a „közepes” minősítéshez megkívánt színvonalat nem éri el, képesítő oklevelet (43.§) nem nyerhet.

9.§ A táncművészeti képesítővizsgát a képesítővizsga bizottság a zártkörű és a nyilvános vizsga befejezése után záró értekezleten minősíti. A minősítés felett a képesítővizsga bizottság szavazás útján dönt. A minősítésre vonatkozóan az évfolyamvezető balettmester teszi az első javaslatot. Szavazategyenlőség esetén a képesítővizsga bizottság elnökének javaslatát kell elfogadni.

10.§ (1) A záró értekezletről jegyzőkönyvet kell felvenni. A jegyzőt az intézeti igazgató jelöli ki. Képesítővizsga bizottsági tagot jegyzőnek kijelölni nem lehet.

(2) A jegyzőkönyvnek tartalmaznia kell az értekezlet helyét és idejét, a záró értekezlet tárgyát, a képesítővizsga bizottság elnökének és tagjainak nevét, a zártkörű és a nyilvános képesítővizsga helyét, idejét és műsorát, a vizsgázó növendékek nevét, valamint a klasszikus balett-táncból nyert minősítését.

(3) A jegyzőkönyvet a képesítővizsga bizottság elnökének és valamennyi tagjának alá kell írnia.

11.§ A táncművészeti képesítővizsga eredményét a záró értekezletet követő negyvennyolc órán belül a növendékek előtt ki kell hirdetni.

12.§ (1) A képesítővizsga vagy a képesítővizsga egy részének letételére – különös méltánylást érdemlő okokból – a növendéknek halasztást lehet adni. Halasztás adható abban az esetben is, ha a növendék a halasztásra nem kért ugyan engedélyt, a képesítővizsgán vagy annak egy részén azonban nem jelent meg, illetőleg a vizsga folytatásától visszalépett és visszalépését vagy távolmaradását utóbb megfelelően igazolta. A halasztás kérdésében – az intézeti igazgató véleménye alapján – a képesítővizsga bizottság elnöke határoz. A halasztás iránti kérelmet az intézeti igazgatóhoz kell benyújtani.

(2) Az előző bekezdés értelmében halasztást legkésőbb a következő tanév végéig lehet adni. Ilyen esetben a növendéknek az Intézet IX. évfolyamát újból elvégeznie nem kell.

(3) Az elhalasztott képesítővizsga letételekor újabb vizsgadíjat fizetni nem kell.

III. Képesítővizsga a képző tananyagából

1. A képesítővizsga tárgyai

13.§ (1) Az Intézet növendékeinek az alábbi közismereti tantárgyakból kell képesítővizsgát tenniük:

- a) magyar nyelv és irodalom,
- b) orosz nyelv,
- c) történelem,
- d) tánc-történet,
- e) biológia.

(2) A magyar nyelv és irodalom képesítővizsgája írásbeli és szóbeli vizsgából áll.

(3) Az orosz nyelv képesítővizsgája írásbeli. Ebből a tantárgyból csak annak a növendéknek kell szóbeli képesítővizsgát tennie, akinek vizsgadolgozatát „elégtelen” érdemjeggyel minősítették. Szóbeli vizsgára lehet utasítani orosz nyelvből azt a növendéket is, akinek képesítővizsga dolgozata nem „elégtelen” ugyan, de a dolgozat érdemjegye és az orosz nyelvből elért év végi osztályzata között legalább két fokozat eltérés van.

(4) Történelemből, tánc-történetből és biológiából csak szóbeli képesítővizsgát kell tenni.

14.§ (1) Mind az írásbeli, mind a szóbeli képesítővizsga tételekre vonatkozóan a szaktanárok tesznek javaslatot az iskolaigazgatónak. Az igazgató a tételleket – a (2) bekezdésben foglalt kivétellel – jóváhagyás végett felterjeszti a népművelési minisztériumhoz.

(2) Az orosz nyelvből szóbeli vizsgára utasított növendékek képesítővizsga tételeit a szaktanár javaslata alapján a képesítővizsga bizottság elnöke hagyja jóvá.

15.§ (1) Az írásbeli képesítővizsga feladatok meghatározása céljából, mind magyar nyelv- és irodalomból, mind orosz nyelvből három-három tételt kell jóváhagyás végett a népművelési minisztériumhoz felterjeszteni. Nem terjeszthető fel olyan feladat, amelyet a növendékek iskolai tanulmányaik során akár házi, akár iskolai feladatként már kidolgoztak.

(2) Orosz nyelvből mindhárom tétel a táncsal kapcsolatos tárgykörből vett, 25-30 nyomtatott sor terjedelmű orosz nyelvű szöveg magyar nyelvre való lefordítása.

(3) A felterjesztésnél minden egyes tételt külön borítékba kell helyezni, az orosz nyelvi tételekhez mellékelni kell a fordításokat is, és a borítékokat az iskola pecsétjével oly módon kell lezárni, hogy azokat a pecsét megsértése nélkül felbontani ne lehessen. A borítékokon fel kell tüntetni az Intézet nevét, valamint azt, hogy képesítővizsga tételt tartalmaznak.

(4) Az iskolaigazgatónak gondoskodnia kell arról, hogy a minisztérium által jóváhagyott és az előző bekezdésben meghatározott módon visszaküldött tételekről az írásbeli vizsgák megkezdéséig senki tudomást ne szerezzen. A jóváhagyott tételleket tartalmazó borítékokat lezárva, bizalmas iratként kell őrizni és csak az írásbeli vizsga megkezdésekor szabad felbontani.

16.§ A szóbeli vizsgák jóváhagyott tételait legkésőbb a szóbeli vizsgák megkezdése előtt két héttel a növendékekkel közölni kell.

2. A képesítővizsgák lefolyása

17.§ (1) A közismereti képesítővizsga bizottság elnökét a népművelési minisztérium, társelnökét az oktatásügyi minisztérium küldi ki.

(2) A képesítővizsga bizottság elnöke vezeti a szóbeli vizsgákat és az azokkal kapcsolatos értekezleteket. A képesítővizsgák lefolyásáról összefoglaló jelentést tesz a népművelési minisztériumnak.

(3) A képesítővizsga bizottság társelnöke részt vesz a szóbeli vizsgákon és az azokkal kapcsolatos értekezleteken. A képesítővizsga lefolyásáról jelentést tesz az oktatásügyi minisztériumnak. A jelentés egy példányát megküldi a népművelési minisztériumnak.

(4) A képesítővizsga bizottság tagjai: az iskola igazgatója és azok a tanárok, akik a képesítővizsga tárgyakat a képző III. osztályában tanították.

(5) Az igazgató akadályoztatása esetén feladatait a képesítővizsga bizottságban állandó helyettese látja el. A vizsgabizottság más tagjának akadályoztatása esetén helyettesét az iskolaigazgató jelöli ki.

18.§ (1) A képesítővizsga jegyzőjét a nevelőtestület tagjai közül az iskolaigazgató jelöli ki. Képesítővizsga bizottsági tagot jegyzőnek kijelölni nem lehet.

(2) A jegyző vezeti a képesítővizsgával kapcsolatos értekezleteket és a szóbeli vizsgák jegyzőkönyveit, továbbá a képesítővizsga anyakönyvét (47.§), elkészíti a képesítő okleveleket (44.§) és végzi a képesítővizsgával kapcsolatos egyéb írásbeli tennivalókat.

19.§ (1) Az írásbeli képesítővizsgákat két, lehetőleg egymás után következő munkanapon kell megtartani.

(2) Az írásbeli képesítővizsga dolgozatok elkészítésére öt órát kell biztosítani. Ebbe az időtartamba a tétel kihirdetésére fordított idő nem számítható be.

20.§ (1) Az igazgatónak az írásbeli vizsga ellenőrzésére, annak egész tartamára felügyelő tanárokat kell kijelölnie. A felügyelő tanárok az igazgató által megállapított sorrendben, óránként váltják egymást.

(2) A vizsgatárgy szaktanárát felügyelőnek kijelölni nem lehet, a szaktanár csupán a tétel kihirdetésénél lehet jelen az írásbeli vizsgán.

21.§ A felügyelő tanárok az írásbeli vizsga lefolyásáról folytatólagos jegyzőkönyvet vezetnek. A jegyzőkönyv a következő adatokat tartalmazza: az írásbeli vizsga ideje, a kidolgozandó tétel, a kidolgozás megkezdésének és befejezésének időpontja, a felügyeletet tartó tanárok neve felügyeletük sorrendjében, a teremben dolgozó növendékek névsora és ülésrendje, a növendékeknek a teremből való esetleges távozása és visszatérése, a kész fogalmazvány bemutatásának és a dolgozat beadásának időpontja.

22.§ Az igazgató köteles az írásbeli képesítővizsgák ideje alatt megfelelő folyosói felügyelettről is gondoskodni.

23.§ Az írásbeli vizsga folyamán a vizsgázó növendékeken és a felügyelő tanáron kívül csak az iskolaigazgató, a képesítővizsga bizottság elnöke, társelnöke, a népművelési minisztérium és a Budapesti Városi Tanács¹³ oktatási osztályának képviselői tartózkodhatnak a tanteremben.

24.§ (1) A növendékeknek a vizsgadolgozathoz fogalmazványt kell készíteniük.

(2) Az írásbeli vizsga folyamán egy időben csak egy növendék hagyhatja el a tantermet. Ha a növendék vizsgafeladatának kidolgozását félbeszakítva elhagyja a tantermet, fogalmazványát vagy tisztázatát át kell adnia a felügyelő tanárnak, aki ezt azon a helyen, ameddig a növendék munkájában eljutott, az időpont megjelölésével aláírja. A munka tovább folytatásának időpontját is fel kell tüntetni a fogalmazványon, illetőleg a dolgozaton.

(3) A fogalmazványt letisztázás előtt aláírás végett be kell mutatni a felügyelő tanárnak.

(4) A fogalmazvány letisztázása után a növendék a dolgozatot nevével és keltezéssel el látva, a fogalmazvánnyal együtt átadja a felügyelő tanárnak és azonnal eltávozik az iskolából.

(5) A felügyelő tanár a benyújtott dolgozatra ráírja az átvétel időpontját és a dolgozatot aláírja. A dolgozat átvételének időpontját a jegyzőkönyvbe is bejegyezi (21.§).

(6) Az igazgató az írásbeli képesítővizsga minden napján a befejezés után átveszi a felügyelő tanároktól a jegyzőkönyveket és a dolgozatokat. A jegyzőkönyveket aláírásával lezárja és a képesítővizsga irataihoz mellékeli, a dolgozatokat pedig megbírálás végett átadja a szaktanárnak.

25.§ (1) A növendékek az írásbeli vizsgán szótáron kívül más segédeszközt nem használhatnak.

(2) Az írásbeli vizsga tételének kihirdetésekor a szaktanár, vagy a tétel kidolgozása folyamán a felügyelő tanárok a vizsgázó növendékeknek a kidolgozásra vonatkozóan útbaigazítást, tanácsot, vagy egyéb segítséget nem adhatnak.

(3) Az igazgatónak és a felügyelő tanároknak meg kell akadályozniuk, hogy a növendékek egymás segítségét igénybe vegyék vagy egyéb meg nem engedett segédeszközt használjanak.

26.§ (1) A szóbeli képesítővizsgákon a vizsgabizottság tagjai kötelesek állandóan jelen lenni. Kivételes esetekben az elnök a bizottság egyes tagjainak az eltávozására engedélyt adhat, az elnöknek és legalább két bizottsági tagnak azonban a képesítővizsgán minden esetben jelen kell lennie.

(2) A szóbeli képesítővizsgán a vizsgázó növendékeken, a képesítővizsga bizottság elnökén, társelnökén, tagjain és jegyzőjén, továbbá a népművelési minisztérium, valamint a Budapesti Városi Tanács oktatási osztályának képviselőjén kívül csak az lehet jelen, akinek erre az elnök engedélyt ad.

¹³ Helyesen: Fővárosi Tanács.

27.§ (1) A szóbeli képesítővizsgán a kérdéseket a jóváhagyott tételek közül az elnök intézi a növendékekhez. Az elnök és a társelnök a tanterv keretében tartozó más kérdést is intézhet a vizsgázókhoz.

(2) A szóbeli vizsgán a növendék részére megfelelő időt (10-15 percet) kell engedélyezni abból a célból, vizsgatételének kifejtésére felkészüljön.

28.§ (1) A növendékeknek az egyes képesítővizsga tárgyak anyagában való tájékozottságát a szóbeli képesítővizsgán az alábbi (2)–(4) bekezdésekben meghatározott módon kell megvizsgálni.

(2) Magyar nyelv- és irodalomból minden vizsgázónak három tételt kell kifejtenie: egy magyar irodalmi, egy világirodalmi és egy nyelvtani tételt. A nyelvtani kérdést össze kell kapcsolni egy összetett mondat mondattani, alaktani, esetleg hangtani elemzésével. A három kérdésre adott feleletek egybevetése alapján a növendék egy érdemjegyet kap.

(3) Történelemből, tánc-történelemből és biológiából egy-egy tételt kap a hallgató.

(4) Az orosz nyelvből szóbeli képesítővizsgára utasított növendéknek egy 8-10 nyomtatott sor terjedelmű, a képzőben használt tankönyvben nem szereplő, illetőleg a tanulmányok során fel nem dolgozott, de a tantervi anyag színvonalának megfelelő orosz szöveget kell lefordítania; ennek kapcsán számot kell adnia az orosz nyelvtani alapismertekben való jártasságáról is.

29.§ A növendékek a szóbeli képesítővizsgán sem könyvet, sem más segédeszközt nem használhatnak; ilyeneket abba a helyiségbe, amelyben a képesítővizsgát tartják, be sem vihetnek.

30.§ A szóbeli képesítővizsgák lefolyásáról jegyzőkönyvet kell felvenni. A jegyzőkönyvnek tartalmaznia kell a képesítővizsga helyét és idejét, a vizsgázó növendékek nevét, az egyes képesítővizsga tárgyakból kapott tételeit és a záró értekezleten (34.§) megállapított osztályzatait, valamint a képesítővizsga általános minősítését. A jegyzőkönyvet az elnöknek, a társelnöknek, a vizsgabizottsági tagoknak és a jegyzőnek alá kell írnia. A jegyzőkönyvhöz a szóbeli képesítővizsga tételeinek jegyzékét csatolni kell.

3. A képesítővizsga minősítése

31.§ Az egyes közismereti tantárgyakból letett képesítővizsgák minősítése ötfokú – jeles (5), jó (4), közepes (3), elégséges (2), elégtelen (1) – osztályozással történik.

32.§ (1) A képesítővizsga általános eredményét az alábbi osztályzatokkal kell minősíteni:
kitűnően felelt meg (5),
jelesen felelt meg (5),
jól felelt meg (4),
közepesen felelt meg (3),
megfelelt (2).

(2) A képesítővizsga általános minősítésénél csak a képesítővizsga tárgyakból nyert osztályzatok jönnek figyelembe.

(3) „Kitűnően felelt meg” az a növendék, aki a képesítővizsga valamennyi tantárgyából „jeles” érdemjegyet kapott.

(4) „Jelesen felelt meg” az a növendék, akinek a képesítővizsga tantárgyaiból kapott érdemjegyei közül legfeljebb két „jó”, vagy egy „közepes” érdemjegye van, a többi érdemjegye pedig „jeles”.

(5) „Jól felelt meg” az a növendék, akinek a képesítővizsga tantárgyaiból kapott érdemjegyei közül legfeljebb két „közepes”, vagy egy „elégséges” érdemjegye van, a többi érdemjegye pedig legalább „jó”.

(6) „Közepesen felelt meg” az a növendék, akinek a képesítővizsga tantárgyaiból legfeljebb két érdemjegye „elégséges”, a többi képesítővizsga tárgyból pedig ennél jobb érdemjegyet kapott.

(7) „Megfelelt” az általános minősítés abban az esetben, ha a növendék az előző bekezdésben meghatározottnál rosszabb tanulmányi eredményt ért el, de „elégtelen” osztályzatot egyetlen tárgyból sem kapott.

(8) Az a növendék, aki a képesítővizsga valamely tárgyából „elégtelen” osztályzatot kapott, csak abban az esetben nyerhet képesítő oklevelet (44.§), ha – a 38–40.§-okban meghatározott keretek között – javító-, illetőleg ismétlő vizsgát tett.

33.§ (1) A képesítővizsga dolgozatokat (13.§ (2)–(3) bek.) a szaktanár írásbeli bírálata és az osztályzatra vonatkozó javaslata, valamint a képesítővizsga bizottság társelnökének véleményezése alapján a képesítővizsga bizottság elnöke minősíti.

(2) Az írásbeli képesítővizsgák eredményét a szóbeli vizsgák megkezdését megelőzően a növendékekkel közölni kell.

34.§ (1) A szóbeli képesítővizsgák befejezése után a képesítővizsga bizottság a szóbeli vizsgák minősítése és a képesítővizsga általános minősítésének megállapítása végett záró értekezletet tart. Az egyes tantárgyakból letett képesítővizsgák minősítése felett a bizottság szótöbbséggel határoz. Az osztályzatra vonatkozóan a szaktanár teszi az első javaslatot. Szavazategyenlőség esetén a képesítővizsga bizottság elnökének javaslatát kell elfogadni.

(2) A képesítővizsga bizottság társelnöke a záró értekezleten tanácskozási joggal vesz részt.

(3) Az egyes vizsgabizottsági tagok szavazati jogukat csak azoknak a vizsgafeleleteknek elbírálásánál gyakorolhatják, amelyeknél jelen voltak.

(4) A záró értekezleten az elnök és a társelnök megteszi észrevételeit a vizsgák előkészítésére és lefolytatására általában, továbbá az egyes tantárgyak képesítővizsgájára vonatkozóan.

35.§ (1) A magyar nyelv és irodalom képesítővizsgájának minősítését az írásbeli dolgozat és a szóbeli vizsga-felelet egybevetése alapján kell megállapítani.

(2) Az orosz nyelvből szóbeli vizsgára utasított növendékek osztályzatát az említett tantárgyból is az előző bekezdésben meghatározott módon kell megállapítani.

36.§ A záró értekezletről jegyzőkönyvet kell felvenni. A jegyzőkönyvnek tartalmaznia kell: az értekezlet tárgyát, helyét és idejét, továbbá az elnöknek és a társelnöknek, vala-

mint a vizsgabizottsági tagoknak a képesítővizsga lefolyásával kapcsolatos észrevételeit. A jegyzőkönyvet a képesítővizsga bizottság elnökének, társelnökének és valamennyi tagjának, valamint a képesítővizsga jegyzőjének alá kell írnia. A jegyzőkönyvhöz csatolni kell a szóbeli vizsgákról felvett jegyzőkönyvet (30.§).

37.§ A képesítővizsga eredményét a képesítővizsga bizottság elnökének a növendékek előtt, a vizsgabizottság jelenlétében ki kell hirdetni, a kihirdetés nyilvános.

4. A képesítővizsga elhalasztása, javítóvizsga, ismétlővizsga

38.§ (1) A képesítővizsga vagy a képesítővizsga egy részének letételére – különös méltánylást érdemlő okból – a növendéknek halasztást lehet adni. Halasztás adható abban az esetben is, ha a növendék a halasztásra nem kért ugyan engedélyt, a képesítővizsgán, vagy annak egy részén azonban nem jelent meg, illetőleg a vizsga folytatásától visszalépett és visszalépését vagy távolmaradását utóbb megfelelően igazolta. A halasztás kérdésében – az iskolaigazgató és az intézeti igazgató véleménye alapján – a képesítővizsga bizottság elnöke határoz. A halasztás iránti kérelmet az iskolaigazgatóhoz kell benyújtani.

(2) Az előző bekezdés értelmében halasztást legkésőbb a következő tanév végéig lehet adni.

(3) Az elhalasztott képesítővizsga letételekor újabb vizsgadíjat fizetni nem kell.

39.§ (1) Az a növendék, aki képesítővizsgáját legfeljebb két tantárgyból „elégtelen” eredménnyel tette le, a következő tanév megkezdéséig, de legkésőbb a következő tanév végén javítóvizsgát tehet. Ha a javítóvizsga sikertelen, újabb javítóvizsgát lehet tenni, amennyiben azonban a növendék az újabb javítóvizsgát is – akár az egyik, akár mindkét tárgyból – „elégtelen” eredménnyel teszi le, a képző anyagából letett képesítővizsgáját teljes egészében meg kell ismételnie (ismétlővizsga). Abban az esetben, ha a növendék valamely tárgyból az ismétlővizsgán is „elégtelen” érdemjegyet kap, további javító- vagy ismétlővizsgát nem tehet.

(2) Annak a növendéknek, aki a képesítővizsgán kettőnél több tárgyból kapott „elégtelen” osztályzatot, ismétlővizsgát kell tennie. Ha az ismétlővizsgát legfeljebb két tantárgyból „elégtelen” eredménnyel tette le, javítóvizsgát, ha kettőnél több tárgyból kapott „elégtelen” osztályzatot, újabb ismétlővizsgát tehet. Ezen túlmenően további javító- vagy ismétlővizsgának nincs helye.

40.§ (1) Abban az esetben, ha a növendék a képesítővizsga egy részétől alapos ok nélkül visszalép, a képesítővizsgát teljes egészében meg kell ismételnie (ismétlővizsga).

(2) Azt a növendéket, aki akár az írásbeli, akár a szóbeli képesítővizsgán meg nem engedett segédeszközt használ, vagy a vizsga rendjét egyébként súlyosan megsérti, a képesítővizsga folytatásától el kell tiltani és ismétlővizsgára kell utasítani. Az eltiltás kérdésében – az igazgató javaslata alapján – az elnök határoz.

41.§ (1) Ha a növendék a képesítővizsgán magyar nyelvből kapott „elégtelen” osztályzatot, ebből a tantárgyból a javító-, illetőleg ismétlővizsgán mind az írásbeli, mind a szóbeli képesítővizsgát meg kell ismételnie.

(2) Az orosz nyelv képesítővizsgájának sikertelensége esetén a javító-, illetőleg ismétlővizsgán csak az írásbeli vizsgát kell megismételni, kivéve, ha a javító- vagy ismétlővizsgán írt dolgozatot is „elégtelennek” minősítették.

(3) A javító-, illetőleg ismétlő-képesítővizsgán a megelőző képesítővizsgára megállapított szóbeli tételeket kell felhasználni. A javító-, illetőleg ismétlővizsga írásbeli dolgozataihoz a 14.§ (2) bekezdésében, illetőleg a 15.§-ban meghatározott módon új tételeket kell megállapítani.

42.§ (1) Az ismétlővizsgát csak a következő tanév végén lehet letenni, az ismétlővizsgára utasított növendéknek azonban a képző III. osztályát újból elvégeznie nem kell.

(2) Az ismétlővizsgáért újabb vizsgadíjat kell fizetni.

43.§ A javító-, illetőleg ismétlővizsgát a 17–37.§-okban meghatározott módon kell lefolytatni és minősíteni.

IV. Átmeneti és vegyes rendelkezések

44.§ (1) Az a növendék, aki a képesítővizsgát mind a táncművészetből, mind a képző anyagából sikeresen letette, képesítő oklevelet nyer. Az oklevél bármelyik színháznál táncos szerepkör betöltésére, illetőleg hivatásos táncművészeti működésre és a Színház- és Filmművészeti Főiskolán való továbbtanulásra képesít.

(2) Az oklevélhez két mellékletet kell csatolni, amelyek a táncművészeti és a közismereti tárgyak képesítővizsgáján, továbbá az Intézet tantervében meghatározott többi táncművészeti és közismereti tárgyból elért érdemjegyeket tartalmazzák. Olyan tantárgynál, amely több évfolyamban szerepelt, az utolsó ízben elért osztályzatot kell bejegyezni.

(3) Ha a növendéket javító- vagy ismétlővizsgára utasították és a növendék azt sikeresen letette, az oklevél mellékleteibe a javító-, illetőleg ismétlővizsgán nyert osztályzatot kell bejegyezni. Az oklevél nem tartalmazhat utasítást arra vonatkozóan, hogy a növendék javító- vagy ismétlővizsgát tett.

(4) Az oklevelet a táncművészeti képesítővizsga bizottság elnöke, a középiskolai képesítővizsga bizottság elnöke, az intézeti igazgató, középiskolai igazgató és az évfolyamvezető balettmester írja alá. Az 1. számú mellékletet a táncművészeti képesítővizsga bizottság elnöke, az intézeti igazgató és az évfolyamvezető balettmester, a 2. számú mellékletet pedig a középiskolai képesítővizsga bizottság elnöke és társelnöke, valamint a középiskolai igazgató írja alá.

45.§ (1) A táncművészeti képesítővizsgát a folyó tanévben az Intézet IX. évfolyamának azok a növendékei is letehetik, akik a képzőt még nem végezték el, ezeknek a növendékeknek azonban a közismereti tárgyakból a képesítővizsgát legkésőbb 1956. szeptember 1-ig pótlólag le kell tenniük. E határidőn túl a közismereti tárgyakból a képesítővizsgát csak a népművelési minisztérium engedélyével lehet pótlólag letenni.

(2) A táncművészeti képesítővizsga letételének nem akadálya az, hogy a növendék a közismereti tárgyak képesítővizsgájára halasztást kapott, vagy a közismereti tárgyakból javító-, illetőleg ismétlővizsgára utasították.

(3) Az (1) és (2) bekezdésben meghatározott esetekben a növendék mindaddig nem kaphat képesítő oklevelet, amíg a képesítővizsgát a közismereti tárgyakból sikeresen le nem tette. Az ilyen növendékek oklevél helyett a képesítővizsga anyakönyvének (47.§) kivonatát kapják.

46.§ Azoknak a növendékeknek, akik érettségi bizonyítvánnyal rendelkeznek, a közismereti tárgyakból képesítővizsgát tenniük nem kell, táncművészeti képesítővizsgájuk alapján oklevelet nyernek.

47.§ (1) Mind a táncművészeti, mind a közismereti képesítővizsgákról két-két példányban képesítővizsgái anyakönyvet kell vezetni. Az anyakönyvnek egy-egy példányát lezárás után a népművelési minisztériumhoz kell megőrzés végett felterjeszteni.

(2) A vizsga-anyakönyvek a következő adatokat tartalmazzák:

- iktatószám,
- a vizsgázó neve, születési helye és ideje, iskolai végzettsége,
- a növendéknek az intézeti tanulmányok során a tantervben szereplő valamennyi tantárgyból elért érdemjegye (olyan tantárgynál, amely több évfolyamban szerepelt, az utolsó ízben kapott érdemjegy),
- a képesítővizsga részeredményei és a vizsga általános eredménye,
- megjegyzések.

(3) A személyi adatokat okiratok (személyi igazolvány vagy anyakönyvi kivonat, iskolai bizonyítvány) alapján kell a vizsga-anyakönyvbe bevezetni.

(4) A vizsga-anyakönyvbe az érdemjegyeket betűvel kell írni.

(5) Az oklevél adatainak a vizsga-anyakönyv adataival egyezniük kell.

48.§ (1) Ha a növendék a képesítővizsga egy részének letételére halasztást kapott, illetőleg a képesítővizsga folytatásától alapos okkal visszalépett (38.§), az anyakönyvbe a következő záradékot kell bejegyezni: a) „A tantárgy(ak)ból halasztást kapott. 19.. évi ... hó .. napján díjtalan vizsgára jelentkezhet.” b) „A képesítővizsgától alapos okkal visszalépett. A tantárgy(ak)ból díjtalan vizsgára jelentkezhet 19.. évi ... hó .. napján.”

(2) Ha a növendék a vizsga folytatásától alapos ok nélkül visszalépett vagy a vizsga folytatásától eltiltották (40.§), a vizsga-anyakönyvbe érdemjegyek feltüntetése nélkül a következő szöveget kell bejegyezni: a) „A megkezdett képesítővizsgától alapos ok nélkül visszalépett. 19.. évi ... hó .. napján a teljes képesítővizsga megismétlésére jelentkezhet.” b) „A képesítővizsga folytatásától szabálytalanság elkövetése miatt eltiltották. 19.. évi ... hó .. napján a teljes képesítővizsga megismétlésére jelentkezhet.”

(3) Ha a növendéket javító- vagy ismétlővizsgára utasították, a vizsgabizottság határozatát a következő szövegű záradék bejegyzésével kell feltüntetni: a) „A követelményeknek a tantárgy(ak)ból nem felelt meg. Az említett tantárgy(ak)ból 19.. évi ... hó .. napján javítóvizsgára jelentkezhet.” b) „A követelményeknek nem felelt meg. 19.. évi ... hó .. napján a teljes vizsga megismétlésére jelentkezhet.”

(4) Ha a növendék a javító-, illetőleg ismétlővizsgát sikeresen letette, ennek megtörténtét – a javító-, illetőleg ismétlővizsgán nyert érdemjegyek feltüntetésével – az anyakönyvbe be kell jegyezni.

49.§ (1) A képesítővizsgák anyakönyveiben az esetleges téves adatokat egyszeri áthúzással és a helyes adatnak a szöveg mellé vagy fölé írásával szabad helyesbíteni. A javításokat ugyanezen a lapon a képesítővizsga jegyzőjének és az igazgatónak alá kell írnia és hivatalos bélyegzőjével igazolnia kell.

(2) A képesítővizsga anyakönyvének lapjait oly módon kell összefűzni, hogy az egyes lapokat eltávolítani vagy kicserélni ne lehessen.

50.§ (1) Az írásbeli képesítővizsga dolgozatokat az iskola irattárában öt évig meg kell őrizni; ennek az időnek elteltével az igazgató a dolgozatokat kiselejtezi.

(2) A képesítővizsgáról felvett jegyzőkönyveket és anyakönyveket, valamint a vizsgákkal kapcsolatos egyéb iratokat az Intézet irattárában meg kell őrizni, az iratokat selejtezni nem szabad.

51.§ A képesítővizsga szabályait az intézeti igazgatónak a tanárokkal és a növendékekkel ismertetnie kell.

Oklevélminták

1. sz. minta a 11-1-50/1594. Np. M. számú utasításhoz.

(4. oldal)	(1. oldal)
	KÉPESÍTŐ OKLEVÉL
	ÁLLAMI BALETT INTÉZET

(2. oldal)	(3. oldal)
Címer	Szám: _____
Bélyeg helye	OKLEVÉL
	aki városban megye községben országban éven született, az Állami Baletti Intézetben az 19. /.../ tanévől kezdődően tanulmányokat folytatott és az 19. /.../ tanévben képe- sítővizsgát tett; ennek alapján őt nyitvártjuk. Kelt,
	a táncművészeti képesítő- vizsgabizottság elnöke a középiskolai képesítő- vizsgabizottság elnöke
	intézeti igazgató középiskolai igazgató
	évfolyamvezető balettmester
	P. H.

III. Az Állami Balett Intézet első rendtartása, 1956¹⁴

Bevezetés¹⁵

Az Állami Balett Intézet 1950. szeptember elején nyílt meg, a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 54/1951.(II.25.) M.T. számú rendelete alapján. Az Intézet szervezeti szabályzatát és tanulmányi rendjét a népművelési miniszter 1.011-5-57/1951. (II.25.) Np.M. számú rendelete szabályozza és részleteiben az 1/1954. (X.24.) Np.M. számú rendelet módosítja.

Öt évi munka után, 1955-ben láttunk hozzá a rendtartás kidolgozásához. Ekkor már elegendő tapasztalat állt rendelkezésünkre ahhoz, hogy e munkához hozzáfoghassunk.¹⁶ Az öt év során napról-napra felvetődő problémák és azok többé-kevésbé sikerült megoldásai alakították ki lépésről-lépésre azokat a szokásokat és íratlan vagy esetleg csak körlevelekben, ideiglenes házirendben és ügyrendben lefektetett szabályokat, amelyek az Intézet munkájának szervezettségét biztosították. Időszerű volt, hogy a kialakult és jól bevált szokásokat, valamint az elszórtan írásban lefektetett szabályokat összegyűjtve az Intézet egész működésére kiterjedő rendtartásban foglaljuk össze. Ez a rendtartás, természetesen, a későbbi évek tapasztalatai során szükségszerűen változni, fejlődni fog. De már most utat kell mutasson – az eddigi tapasztalatok alapján – az Intézet munkájának minden területén a régi és új dolgozóknak egyaránt.

A rendtartásban nem foglalkozunk a mozgalmi szervek munkájával, holott a DISZ-szervezet,¹⁷ úttörőcsapat,¹⁸ Szülői Munkaközösség fontos szerepet játszik az Intézet életében. Azonban a mozgalmi szerveknek maguknak kell kialakítaniuk, megszervezniük munkájukat, a helyi viszonyoknak megfelelően. Az igazgatói tanács (lásd: 21.§) feladata,

¹⁴ A rendtartás kiadásának jogalapját az Állami Balett Intézet szervezeti szabályzata és tanulmányi rendje tárgyában kiadott 1.011-5-57/1951. (II.25.) Np.M. számú rendelet 20.§-a képezte. A stencilezett eljárással készült, A/4 formátumú, 2 számozatlan és 1-től 36-ig számozott, összesen 38 oldal terjedelmű, tűzőgéppel összefűzött dokumentum impresszumának szövege a 36. számú oldal alján: „Felelős kiadó: Lőrinc György ig. Állami Balett Int. Rendtartás. 100 péld. Jegyzetsokszorosító Üzem. I/536/S/KP.né. Bp. 1956. március hó. (!) Felelős vezető: Csajági István.” A dokumentum a Magyar Táncművészeti Főiskola Levéltárában található.

¹⁵ A dokumentumnak nincs címe, tartalmára a bevezető szöveg utal. A közzététel során a zárójeleket // jelekről () jelekre cseréltük. A 35–36. oldalon található tartalomjegyzék közlésétől eltekintettünk.

¹⁶ Az Intézet munkájáról az igazgató nyilvánosan, már addig is több alkalommal beszámolt. Vö.: Lőrinc, 1952, Lőrinc, 1952a, Lőrinc, 1952b, Lőrinc, 1953, Lőrinc, 1953a

¹⁷ DISZ: Dolgozó Ifjúság Szövetsége, a szovjet Komszomol mintájára alakult 1950. június 16–18-án, mint a Magyar Dolgozók Pártja ifjúsági szervezete, fennállt 1957-ig. Utódja a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) lett.

¹⁸ Magyar Úttörők Szövetsége: a szovjet pionírmozgalom mintájára alakult 1946. június 2-án. 1989-ig a kommunista párt gyermekszervezete volt, a DISZ, majd a KISZ közvetlen felügyelete alatt.

2. sz. minta a 11—1—50/1954. Np. M. számú utasításhoz

<p>(1. oldal)</p> <p>1. SZ. MELLEKLET A SZ. KÉPESÍTŐ OKLEVELHEZ</p> <p>KIVONAT A TÁNCMŰVÉSZETI TÁRGYAK VIZSGANYILVÁNTARTÁSÁBÓL</p> <p>(Anyakönyvi szám:)</p> <p>..... 19.....-tól 19.....-ig az növendéke volt és ezen idő alatt a következő tárgyakból vizsgázott:</p> <p>Tárgy: Eredmény:</p>	<p>(2. oldal)</p> <p>A képesítővizsgán elért eredmények:</p> <p>Tárgy: Eredmény:</p> <p>Budapest, 19..... évi hó n.</p> <p>..... a táncművészeti képesítő- vizsga bizottság elnöke intézeti igazgató</p> <p>..... évfolyamvezető balettmester</p> <p>P. H.</p>
---	--

3. sz. minta a 11—1—50/1954. Np. M. számú utasításhoz

<p>(1. oldal)</p> <p>2. SZ. MELLEKLET A SZ. KÉPESÍTŐ OKLEVELHEZ</p> <p>KIVONAT A KÖZÉPISKOLA VIZSGANYILVÁNTARTÁSÁBÓL</p> <p>(Anyakönyvi szám:)</p> <p>..... 19.....-tól 19.....-ig az növendéke volt és ezen idő alatt a következő tárgyakból vizsgázott:</p> <p>Tárgy: Eredmény:</p> <p>Alkotmánytan Képzőművészettörténet Zene-történet Kémia Matematika Fizika Földrajz Növénytan Állattan Az ember szervezete és egészségtan</p>	<p>(2. oldal)</p> <p>A képesítővizsgán elért eredmények:</p> <p>Tárgy: Eredmény:</p> <p>Magyar nyelv és irodalom Orosz nyelv és irodalom Történelem Tánc-történet Biológia</p> <p>A fentiek szerint nevezett a szabályszerű követelménye- nek megfelel.</p> <p>Budapest, 19..... évi hó n.</p> <p>..... a képesítővizsga bizottság elnöke társelnök</p> <p>..... közéiskolai igazgató</p> <p>P. H.</p>
--	--

hogy rendszeresen foglalkozzék a mozgalmi szervek munkájával és állandóan segítséget nyújtson a nap, mint nap felmerülő problémák megoldásához.

A rendtartást két fejezetre bontottuk. Az I. fejezet a növendékek munkáját, a II. fejezet a tanárok és dolgozók munkáját tárgyalja. A két fejezet természetesen szervesen összefügg és ebből adódik, hogy egy és ugyanazt a témát gyakran kétszer tárgyaljuk, előbb a növendékek, később a tanár vagy dolgozó szempontjából.

A rendtartást az igazgatói tanács szerkesztette az egész tantestület észrevételeinek figyelembe vételével.

Budapest, 1956. február

Lőrinc György
az Állami Balett Intézet igazgatója

I. fejezet

A növendékek munkája

(a felvételi vizsgától a képesítővizsgáig)

1.§ Felvételi vizsgák

(1) Az Állami Balett Intézet országos intézmény, ezért lehetővé kell tenni, hogy a vidéken élő növendékek is eljuthassanak az Állami Balett Intézet felvételi vizsgáira. Azokat a gyerekeket, akiknek a tánchoz hajlamuk van, de szociális helyzetüknél fogva nem tudják megtenni a költséges utat, az Intézet költségén kell Budapestre felhozatni a felvételi vizsga időtartamára. E célból tehetségkutatást kell tartani a felvételi vizsgák előtt.

A tehetségkutatást április hónapban kell megtartani. Tehetségkutatásra az Intézet bármelyik pedagógusa beosztható. A tehetségkutatás időtartama 3 napnál hosszabb nem lehet, hacsak a pedagógus a 3 napnál hosszabban tartó tehetségkutatást önként nem vállalja. A tehetségkutatást minden alkalommal össze kell kötni a vidéki balettkatatók instruálásával, ami által az Intézet balettmesterei fontos feladatot teljesítenek, a vidéken folyó balettkatás terén. A tehetségkutatás időpontját és színhelyét, valamint a felvételre felhozható jelentkezők számát az évi munkatervben kell előirányozni. A tehetségkutatás szervezését a tanulmányi előadó végzi. A szervezés feladata: 1. megállapodni a város népművelési előadójával és balettkatatóival a tehetségkutatás időpontját, színhelyét és a helyi propaganda lehetőségeit illetően; 2. országos propaganda rádióon és újságon keresztül; 3. a vidékre utazó pedagógusok szállásáról történő gondoskodás.

Tehetségkutatást nem kell minden esztendőben tartani. Mindenkor az adott körülmények döntik el, hogy az Intézet igazgatója az évi munkatervben előirányozza-e a tehetségkutatást.

(2) Új évfolyam növendékeinek felvételeinél, felvételi vizsgát kell tartani.

„Felvételi vizsgára jelentkezhet az a gyermek, aki az általános iskola III. osztályát elvé-

gezte és tizedik életévét nem töltötte be. Tizedik életévüket betöltött gyermekeket csak kivételesen indokolt esetben lehet felvételi vizsgára bocsátani.” (lásd az 1/1954.(X.24.) Np.M. számú rendeletet, Magyar Közlöny, 1954. X.24. 82. szám).

Felvételi vizsgára május 1. és 15. között lehet jelentkezni személyesen vagy levélben. A jelentkezők egy kérdőívet kapnak személyi adatok kitöltésére (amit kitöltve magukkal hoznak a felvételi vizsgára) és egy tájékoztatót, ami a felvételi vizsga menetét ismerteti. A jelentkezés alkalmával a jelentkezőkkel tudatni kell a felvételi vizsga időpontját is. A felvételnél arra kell törekedni, hogy az új évfolyam növendékei mindannyian az ált. iskola IV. osztályába járjanak és ettől csak indokolt esetben szabad eltérni. A jelentkezőknek a felvételi vizsgára a következő iratokat kell magukkal hozniuk:

- 1) Személyi adatokkal kitöltött kérdőív.
- 2) Iskolai tanulmányi értesítőkönyv, illetőleg annak hiteles másolata.
- 3) Szülők életrajza.
- 4) Sportorvosi alkalmassági igazolvány.

A felvételi bizottság tagjai: az Intézet balettmesterei; elnöke: az Intézet igazgatója. Kívánatos, hogy a felvételi vizsgákon ellenőrzés céljából jelen legyen a Párt¹⁹ és a Népművelési Minisztérium kiküldöttje.

A felvételi vizsga menete:

Első rosta: alaki vizsgálat. (Ez esetben a felvételi lapra még semmit sem kell ráírni.)

Második rosta: képesség-vizsgálat. (Az egyik bizottsági tag kitölti a felvételi lap szakmai kérdéseit.)

Harmadik rosta: összehasonlító vizsgálat.

Negyedik rosta: döntő rosta-vizsga. A harmadik és negyedik rosta-vizsga bizonyos esetekben összeeshet. (sic!)

A felvételi bizottság működése:

A felvételi vizsga szakmódszereit a felvételi bizottság állapítja meg minden felvételi vizsga előtt.

Az első három rostánál szavazat-többség dönt, azonban, ha a bizottságnak legalább 25%-aamelltt van, hogy a jelentkezőt még egyszer meg kell nézni és ehhez az álláspontjához ragaszkodik, akkor a jelentkezőt további rostavizsgára kell bocsátani.

A döntő rosta-vizsgán minden csoportból azok esnek ki, akik a legkevesebb szavazatot kapják, mindaddig, amíg a jelentkezők száma az előirányzott keretet eléri.

Minden eltanácsolt jelentkező szüleiivel a következő szöveget kell közölni: „a gyermek klasszikus balett pályára nem alkalmas”.

A felvételi vizsgák időpontját és beosztását az évi munkatervben kell előirányozni. A pesti jelentkezők részére az első 3 rosta-vizsgát május második felében, a vidékiek részére az iskolaév befejezése után, közvetlenül a döntő rosta-vizsgák előtt kell megtartani. A döntő rosta-vizsgákra az intézeti tanév befejezése után kerül sor.

A felvételi vizsgák szervezést a tanulmányi előadó végzi, a Szülői Munkaközösség aktívainak bevonásával.

¹⁹ A Magyar Dolgozók Pártjáról van szó.

A felvételi vizsgák országos propagandáját (sajtó, rádió útján) áprilisban kell elvégezni, május 1-ig bezáróan.

2.§ Beíratások

(1) Az újonnan felvett növendékek közvetlenül a döntő rosta-vizsga után beiratkoznak az Intézetbe és az Intézet iskolájába.

A beíratásnál az új növendékeknek a következő iratokat kell bemutatniuk:

- 1) Születési anyakönyvi kivonat.
- 2) Távozási bizonyítvány, vagy iskolai bizonyítvány, esetleg ha ezt az iskola nem adja ki, az év végi bizonyítvány hivatalos másolata.
- 3) Szülők kereseti adatai és foglalkozásának hivatalos igazolása. (*sic!*)

Kivételesen indokolt esetben, ha a szülő valamelyik szükséges iratot nem tudja bemutatni, a beíratást a szülő által bementett adatok alapján kell teljesíteni, egyben utasítani kell a szülőt a hiányzó irat utólagos (1 héten belüli) bemutatására.

A vidéki növendékeknek és a nagy távolságra lakó pesti növendékeknek, akik diákothoni elhelyezést kérnek, a beíratáskor kell benyújtaniuk idevonatkozó írásbeli kérelmüket. A kérelmek kivizsgálása után, a tanév kezdete előtt egy hónappal értesíteni kell a növendékeket az Intézet igazgatóságának határozatáról. A fenti eljárást kell alkalmazni az ingyen ebéd és pótkalória kérelemre²⁰ vonatkozóan is.

(2) Az Intézet növendékei, akik tanulmányaikat tovább folytatják, minden tanév befejezésekor az évi munkatervben megállapított időpontban, még a nyári szünet kezdete előtt beiratkoznak, miután iskolai és szakmai vizsgájukat letették. Csak az a növendék iratkozhat be, aki érvényes iskolai és szakmai értesítő-könyvvel rendelkezik és azt bemutatja. A beíratással egyidejűen kell benyújtania ingyen ebéd, vagy kedvezményes ebéd és pótkalória kérelmét, a szülők kereseti kimutatásával együtt.

(3) Az Intézeti beíratást a tanulmányi előadó végzi, az iskolai beíratást az osztályfőnökök végzik az iskolaigazgató-helyettes irányítása és felügyelete mellett.

3. § A tanév beosztása

(1) A szakmai tanítás két félévre tagozódik. Az első félév szeptember 1-től január 31-ig; a második félév február 1-től június 30-ig tart. A folyó év naptári beosztása következtében néhány napos eltolódás lehetséges.

A szaktárgyak (tánc és zene) tanítása, a klasszikus balettet kivéve, csak szeptember 15-én kezdődik, azért, hogy két héten keresztül (IX.1-től 15-ig) délelőttönként hosszabb próbákat ehessen tartani az Operaházban.

²⁰ A táncművészképzés fokozott fizikai igénybevétellel járó folyamatára tekintettel a Népművelési Minisztérium a növendékek számára megemelt étkezési fejadagot biztosított. Lőrinc György erről szóló levélváltását közzétette: Bolvári-Takács, 2008.

(2) Az iskolai tanítás négy negyedévre tagozódik. Az iskolaév kezdete szeptember 1; befejezése június 15. Az első negyedév szeptember 1-től november hó 25-ig; a második negyedév november hó 26-tól január hó 31-ig; a harmadik negyedév február hó 1-től április 11-ig és a negyedik negyedév április 12-től június hó 15-ig tart. Néhány napos eltolódás lehetséges az iskolai negyedéves beosztások terén is.

(3) A tanév pontos beosztását minden évben a munkatervben kell előírni.

4. § Tanulmányi szünidők

(1) Szakmai és iskolai szünetek:

1. Hivatalos munkaszüneti napok: november 7., március 15., április 4., május 1, 2.
2. Téli szünet általában: december 20-tól január 4-ig.
3. Tavasz szünet általában: április 4-től április 10-ig.
4. Nyári szünet általában: az iskolában június 16-tól augusztus 31-ig; a szakmai tanítás terén július 1-től augusztus 31-ig.

(2) Csak szakmai szünetek:

1. A II–III–IV–V. évfolyamoknak minden második hétfőn délelőtt szaktanítási szünetük van, a többi évfolyamok négyhetenként kapnak egy szabad hétfő délelőttöt. Azok részére, akiknek szaktanítási szünetük van, a tanulószobai munka nem kötelező.
2. A IV. gimnazista növendékek egy heti szakmai szünetet kapnak az érettségi vizsga előtt.
3. A bemutató órák és vizsgák idejében, a vizsgázó évfolyam kivételével, minden évfolyam szakmai tanítás szünetel.

(3) Rendkívüli szünet:

Egy napig terjedő rendkívüli szünetet engedélyezhet az Intézet igazgatója, a Népművelési Minisztérium előzetes jóváhagyásával.

(4) Tanulószobai szünet:

A tanulószoba csak azokon a napokon szünetel, amikor egyidejűleg iskolai és szakmai szünet van.

5. § Az Intézet napi munkarendje

(1) Reggel 8 órakor kezdődnek a balett-órák és tartanak 9 h 20'-ig.

9 h 20'-tól 9 h 30'-ig szünet.

9 h 30'-tól 10 h 20'-ig egyéb szakórák folynak (karaktertánc, történelmi társastánc, szolfézs, népi gyermekjáték, vívás, színészi mesterség, repertoire tanulás stb.)

10 h 30'-tól 11 h-ig szünet van és pótkalória osztás.

11 h-től 1 h-ig tartanak az operai próbák: azok, akiknek nincs próbájuk, ebben az időben a leckéjüket készítik el a tanulószobában; ebben az időben vannak a zongoraórák is.

1 h-tól 2 h-ig tart az ebédelés és kvarcolás.

2 h-tól 5 h 30'-ig tart az iskolai tanítás négy 45 perces órában. Az órák közötti szünet 10 perc.

Este a növendékek fellépnek az Operaházban és az Operaház Erkel Színházában. Fenti munkarend módosul az első évfolyamos növendékeknél és esetleg még más évfolyamnál (főleg VI–VII. évfolyamok), akiknél a szakmai tanítás délelőtt 10 h 30'-kor kezdődik.

Ezeknél a évfolyamoknál a balettóra ½11-től 11 óra 50 percig tart. Tíz perces szünet után 12 órától 12 óra 50 percig egyéb szaktárgyakat tanulnak. Számukra tanulószobai munka és zongoraórák reggel 8 órától 10-ig tartanak. 10-től ½11-ig szünet van és pótkalória osztás. Délutáni beosztásuk azonos a másik csoport beosztásával.

(2) A tanulószoba 8–10-ig és 11–1-ig működik. Kilenc óra után és 12 óra előtt a növendékek 10 perc szünetet kapnak.

(3) A fenti beosztástól kisebb eltérések a szükségnek megfelelően megengedhető a tanrend készítésénél, amennyiben az előírt tanmenet teljesítése másképp nem oldható meg. Eltérést csak az Intézet igazgatójának engedélyével lehet eszközölni.

6. § A növendékek kötelező magatartása

(órákon, szünetekben, Operaházban, tanulószobában stb.)

(1) A magatartásról általában. Az Állami Balett Intézet növendékeinek az Intézeten kívül és az Intézeten belül egyaránt – minden vonatkozásban – kifogástalan magatartást kell tanúsítaniuk.

a) A növendékek ruházkodása legyen mindenkor tiszta, rendes, egyszerű és ízléses, kerüljék az ízléstelen cicomát és a feltűnést. Az Intézet növendékei nem festhetik magukat.

b) Viselkedésük legyen szerény, udvarias és tisztelettudó.

c) Munkájukban legyenek pontosak, szorgalmasak és kötelességtudók.

d) Intézeti növendék nem dohányozhat, nem részegeskedhet és nem játszhat hazárdjátékokat.

e) Az Intézet növendékeinek erkölcsi magatartása az illendőség határát nem lépheti át. Tanulmányaik befejezéséig nem jegyezhetik el magukat.

f) Minden növendék elemi kötelessége az őszinteség és a becsületesség. Jó szívvel kell fogadniuk a kritikát és őszintén kell bírálniuk.

g) Kötelesek tiszteletben tartani a személyi tulajdont és megővni a társadalmi vagyont.

h) A növendékeket a közösségi élet arra kötelezi, hogy kölcsönösen segítsék, támogassák egymást munkájukban. A féltékenység, irigység, hiúság, bekapzaltság, nagyképűség szétrombolja a közösség harmonikus baráti életét. Ilyen érzéseket és indulatokat a közösségben megtűrni nem szabad.

i) Az Intézet rendtartásban foglalt erkölcsi és fegyelmi rendet minden növendék köteles betartani.

j) A DISZ-szervezeten és Úttörőcsapaton belül a növendékek kollektívája őrködjék az erkölcsi és fegyelmi rend betartása felett.

(2) A táncórák²¹ fegyelmi rendje olyan legyen, hogy biztosítsa a munka teljes zavartalan-ságát. Az órákon meg kell valósítani a koncentrált figyelem feltételeit és ennek érdekében semminemű fegyelmezetlenséget sem szabad megtűrni.

Csöngetéskor az évfolyam az évfolyambizalmi vezetése mellett bevonul a terembe, feláll a rudakhoz, a mester által év elején kijelölt helyre és várja a mester köszöntését. A mester köszöntésére az évfolyam hangosan és egyszerre visszaköszön (pl. „jó reggelt kívánunk mester!”). Ezután az évfolyambizalmi jelenti, hogy a növendékek hogyan viselkedtek az öltözőben. Ezután a növendékek leteszik órájukat, zsebkendőjüket stb. és a mester előzetes engedélyével begyantázzák a lábukat. Ezután kezdődik az óra.

Gyakorlati órák alatt egészségi okokból a növendékeknek leülni nem szabad, csak a tanár külön engedélyével. A gyakorlatok közötti szünetben a növendék fal mellett, rúdnak dőlve pihen. Az órák alatt nem szabad beszélgetni vagy a gyakorlatokat külön próbálgatni (hacsak a mester arra engedélyt nem ad), mert ez zavarja a munkát. A mester magyarázata alatt mindenki köteles odafigyelni. Ez vonatkozik arra az esetre is, amikor a mester egy-egy növendéket javít; a többieknek ilyenkor is figyelniük kell, hogy a hallottakat a maguk számára hasznosíthassák.

Óra alatt a teremből kimenni csak rendkívüli esetben és akkor is csak a mester engedélyével szabad.

Az óra végén a növendékek felveszik a letett tárgyakat (óra, zsebkendő stb.) és a középén vagy a rúdnál a mindenkori helyükre mennek és bevárják a mester köszöntését, majd visszaköszönnek (pl.: „vizontlátásra mester”), ezután kivonulnak szép sorban, előbb a lányok, majd a fiúk.

A szünetben növendéknek a teremben tartózkodni tilos.

A növendékek kötelesek az óráikon az Intézettől kapott előírással öltözékben megjelenni. Balettórán I. évfolyamtól VI. évfolyamig az előírással öltözék: fiúknak rövid kötött nadrág, atlétatrikó, lekötött haj; lányoknak balettruha és fityulával lekötött haj. VII. évfolyamtól fölfelé: fiúk nyáron rövid kötött nadrágot és atlétatrikót, télen hosszú fekete trikót és sportinget, lányok egész évben balettruhat és télen hosszú rózsaszín trikót használnak. A hajat a felső évfolyamos növendékek is lekötik (a fiúknak nem kell lekötöni a hajat, ha az rövidre van nyírva). Hideg időben a mester engedélyével a bemelegedésig lehet inget, blúzt vagy pulóvert felvenni. Fehér zokni viselése egészségi szempontból engedélyezve van. Karórát vagy ékszerszert óra alatt hordani nem szabad.

Történelmi társastánc órán, karaktertánc órán, emelés órán stb. a növendékek mindenkor a kiadott ruhákban egyformán öltözve jelennek meg.

Ruhadarabokat, cipőt a teremben szétdobálni nem szabad, a munka közben levetett ruhadarabokat, vagy cipőt a mester által kijelölt helyre kell letenni. A terem rendjét mindenkor meg kell őrizni.

(3) Szolfézs és táncírás órákat megelőző szünetben a növendékek bekészítik a székeket, asztalokat, táblákat, krétát, törlőrongyot stb. Csöngetéskor a növendékek bevonulnak és a kikészített székek előtt állnak meg, köszöntik a mestert, majd a helyükre ülnek.

²¹ Táncórák: a klasszikus balett, történelmi társastánc, karaktertánc, népi gyermekjáték, színészi mesterség, vívás stb. (A Rendtartás eredeti lábjegyzete.)

Az órára a növendékek kötelesek magukkal hozni a tanár által előírt taneszközöket (füzet, ceruza, könyv stb.).

A növendékek kötelesek a tanár által feladott leckét leírni vagy megtanulni az órára. Óra alatt, aki felelni akar, kézfelnýtással, hangtalanul jelentkezik. A felszólított növendék helyről felállva beszél a tanárral.

A növendékeknek egymás között beszélgetni szigorúan tilos. (Egyébként a táncórákra vonatkozó szabályokat értelemszerűen ezeken az órákon is alkalmazni kell.)

Öltözék: rendes utcai ruha és tánc-gyakorló cipő, amennyiben az órák balett-teremben folynak, ahová utcai cipővel belépni nem szabad.

Óra végén a növendékek felállva üdvözlik a tanárt és kiviszik a székeket, asztalokat, amik nem a terem felszereléséhez tartoznak; a kijelölt növendék letörli a táblát.

(4) Zongora-órán és a tanrendileg kiírt gyakorlási időn kívül növendéknek a zongorát használni nem szabad; gyakorlási idő alatt is csak a tanár által feladott leckét szabad gyakorolnia a zongorán.

Zongora-órára, illetőleg a gyakorláshoz növendékeknek magukkal kell hozniuk a tanár által előírt kottákat, illetőleg más taneszközöket.

A zongora-órára a növendékeknek meg kell tanulniuk a feladott leckét.

Minden növendék köteles a zongorát használat után becsukni.

(5) Az öltözők rendje. A növendékek, miután táncruhába öltöztek, a levetett utcai ruhát és a táskát az öltözőszekrénybe teszik, a kabátot és sapkát a fogasra akasztják; széken, asztalon, szekrényajtóján ruhát hagyni nem szabad. A szekrényekben rendet kell tartani és a szekrények ajtaját kulccsal vagy lakattal be kell zárni. Óra után a növendékek táncruhájukat rendesen felakasztva, illetőleg összehajtva a szekrényben helyezik el és a szekrény ajtaját bezárják. Táncruhában a növendékek csak a balett-teremben, óráközi szünetekben az öltözőben, illetőleg be- és kivonuláskor az öltözőt és a termet összekötő folyosón tartózkodhatnak.

(6) A zuhanyzókat a növendékek az előre megállapított és kiírt időben használják; más időben a zuhanyzót használni nem szabad. A zuhanyzóban nem szabad fölöslegesen folytatni a vizet, lemosakodás után a vizet el kell zárni. A vízzel játszani, fröcskölni nem szabad. A zuhanyzóban tartózkodni csak meghatározott ideig szabad. A zuhanyzáshoz a növendékek fürdőköpenyt és papucsot hoznak magukkal otthonról. Tánccipőben a zuhanyzóba menni tilos. A folyosókon a zuhanyzóba menet és jövet csak előírt táncöltözékben vagy köpenyben szabad közlekedni. Fiúk meztelen felsőtesttel és szuszpensorbán nem mutatkozhatnak a folyosón.

(7) Az iskolai órák rendje. A tanulók a csengetés után bemennek az osztályba és a tanár megérkezésig minden szükségeset előkészítenek az órára. Az osztályba lépő nevelőt a tanulók felállással köszöntik. Az egyik hetes tanuló jelentést tesz. („Tanár úrnak/tanárnőnek jelentem: az osztály létszáma ... hiányzik ... Az osztály foglalkozásra kész.”)

A jelentést a tanulók állva hallgatják végig s csak a nevelő utasítására foglalják el helyüket. A tanulók kötelesek magukkal hozni az órára minden szükséges tankönyvet és tanszert. A legszigorúbban tilos a munkához nem tartozó tárgyakat a tanterembe bevinni. Amennyiben ilyen tárgyat a tanár meglát, haladéktalanul elveszi, s csak az iskolaigazgatóság adhatja vissza a szülőknek. Az osztályban (szertárban) minden tanuló az osztályfőnök által kijelölt helyét foglalja el. A tanulók felelősek saját munkahelyük épségéért, rendjéért és tisztaságáért, valamint a nekik kiadott segédeszközökért. A tanulók az osztályban (szertárban) a segédeszközöket csak a nevelő engedélyével használhatják. Az osztályból (szertárból) felszerelési tárgyakat kivinni szigorúan tilos. A tanuló az óra megkezdése előtt köteles bejelenteni a nevelőnek, ha házi feladatát nem készítette el. A tanulók kötelesek maguknál tartani az ellenőrző könyvüket és azt felszólításra a nevelőnek átadni. Óra alatt a tanulók kötelesek rendet és fegyelmet tartani. Az osztályban a rendet a nevelő irányítja. Ha a nevelő valakit felszólít, vagy figyelmeztet, az köteles felállni. Szigorúan tilos a sűgás, egymás feleleteinek kijavítása a nevelő engedélye nélkül, s általában a tanulók feleleteinek zavarása. Az óráról kimenni, a kijelölt helyet elhagyni csak a nevelő engedélyével szabad. Óráról való kicsengetés után a tanulók munkahelyüket rendbe hozzák és a nevelő engedélyével az osztályból kivonulnak.

(8) A tanulószoba rendje. A tanulószobába azok a növendékek járhatnak, akik erre vonatkozó kérésüket a tanulószoba-vezetőnél bejelentették. Az első évben a szülőknek, év elején, írásban kell kérniük a gyermek tanulószobai felvételét. Azok a növendékek, akik a tanulószobába nem iratkoztak be, csak indokolt esetben (pl. próba) a tanulószoba-vezető engedélyével tartózkodhatnak a tanulószobában.

A tanulószobába beiratkozott növendékek kötelesek a kijelölt időben a tanulószobában tartózkodni. Akiknek órarenden vagy próbarenden feltüntetett elfoglaltsága van, az bejelentés nélkül eltávozhat a tanulószobából (próba esetén 1/2 órával, jelentkezés esetén 1/4 órával, zongoraóra esetén 5 perccel a kiírt idő előtt). A kiírt elfoglaltság után a növendék köteles azonnal visszatérni a tanulószobába és jelentkezni a tanulószoba vezetőjénél. Egyébként csak a tanulószoba vezetőjének engedélyével lehet távol maradni különösen indokolt esetben.

A szorgalmi idő alatt a tanulószobában teljes csendben kell lenni, korrepetálás esetében is csak suttogva szabad beszélni.

A lecke elvégzése után a tanulószobában csak teljesen csendes foglalkozással tölthetik szabadidejüket a növendékek a tanulószoba vezetőjének engedélyével.

Egyébként a tanulószobában folyó munkára vonatkoznak ugyanazok a szabályok, mint az iskolai tanítási órára. (Tehát a köszöntés, jelentés, jelentkezés stb. módjai.)

A tanulószobai munkát az iskolaigazgató irányítja az iskolai tantestület javaslatai alapján.

(9) Óráközi szünetek.

Óráközi szünetek alatt a növendékek elfogyaszthatják uzsonnájukat.

Szakórák között a szünetet az öltözőben kell tölteni, iskolai és tanulószobai órák között

a növendékek télen a folyosókon és előtérben tartózkodnak, melegebb időben az iskola előtti árkádok alatt.²²

Az öltözőben, folyosókon stb. szünet alatt hangos és vad játékokat játszani nem szabad. Szünet alatt a tanteremben vagy a balett-teremben tartózkodni nem szabad, kivéve azt az esetet, ha az ügyeletes tanár erre külön engedélyt ad.

(10) Az évfolyambizalmik, osztályügyeletesek és tanulócsoporthoz tartozók felelősek kötelezettségei. Minden évfolyam az év elején az évfolyamvezető balettmester megbízásából évfolyambizalmi választ. A választás egy évre történik. Az évfolyam választását az évfolyam vezető balettmester hagyja jóvá. Az évfolyambizalmi kötelessége felügyelni a rendre az öltözőben és a mester távollétében a teremben is. Az évfolyambizalmi vezető be a terembe óra előtt és az öltözőbe óra után az évfolyamot. Az évfolyambizalmi tesz jelentést a mesternek óra kezdetekor. Az évfolyambizalmik gondoskodnak arról, hogy minden szükséges tanszer és eszköz elő legyen készítve az órákhoz.

Az osztály-ügyeletes az osztályfőnök jelöli ki egy hétre; minden osztályban két ügyeletes működik. Az ügyeletesek felügyelnek a rendre a tanteremben a tanár távollétében. Szünetek alatt az egyik ügyeletes a tanteremben tartózkodik, szellőztet és előkészíti a tanszereket, a másik ügyeletes a folyosón felügyel a rendre. A szünetekben az osztály-ügyeleteseken kívül két ügyeletes DISZ-tag is segít az ügyeletes nevelőnek a rend fenntartásában. Az ügyeletes DISZ-tagok tanítás előtt jelentkeznek az ügyeletes nevelőnél, karszalagot tesznek fel és minden szünetben a folyosón vigyáznak a rendre. A tanítás végeztével a karszalagot leadják az ügyeletes nevelőnek.

A tanulószobai tanulócsoporthoz tartozókat a tanulószoba vezetője jelöli ki. Feladatuk azonos az osztály-ügyeletesek feladatával. Ezen kívül tájékoztatják a tanulószoba vezetőt arról, hogy:

- 1) ki hiányzik,
- 2) mi a lecke,
- 3) milyen osztályzatra feleltek tanulócsoporthoz tartozóik előző nap az iskolában.

(11) A növendékek kötelező magatartása az Állami Operaház próbáin és előadásain. A növendékek minden délután a tanítás befejezése előtt kötelesek megnézni az Intézetben kifüggesztett operai próbacédulát, amelyen azoknak a névsora olvasható, akiknek másnap próbára vagy előadásra kell menniük.

Az Operába csak az előadásra vagy próbára kiírt növendékek mehetnek. A nézőtérre csak azok a növendékek mehetnek, akiknek belépőjük vagy jegyünk van. Az előadásokhoz belépőt az operai nevelőtől lehet kérni a vonatkozó körlevélben megállapított mennyiségben. Ha valamelyik növendéknek dolga van az Operában, próbán vagy előadáson kívül, írásos engedélyt kell kérnie. (Engedélyt adhatnak az igazgatókon kívül az iskolaigazgató-helyettes és a tanulmányi előadó.)

A növendékek az operaházi próbákon az Operaháztól kaptak, vagy saját ruhában és cipőben dolgoznak; intézeti felszerelést használni nem szabad.

A növendékek az operai próbavezető balettmester által megkívánt rendhez tartják magukat, a próbateremben és színpadon egyaránt.

A színházi folyosókon, lépcsőházban és büfében tartózkodni tilos.

A próba és előadás szüneteiben a növendékek az öltözőben tartózkodnak, ahol csendes játékkal vagy olvasással szórakozhatnak a nevelő felügyelete mellett.

A VII. osztályig bezáróan, a szereplő növendékeket előadás után a szülők kötelesek hazakísérni. A VIII. osztályos leány-növendékek kíséretéről is még gondoskodni kell a szülőknek.

(12) Hiányzások.

Az intézeti és iskolai tanórákról, operai próbákról, előadásokról és tanulószobai foglalkozásról csak az a növendék maradhat távol, aki erre az intézet igazgatóságától engedélyt kapott, vagy beteg.

Betegség esetén a távolmaradás harmadnapján a távolmaradás okát, a betegséget és a növendék állapotát be kell jelenteni a tanulmányi előadónál. Az Operaházban szereplő növendékek esetében, mindjárt a betegség első napján jelenteni kell a távolmaradást az Operaház balettirodáján 10 óra 30 perc és 11 óra között.

A felgyógyult növendék igazolást hoz távolmaradásának okáról; amennyiben a növendék három napnál tovább hiányzott, orvosi igazolást hoz. Az igazolást bemutatja az osztályfőnöknek és az évfolyamvezető balettmesternek, akik a mulasztást ennek alapján igazolják. A felnőtt leány-növendékek havonta 2 napot pihenhetnek, gyakorlatilag nem kell részt venniük a táncórákon. A pihenés alatt is látogatniuk kell a szakórákat, csak a gyakorlati munka alól mentesülnek. Akiknek 2 napnál több pihenőidőre van szüksége, az forduljon az iskola orvosához és kérjen írásos engedélyt a további pihenésre. Aki a pihenőnapok alatt olyan rosszul érzi magát, hogy odahaza kell maradnia és nem jön be az órákat nézni sem, annak szüleitől kell igazoló írást hoznia.

(13) Késések:

A növendékek kötelesek az órákon, próbákon, előadásokon és tanulószobában pontosan megjelenni. Az a növendék, aki elkésik, a késés okát köteles igazolni és amennyiben az igazolás nem megfelelő, az óra igazolatlanul számítt.

Azok a növendékek, akik operai próbák miatt késnek tanulószobából, vagy tanításról, az operai nevelőnőtől hozzanak igazolást arról, hogy a próba hány órákor ért véget.

Akik sportorvosi kezelés miatt késnek, azok a Sportorvosi Intézettől hozott írással igazolják, hogy a kezelés mettől-meddig tartott.

Akik az iskolai tanításról elkésnek, mielőtt az osztályba mennének, jelentkeznek az iskola igazgatójánál.

(14) Étkezés.

A pótkalóriát 10 és 11 óra között kell kiosztani. A pótkalóriát a növendékek érkezési sorrendben veszik fel. Az a növendék, aki 11 óra után jelentkezik a pótkalóriáért, amennyiben késése indokolt, a tanulószoba vezetőjének írásos engedélyvel az irodában felveheti

²² Az árkádokra történő utalás az Intézet akkori, VI. Andrassy út 25. szám alatti épületére vonatkozik.

pótkalóriáját. A pótkalóriát a növendékeknek minden évben a beiratkozás alkalmával írásban kell igényelniük.

Az ebéd-osztás déli 1 és 2 között történik.

Azok a növendékek, akik ebédre várnak, vagy már megebédelték 1 h és 1 óra 45 perc között, télen a folyosókon és a zsbongóban, meleg időben az árkádok alatt tartózkodnak, az inspekciós nevelő felügyelete mellett. A növendékek magatartásának olyannak kell lennie, mint az órák közti szünetekben. Ebben az időben a tantermekben tartózkodni tilos, kivéve, ha az inspekciós tanár erre külön engedélyt ad. Az ebédszünet alatt az Intézetből eltávozni csak az inspekciós nevelő, vagy a tanulószoba-vezető engedélyével szabad.

A növendékek ebéd előtt kezét mosnak és csak a tanulószoba-vezető, illetőleg az inspekciós nevelő engedélyével lépnek az ebédlőbe, ahol kijelölt helyükre ülnek. Az ebédlőben kötelesek csendben lenni és csak szomszédaikkal beszélgethetnek halkán, az evőeszközöket szabályosan használva, ízlésesen kell étkezniük. Ha valami kérésük van, kézfelnyújtással jelentkeznek. Az ételt az ebédlőben kell elfogyasztaniuk – az ebédlőből ebédmaradékot nem vihetnek ki (még darabos tésztát sem). Kivételt képez az az eset, amikor az ebédeltetés vezetője engedélyt ad arra, hogy becsomagolva – uzsonnára – kivigye valaki a tészta-adagját. A növendékek ebéd-adagjukat az ebédeltetés vezetőjének engedélye nélkül másnak nem adhatják át.

Az ebédlőt az ebédeltetés vezetőjének felszólítására 2 óra előtt 5 perccel a második étkező csoport is elhagyja. Két óra után ebédet csak az kaphat, aki igazoltan volt távol.

A növendékek egy része ingyen ebédben részesül. Az ingyen ebédre vonatkozóan a kérvényt a beiratkozással egyidejűen kell benyújtani.

Azok a növendékek, akik az ebédért fizetnek, mindenkor a megállapított időpontban, egy héttel előbb kötelesek az ebédpénzt kifizetni.

(15) A szocialista vagyongondos megőrzése.

Növendékeinknek tiszteletben kell tartaniuk a társadalmi tulajdont és egymás tulajdonát; törekedniük kell arra, hogy tartozásukat azonnal megfizessék, kötelességüket teljesítsék.

A növendékek kötelesek vigyázni a részükre kiadott szakfelszerelésre és a kölcsön vett kottákra, könyvekre stb. A kölcsön kapott felszerelési tárgyakat magadott időben hiánytalanul le kell adni. Az elveszett vagy megrongált felszerelést meg kell téríteni.

Vigyázniuk kell minden növendéknek arra, hogy az Intézet épületét és berendezését ne rongálja; az okozott kárt meg kell téríteni.

A diákotthoni hozzájárulási díjat és tandíjat pontosan kell fizetni.

Az a növendék, akinek az év végén az Intézettel szemben tartozása van, iskolai és szakmai értesítő-könyvét nem kaphatja meg és a következő tanévre nem iratkozhat be.

Szándékos rombolás, kártevés büntetést von maga után.

7. § Büntetések

(1) Az Állami Balett Intézet növendékei kötelesek a rendtartás által előírt szabályokat betartani, a tanításon, próbákon és előadásokon pontosan megjelenni, feladataikat elvégezni és jó magatartást tanúsítani.

(2) Az iskolai és diákotthoni munkában elkövetett fegyelemsértés büntetésére vonatkozóan lásd az O. M. által kiadott Rendtartást.²³

(3) Az iskola munkáján kívül eső, vagy azon túl terjedő fegyelemsértésért a növendékek a következő büntetésekből részesíthetők:

- Igazgatói (intézeti) intés, amiről a szülőket írásban értesíteni kell.
- Kedvezményes megvonás (ingyen ebéd, pótkalória stb. megvonás).
- Operai szerepléstől való ideiglenes eltiltás.
- Szakmai munkától való ideiglenes eltiltás.
- Az Intézetből való kizárás.

(4) A (3) pontban foglalt büntetéseket az Intézet igazgatója szabja ki; a b)-tól e)-ig terjedő büntetéseket csak fegyelmi bizottság meghallgatása után szabad foganatosítani.

(5) A fegyelmi bizottság tagjai: az Intézet és az iskola igazgatója, a tanulmányi előadó, az évfolyamvezető balettmester és az osztályfőnök. A diákotthonban élő növendékek esetében a fegyelmi bizottság tagja a diákotthon igazgatója is. A fegyelmi tárgyalásra az Intézet igazgatója belátása szerint még másokat is meghívhat (pl. az SZMK elnökét, a DISZ-titkárt, az Úttörő-csapattanács elnökét stb.). A fegyelmi bizottság értekezletéről jegyzőkönyvet kell vezetni.

8. § Orvosi vizsgálat és kezelés

(1) A növendékek évente egyszer, a második félév elején sportorvosi vizsgálatára mennek az iskolaorvos felügyelete mellett. A sportorvosi igazolványokat az iskolaorvos kezeli.²⁴

(2) Az a növendék, akinek év közben sportorvosi vizsgálatra, vagy kezelésre kell mennie, engedélyt kér az iskolaorvostól, vagy annak távollétében az Intézet igazgatójától.

(3) A növendékek az Intézetben kvarckezelésben részesülhetnek. A kvarckezelést az SZMK bonyolítja le délután 1-2 óra között. A kvarckezelésért a növendékeknek meghatározott összeget fizetnek a SZMK pénztárába, amit a SZMK egészségügyi célokra, elsősorban a kvarckezelés költségeire fordít.

²³ Az Oktatásügyi Minisztérium által közreadott dokumentumról van szó. Vö.: Névtelen, 1950, Névtelen, 1950a, Névtelen, 1956, Névtelen, 1956a

²⁴ A balettiskolák és a tánc csoportok tagjainak kötelező sportorvosi vizsgálatáról a 8.300-2/1954.(Eü.K.1.) Eü.M. számú utasítás intézkedett.

(4) Ha valamelyik növendéknek valamije megfájdul, vagy rosszul érzi magát, délután 1 és 2 között az iskolaorvoshoz fordulhat panaszával.

9. § A növendékek színpadi gyakorlata

(1) Az Intézet növendékei rendszeresen részt vesznek az Operaház és Erkel Színház előadásain, ami által színpadi gyakorlatot szereznek. Az első évfolyamos növendékek még nem léphetnek fel színpadon.

A szereplő növendékek próbaideje délelőtt 11-től 1 óráig tart. Kivételt képeznek a színpadi összpróbák és zenekari próbák, amikor a növendékek az előírt időn kívül is részt vehetnek a próbán.

Az Operaház balett-irodáján minden délután kiírják azoknak a névsorát próbacédulára, akik másnap kötelesek próbán vagy előadáson megjelenni. A próbacédula az Intézetben több helyen ki van függesztve.

A növendékek havonta 10 alkalomnál többször nem léphetnek fel. Amennyiben az Operaház műsora szükségessé teszi, hogy egy növendék 10 alkalomnál többször lépjen fel, az Operaháznak engedélyt kell kérnie a túl-fellépésre a Népművelési Minisztérium Művészetoktatási Főosztályától.

A növendékek fellépésenként költség megtérítés fejében fellépti díjat kapnak. A II. és III. évfolyamos növendékek fellépti díja kisebb, a IV. évfolyamtól felfelé a növendékek magasabb fellépti díjat kapnak. A fellépti díjakat az Intézet megbízottja veszi át, amit a gimnazistáknak minden alkalommal kifizet, az általános iskolás növendékek pénzét pedig takarékbetét-könyv vagy takarékbélyeg formájában bankba teszi, amit havonta egyszer a szülők kiválthatnak. Az Intézet minden hónapban kimutatást ad a szülőknek arról, hogy gyermekük hányszor és miben lépett fel és mennyit keresett a hónap folyamán.

(2) A felsőbb évfolyamok növendékei részére, akik az Operaházban ritkábban szerepelnek, az Intézet koncerteket rendezhet a színpadi gyakorlat folyamatosságának érdekében. A végzős növendékek (IX. évfolyam) képesítővizsgájához tartozik a nyilvános évről előadás, amit az Intézet az Operaházban tart meg. A nyilvános vizsga műsorát az Intézet igazgatója állapítja meg az évfolyamvezető balettmester javaslata alapján (lásd az ide vonatkozó 11–1–50/1954. Np.M. sz. utasítást).

(3) Az (1) és (2) pontokban foglalt esetektől eltekintve az Intézet növendékei sehol sem szerepelhetnek. Tekintettel a növendékek nagy elfoglaltságára, ne kívánatos a további megterhelésük előadásokon, színházban, filmen stb. való szerepléssel. Az ilyen irányú megterhelés veszélyeztetné a növendékek szakmai és iskolai tanulmányainak zavartalan menetét.

10. § Szakmai összefoglaló órák

(1) A táncelméleti és zenei tárgyakból az első és második félév végén összefoglaló órákat tartunk. Az összefoglaló óráknak két célja van:

a) az összefoglaló órák előtti ismétlések alkalmával és az összefoglaló órán a tanár felmérheti az évfolyam és azon belül az egyes növendékek eredményeit és lemaradásait, aminek alapján a tanár a hiányosságokat pótolhatja,

b) az azonos szakon tanító kartársak figyelemmel kísérhetik egymás munkáját, tanulhatnak egymástól és észrevételeikkel segíthetik egymást. Az összefoglaló órán a növendékek félévi munkájuk után érdemjegyet kapnak (1-től 5-ig, mint a közismereti tárgyakból). Az első félévi eredményt a tanár az összefoglaló órát követő első tanítási órán közli a növendékekkel és az érdemjegyet beírja az ellenőrző könyvükbe, amit a növendékek a következő órára aláírva visszahoznak. Az érdemjegyeket az évfolyamkönyvbe is be kell írni. Az év végi érdemjegy a bizonyítványba kerül.

(2) Fenti tárgyakból a növendékek év közben is kapnak érdemjegyeket, illetőleg minden jelentősebb feladat után. A kiválóan jó vagy rossz feleletekről a tanárok értesítik a szülőket az értesítő könyvön keresztül és ellenőrzik, hogy a beírást a szülők látták és aláírták-e. Az év közben adott érdemjegyeket is be kell írni az év végi évfolyamkönyvbe, amit az évfolyamvezető ír alá.

(3) Az első félévi összefoglaló órákat az azonos tárgyú szaktanárok munkaközössége bírálja meg. Az év végi összefoglaló órák eredményeit az év végi tanulmányi értekezleten kell megbeszélni.

(4) Az első félévi összefoglaló órákat decemberben, a második félévi összefoglaló órákat május második felében kell megtartani.

11. § Iskolai összefoglalások

Az iskolában év végén vannak összefoglalások. Az összefoglalások rendjére vonatkozóan lásd az O. M. által kiadott Rendtartást.

Az összefoglalásokat június első felében kell megtartani.

12. § Szakmai bemutató órák

(1) Az első félév végén gyakorlati tárgyakból bemutató órákat tartunk. A bemutató órák feladata az, hogy a kartársak megismerhessék és figyelemmel kísérhessék a növendékek fejlődését és egymás munkáját, tapasztalataikat kicserélhessék és észrevételeikkel, kritikájukkal segíthessék egymást.

(2) A bemutató órák zártkörűek, csak az Intézet tanárai és az Intézet által meghívottak jelenhetnek meg.

(3) A bemutató órákra való előkészületek három hétnél hosszabb időt nem vehetnek igénybe. A bemutató órák előtt pótórát csak rendkívüli esetben szabad beiktatni, az Intézet igazgatójának engedélyével.

(4) A bemutató órák alatt a szaktanárok észrevételeikről jegyzeteket készítenek, amit a munkaközösségben megvitatnak.

(5) A bemutató órákat február elején kell megtartani.

13. § Iskolai bemutató órák

(1) Az iskolai bemutató órák célkitűzése azonos a szakmai bemutató órák célkitűzésével.

(2) Az iskola igazgatója jelöli ki a tárgyat és osztályt, ahol az egyes tanárok bemutató órát tartanak.

(3) A bemutató órán részt vesznek az iskola összes tanárai.

(4) A bemutató óra eredményeit és hibáit a soron következő tantestületi értekezleten vitatják meg a tanárok.

(5) A bemutató órák 2-3 hetes időközönként követik egymást októbertől áprilisig.

14. § Nyilvános órák

(1) Abból a célból, hogy a szülők minden évben láthassák gyermekük fejlődését, minden szakmai bemutató óra után a szülők részére nyilvános órát tartunk. A IX. évfolyamban, amelyiknek nyilvános vizsgálója lesz, nyilvános órát nem tartunk.

(2) A nyilvános óra után az évfolyamvezető balettmester megbeszélést tart a szülőkkel. A megbeszélés tárgya: 1.) a munkával kapcsolatban felmerült problémák megbeszélése, 2.) a szülők részéről felmerülő kérdések megválaszolása.

(3) A megbeszélésen a növendékek nincsenek jelen, hacsak a balettmester ezt külön nem igényli.

15. § Szakmai vizsgák

(1) A gyakorlati tárgyakból, melyekből félév végén bemutató órát tartottunk, év végén vizsgát tartunk. A vizsgák feladata: felmérve az egész évi munkát, megállapítani a növendékek előmenetelét.

(2) A vizsgákon vizsgabizottság működik. A vizsgabizottság tagjai: az összes évfolyamvezető balettmesterek és az évfolyam tantervében szereplő összes tárgyak szaktanárai, valamint az évfolyamban működő tanársegéd. A vizsgabizottság elnöke az Intézet igazgatója.

(3) A vizsgabizottság működése:

- a) a vizsgabizottság mindjárt a vizsga után ül össze,
- b) vizsgáztató tanárok a vizsgabizottság elé terjesztik az előre elkészített – egész évi munkára alapozott – érdemjegyeket,
- c) ha a vizsgabizottságnak több mint 50%-a a javasolt érdemjegy ellen van, a vizsgáztató tanár másik érdemjegyet javasol.

(4) Az érdemjegyek megállapításánál több szempontot kell összegezgetni:

- a) A klasszikus balett érdemjegyben bent kell foglaltassék a növendékek külső megjelenésének, fizikai adottságainak, szorgalmának és tehetségének értékelése is. A klasszikus balett érdemjegy egyben minősítés a későbbi pályára.
- b) A többi tárgyakból az érdemjegynek elsősorban a teljesítményt kell tükröznie.
- c) Az érdemjegyek megállapításánál érvényesíteni kell a nevelés szempontjait. Olyan osztályzatot kell adni, ami serkenti a növendékek ambícióját, vagy ellenkező esetben leszereli beképzeltségét és önteltségét.
- d) Vigyázni kell arra, hogy az érdemjegyet fegyelmezésre ne használjuk fel.

(5) Az Intézetből való eltanácsolás is az év végi vizsgák alkalmával történik. Az eltanácsolással kapcsolatban a vizsgabizottság eljárása a következő:

- a) A vizsgabizottság bármely tagja javasolhat eltanácsolásra egy növendéket. Az eltanácsolási javaslatot alaposan meg kell indokolnia.
- b) Az eltanácsolási javaslattal kapcsolatban meg kell hallgatnia az évfolyamvezető balettmester álláspontját, akinek a keze alatt dolgozott a növendék egész éven át.
- c) Meg kell hallgatni az Intézet igazgatójának álláspontját, aki intézeti viszonylatban mérlegeli az eltanácsolás ügyét.
- d) Meg kell hallgatni az ellenvéleményt, amennyiben ilyen van.
- e) Végül szavazásra kell feltenni a kérdést. A többség szavazata dönt. Ha a szavazatok egyenlőek, az Intézet igazgatójának szavazata kettőt számít.

(6) Az év végi bizonyítványt az évfolyamvezető balettmesterek osztják ki a növendékeknek, közvetlenül az évzáró ünnepség után. Az évfolyamvezető balettmester bizonyítvány osztáskor rámutat azokra a hibákra, amelyek a növendéket fejlődésében gátolták. Ez a megbeszélés egyben az utolsó évfolyamvezetői óra.

(7) Azok a növendékek, akiknek az Intézettel szemben valamilyen tartozásuk van (kotta, könyv, tandíj, diákotthoni hozzájárulási díj stb.), nem kaphatják meg a bizonyítványukat, ami kizárja a beiratkozás lehetőségét is.

A fenti intézkedések végrehajtása érdekében az illetékes kartársaknak be kell jelenteniük

az iskola felszerelésében mutatkozó hiányokat az iskolaigazgató-helyettesnek, a szakmai felszerelésben mutatkozó hiányokat a tanulmányi előadónak, akik gondoskodnak arról, hogy a növendék ne kaphassa meg iskolai értesítőkönyvét, illetőleg szakmai bizonyítványát. Az iskolaigazgató-helyettes értesíti a tanulmányi előadót arról, hogy melyik növendék nem kapta meg iskolai értesítőkönyvét, hogy szakmai bizonyítványát is vissza lehessen tartani.

(8) Az eltanácsolt növendékek szüleit az Intézet igazgatója értesíti még az évváró ünnepség előtt.

(9) A vizsgák időpontja: június második fele.

16. § Szakmai képesítővizsga

(1) Lásd a népművelési miniszter 11–1–50/1954. Np.M. számú utasítását.

(2) A szakmai képesítővizsgára a többi vizsgák lezárása után június legvégén, vagy július elején kerül sor.

17. § Iskolai vizsgák

(1) Az iskolai vizsgákra vonatkozóan lásd az O. M. által kiadott Rendtartás idevonatkozó részét.

(2) Az iskolai vizsgák időpontja: június első fele.

18. § Iskolai képesítővizsgák (1955 és 56-ban)

Érettségi vizsgák (1958-tól)

(1) Az iskolai képesítővizsgára vonatkozóan lásd a 11–1–50/1954. Np.M. számú utasítást.

(2) Érettségi vizsgákra vonatkozóan lásd az O. M. vonatkozó rendeletét.²⁵

(3) A képesítővizsgákra, illetőleg érettségire készülők növendékek osztályvizsgálataikat és írásbeli dolgozataikat a képesítővizsgára, illetőleg érettségire körülbelül április 25-ig befejezik. Ezután egy hónapi iskolai szünetet kapnak és május második felében teszik le a képesítővizsgálataikat, illetőleg érettségiznek.

²⁵ Az általános gimnáziumról szóló 1951. évi 14. számú törvényerejű rendelet alapján az érettségi vizsga szabályainak kidolgozása az oktatásügyi miniszter hatáskörébe tartozott.

19. § Szakmai pótvizsga és javítóvizsga

(1) Amennyiben az Intézet valamelyik növendéke betegség vagy más okból kifolyólag indokoltan nem tud részt venni az év végi szakmai vizsgákon, az Intézet igazgatójának engedélyével későbbi időpontban tehet vizsgát. A pótvizsgát legkésőbb az új tanév kezdete után másfél hónappal kell letenni. Az a növendék, aki nem tudja pótvizsgáját letenni a fenti időpontnak megfelelően, alapos indokolás mellett engedélyt kaphat az évfolyam megismétlésére, azonban, ha az indokolás nem hitelt érdemlő, a növendék elveszti jogát a továbbtanulásra. A pótvizsgák ügyében az Intézet igazgatója dönt a szakmai tantestület meghallgatása alapján.

(2) Javítóvizsga szoros értelemben vett szakmai tárgyakból (balett, karakter, történelmi társastánc és színészi mesterség) nincs. Az a növendék, aki szaktárgyból megbukik, nem folytathatja tanulmányait az Intézetben. Ha a növendék a kiegészítő szaktárgyak valamelyikéből (pl. szolfézs, zongora, táncírás stb.) megbukik, javítóvizsgát kell tennie. A javítóvizsgát az új tanév kezdete előtt le kell tenni. A nyár folyamán a növendék maga gondoskodik arról, hogy az anyagot bepótolja.

20. § Iskolai pótvizsga és javítóvizsga

(1) Az iskolai pótvizsgákra és javítóvizsgákra vonatkozóan lásd az O. M. által kiadott Rendtartás vonatkozó részét.

II. fejezet

Az Intézet vezetőinek és tantestületének munkája

21. § Az igazgatói tanács működése

(1) Az igazgatói tanács mint tanácsadó szerv működik az intézeti igazgató mellett. Az Intézet munkáját érintő minden kérdést az Intézet igazgatója megbeszél az igazgatói tanáccsal.

(2) Az igazgatói tanács tagjai: az intézeti igazgató, iskolaigazgató, diákotthoni igazgató és párttitkár. Amennyiben szükséges, az Intézet igazgatója meghívhatja az értekezletre a szakmai, vagy iskolai tantestület bármelyik tagját.

(3) Az igazgatói tanácsot az Intézet igazgatója hívja össze hetenként egyszer szűk körű, havonta egyszer bővített értekezletre. A szűk körű értekezletek tárgya a mindenkori problémák megbeszélése. Módszere: a tagok bejelentik, milyen problémát kívánnak megtárgyalni, aminek alapján az Intézet igazgatója megállapítja a napirendet. Minden egyes napirendi pont megtárgyalása után le kell szögezni a határozatokat. Az értekezletekről

jegyzőkönyvet kell vezetni, ami tartalmazza a napirendi pontokat és a határozatokat. A bővített értekezletek tematikáját az évi munkatervben egy évre előre kell megállapítani.

22. § Az igazgatók munkája

(1) Az Intézet igazgatójának feladata az Intézet egész területén folyó munka összefogása és irányítása. Az Intézet igazgatója készíti el a szakmai tanítás tantervét és az Intézet rendtartását, illetőleg a tantervvel és a rendtartással kapcsolatos módosításokat és ellenőrzi a szakmai tanárok tanmenetét. Az Intézet igazgatója minden évben egy évre szóló munkatervet készít, ami tartalmazza a tanítási év konkrét feladatait és a munka ütemtervét. Az Intézet igazgatójának irányítása alapján készül a szakmai munkaközösségek munkaterve, a szakmai tanrend és a költségvetés. Az intézeti igazgató feladata rendszeres óralátogatással közvetlen segítséget nyújtani a szakmai tanároknak. A népművelési miniszter intézkedése értelmében az Intézet igazgatója gyakorolja a kinevezés, alkalmazás és megszüntetés jogkörét. A dolgozók személyi anyagát az Intézet igazgatója kezeli és őrzi (kivételt képez az iskola igazgatójának személyi anyaga, amit a Népművelési Minisztérium személyügyi főosztálya kezel).

(2) Az iskolaigazgató összefogja és irányítja az Intézet általános és középiskolájában folyó munkát. Az iskolaigazgató készíti el az iskolai tanítás tantervét, illetőleg a tanterv módosításokat, az O. M. idevonatkozó rendelkezéseivel egybehangzóan és ellenőrzi a tanárok tanmenetét. Az iskolaigazgató irányítása mellett készül az iskolai tanrend. Az iskolaigazgató feladata rendszeres óralátogatással közvetlen segítséget nyújtani az oktatási munkában. Az iskolaigazgató egyben az Intézet igazgatójának helyettese. Az iskolaigazgató közvetlen irányítása alatt áll az iskolai munkával szoros összefüggésben működő tanulószoba.

(3) Az iskolaigazgató-helyettes helyettesíti az iskolaigazgatót távollétében és elvégzi az iskolai munkával kapcsolatos adminisztrációt.

23. § A szakmai tantestület munkája

(1) A tantestület feladata, hogy az Intézet igazgatójának irányítása mellett kidolgozza az Intézet szaktárgyainak programját és tananyagát és egymás munkájának ellenőrzésével és bírálatával biztosítsa minden egyes tanár állandó fejlődését.

(2) A program és tananyag kidolgozását a tantestület munkaközösségekben végzi.²⁶

Állandó munkaközösségek:

- a) Klasszikus balett mk.
- b) Karaktertánc mk.
- c) Történelmi társastánc mk.
- d) Zenei mk.
- e.) Évfolyamvezetői mk.

Az állandó munkaközösségeken kívül az Intézet igazgatója a szükségnek megfelelően életre hívhat ideiglenes munkaközösségeket is (pl. zongorakísérők munkaközössége).

A munkaközösségek feladatai:

- 1) A tanítási programok állandó továbbfejlesztése.
- 2) A tananyag részletes kidolgozása.
- 3) Az elért eredmények rögzítése tanjegyzetekben.

Minden munkaközösség élén egy vezető szakember áll az Intézet igazgatójának megbízásából. A megbízás egy évre szól. A munkaközösségek konkrét feladatait minden évben az Intézet munkatervében kell előirányozni. Ennek alapján a munkaközösség vezetője részletes évi munkatervet készít. A munkaközösségek munkájának rendszerességét tanrendileg egy évre előre kell biztosítani. A tanév első összejövetelén a munkaközösség tagjai megvitatják a részletes évi munkatervet, az utolsó összejövetelen pedig értékelik a munkaközösség évi munkáját.

(3) A tantestület értekezletei:

a) évmegnyitó értekező, melynek tárgya: az órarend ismertetése, tanárok beosztása és a munkaterv szakmai vonatkozású kérdéseinek megvitatása.

b) az Intézet igazgatója havonta egyszer megbeszélést tart az évfolyamvezető balettmesterekkel; amire meghívja a többi szaktanárokat is. A megbeszélés tárgya:

- 1) Nevelési kérdések.
- 2) Soron következő évfolyamvezetői órák tematikája.
- 3) Az évfolyamvezető balettmesterek beszámolói növendékeik előmeneteléről.
- 4) Időnként az Intézet igazgatója tájékoztatja a szakmai testületet a növendékek operaházi munkájáról.
- 5) A negyedévi iskolai osztályozó értekezletek után következő évfolyamvezetői megbeszélésen az iskolaigazgató beszámol a növendékek iskolai előmeneteléről.
- 6) Félévi összefoglaló órák előkészítése (decemberben).
- 7) Bemutató órák előkészítése (januárban).
- 8) Félévi összefoglaló órák értékelése, munkaközösségi kereteken belül (december, vagy januárban).
- 9) Bemutató órák értékelése munkaközösségi kereteken belül (februárban).
- 10) Tehetségkutatás előkészítése (márciusban).
- 11) Év végi összefoglaló órák előkészítése (májusban).
- 12) Felvételi vizsgák előkészítése (májusban).
- 13) Vizsgák előkészítése (júniusban).

c) Év végi tanulmányi értekezleten az Intézet igazgatója értékeli a tantestület évi munkáját és ismerteti a következő tanév előkészítéséhez, tanmenetek kidolgozásához szükséges tudnivalókat (többek között közli, hogy a következő tanévben melyik tanár melyik évfolyamot fogja tanítani). Az igazgató beszámolóját vita követi.

²⁶ Vö.: Duka, 1952.

24. § Az iskolai tantestület munkája

Az iskolai tantestület, az igazgató egyszemélyi felelős vezetésének teljes érvényesítésével, az igazgató mellett, mint tanácsadó, határozathozó, végrehajtó és ellenőrző szerv működik. Kidolgozza azokat a gyakorlati rendszabályokat, amelyek az oktató-nevelő munka megjavítására szolgálnak, kritikai értékelést ad a tanárok munkájáról, elvi alapon megvitatja az iskola pedagógiai kérdéseit és megszervezi azok gyakorlati megoldását. A tantestület állandó elnöke az iskolaigazgató, titkára az igazgatóhelyettes, aki az igazgató útmutatása alapján előkészíti az ülések napirendjét.

(2) A tantestület értekezletei:

- a) alakuló értekezlet; a feladata a tanév előkészítése (tantárgyfelosztás, órarend, munkaterv ismertetése, augusztus végén),
- b) I–II–III. és IV. negyedévi tanulmányi ellenőrző értekezletek; feladatuk a tanulók munkájának elbírálása,
- c) záró értekezlet; feladata: az évi munka értékelése, a nyári munkarend, jövő évi beosztások ismertetése, tanárok értékelése (közvetlenül az iskolai vizsgák után),
- d) a tantestület minden héten megbeszélést tart a végzett munkáról és a következő hét feladatairól,
- e) a tantestület évente 4 módszertani értekezlet tart két csoportban. Az egyik csoportban a nyelvi–irodalmi–történelmi tárgyakat tanító kartársak; a másik csoportban a természettudományokat tanító kartársak beszélnek meg a tanítással kapcsolatos problémáikat. Ezeknek az értekezleteknek a célja:
 - 1) az oktató munka színvonalának emelése,
 - 2) az oktatási módszerek alkalmazása iskolánk különleges adottságának megfelelően,
 - 3) tapasztalatcsere és ennek alapján a munkamódszerek tökéletesítése.
- f) Az iskola igazgatója havonta egyszer megbeszélést tart az osztályfőnökökkel az egész tantestület bevonásával; a megbeszélés tárgya: nevelési kérdések és a soron következő osztályfőnöki órák tematikája. A félévi iskolai osztályozó értekezletet követő osztályfőnöki megbeszélésen az Intézet igazgatója beszámol a növendékek szakmai előmeneteléről.

25. § A szaktanárok munkája

(1) A tanárok legfőbb feladata a növendékeket jó táncossá képezni és szocialista emberré nevelni.

(2) A szakoktatás követelményeinek megfelelően a tanár köteles egy évre előre tanmenetet készíteni, ennek másolatát tanév elején benyújtja az Intézet igazgatójának.

(3) A szaktanár köteles részt venni abban a munkaközösségben, amelyiknek tárgyát tanítja és az Intézet igazgatójának engedélyével részt vehet önként olyan munkaközösségben, amelynek tárgyát nem tanítja.

(4) A tanár, mint a tantestület tagja, mind a testületi értekezleten, mind a munkaközösségekben belül őszinte véleménynyilvánítással és bírálással segíti a testület munkáját.

(5) A tanár köteles az órákon, értekezleteken pontosan megjelenni. Betegségeen kívül csak az Intézet igazgatója adhat engedélyt a távolmaradásra. Akár betegség miatt, akár igazgatói engedéllyel marad távol a tanár, köteles bejelenteni távolmaradását a tanulmányi előadónál, javaslatot téve a helyettesítésre vonatkozóan, amiről egyébként a tanulmányi előadó gondoskodik. A távol maradó tanár köteles a helyettesítés idejére helyettesének átadni a pontos tananyagot.

(6) A tanároknak meg kell követelniük növendékeiktől a tananyag lelkiismeretes elsajátítását és az Intézet rendtartása által előírt szabályok betartását (egységes öltözék, be- és kivonulás, órákon való helyes magatartás, tiszteletudás, pontosság stb.).

(7) Ha egy növendék az órán fegyelmezetlenül viselkedik, a tanár a növendéket kiküldheti az óráról; a hiányzást ez esetben igazolatlanak kell minősíteni.

(8) Ha a növendék olyan hibát követ el, aminek méltó büntetése a tanár hatáskörén kívül esik, jelentenie kell az esetet az évfolyamvezető balettmesternek, aki a növendéket megbünteti. Ha az eset jelentőségével túlnő az évfolyamvezető balettmester hatáskörén is, tovább kell jelentenie az Intézet igazgatójának.

(9) Az évfolyamvezető balettmester figyelemmel kíséri az évfolyamban dolgozó növendékek munkáját minden területen és nevelő munkájával egységes, jó szellemű közösséget alakít ki. Nyilvántartja a növendékek hiányzásait és a hiányzások igazolását az évfolyamvezetői könyvön keresztül, amelynek pontos vezetéséért felelős. Kapcsolatot tart a növendékek szüleivel az értesítőkönyvön keresztül, s ha kell, személyesen is, hogy az otthoni nevelés összhangban legyen az intézeti neveléssel. Kapcsolatot tart az iskolai osztályfőnökkel is, hogy a közös növendékekkel szemben egységes nevelési eszközöket alkalmazhassanak. Az évfolyamvezető balettmester felelős a terem és öltöző épségéért, amelyben évfolyama dolgozik és öltözködik, valamint a terem felszereléséért és az öltözőszekrények rendben tartásáért.

(10) Az évfolyamvezető balettmester minden növendékről külön naplót vezet, amibe évenként egyszer, a félévi bemutató órák után, bejegyzi a növendékekkel kapcsolatos észrevételeit.

A feljegyzésekben ki kell térni:

- a) a növendék külső megjelenésének jellemzésére (alak, arc),
- b) a növendék fizikai adottságaira (tágság, ruganyosság, ugrókészség, forgókészség, ügyesség stb.),
- c) a növendék művészi hajlamaira, tehetségére,
- d) a növendék koncentráció-készségére, szorgalmára,
- e) a növendék jellemére, magatartására órákon és órákon kívül.

A naplóba évente egyszer az osztályfőnökök is beírják észrevételeiket (a szempontokat lásd: 26.§ (9) bek.).

A naplókat az Intézet igazgatója őrzi.

(11) A tanárok intézeti növendékekkel nem foglalkozhatnak külön díjazásért.

(12) A tanárok az egyes növendékektől egyéni ajándékot nem fogadhatnak el.

(13) Minden tanár gondoskodik arról, hogy az Intézetben érvényesüljön a takarékoság elve, a növendékek ne rongálják az Intézet felszerelését és az állami tulajdonban kárt ne tegyenek.

26. § Iskolai tanárok munkája

(1) A tanárok feladata biztosítani a növendékek színvonalas művelődését és a növendékek szocialista szellemben történő nevelését.

(2) A szaktárgyi követelményeknek megfelelően a tanárok az O. M. Rendtartása által előírt szabályok szerint tanmenetet készítenek és óratervekkel készülnek fel az órákra.

(3) A tanár, mint a tantestület tagja, a tantestületi értekezleteken őszinte véleménynyilvánítással és bírálattal segíti a testület munkáját.

(4) A tanár köteles az órákon, értekezleteken pontosan megjelenni. Betegségen kívül csak az iskola igazgatója adhat engedélyt a távolmaradásra. Akár betegség miatt, akár igazgatói engedéllyel marad távol a tanár, köteles bejelenteni távolmaradását az igazgató-helyettesnél, aki a helyettesítésről gondoskodik.

(5) A tanároknak meg kell követelniük növendékeiktől a tananyag lelkiismeretes elsajátítását és az Intézet rendtartására előírt szabályok betartását.

(6) A tanár az órákon rendszeresen felelteti a növendékeket és a feleletre adott érdemjegyet közli az osztállyal, bevezeti az osztályzatgyűjtő könyvbe és ha szükséges, a tanuló ellenőrző könyvébe is.

(7) Ha egy növendék az órán fegyelmezetlenül viselkedik, vagy a tanárral szemben tiszteletlen, jelenteni kell az esetet az osztályfőnöknek, aki a növendéket megbünteti. Ha az eset jelentőségével túlnő hatáskörén, az osztályfőnök továbbviszi az ügyet az iskola igazgatójához.

(8) Az osztályfőnök figyelemmel kíséri az osztályban tanuló növendékek munkáját minden területen és a nevelő munkájával egységes, jó szellemű közösséget alakít ki. Nyil-

vántartja a tanulók hiányzásait és a hiányzások igazolását az osztálykönyvön keresztül, melynek pontos vezetéséért felelős. Kapcsolatot tart a növendékek szüleivel az értesítő-könyvön keresztül, és ha kell, személyesen is, hogy az otthoni nevelés összhangban legyen az intézeti neveléssel. Ezen kívül évente egyszer a szülői munkaközösség valamelyik aktívájával családlátogatást tesz. Kapcsolatot tart az évfolyamvezető balettmesterrel is, hogy a közös növendékekkel szemben egységes nevelési eszközöket alkalmazhassanak. Az osztályfőnök felelős annak a teremnek az épségéért (a terem teljes felszerelésével együtt), amelyben osztálya tanul.

(9) Az osztályfőnök évenként egyszer, a félévi bizonyítványosztás után, minden növendék naplójába (amit az Intézet igazgatója őrizz) beírja a növendékekkel kapcsolatos észrevételeit (lásd 25.§ (10) bek.).

Feljegyzésében ki kell térnie:

- a) a személyi adatokra (első évben),
- b) az otthoni körülményekre (otthon, szülők, testvérek, szociális helyzet stb.),
- c) a növendék iskolai tanulmányi előmenetelére,
- d) szellemi képességeire,
- e) szorgalmára,
- f) a növendékek jellemére és magatartására (különös tekintettel a közösségi magatartásra).

(10) Az igazgató minden napra kijelöl egy inspekciós nevelőt, akinek feladata aznap az iskola rendjére felügyelni. Az inspekciós nevelő a tanítás kezdete előtt 15 perccel szolgálatba lép. Felügyel az órák közti szünetekben a rendre a DISZ által kijelölt ügyeletes DISZ-tagok segítségével.

(11) A tanárok az iskola növendékeivel nem foglalkozhatnak külön díjazásért.

(12) A tanárok az egyes növendékektől egyéni ajándékot nem fogadhatnak el.

(13) Minden tanár gondoskodik arról, hogy az Intézetben érvényesüljön a takarékoság elve, a növendékek ne rongálják az Intézet felszerelését és az állami tulajdonban kárt ne tegyenek.

27. § A növendékek felügyeletével megbízott nevelők munkája

(1) A tanulószoba vezetőjének feladata a tanulószobai munka és az ebédeltetés levezetése.

a) Felügyel a tanulószoba rendjére; biztosítja azokat a körülményeket, amelyek a nyugodt tanuláshoz szükségesek. Minden év elején elkészíti a növendékek tanulószobai beosztását. Számon tartja és felelősségre vonja a későket és hiányzókat. Munkáját az iskolaigazgató irányítja, akinek rendszeresen beszámol a tanulószobai eseményekről. Kapcsolatot tart a tanulószobai növendékek tanáraival és azokat tájékoztatja a növendékek munkája felől.

28. § Tanulmányi előadó munkája

b) A tanulószoba vezetője minden délelőtt az Intézet igazgatója által megállapított időben kiosztja a növendékek pótkalóriáját és elszámol a megmaradt pótkalóriával az Intézet gazdasági irodáján a kijelölt személlyel. Délben irányítja a növendékek ebédeltetését. Minden év elején megállapítja az asztalrendet. Gondoskodik arról, hogy az igazoltan késve érkezők ebédje félre legyen téve és hogy minden növendék és dolgozó megkapja a neki járó adagot. Gondoskodik továbbá arról, hogy a növendékek tiszta kézzel üljenek asztalhoz, rendesen viselkedjenek az ebédidő alatt és szabályosan étkezzenek. Figyelemmel kíséri, hogy minden növendék rendesen megebédelt-e. A maradékot az Intézet igazgatója által engedélyezett személyeknek kiosztja. Darabos (adagolt) maradékot (hús, tészta, kompót, alma stb.) csak növendékeknek oszthat ki saját belátás szerint, az iskolai nevelők véleményének meghallgatásával, az első tanítási szünetben. Gondosan ügyel arra, hogy jogtalanul senki se vehessen el az ételből. Elvégzi az ebédeltetéssel kapcsolatos adminisztrációt. Kapcsolatot tart az ételmező szállító vállalattal és annak konyhájával, minden reklamációt azonnal továbbít feléjük. A növendékek magatartását érintő minden problémával az iskolaigazgatóhoz, az ebédeltetésnél közreműködő dolgozókkal kapcsolatos problémákkal az Intézet igazgatójához fordul.

(2) Az operai nevelő felügyel az Operaházban próbáló és szereplő növendékekre, kezeli a fellépti díjakat és szükség esetén inspekción tart minden nap a zsibongóban az ebédeltetés ideje alatt.

a) Az Operaházban és Erkel Színházban felügyel arra, hogy a gyerekek rendesen viselkedjenek, az előírásokat betartsák, előadásokon, próbákon pontosan megjelenjenek. Felügyel arra, hogy a növendékek engedély nélkül ne tartózkodjanak a két színházban és hogy az intézeti felszerelésüket ne használják a próbákon. Az Operaház igazgatóságánál belépőt igényel az Intézet tanárai és növendékei részére a vonatkozó intézeti körlevélben meghatározott előírások szerint. Nyilvántartja a növendékek szerepléseinek számát és a szereposztásokat. Ellenőrzi, hogy a szülők rendszeresen hazakísérik-e gyermekeiket az esti előadások után. Délelőtt jelenti a tanulószobai nevelőnek, ha valamelyik növendék próba miatt késni fog az ebédre. Az Intézetet érintő operaházi ügyekről és a növendékek munkájáról rendszeresen beszámol az Intézet igazgatójának.

b) Az operai nevelő veszi fel az összes növendékek fellépti díját. A gimnázium növendékeit közvetlenül kifizeti, az általános iskolás növendékek fellépti díját takarékbetétkönyv vagy takarékbélyeg formájában bankra teszi, amit a szülők havonta egyszer kiválthatnak. A pénzkezeléssel kapcsolatos könyvelést az Intézet gazdasági vezetőjének felügyelete alatt végzi. Elszámolási kötelezettséggel tartozik minden szereplő növendék szülőjével szemben is.

c) Az operai nevelő az ebédidő alatt szükség szerint inspekción tart a zsibongóban, ahol felügyel arra, hogy a növendékek az előírásnak megfelelően viselkedjenek, ebéd előtt kezdet mossanak és az előírt rendnek megfelelően vonuljanak az ebédlőbe. Ebben a munkában az iskolaigazgató útmutatásai alapján kell eljárni, minden felmerülő problémával az iskolaigazgatóhoz kell fordulnia.

(1) A tanulmányi előadó szervezi a tehetségkutató és felvételi vizsgát az 1.§-ban előírtak alapján.

(2) A tanulmányi előadó feladata elvégezni a beíratást szak-vonalon, a 2.§-ban előírtak szerint.

(3) A tanulmányi előadó az Intézet növendékeiről anyakönyvet vezet. Az anyakönyvben fel kell tüntetni a növendékek törzsszámát, személyi adatait, szakmai tanulmányi eredményeit és be kell jegyezni a fegyelmi büntetéseket (intézeti igazgatói intőt és az annál súlyosabb büntetéseket). A tanulmányi eredmények nyilvántartása úgy történik, hogy a vizsgákon jegyzőkönyv készül a vizsgázó növendékekről. Ebbe a jegyzőkönyvbe a vizsgáztató tanár a vizsga eredményét aláírásával igazolva bevezeti. Ennek a jegyzőkönyvnek az alapján történik az érdemjegyek beírása a szakmai értesítőkönyvbe. A jegyzőkönyvet addig kell őrizni, míg az érdemjegyeket az anyakönyvbe, majd az értesítőkönyvbe át nem vezetik. Az értesítőkönyveket a tanulmányi előadó kezeli.

(4) A tanulmányi előadó feladta az összefoglaló órák, nyilvános órák, bemutató órák, zárt és nyilvános vizsgák, valamint a vendégfogadások és ünneplések szervezése (lásd: 10.§, 12.§, 14.§, 15.§, 16.§, 19.§).

(5) A tanulmányi előadó rendszeres óralátogatásokon kíséri figyelemmel az Intézetben folyó oktató munkát. Naponta ellenőrzi az ebédeltetés rendjét. Észrevételeit közli az illetékesekkel.

(6) A tanulmányi előadó munkakörébe tartozik a szakfelszerelések, táncszeközök és jelmezek beszerzése, őrzése és kiosztása.

A beszerzés az Intézet igazgatójával történt megbeszélés alapján a költségvetés előirányzata szerint és keretén belül történik.

A szakfelszerelést tartalmazó raktár állományáról pontos kimutatást kell vezetni (a felsőbb szervek idevonatkozó utasítása szerint) és gondoskodni kell a raktárban lévő vagyron biztonságáról.

A szakfelszerelés kiosztása az év elején és beszedése az év végén, az utolsó szakmai vizsga után történik. A szakfelszerelés cseréjének időpontja: hétfő délelőtt. A szakfelszerelés kiosztásánál, beszedésénél és cseréjénél be kell jegyezni – egy nyilvántartási lapra – a kiosztott vagy beszedett felszerelést (közelebbről megjelölve a felszerelési tárgyat és feltüntetve a dátumot) és a bejegyzést a növendékekkel alá kell íratni.

A szakfelszerelés ellenőrzése évenként kétszer történik: a téli és a tavaszi szünet előtt. Ilyenkor a növendékek bemutatják a náluk lévő szakfelszerelést, amit a tanulmányi előadó az illető növendék nyilvántartási lapjával ellenőriz.

(7) A tanulmányi előadó feladata gondoskodni a szaktanárok és zongorakísérők helyettesítéséről.

(8) A tanulmányi előadó tartja számon az óradíjas tanárok óráit, valamint a szaktanárok és zongorakísérők túlóráit. Minden hónap 21-ig bekéri a tanárok órakimutatását, amit az évfolyamkönyv alapján ellenőriz és kifizetése céljából továbbít.

A zongorakísérők órakimutatásait az illetékes balettmesterrel igazoltatják. A balettmesterek és más szaktanárok órakimutatását az Intézet igazgatója, az iskolai tanárok, tanulószoba-vezető és orvos órakimutatását az iskolaigazgató igazolja. A tanulmányi előadó gondoskodik arról, hogy minden leadott túlórárt (vagy óradíjban leadott órát) a tárgy hónapot követő hónap 2-áig kifizessenek.

(9) A tanulmányi előadó kezeli a dolgozók munkakönyvét, mindenkor az érvényben lévő jogszabályok alapján és ő állítja ki a dolgozók és a tanulók személyi igazolványait.

(10) A tanulmányi előadó intézi a dolgozók SZTK²⁷ ügyeit az idevonatkozó jogszabályok alapján.

(11) A tanulmányi előadó ellenőrzi az Intézet helyiségeinek rendjét és tisztaságát. Ennek megfelelően ő irányítja a takarító személyzet munkáját az előzetesen megállapított munkabeosztás keretén belül. Az ő utasítására történik a takarítószerek beszerzése és kiadása, mindenkor a folyó évi költségvetés keretén belül.

(12) Gondoskodik a tanulmányi munkával összefüggésben lévő nyomtatványok beszerzéséről, illetőleg elkészítéséről (oklevél, értesítőkönyv, évfolyamvezetői könyv stb.).

29. § A gazdasági vezető munkája

(1) A gazdasági vezető az Intézethez tartozó állami vagyon őre. Feladata gondoskodni a költségvetés által előírt terv betartásáról, a kiadások és bevételek naprakész pontos könyvelésről, az anyaggazdálkodás rendjéről, az Intézethez tartozó társadalmi tulajdon védelméről és a gazdálkodás takarékoságáról.

(2) A gazdasági vezető kötelessége elkészíteni az Intézet költségvetését az Intézet igazgatójával történt előzetes megbeszélés alapján.

(3) Ellenőrzi az előírt évenkénti leltározások végrehajtását. Irányítása mellett történik minden tanév elején az egyes táruk átadása a táruk kezelőinek és a tanév végén a táruk leltári átvétele.

²⁷ SZTK: Szakszervezeti Társadalombiztosítási Központ

(4) Elvégzi az Intézet könyvelését és utalványozza a kifizetésre kerülő számlákat. Utalványozási joga egyedül a gazdasági vezetőnek van.

(5) Feladata a felsőbb szervek által előírt gazdasági beszámolók és jelentések elkészítése határidőre.

(6) Feladata ellenőrizni az Intézet részére engedélyezett létszámkeret és béralap betartását.

(7) Feladata a pénzügyi kötelezettségek pontos teljesítése és az Intézet követeléseinek érvényesítése.

(8) Feladata beszerezni az Intézet üzemeltetéséhez és felszereléséhez szükséges anyagokat és tárgyakat. (Kivételt képez az írószer, takarítószerek és a szakmai felszerelés, amit a tanulmányi előadó és irodakezelő szerez be a gazdasági előadó pénzügyi ellenőrzése mellett, valamint a szertárak, könyv-, lemez- és kottatárak felszerelése, amit az egyes táruk kezelői szereznek be.)

(9) Feladata gondoskodni az épület és felszerelés karbantartásáról, felújítások és beruházások kivitelezéséről. A munkát minden esetben ő adja ki és veszi át a kifizetés előtt.

(10) Irányítja a pénztáros-könyvelő, a fűtők, a portás és a küldönc munkáját.

30. § Irodai dolgozók munkája

(1) A pénztáros-könyvelő feladatai:

- a) A készpénzforgalom lebonyolítása és a készpénznapló pontos vezetése (ide tartozik az illetmények kifizetése is), valamint a készpénz felvétele a MNB-nál,²⁸
- b) a pótkalória beszerzése a gazdasági előadó által elkészített terv szerint és az ezzel együtt járó adminisztráció,
- c) az összegyűjtött ebédpénzek és az intézeti hozzájárulás pontos befizetése,
- d) az anyagszámadás és leltárnapló vezetése, a fogyó anyagok előírással való kezelése,
- e) a diákotthoni raktár és leltár előírással való kezelése,
- f) a pénztáros munkáját közvetlenül a gazdasági előadó irányítja és ellenőrzi.

(2) Az irodakezelő feladatai:

- a) a posta átvétele, a levelek iktatása és továbbítása és az irattár kezelése,
- b) jegyzetek sokszorosítottatása és a jegyzettár előírással való kezelése,
- c) levelek, jegyzőkönyvek, jegyzetek stb. gépelése,
- d) körlevélkönyv felelősségteljes kezelése,
- e) felvételi vizsgalapok kezelése és megőrzése,
- f) illetményszámfejtés,

²⁸ MNB: Magyar Nemzeti Bank

- g) nyomtatványok, irodaszerek beszerzése, a költségvetés által előirányozott kereteken belül,
h) az irodakezelő munkáját az intézet igazgatója irányítja és ellenőrzi. Kivételt képez az a.) pontba foglalt munka, amit az iskolaigazgató irányít és ellenőriz és a b.) és f.) pontok alatt megjelölt feladatok – azaz a jegyzettár kezelése és az illetmény számfejtése, mely munkák elvégzésében a gazdasági vezető irányítja és ellenőrzi az irodakezelőt.

31. § A hivatalsegédék és takarítók munkája

- (1) Feladatuk, hogy az Intézet minden helyiségét állandóan tisztán és rendben tartsák. A helyiségek tisztasága és rendje rendkívül fontos a növendékek és dolgozók egészsége szempontjából.
- (2) Feladatuk az Intézet vagyonának, felszerelésének, valamint a tanárok és növendékek személyi tulajdonának gondos őrzése.
- (3) Megbízatusuknak (pl. kézbesítés, bevásárlás) mindenkor lelkiismeretesen eleget kell tenniük.
- (4) Az Intézet dolgozóival és idegenekkel szemben egyaránt szívélyes magatartást kell tanúsítaniuk.
- (5) Feladatuk megkövetelni az Intézet növendékeitől a rendtartásban előírtak betartását.
- (6) Munkájukat a gazdasági vezető és tanulmányi előadó irányítja az Intézet és az iskola igazgatója által megadott szempontok szerint.
- (7) A dolgozók túlóráit a tanulmányi előadó rendeli el.

Irodalomjegyzék

Bolvári-Takács

2000 Bolvári-Takács Gábor: Az Állami Balett Intézet jogállásának fél évszázados fejlődése. In: *Jogtudományi Közöny*, (2000) 3. sz. 104–108.

Bolvári-Takács

2008 Bolvári-Takács Gábor: Rögös úton. Dokumentumok az Állami Balett Intézet első tanévéből. In: *Hagyomány és újítás a táncművészetben, a táncpedagógiában és a táncutatásban*. Szerk.: Németh András et al. Budapest, Magyar Táncművészeti Főiskola, 2008. 17–23.

Bolvári-Takács

2009 Bolvári-Takács Gábor: A Táncművészeti Iskola létrehozása 1949-ben. In: *Táncstudományi Közlemények*, (2009) 2. sz. 51–60.

Bolvári-Takács

2011 Bolvári-Takács Gábor: *A művészet megszelídítése. Folyamatok és fordulatok a művészetpolitikában, 1948–1956.*, Budapest, Gondolat, 2011. 113–145.

Bolvári-Takács

2011a Bolvári-Takács Gábor: A Magyar Táncművészeti Főiskola képzési szerkezete és történeti forrásai (1950–2010). In: *Táncstudományi Közlemények*, (2011) 1. sz. 4–19.

Duka

1952 Duka Margit: Munkaközösségek az Állami Balett Intézetben. In: *Táncművészet*, (1952) 4. sz. 108–110.

Lőrinc

1952 Lőrinc György: Az Állami Balett Intézet munkájáról. In: *Táncművészet*, (1952) 2. sz. 38–44.

Lőrinc

1952a Lőrinc György: A klasszikus tánc oktatása az Állami Balett Intézetben. In: *Táncművészet*, (1952) 10. sz. 298–303.

Lőrinc

1952b Lőrinc György: A klasszikus tánc oktatása az Állami Balett Intézetben. II. In: *Táncművészet*, (1952) 12. sz. 360–365.

Lőrinc

1953 Lőrinc György: A klasszikus tánc oktatása az Állami Balett Intézetben. III. közlemény In: *Táncművészet*, (1953) 3. sz. 74–79.

Lőrinc

1953a Lőrinc György: A klasszikus tánc oktatása az Állami Balett Intézetben. Befejező közlemény. In: *Táncművészet*, (1953) 6. sz., 169–172.

Névtelen

1950 Névtelen: *Rendtartás az általános iskolák számára*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1950.

Névtelen

1950a Névtelen: *Rendtartás általános gimnáziumok számára.* Budapest, Tankönyvkiadó, 1950.

Névtelen

1956 Névtelen: *Rendtartás az általános iskolák számára.* Budapest, Tankönyvkiadó, 1956.

Névtelen

1956a Névtelen: *Rendtartás a gimnáziumok számára.* Budapest, Tankönyvkiadó, 1956.

(A dokumentumokat közléteszi, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Bolvári-Takács Gábor)